

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 32
Том 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голова редакційної ради:

Палінчак М. М. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародної політики, декан факультету міжнародних економічних відносин, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Члени редколегії:

Бідзіля Ю. М. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри журналістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Вереш М. Т. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гвоздяк О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голик С. В. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гжесяк Ян – д-р габ., професор Державної вищої професійної школи в Коніні, Конін, Польща

Девіцька А. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Добровольська О. Я. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземної філології та перекладу, Національний транспортний університет

Мафтин Н. В. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Павлак Мірослав – д-р габ., професор, ректор, Державна вища професійна школа в Коніні, Конін, Польща

Печарський А. Я. – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка, Львівський національний університет імені Івана Франка

Попович Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Рогач Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Томенчук М. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Фабіан М. П. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чендей Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чик Д. Ч. – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і методики їх викладання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», протокол № 2 від 30.01.2024 року.**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23097-12927Р,
видане Державною реєстраційною службою України 10.01.2018 р.

*Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)*

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2023

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНСЬКА МОВА

Бойко О.В., Шевченко Т.В. ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	9
Бортун К.О. ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ СУТЕСТІЇ В ІМПЕРАТИВНИХ ВИСЛОВЛЕННЯХ.....	15
Голопич І.М., Оверчук О.Б., Перцева В.А. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОМУ МОВЛЕННІ.....	20
Дузь Л.І. ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ЯК ПРЕДМЕТ МОВНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ У НЕМОВНОМУ ЗВО.....	26
Ігнатєва С.Є., Цюп'як І.К. ОБРАЗ УКРАЇНИ ЯК ВИРАЗНИК ОСНОВНИХ СВІТОГЛЯДНИХ ПРИНЦИПІВ МИКОЛИ МИКОЛАЄНКА.....	32
Левченко О.П. МЕТАФОРИЗАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ НА ПРИКЛАДІ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕРМІНІВ.....	37

РОЗДІЛ 2

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Vogachevska L.O. RELEVANT USAGE OF LINKERS IN ESSAYS AS AN ESSENTIAL COMPONENT IN DEVELOPING WRITING SKILL OF STUDENTS.....	43
Bialyk V.D., Nizhnik L.I., Nuzban O.V. THE LANGUAGE OF DOUBT: EXPLORING LINGUISTIC FRAMES.....	47
Haidenko Yu.O., Korniytska Yu.A., Serheieva O.O. CROSS-CULTURAL SEMANTICS OF COLOR: A COMPARATIVE ANALYSIS OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH WHITE AND BLACK COLOR IN ENGLISH AND UKRAINIAN.....	54
Гвоздяк О.М., Іваніцька Ю.В., Козак А.В. ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ: РОЛЬ МОТИВАЦІЇ ТА ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ (НІМЕЦЬКА МОВА).....	60
Глущенко Г.Б., Данченко І.Ю. КОНЦЕПТОПРОСТІР КОРОТКОГО ОПОВІДАННЯ “DIE AFFENINSEL” Р. МУЗИЛЯ.....	67
Григораш В.С., Карпова Д.М. ПРОСОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЧІКАНСЬКОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ.....	71
Zaitseva O.Yu., Gvozd O.V., Dobrovolska Yu.L. NOUN ‘SYSTEM’ COMPATIBILITY MODELS IN THE TEXTS “AUTOMATION HEAT AND POWER PROCESSES”.....	77
Іваненко Н.В., Борисенко О.А., Герасименко Ю.А. АНГЛІЙСЬКА МОВА В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ТА ДОСЯГНЕННЯ ЗА ДАНИМИ ENGLISH PROFICIENCY INDEX.....	81
Ігіна О.В., Кашуба М.В., Кравець Г.Б. ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ У РОМАНІ Г. ДЖЕЙМСА “THE PORTRAIT OF A LADY”.....	86

РОЗДІЛ 3

ТЮРКСЬКІ МОВИ

Пілік В.В. ЖАНР ТУРЕЦЬКОГО ТЕХНІЧНОГО ТЕКСТУ «ІНСТРУКЦІЯ З ЕКСПЛУАТАЦІЇ» В АСПЕКТІ ПЕРЕКЛАДУ.....	92
--	----

РОЗДІЛ 4

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Halasa I.S. (RE)SHAPING UKRAINIAN IDENTITY THROUGH LINGUISTIC CHOICES DURING FULL-SCALE RUSSO-UKRAINIAN WAR (BASED ON VOLODYMYR ZELENSKYI INDEPENDENCE DAY SPEECH ON AUGUST 24, 2023).....	97
Данилейко О.В. МОВА ВІЙНИ: ВИЗНАЧЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ В КОНТЕКСТІ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ.....	101

Пироговська В.О., Дзюбак Н.М., Юлдашева С.А. РОЛЬ МОВНИХ КОРПУСІВ У ВИВЧЕННІ ВАРІАТИВНОСТІ МОВИ ТА МОВЛЕННЯ.....	107
Троян А.В. СКОРОЧЕННЯ ТА ПРИЧИНИ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В ЕЛЕКТРОННОМУ ЛИСТУВАННІ.....	112

РОЗДІЛ 5

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Лисенко Н.О., Кулікова О.В. СПЕЦИФІКА ЛАТИНСЬКО-АНГЛІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ АНАТАМІЧНИХ МЕТАФОР-ТЕРМІНІВ.....	118
Логінова Л.В., Заснов І.О. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АКТИВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	122
Мовчан Б.В., Мелень С.П. ФОНЕТИЧНИЙ СИНХРОНІЗМ ЛІПСИНК-ВІДПОВІДНИКІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ДУБЛЯЖІ АНГЛОМОВНИХ ФІЛЬМІВ.....	127
Наумова Т.М., Щепка О.А. МАШИННИЙ ПЕРЕКЛАД ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	132
Onyshchak H.V., Popovych Y.V., Pochepetska T.M. TRANSLATION TEXT ANALYSIS AS AN ESSENTIAL PART OF FUTURE TRANSLATOR'S TRAINING.....	138
Петровська Н.М. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У РОМАНІ КОЛЛІН ГУВУР «ЗАЛИШСЯ, ЯКЩО КОХАСЬ».....	142
Ребрій І.М., Пустовіт Н.В. СИНТАКСИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТІВ ПРО БОЙОВІ ЛІТАКИ F-16 FIGHTING FALCON, GRIPEN E ТА B-21 STEALTH BOMBER.....	148
Холаковська О.О., Бабаєвська Л.В. МАШИННИЙ ПЕРЕКЛАД АНГЛОМОВНИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ. ОСОБЛИВОСТІ ПОСТРЕДАГУВАННЯ.....	156
Шахновська І.І., Романюк А.О. ВІДТВОРЕННЯ ПРАГМАСТИЛІСТИЧНОГО АСПЕКТУ ПАРАТЕКСТУАЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ УКРАЇНСЬКОГО МЕДІАДИСКУРСУ В АНГЛОМОВНОМУ ПЕРЕКЛАДІ.....	162

РОЗДІЛ 6

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Волосянко І.В. ІДЕОЛОГІЧНА ДИХОТОМІЯ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ ПІД ЧАС «ГІБРИДНОЇ» ВІЙНИ В УКРАЇНІ.....	169
Дашко Н.С. ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ МОТИВУ МАНДРІВ У НОВЕЛІСТИЦІ ЛЮДМИЛИ ТАРАН.....	174
Куньч З.Й. ХУДОЖНЯ РЕАЛІЗАЦІЯ ТЕМИ ГОЛОДОМОРУ В ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА СИТНИКА.....	177
Мафтин Н.В., Хомишин О.М. ТЕМА СТРЕЛЕЦЬКОЇ ГОЛГОФИ І ЇЇ ЖАНРОВО-СТИЛЬОВЕ ВТІЛЕННЯ В ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ 20–30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ.....	182
Нечаюк Л.Г. ВАРІАТИВНІСТЬ ТА ІНВАРІАТИВНІСТЬ ХУДОЖНІХ ЗАСОБІВ В. МАЛИКА У ФОРМУВАННІ ОБРАЗУ ВОРОГА В РОМАНІ «ГОРИТЬ СВІЧА».....	189

РОЗДІЛ 7

ЛІТЕРАТУРА СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

Манько Р.М. ДО ПИТАННЯ ПРО ЛЮБОВНУ ЛІРИКУ ЗБІГНЄВА ГЕРБЕРТА.....	194
---	------------

РОЗДІЛ 8

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Bezhan O.A. VISUALIZING TRAUMA: THE HOLOCAUST REPRESENTATION THROUGH THE PRISM OF EXPERIMENTAL PROSE.....	199
--	------------

Кохан Р.А. «Е-ЩИРІСТЬ» ЯК ПОЕТОЛОГІЧНА ДОМІНАНТА МЕТАМОДЕРНІСТИЧНОГО СМИСЛОТВОРЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ЮСТЕЙНА ГОРДЕРА «ЗАМОК В ПІРЕНЕЯХ»).....	205
Пічугіна Т.Є. КРИТИКА МОВИ В «КАСПАРЬ» ПЕТЕРА ГАНДКЕ.....	211

CONTENTS

SECTION 1**UKRAINIAN LANGUAGE**

Boiko O.V., Shevchenko T.V. INTERACTIVE METHODS OF LEARNING IN UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS.....	9
Bortun K.O. MEANS OF REALIZING SUGGESTION IN IMPERATIVE STATEMENTS.....	15
Holopych I.M., Overchuk O.B., Pertseva V.A. FEATURES OF TRANSLATION OF LEGAL TERMINOLOGY IN OFFICIAL BUSINESS SPEECH.....	20
Duz L.I. SOURCES OF INFORMATION AS A SUBJECT OF LANGUAGE STUDIES IN A NON-LINGUAL HIGH SCHOOL.....	26
Ihnatieva S.Ye., Tsiupiak I.K. THE IMAGE OF UKRAINE AS AN EXPRESSION OF THE MAIN WORLDVIEW PRINCIPLES OF MYKOLA MYKOLAENKO.....	32
Levchenko O.P. METAPHORIZATION AS A TOOL TERM CREATION ON THE EXAMPLE OF COMPUTER TERMS.....	37

SECTION 2**GERMANIC LANGUAGES**

Bogachevska L.O. RELEVANT USAGE OF LINKERS IN ESSAYS AS AN ESSENTIAL COMPONENT IN DEVELOPING WRITING SKILL OF STUDENTS.....	43
Bialyk V.D., Nizhnik L.I., Nuzban O.V. THE LANGUAGE OF DOUBT: EXPLORING LINGUISTIC FRAMES.....	47
Haidenko Yu.O., Kornyska Yu.A., Serheieva O.O. CROSS-CULTURAL SEMANTICS OF COLOR: A COMPARATIVE ANALYSIS OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH WHITE AND BLACK COLOR IN ENGLISH AND UKRAINIAN.....	54
Hvozdiak O.M., Ivanitska Yu.V., Kozak A.V. PSYCHOLINGUISTIC ASPECTS OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING THE ROLE OF MOTIVATION AND PSYCHOLOGICAL FACTORS IN GERMAN LANGUAGE LEARNING.....	60
Hlushchenko H.B., Danchenko I.Yu. CONCEPT-SPACE OF “DIE AFFENINSEL” STORY BY R. MUSIL.....	67
Hryhorash V.S., Karpova D.M. PROSODICAL FEATURES OF CHICANO ENGLISH.....	71
Zaitseva O.Yu., Gvozd O.V., Dobrovolska Yu.L. NOUN ‘SYSTEM’ COMPATIBILITY MODELS IN THE TEXTS “AUTOMATION HEAT AND POWER PROCESSES”.....	77
Ivanenko N.V., Borysenko O.A., Herasymenko Yu.A. THE ENGLISH LANGUAGE IN UKRAINE: CHALLENGES AND ACHIEVEMENTS ACCORDING TO THE ENGLISH PROFICIENCY INDEX.....	81
Ihina O.V., Kashuba M.V., Kravets H.B. LEXICAL PECULIARITIES OF THE DIALOGUE IN THE “PORTRAIT OF A LADY” BY H. JAMES	86

SECTION 3**TURKIC LANGUAGES**

Pilyk V.V. THE GENRE OF THE TURKISH TECHNICAL TEXT “OPERATING INSTRUCTIONS” IN THE ASPECT OF TRANSLATION.....	92
--	----

SECTION 4**GENERAL LINGUISTICS**

Halasa I.S. (RE)SHAPING UKRAINIAN IDENTITY THROUGH LINGUISTIC CHOICES DURING FULL-SCALE RUSSO-UKRAINIAN WAR (BASED ON VOLODYMYR ZELENSKYI INDEPENDENCE DAY SPEECH ON AUGUST 24, 2023).....	97
---	----

Danyleiko O.V. THE LANGUAGE OF WAR: DEFINITION AND RESEARCH OUTLOOKS IN THE ERA OF HYBRID WARFARE.....	101
Pyrohovska V.O., Dziubak N.M., Yuldasheva S.A. THE ROLE OF LANGUAGE CORPORA IN THE STUDY OF LANGUAGE AND SPEECH VARIATION.....	107
Troian A.V. ABBREVIATIONS AND THEIR USAGE IN ELECTRONIC CORRESPONDENCE.....	112

SECTION 5

TRANSLATION STUDIES

Lysenko N.O., Kulikova O.V. FEATURES OF THE LATIN-ENGLISH-UKRAINIAN TRANSLATION OF ANATOMICAL METAPHOR TERMS.....	118
Lohinova L.V., Zasnov I.O. FEATURES OF TRANSLATION OF ASSETS OF EUROPEAN LEGISLATION IN THE CONDITIONS OF UKRAINE'S INTEGRATION INTO THE EUROPEAN UNION.....	122
Movchan B.V., Melen S.P. PHONETIC SYNCHRONY OF LIP-SYNC EQUIVALENTS IN UKRAINIAN DUBBING OF ENGLISH-LANGUAGE FILMS.....	127
Naumova T.M., Shchepka O.A. MACHINE TRANSLATION OF LITERARY TEXTS: A THEORETICAL PERSPECTIVE.....	132
Onyshchak H.V., Popovych Y.V., Pochepetska T.M. TRANSLATION TEXT ANALYSIS AS AN ESSENTIAL PART OF FUTURE TRANSLATOR'S TRAINING.....	138
Petrovska N.M. PECULIARITIES OF TRANSSLATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN COLLEEN HOOVER'S NOVEL "IT STARTS WITH US".....	142
Rebrii I.M., Pustovit N.V. SYNTACTIC TRANSFORMATIONS IN THE ENGLISH-UKRAINIAN TRANSLATION OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL TEXTS FOCUSED ON COMBAT AIRCRAFTS SUCH AS F-16 FIGHTING FALCON, GRIPEN E AND B-21 STEALTH BOMBER.....	148
Khodakovska O.O., Babaievskva L.V. MACHINE TRANSLATION OF ENGLISH-LANGUAGE LEGAL TEXTS. DESTINCTIVE CHARACTERISTICS OF POST-EDITING.....	156
Shakhnovska I.I., Romaniuk A.O. RENDERING PRAGMASTYLISTIC ASPECT OF PARATEXTUAL ELEMENTS OF THE UKRAINIAN MEDIA DISCOURSE IN ENGLISH TRANSLATION.....	162

SECTION 6

UKRAINIAN LITERATURE

Volosianko I.V. IDEOLOGICAL DICHOTOMY OF UKRAINIAN SOCIETY IN THE CONDITIONS OF ARMED CONFRONTATION DURING THE "HYBRID" WAR IN UKRAINE.....	169
Dashko N.S. ARTISTIC INTERPRETATION OF THE MOTIF OF JOURNEYS IN LYUDMYLA TARAN'S NOVELS.....	174
Kunch Z.I. ARTISTIC IMPLEMENTATION OF THE THEME OF THE HOLODOMOR IN THE POETICAL CREATIVITY OF MYKHAILO SYTNYK.....	177
Maftyn N.V., Khomyshyn O.M. THE THEME OF STRILETSK GOLGOTHA AND ITS GENRE-STYLE IMPLEMENTATION IN WESTERN UKRAINIAN PROSE OF THE 20-30S OF THE 20-TH CENTURY.....	182
Nechaiuk L.H. VARIABILITY AND INVARIANCE OF V. MALIKS ARTISTIC MEANS IN FORMING THE IMAGE OF THE ENEMY IN THE NOVEL "THE CANDLE IS BURNING".....	189

SECTION 7

SLAVIC LITERATURE

Manko R.M. TO THE QUESTION ON THE LOVE LYRIC OF ZBIGNEV HERBERT.....	194
---	-----

SECTION 8

LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

Bezhan O.A. VISUALIZING TRAUMA: THE HOLOCAUST REPRESENTATION THROUGH THE PRISM OF EXPERIMENTAL PROSE 199

Kokhan R.A. “E-SINCERITY” AS A POETOLOGICAL DOMINANT OF METAMODERNIST SENSE-MAKING (BASED ON THE NOVEL *THE CASTLE IN THE PYRENEES* BY JOOSTEIN GAARDER)..... 205

Pichuhina T.Ye. LANGUAGE CRITICISM IN “KASPAR” BY PETER HANDKE..... 211

РОЗДІЛ 1 УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 81

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.1.1>

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

INTERACTIVE METHODS OF LEARNING IN UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS

Бойко О.В.,*студентка IV курсу факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара***Шевченко Т.В.,***orcid.org/0000-0002-8463-4195
кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української мови
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

У статті проаналізовано інтерактивні методи навчання на уроках української мови; висвітлено теоретичний аспект теми дослідження. Визначено, що саме завдяки вивченню української мови в учнів відбувається розвиток їхньої особистості, формування мовленнєвої культури, комунікативної компетентності, гуманістичного світогляду, високої моралі, активної громадянської позиції, естетичних смаків, ціннісних орієнтацій тощо. Створення гармонійної, всебічно розвиненої особистості, яка вміє грамотно висловити свою думку – одне з найголовніших педагогічних завдань цього предмету. У статті наголошено, що навчати української мови, особливо в наш час, – це дуже складне завдання, адже воно передбачає надання учням не тільки певного обсягу теоретичних відомостей з української мови, але й ефективного формування належного рівня морально-естетичного розвитку учнів, культури усного і писемного мовлення та поведінки. Незважаючи на те, що традиційні технології навчання досі не втратили свою методичну цінність, у досягненні окреслених завдань сьогодні допоможуть інтерактивні методи навчання, якими все більше цікавляться вчені та методисти, про що свідчить аналіз психолого-педагогічної, навчально-методичної та наукової літератури. Саме цими методами послуговуються вчителі у своїй професійній педагогічній діяльності, яка стає більш ефективною в умовах дистанційного навчання, що є потребою сьогодення. Послугування інтерактивними методами і прийомами на уроках української мови робить процес здобуття знань учнями усвідомленим та неабияк підвищує якість навчання. У статті подано методичні рекомендації щодо застосування методів інтерактивного навчання на уроках української мови, описано особливості та розроблено методичні матеріали щодо використання інтерактивних методів навчання на уроках української мови в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах. Перспективу роботи вбачаємо у можливості подальших досліджень ефективності використання інтерактивних методів навчання педагогами та студентами-практикантами гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів, зокрема й під час проходження педагогічної практики.

Ключові слова: інтерактив, інтерактивний, метод, методи навчання, інтерактивні методи навчання, інтерактивне навчання, уроки української мови.

The article analyzes interactive teaching methods in Ukrainian language classes; the theoretical aspect of the research topic is covered. It was determined that it is thanks to the study of the Ukrainian language that students develop their personality, the formation of speech culture, communicative competence, humanistic worldview, high morals, active citizenship, aesthetic tastes, value orientations, etc. The creation of a harmonious, comprehensively developed individual who knows how to express his opinion competently is one of the most important pedagogical tasks of this subject. The article emphasizes that teaching the Ukrainian language, especially in our time, is a very difficult task, because it involves providing students with not only a certain amount of theoretical information on the Ukrainian language, but also the effective formation of the appropriate level of moral and aesthetic development of students, the culture of oral and written speech and behavior. Despite the fact that traditional learning technologies have still not lost their methodological value, interactive learning methods, which are increasingly interested in scientists and methodologists, will help in achieving the outlined tasks today, as evidenced by the analysis of psychological-pedagogical, educational-methodical and scientific literature. It is these methods that teachers use in their professional pedagogical activity, which becomes more effective in the conditions of distance learning, which is the need of today. The use of interactive methods and techniques in Ukrainian language lessons makes the process of knowledge acquisition conscious by students and significantly increases the quality of education. The article presents methodological recommendations for the use of interactive teaching methods in Ukrainian language lessons, describes the features and developed methodical materials for the use of interactive teaching methods in Ukrainian language lessons in modern general educational institutions. We see the perspective of the work in the possibility of further research into the effectiveness of the use of interactive teaching methods by teachers and students-interns of humanities faculties of higher educational institutions, in particular, during pedagogical practice.

Key words: interactive, interactive, method, teaching methods, interactive teaching methods, interactive teaching, Ukrainian language lessons.

Постановка проблеми. Модернізація сучасного суспільства впровадженням новітніх технологій передбачає удосконалення процесу навчання, що є актуальним напрямом наукового дослідження сьогодні. У наш час з метою ефективного формування та розвитку особистості учня навчальний процес повинен бути насичений новими цікавими, різноманітними та сучасними технологіями, методиками, методами, прийомами, формами та принципами навчання.

Оновлення сфери освіти, у першу чергу, пов'язане з організацією навчального процесу в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах. Самореалізація та розвиток учнів є одним із найголовніших завдань удосконалення освіти, чого можна досягти різними методами та прийомами. Залежно від характеру взаємодії, окрім традиційних, пасивних та активних, методів навчання, велику увагу приділяють інтерактивним методам навчання, які є одними з найефективніших у сучасному освітньому процесі. У пошуку способів створення потрібних педагогічних умов учителі у своїй діяльності все частіше звертають увагу на методи інтерактивного навчання з метою формування в учнів стійкої внутрішньої позитивної мотивації до навчання, активізації та підвищення їх рівня навчально-пізнавальної діяльності, досягнення високих цілей у навчанні школярів тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні десятиліття вчені та методисти все більше цікавляться проблемою використання методів інтерактивного навчання в школі, про що свідчить аналіз психолого-педагогічної, навчально-методичної та наукової літератури. Цій темі присвячені наукові праці, у яких ґрунтовно викладено теоретичні та методичні основи інтерактивного навчання, ефективність його впливу на формування особистості учня, зокрема І. Дичківської, Л. Пироженко, О. Пехоти, О. Пометун, В. Ревенко, Г. Селевко, М. Скрипник, П. Фендрих та ін.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити особливості використання інтерактивних методів навчання на уроках української мови, висвітливши їх теоретичний аспект, склавши методичні рекомендації щодо застосування інтерактивних методів навчання, описавши особливості та розробивши методичні матеріали щодо використання методів інтерактивного навчання на уроках української мови.

Виклад основного матеріалу. Термін «інтерактив» прийшов до нас з англійської мови,

зокрема від слова «interact», де «inter» – взаємний і «act» – діяти [4, с. 7]. Лексема «інтерактив» сьогодні увійшла в повсякденне життя, вона означає сприяти, діяти взаємно або бути в процесі бесіди, діалогу з будь-ким (наприклад, людиною), чи з будь-чим (наприклад, комп'ютером). Отже, **інтерактивний** – той, що здатний до діалогу, взаємодії.

На думку Н. Волкової, **метод** (від грец. μέθοδος – шлях дослідження, спосіб пізнання) – це спосіб практичного і теоретичного освоєння дійсності, система засобів, прийомів, принципів та підходів, які може застосовувати конкретна наука для пізнання свого предмета [1, с. 18].

Як зауважує М. Фіцула, **методи навчання** – це способи упорядкованої взаємопов'язаної діяльності вчителів та учнів, спрямовані на засвоєння учнями системи знань, набуття умінь і навичок, їх виховання і загальний розвиток [6, с. 118].

Інтерактивні методи навчання – це способи взаємодії всіх учасників освітнього процесу, під час чого учні перестають грати пасивну роль і активно долучаються до навчальної діяльності [3].

За визначенням О. Пометун та Л. Пироженко, які у своїх працях найповніше та найґрунтовніше аналізують сутність інтерактивного навчання, «**інтерактивне навчання** – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність» [4, с. 7].

Під час інтерактивного навчання, що ґрунтується на принципі «всі навчають кожного і кожен навчає всіх» (див. рис. 1), здійснюється взаємодія вчителя й учнів та відбувається постійний діалог між ними.

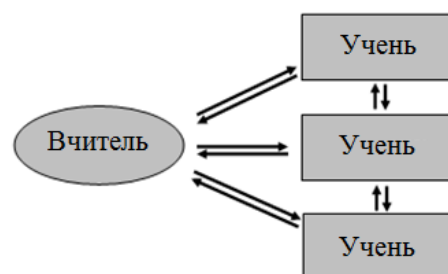

Рис. 1. Взаємодія вчителя з учнями при використанні інтерактивних методів навчання

Сенс інтерактивного навчання полягає в залученні всіх учнів в навчальний процес з можливістю розмірковувати стосовно того, що вони зна-

ють у процесі колективної діяльності під час якої, пізнаючи та засвоюючи мовний матеріал, школярі між собою обмінюються ідеями, знанням, способами діяльності, роблять «індивідуальний внесок» в навчальний предмет.

Інтерактивні методи навчання мають багато цікавих та доречних правил, а саме: 1) кожна думка є важливою; 2) говори чітко, ясно, лаконічно; 3) не бійся висловлюватися; 4) обдумай – сформулюй – вислови; 5) вислухай – висловися – вслухайся; 6) наводь приклади, докази обґрунтовуй; 7) усі ми є партнерами; 8) обговорюємо сказане, а не людину тощо.

Методичні правила застосування інтерактивних методів навчання на уроках української мови: 1) у роботу мають бути залучені всі учні (у своїй більшості); 2) потрібно заохочувати активну участь учнів у роботі; 3) учням треба самостійно розробити правила взаємодії в малих групах та дотримуватись їх; 4) з метою продуктивної роботи в малих групах під час застосування інтерактивних технологій навчання учнів не повинно бути більше 30 осіб; 5) учні повинні бути підготовленими до роботи у великих та малих групах.

Інтерактивне навчання, що здається на перший погляд «легким», є надзвичайно важким для вчителя, адже вимагає від нього значних зусиль з метою досягнення дисципліни та уваги. До того ж, необхідно ретельно проєктувати застосування інтерактивних методів під час уроку, поступово вводячи їх в навчальний процес. Саме від умінь та майстерності вчителя залежить ефективність використання інтерактивних методів навчання: 1) з метою попередньої підготовки учнів давати їм завдання (прочитати, обдумати, виконати самостійні завдання тощо); 2) підбирати на урок доцільні інтерактивні завдання та вправи, що дадуть школярам «ключ» до засвоєння теми; 3) давати учням час подумати над інтерактивними вправами, завданнями, щоб вони не механічно (або граючись) їх виконували, а сприймали серйозно; 4) використовувати по 3–5 інтерактивних вправ на одному уроці, щоб не перенавантажувати учнів; 5) за результатами інтерактивних вправ проводити детальне обговорення, звертати увагу на навчальний матеріал теми; 6) здійснювати швидкі опитування, проводити перевірку домашніх завдань, що не пов'язані з інтерактивними завданнями.

Для успішної реалізації мети навчання української мови в школі, яка за чинною навчальною програмою з української мови для 5–9 класів для загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженою Міністерством освіти і науки України,

полягає у формуванні компетентного мовця, національно свідомої, духовно багатого мовної особистості [5, с. 1] на уроках української мови потрібно використовувати такі інтерактивні методи навчання, як-от: сенкан (сенквейн), незакінчені речення, правильні та хибні висловлювання, порівняльна («концептуальна») таблиця, асоціативний куш (гронування), коло ідей, ПРЕС, таблиця «З-Х-Д» («Знаємо – Хочемо дізнатися – Дізналися»), мозковий шторм тощо.

Використання педагогами інтерактивних методів навчання у поєднанні з такими навчальними програмами та освітніми платформами, як-от: На урок, Google Презентації, GoogleJamboard, GoogleForms, LearningApps, LiveWorksheets, MicrosoftForms, MindMeister, Padlet, Wordwall, що є актуальними в умовах дистанційного навчання, одним із засобів навчання сучасних школярів та потребою часу, зробить процес здобуття знань учнями усвідомленим та неабияк підвищить якість навчання.

Метою інтерактивного методу «Сенкан (сенквейн)» є навчання учнів знаходити в навчальному матеріалі найголовніше, формулювати короткі та змістовні висновки. Цей метод доцільно використовувати у підсумковій частині уроку на етапі рефлексії навчальної діяльності учнів. Слово «сенквейн» (від фр. – «п'ять») у вільному перекладі тлумачиться як «п'ять удач», або «п'ять натхнень». Сенкан (сенквейн) – це написаний за певними правилами вірш.

Організація діяльності за цим методом передбачає дотримання такого алгоритму:

1. Після опрацювання теми або під час формулювання підсумку уроку вчитель пропонує учням написати сенкан (сенквейн) за такою формою (див. рис. 2–4): перший рядок – тема (один іменник), другий рядок – опис теми (два прикметники), третій рядок – дії, пов'язані з темою (три дієслова), четвертий рядок – речення, що передає власне ставлення до теми (фраза із чотирьох слів), п'ятий рядок – синонім, висновок до теми (одне слово).

2. Учитель надає слово учням, відбувається вислуховування складених ними сенканів (сенквейнів).

3. У кінці обговорення вчитель висловлює свою думку, підбиває підсумки за складеними учнями сенканами (сенквейнами).

Метою інтерактивного методу «Правильні та хибні висловлювання» є навчання учнів визначати правильними чи хибними є подані їм твердження, доводити власну позицію, зіставляти свої судження з текстом, пояснювати відмінно-

Рис. 2–4. Приклад використання інтерактивного методу навчання «Сенкан (сенквейн)» у програмі MicrosoftForms на уроках української мови

сті, що виникли. Цей метод доцільно використовувати за потреби в будь-якій частині уроку: вступна частина – це звернення до наявних знань, основна частина уроку – це активізація уваги під час роботи з навчальним матеріалом, рефлексія – це показ розуміння засвоєних знань (див. рис. 5–16).

Організація діяльності за цим методом передбачає дотримання такого алгоритму:

1. Учитель надає учням список тверджень, що пов'язані з темою уроку. Учням потрібно визначити правильні та хибні твердження із поданого переліку, ставлячи біля них відповідні позначки («+» або «-»).

2. Учитель надає слово учням, відбувається ознайомлення з їхніми обґрунтованими відповідями щодо правильних та хибних тверджень.

4. Учні знайомляться з навчальною інформацією за темою уроку і знову оцінюють ті самі твердження. Знову відбувається загальне обговорення.

5. За результатами змісту обговорення та проведеної роботи (порівняльна таблиця, що показує наявні знання учнів з певної теми та відображає рівень здобутих знань учнів на уроці) підбиваються підсумки роботи.

Метою інтерактивного методу «Незакінчене речення» є ефективне залучення учнів до активної діяльності, актуалізація їх опорних знань, мотивація навчальної діяльності школярів, робота над вільним, змістовним, переконливим висловлюванням власних думок за певними темами, порівнянням їх з думками інших. Цей метод доречно використовувати у вступній та підсумковій частинах уроку, поєднувати інтерактивними методами «Обговорення в загальному колі» або «Мікрофон» (див. рис. 17–18).

Організація діяльності над даним методом передбачає дотримання такого алгоритму:

1. Після вибору теми, з якої учні будуть висловлюватися, вчитель починає говорити незакінчене речення, а учням по черзі потрібно закінчити його. Висловлення кожного наступного учня повинно починатися із формули, запропонованої вчителем, наприклад: «Сьогодні на уроці я дізнався / дізналася», «Ця інформація дозволяє зробити висновок, що...», «Сьогодні на уроці я навчився/ навчилася» тощо.

2. Учитель надає слово учням, відбувається вислуховування їхніх думок.

3. У кінці обговорення педагог висловлює свою думку, підбиває підсумки висловів учнів.

Висновки. Отже, використання інтерактивних методів навчання на уроках української мови сприяє формуванню в учнів умінь аналізу, синтезу, порівняння, виділенню головного, розвитку критичного мислення, пам'яті, уваги, уяви, спостережливості, усного та писемного зв'язного мовлення, пізнавального інтересу до вивчення української мови тощо. У процесі інтерактивного навчання учні поповнюють свій соціальний досвід, вчать культурно спілкуватися з іншими людьми, будувати з ними конструктивні стосунки, працювати в команді, слухати співрозмовників, поважати альтернативні думки, прислухатися до міркувань інших, формулювати власні думки, правильно їх висловлювати, обґрунтовувати свою позицію, аргументувати, приймати зважені рішення, розв'язувати конфлікти та уникати їх, прагнути до діалогу та загальної згоди, шукати компроміси.

Перспективу роботи вбачаємо у можливості подальших досліджень ефективності використання інтерактивних методів навчання педаго-

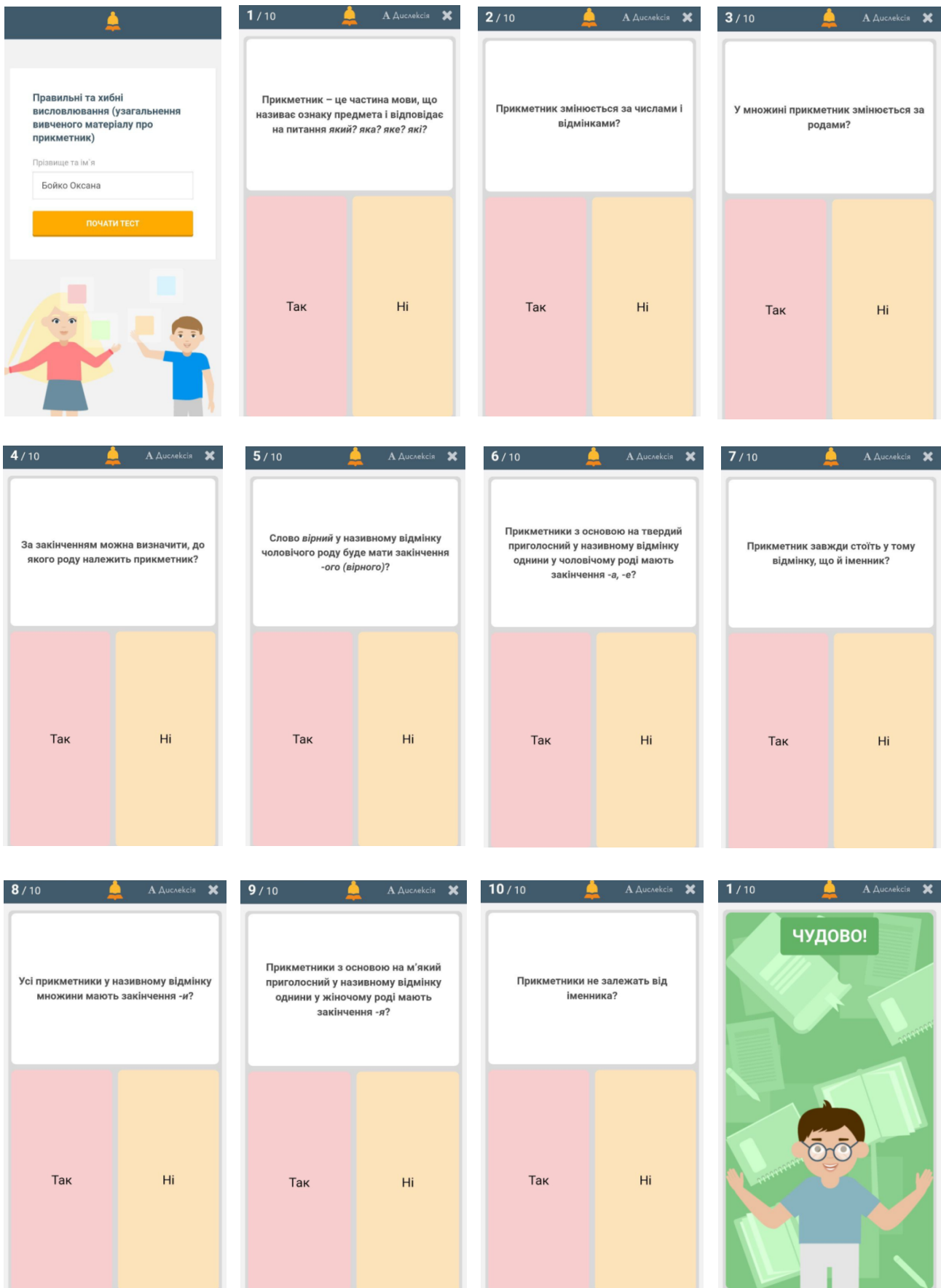

Рис. 5–16. Приклад використання інтерактивного методу навчання «Правильні та хибні висловлювання» у програмі На урок на уроках української мови

Рис. 17–18. Приклад використання інтерактивного методу навчання «Незакінчені речення» у програмі LiveWorksheets на уроках української мови

гами та студентами-практикантами гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів, зокрема й під час проходження педагогічної практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Волкова Н. Педагогіка: навч. посіб. 2-ге вид., перероб., доп. Київ: Академвидав, 2007. 618 с.
2. На урок: веб-сайт. URL: <https://naurok.com.ua> (дата звернення: 28.01.2024).
3. Огляд інтерактивних методів. *Вчимося жити разом*: веб-сайт. URL: <http://lit.multycourse.com.ua/ua/page/19/67> (дата звернення: 28.01.2024).
4. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. Київ: А.С.К., 2003. 192 с.
5. Українська мова. 5–9 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. *Освіта.ua*. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-5-9/56134/> (дата звернення: 28.01.2024).
6. Фіцула М. Педагогіка: навч. посіб. Київ: Академія, 2002. 530 с.
7. LiveWorksheets: веб-сайт. URL: <https://www.liveworksheets.com> (дата звернення: 28.01.2024).
8. MicrosoftForms: веб-сайт. URL: <https://forms.office.com> (дата звернення: 28.01.2024).

ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ СУГЕСТІЇ В ІМПЕРАТИВНИХ ВИСЛОВЛЕННЯХ

MEANS OF REALIZING SUGGESTION IN IMPERATIVE STATEMENTS

Бортун К.О.,

orcid.org/0000-0003-1223-347X

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ*

Стаття присвячена засобам реалізації сугестії в імперативному висловлюванні. Автори проаналізували функційний потенціал мови в наказовому реченні, відзначили форми наміру та спонукання, які реалізують волю мовця та водночас створюють ефект навіювання. Імперативні висловлювання сповнені емоцій і експресивної поведінки або вимовлені спокійним тоном, делікатно переконуючи одержувача припису вжити необхідних дій. Відзначено важливість інтонаційно-оцінювального оформлення висловлювання, яке допомагає інструментам навіювання мовлення змусити слухача виконати потрібну дію динаміка. Імперативні висловлення містять семантичний та граматичний зміст, що передбачає різні інтенції спонукання, потрактування яких залежне від контексту, засобів спілкування, стосунків між комунікантами.

У роботі було використано метод наскрізного паспортизування, узагальнення. Фактичну базу склали приклади навіювання в імперативних висловленнях сучасної української мови, які були зібрано з публіцистики останніх років, інтернет-виданнях. Статистичні методи допомогли сформувати вибірку дослідження, що унаочнює чисельний розподіл сугестивного потенціалу імператива. Імперативні конструкції здійснюють навіювання формами 1-ї та 2-ї одн./мн., які збагачені емоційно-експресивною тоналістю поведінки мовця, щоб мати змогу вмовити отримувача прескрипції виконати необхідну дію. Паравербальні фактори (інтонація, емоційний стан мовця в момент спілкування), учасники та атрибути комунікативної ситуації набувають важливого значення у процесі навіювання (сугестії) під час здійснення акту волевиявлення. Імперативні конструкції транслюють різні відтінки стонукального значення, від категоричного до пом'якшеного чи нейтрального.

Ключові слова: сугестія, мовленнєвий вплив, імператив, інтонаційні особливості, спонукання.

The article is devoted to the means of realizing suggestion in imperative sentences. The authors analyze the functional potential of language in an imperative sentence, note the forms of intention and inducement that realize the speaker's will and at the same time create the effect of suggestion. Imperative statements are full of emotions and expressive behavior or are pronounced in a calm tone, delicately persuading the recipient of the order to take the necessary actions. The author emphasizes the importance of intonation and evaluation of the statement, which helps the tools of suggestive speech to make the listener perform the desired action of the speaker. Imperative utterances contain semantic and grammatical content that implies different intentions of inducement, the interpretation of which depends on the context, means of communication, and relations between the speakers.

The method of end-to-end certification and generalization was used in the study. The factual basis was composed of examples of suggestion in imperative expressions of the modern Ukrainian language, which were collected from recent journalism and online publications. Statistical methods helped to form the sample of the study, which illustrates the numerical distribution of the suggestive potential of the imperative. Imperative constructions carry out suggestion by means of the 1st and 2nd singular/multiple forms, which are enriched with emotional and expressive tone of behavior in order to persuade the recipient of the prescription to perform the required action. Paraverbal factors (intonation, emotional state of the speaker at the moment of communication), participants and attributes of the communicative situation are of great importance.

Key words: suggestion, language influence, imperative, intonation features, motives.

Постановка проблеми. Імператив сучасної української мови посідає особливе місце в архітектоніці висловлення оскільки його закономірності функціонування, власна парадигма особових форм, модифікаційні маркери спонукального значення та відповідне інтонаційно-оцінне оформлення створюють певну атмосферу у процесі мовного акту. Адже під час спілкування мовець з урахуванням комунікативних векторів, волюнтативної спрямованості на співрозмовника (співрозмовників) наявна потреба у висловленнях, частини яких мають спільне в семантичній площині. Тому мовець послуговується імперативними речен-

нями, конструкціями, щоб бути орієнтованим на позитивний результат акту волевиявлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Впливові аспекти, зокрема вивчення їх активності в сучасному соціокомунікативному просторі завжди цікавили дослідників та були в площині вивчення багатьох наукових студіях. Проте найактивніше сугестивні особливості вивчають у межах різноманітних напрямів сучасного мовознавства: прагмалінгвістики, психолінгвістики, нейропсихолінгвістики, комунікативної соціальної, прикладної і політичної лінгвістики, теорії мовної комунікації та нейролінгвістичного про-

грамування (Ф. Бацевич, Р. Бендлер, І. Богданова, Б. Боденхаммер, Л. Блумфільд, І. Гарбар, С. Горін, І. Горелов, Г. Гончаров, Дж. Гриндер, Р. Грутендорст, Б. Грушин, А. Данилова, Р. Ділтс, Г. Джоуетт і В. О'Доннелл, Ж. Еллюль, А. Загнітко, О. Залевська, Ф. ван Імерен, О. Іссерс, Т. Ковалевська, Ч. Морріс, Л. Мурзін, С. Огурцов, Дж. О'Коннор, Дж. Остін, Ч. Пірс, Е. Пратканіс, В. Різун, О. Руда, Л. Сахарний, К. Сєдов, О. Селіванова, О. Семенюк, Дж. Серль, М. Славінська, Д. Слобін, Н. Слухай, Й. Стернін, І. Сусов, Є. Тарасов, З. Харріс, Дж. Хол, І. Черепанова, В. Чернявська, М. Феллер, С. Форманова, Г. Франке, О. Яшенкова, R. Cialdini, G. Jowett, R. Lakoff, C. Roads).

Постановка завдання. Мета роботи полягає в системному вивченні функційно-граматичних засобів реалізації сугестії в імперативних висловленнях сучасної української мови.

Окреслена мета передбачає вирішення дослідницьких завдань: 1) проаналізувати мовні засоби реалізації сугестії в імперативному висловленні; 2) розкрити сугестивний потенціал імператива.

Ми для розгляду та моніторингу фактичного матеріалу використовували дескриптивний метод із елементами наскрізного паспортизування та узагальнення. Фактична база дослідження – 1000 од. Її формують приклади засобів реалізації навіювання в імперативних висловленнях сучасної української мови, зафіксовані в публіцистиці останніх років, інтернет-виданнях.

Для аналізу функційно-граматичних засобів реалізації сугестії в імперативних висловленнях було залучено статистичні методи для формування вибірки дослідження, які унаочнюють чисельний розподіл виокремлених нами сугестивних виявів імператива.

Виклад основного матеріалу. Вивчаючи термін «імператив», «імперативне висловлення», фіксуємо, що в наукових працях поняття *імператив*, *спонукання*, *волевиявлення* потрактовані як синоніми й їхні значення чітко не диференційовано. Імператив уважаємо мовною категорією, що генерує в собі абстрактність й конкретність форми та змісту, відтворюваності й індивідуальності, являє собою єдність аспектів мови та мовлення. Спонування – це мовленнєва реалізація імператива, семантичний аспект імперативної форми, а конкретний різновид спонування (прохання, порада, пропозиція, наказ, застереження тощо) є виявом імператива. Волевиявлення – ширше поняття, ніж спонування. Будь-яке спонування є волевиявленням, але не кожне волевиявлення є спонукальним. Спонування – це прямий різно-

вид впливу на адресата (прямого або непрямого). Волевиявлення може бути прямим та опосередкованим [2, с. 5–6]. Термін *імператив* використовуємо в широкому розумінні: значення спонування та всі мовні засоби його вираження.

У нашій статті імперативними вважатимемо речення, у яких комуніканти прагне казувати виконання експліцитно зазначеної у висловленні дії, у синтаксичних ярусах яких присудок репрезентований спеціалізованими синтетичними аналітичними (із запереченням або без заперечення) формами імператива [2, с. 5–6].

Імперативна ситуація має вияви як ситуація, у якій комуніканти може керувати діями адресата. Вона віддзеркалює граматичне значення – мовець має обрати засоби та шляхи щодо вираження ситуації. Імператив постає як лінгвістичний підйрус зі своєрідною парадигматикою, лексичним і стилістичним потенціалом її складових, що містять у собі своєрідний функційний потенціал.

Аналізуючи функційно-граматичні засоби реалізації сугестії в імперативних висловленнях, фіксуємо, що в наукових працях поняття сугестії, навіювання потрактовані узагальнено, а їхні значення чітко не диференційовано.

Л. Ільницька зауважує, що явище сугестії використовує мову з метою встановлення, розуміння психологічного супроводу, долучення до дійсності суб'єкта, групування світогляду та набуття доступу до шарів несвідомого [9, с. 128].

Підтримуємо погляд І. Богданової, яка зазначає, що механізм сугестії сформований на апелюванні до емотивної сфери адресата, звільненні його зі стану рівноваги щодо ярусів емоцій, які спричиняють некоректне розуміння інформаційного контенту, генерують її нерациональну оцінку. Водночас реципієнт сам здійснює оцінку інформаційного потоку, попри емоційний утворюється певна візія правильної оцінки [1, с. 123].

М. Славінська зазначає, що важливою особливістю сугестивного вияву є некритична природа розуміння повідомлення, активне субдомінантне сприйняття, емотивність як домінанта мовлення. Навіювання передбачає редуцію критичного сприйняття, емоційність та інші ознаки, які притаманні сугестії [13, с. 69–70].

Навіювання постаю як психічний стан особистості, що постає як реакція на спад критичності у процесі розуміння інформаційних блоків і потоків, відсутності логіки в аналізі й об'єктивній оцінці сприйняття, зв'язків із минулим сугерента, що заперечує раціональну обробку висловлення. Враховуючи зазначене вище, можемо ототожнити ці поняття, оскільки вони практично збігаються

як у своїх загальних стратегіях, так і в актуальних тактиках та результатах застосування.

Враховуючи те, що мовець за допомогою імперативного висловлення прагне змусити слухача виконати необхідну дію, контроль над її виконанням, тому імперативне висловлення слугує не тільки засобом передачі інформації (спонукання, волевияву), але постає механізмом впливу на свідомість людини, за допомогою особливого інтонаційного оформлення, уживання якого спричинене емоційністю та експресивністю мовлення прескриптора.

Зазначимо, що О. Кіклевич під навіюванням (сугестією) розуміє різновид взаємодії за допомогою символічних стимулів (тобто знаків), що сприймається слухачем більш-менш ірраціонально, тобто несвідомо, неконтрольовано, не рефлексивно [17, с. 326–327].

Саме тому імперативне висловлення переймає прийоми сугестії (навіювання), яка є результативним видом маніпулятивного впливу, що становить вплив, який розуміють без критичних міркувань, який постає як спонукання до дій, відредагування картини світу, соціальних векторів і статусів у настановах реципієнта. Природа цього явища потрактовує його в емоційній експліцитній площині, що впливає на комунікатора яка вірить, що не здійснює вплив з її власного емпіричного світогляду. Отже, сугестія становить засіб імпліцитного впливу на емоції та почуття реципієнтів, що опосередковано впливає і на їхню свідомість та поведінку.

Підтримуємо думку О. Кіклевича, що навіюванню (сугестії) притаманний іраціональний, неаргументований вплив одного суб'єкта – сугестора, на іншого – сугеренда, чи групу суб'єктів, а також некритичне сприйняття повідомлення, відсутність адекватного розуміння, логічного

аналізу його змістової структури, співвіднесення повідомлення з досвідом і станом реципієнта [17, с. 372].

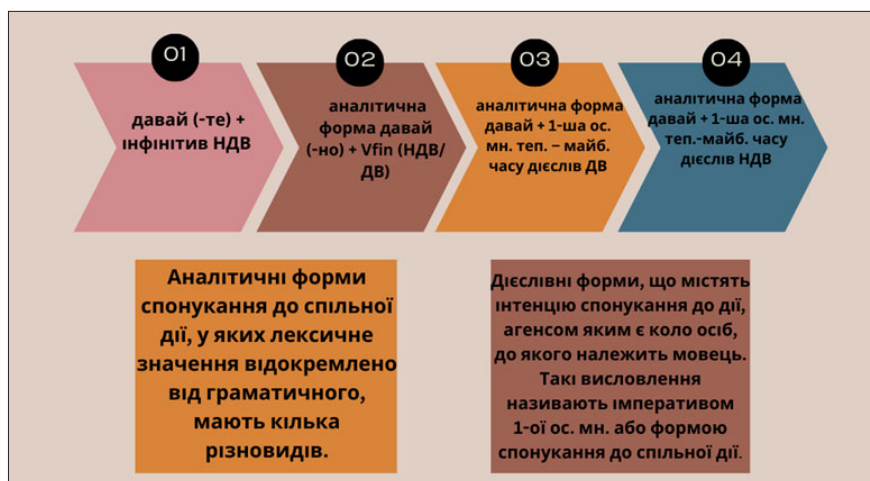
Проте варто пам'ятати, що в імперативному висловленні використовують власні функційно-граматичні засоби привертати увагу, спонукати до виконання певної дії слухачем, контроль над нею. Успішність імперативної ситуації залежить від правильного вибору форм впливу на одержувача прескрипції, щоб отримати потрібну реакцію та виконання необхідної дії.

Ще однією формою вираження сугестивного впливу вважаємо дієслівні форми, що містять інтенцію спонукання до дії, агенсом яким є коло осіб, до якого належить мовець. Такі висловлення називають *імперативом 1-ої ос. мн.* або *формою спонукання до спільної дії* (див. діаграма 1).

Адже словоформи, що належать до імперативної природи, мають мати у своїй природі дві умови: а) мають бути створені тими компонентами, які семантично формують із наказовою потенцією, які за значенням можуть створювати вислови з наказовою інтенцією, б) мають бути зрозумілі у висловленні як форми з інтенцією наказу.

Враховуючи те, що спонукання в 1-й ос. мн. мають відповідати цим умовам, тобто є імперативними, попри на омонімічність з індикативом, до яких вони історично тяжіють.

Наукові студії сучасної української мови тяжіють до думки, що форми наказового способу, які сформовані за допомогою частки давай/давайте з дієсловом, проте вони активно функціують у публіцистиці. *А давай працювати – не припиняє колектив* (Дзеркало Коломиї. – 15.05.2022); *Оскільки робота не завершується, давайте знаходити правильні рішення* (Дзеркало Коломиї. – 10.04.2022).

Діаграма 1. Аналітичні форми спонукання до спільної дії

В окреслених зразках форми імператива зформовані за допомогою частки *давай/давайте* та інфінітива, що означає каузовану дію. Її уживають для позначення закликів чи запрошення адресата до участі у спільній дії, працює паралельно зі синтетичною формою імператива 1-ої ос. мн. У цих формах спільної дії кількість виконавців більше одного, бо спільна дія передбачає, що комунікант є агенсом поряд із слухачем. Ці слововиди репрезентовані оніною (якщо виконавців двоє – мовець і слухач, давай танцювати), множину (виконавців більше двох – мовець і кілька слухачів, давайте співати). Бо саме аналітичні форми чітко і формально віддзеркалюють поляризованість однини та множини.

Форми на зразок *Будемо мити!*, омонімічні формам складеного майбутнього часу, у дієслів недоконаного виду менш використовують у порівнянні з формами з часткою, бо їх важче потрактовують як імперативні.

Деякі мовознавці такі форми не зараховують до ядра моделей імператива, а вважають вільними синтаксичними сполуками слів, що позначають модальність значення спонування [14, 15]. Дослідниця наголошує, що аналітичні форми із *давай / давайте* постають на перетині із тональністю свого лексичного значення дієслова *давати*. Ця додаткова семантика забороняє кваліфікувати дієслівні сполуки з *давай / давайте* граматикалізованими формами імператива.

Якщо якщо ця теза цілком можлива для форм із *давай* позначає спонування 1-ої ос. одн. (*дай / давай вдопоможу*), то для форм спільної дії вона є радикалізованою, не здобуде підтримки серед більшості мовознавців. Нагадаймо, що «заклик на дозвіл до дії» нахталт *Давайте побудьмо поряд* є корелятом таких екстралінгвальних векторів, як толерантність і соціальна архітектоніка представників цього діалогу, а не безпосереднім значенням частки

давай / давайте, оскільки цей приклад тлумачать і як прохання, і як наказ залежно від соціальної ролі комуніканта.

Приклади, які репрезентують аналітичну форму *давай (-но) + Vfin (НДВ/ДВ)*: *Міркую: «Йди-но напишу – і хай буде, що буде»* (День. – 26.07.2022); аналітичну форму *давай + 1-ша ос. мн. теп. – майб. часу дієслів ДВ*: «*Віддайте все загублене, а потім всі будемо думати про це*» (Апостроф. – 17.03.2021); *аналітична форма давай + 1-ша ос. мн. теп.-майб. часу дієслів НДВ*: «*Давайте голосуємо. Там розберемося*

на марші», – *звернувся керівник до підлеглих* (Хрещатик. – 15.04.2023).

Частка *дай* може бути використана як форма спільної дії у функції частки *давай*. Спонукальна інтенція має тон надання потенційної можливості адресату: *Дай покерувати!* (День. – 15.02.2022); *Ти дай мені півгодини помрієти, а потім ми зможемо відпочити* (День. – 13.08.2022). Зафіксовані у граматиці й неповні *аналітичні форми з давай (-те) + іменник з випущеним дієсловом*: *Давай у понеділок* (Моя Вінниця. – 01.02.2022); *Давай Дездемону* (Високий замок. – 08.02.2023).

Дієслово, що окреслює дію, у якій прескриптор має запросити мовця до участі, можна відновити за контекстом. Цим і різні приклади від схожих з опущеним дієсловом, які окреслюють спонування 2-ої ос. (*Якщо вам подобається така гра, то давайте без нас* (Сьогодні. – 10.03.2022); *Давайте нам визначення жанрів і стилів до кабінету, щоб репліки прояснити. Тільки давайте обійдемося без прикрас* (День. – 07.03.2022). У висловленні – *давайте обійдемося без прикрас* – форма 1-ої ос. мн. наявна для трансляції спонування 2-ої ос., тобто в непрямому значенні. Уживання еліптичних імперативних конструкцій властиві речені, у яких каузована дія наперед відома виконавцю [3, 5].

Висновки. Імперативним висловленням притаманний значний потенціал, що включає різні типи значення спонування, інтерпретація яких залежить від контексту, умов спілкування та взаємовідносин між комунікантами. Імперативні висловлення здійснюють навіювання формами 1-ї та 2-ї одн./мн., використовуючи вид, частинимовну приналежність, які насичені емоціями та експресивно-окличною поведінкою або виголошені спокійним тоном, м'яко умовляючи отримувача прескрипції виконати необхідну дію.

Маємо зазначити, що важливого значення в процесі навіювання (сугестії) набувають такі паравербальні фактори, такі як інтонація, яку використовує мовець, його емоційний стан у момент спілкування, учасники та атрибути комунікативної ситуації, у якій здійснюється волевиявлення тощо. Отже, імперативні висловлення можуть передавати будь-який відтінок спонукальної семантики, від категоричної до пом'якшеної чи нейтральної. Перспективами подальшого дослідження полягає у вивченні виявів навіювань за допомогою синтаксичної природи імператива у публіцистиці у зіставному аспекті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богданова І. В. Сугестивний потенціал прецедентних одиниць в українському медійному дискурсі початку XXI ст.: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Вінниця, 2016. 191 с.
2. Бортун К. О. Структурно-семантичні типи та функції імперативних висловлень у публіцистичному і офіційно-діловому стилях: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01. Черкаси. 2019. 215 с.
3. Бортун К.О. Семантико-прагматичні прийоми сугестивного впливу в імперативних висловленнях. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія: Філологічні науки (мовознавство) : зб. наук. праць. Дрогобич, 2020. № 13. С. 16–21.
4. Бортун К.О. Імператив як джерело навіювання та засіб реалізації сугестивних тактик у висловленні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. Т. 33(72) No 1. Ч. 1. 2022. С. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.1-1/01>
5. Бортун К. О. Категорії імператива в сучасній українській мові. *Studia Philologica* (Філологічні студії): зб. наук. праць. Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2017. Вип. 9. С. 60–66.
6. Бортун К.О. Стилiстичний потенціал емоційно-експресивної лексики у романах Дари Корній. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 21. Т. 1. 2022. С. 15–19. DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.2>
7. Вінтонів М., Вінтонів Т., Бортун К. Функційно-семантичне поле категорії імператива в публіцистичному дискурсі: проблеми визначення структури та опису. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 2020, 65(2), с. 425–437.
8. Дрінко Г. Г. Спонукальні конструкції в англійській та українській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / Г. Г. Дрінко. Донецьк, 2005. 19 с.
9. Ільницька Л. Мовленнєві засоби підвищення ефективності сугестивного впливу. *Лінгвістика XXI ст.: нові дослідження і перспективи*. Київ: Логос, 2007. С. 127–135.
10. Каліщук Д. Психолінгвальні засоби реалізації сугестивних стратегій як маркери концептуальних стилів Президентів США Дж. Буша мол. і Б. Обами. В: *Psycholinguistic*,. 23(2), 2018, С. 107–120. doi: 10.5281/zenodo.1199146.
11. Конюхова Л. І. Синтаксичні засоби сугестії в мові телереклами. *Філологічні студії*. 6/2, 2011, С. 231–236.
12. Нарушевич-Васильєва О. В. Категорія спонукальності у прагматилістичному аспекті: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Одеський національний ун-т ім. І.І.Мечникова. О., 2002. 177 с.
13. Славінська М. С. Лексико-семантичні особливості ключових слів соціальної та комерційної реклами: зіставний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологічна. 2014. Вип. 43. С. 273–275.
14. Сугестивні технології маніпулятивного впливу: навчальний посібник / В. М. Петрик, М. М. Присяжнюк, Л. Ф. Компанцева, Є. Д. Скулиш, О. Д. Бойко, В. В. Остроухов; за заг. ред. Є. Д. Скулиша. 2-ге вид. Київ: Вид. дім «СКІФ», 2023. 248 с.
15. Тарасюк А. М. Сугестивні мовні засоби щодо створення світу в релігійному дискурсі середньоанглійської мови. В: *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 36(2), 2018. С. 104–106.
16. Шатілова О. С. Проблема створення класифікації спонукальних конструкцій в українській мові (на матеріалі публіцистичних текстів початку XXI століття) *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія : Мовознавство. 2011. Т. 19, вип. 17(1). С. 166–171.
17. KIKLEWICZ A. Fenomeny komunikacji: (normy i dewiacje w zachowaniach językowych). Olsztyn. 2020. 500 P.
18. Kuznetsov, Y., Bortun, K., Suran, T., Pilash, M., & Shkurko, H. Comparación de la arquitectura del texto dialectal en ucraniano e inglés. *Apuntes Universitarios*, 13(1). 2023. <https://doi.org/10.17162/au.v13i1.1317>
19. Slipetska, V., Bortun, K., Zhylin, M., Horlachova, V., & Kosharnyi K. Structure and semantics of verbal means of expressing states of emotional tension in english publicistic texts. *Amazonia Investiga*, 12(67), 2023. P. 212–222. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.67.07.19>
20. Апостроф. URL: https://inosmi.ru/postrophe_com_ua. (data zvernennia: 17.03.2021).
21. Високий замок. URL: <https://wz.lviv.ua>. (data zvernennia: 08.02.2023).
22. День. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/elektronna-gazeta>. (data zvernennia 15.02.2022, 07.03.2022, 15.02.2022, 13.08.2022, 26.07.2022).
23. Дзеркало Коломиї. URL: <https://dzerkalo.media>. (data zvernennia 15.05.2022, 10.04.2022).
24. Сьогодні. URL: <https://segodnya.ua>. (data zvernennia: 10.03.2022).
25. Хрещатик. URL: <http://www.kreschatic.kiev.ua>. (data zvernennia: 15.04.2023).

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОМУ МОВЛЕННІ

FEATURES OF TRANSLATION OF LEGAL TERMINOLOGY IN OFFICIAL BUSINESS SPEECH

Голопич І.М.,

orcid.org/0000-0002-1831-9752

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри українознавства

Харківського національного університету внутрішніх справ

Оверчук О.Б.,

orcid.org/0000-0003-4859-0452

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри українознавства

Харківського національного університету внутрішніх справ

Перцева В.А.,

orcid.org/0000-0002-5203-761X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри українознавства

Харківського національного університету внутрішніх справ

У сучасному світі, де глобалізація та міжнародні відносини набувають дедалі більшого значення, переклад юридичної термінології в офіційно-діловому мовленні стає надзвичайно важливим завданням. У статті юридичний термін трактовано як узагальнену назву правового поняття, слово або словосполучення, що використовується в праві, яке має конкретне значення, не містить семантичної двозначності та характеризується функціональною стабільністю. Юридична термінологія відіграє ключову роль у забезпеченні точного розуміння нормативно-правових актів, документів та угод як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Стаття спрямована на вивчення та аналіз особливостей перекладу юридичної термінології в офіційно-діловому мовленні з урахуванням її специфіки та важливості для правової практики. Мета статті полягає в окресленні складнощів і розв'язанні проблем, що виникають у процесі перекладу, а також у наданні рекомендацій щодо забезпечення якості й точності перекладу юридичних текстів.

У статті розглянуто різноманітні аспекти перекладу юридичної термінології, зокрема багатозначність термінів, специфічність вживання в різних правових системах. Аналізуються методи та прийоми перекладу, які використовуються для забезпечення точності, чіткості та відповідності оригіналу. Автори статті надають практичні рекомендації та приклади перекладу конкретних юридичних термінів, що допомагають перекладачам і фахівцям у сфері мовознавства краще розуміти вимоги та особливості цього виду перекладу.

На думку авторів, завдяки аналізу підходів і методик перекладу, а також врахуванню найкращих практик у цьому напрямі, можливо підвищити якість перекладу юридичної термінології та сприяти розвитку професійної компетенції перекладачів і спеціалістів у сфері права. Зазначено, що юридичний переклад потребує значної уваги до деталей та професійного підходу для забезпечення точного й адекватного відбиття юридичних текстів у цільовій мові перекладу.

Ключові слова: еквівалент, описовий метод, офіційно-ділове мовлення, переклад, термін.

In today's world, where globalization and international relations are becoming increasingly important, translation of legal terminology in official business speech is becoming an extremely important task. The article interprets a legal term as a generalised name of a legal concept, word or phrase used in law, which has a specific meaning, does not contain semantic ambiguity and is characterised by functional stability. Legal terminology plays a key role in ensuring an accurate understanding of legal acts, documents and agreements both at the national and international level.

This article is aimed at studying and analyzing the peculiarities of translation of legal terminology in official business speech, taking into account its specificity and importance for legal practice. The purpose of the article is to outline the difficulties and solutions to the problems arising in the translation process, as well as to provide recommendations for ensuring the quality and accuracy of legal texts.

The article deals with various aspects of translation of legal terminology, in particular, the ambiguity of terms and specificity of their use in different legal systems. The methods and techniques of translation used to ensure accuracy, clarity and conformity with the original are analyzed. The author of the article provide practical advice and examples on the translation of specific legal terms to help translators and linguists better understand the requirements and peculiarities of this type of translation.

According to the author, by analyzing translation approaches and techniques, as well as taking into account the best practices in this field, it is possible to improve the quality of translation of legal terminology and contribute to the development of professional competence of translators and legal professionals. It is noted that legal translation requires great

attention to detail and a professional approach to ensure accurate and adequate reflection of legal texts in the target language.

Key words: equivalent, descriptive method, official business speech, translation, term.

Постановка проблеми. У широкому сенсі офіційно-діловий стиль – це специфічний спосіб письма та мовлення, який використовується в офіційних документах, бізнес-комунікаціях, корпоративних листах, а також в інших формах ділового спілкування [1; 2]. До основних рис офіційно-ділового стилю належать формальність, чіткість і лаконічність, точність і правильність, об'єктивність, нейтральна стилістична забарвленість. Офіційно-діловий стиль є важливим для професійного спілкування та створення офіційних документів у бізнесі, урядових й академічних установах та інших сферах.

Юридична термінологія в офіційно-діловому мовленні охоплює специфічні терміни та вирази, що використовуються у сфері права, договірних відносинах, законодавстві та інших супутніх сферах. Дотримання точності й зрозумілості є надзвичайно важливими в зазначеному контексті. На перший погляд, може здатися, що для перекладу юридичної термінології достатньо використати відповідні спеціалізовані словники. Прикладами юридичної термінології, які можуть траплятися в офіційно-діловому мовленні та мають еквіваленти в українській мові, є:

– *contract terms* (*Breach of contract, Termination of contract, Breach of contractual obligations, Conclusion of contract*) – *умови договору (порушення умов договору, розірвання договору, порушення договірних зобов'язань, укладення договору)*;

– *legal norms* (*legislative acts, regulatory acts, legal principles, legal norms*) – *правові норми (законодавчі акти, нормативно-правові акти, правові засади, правові норми)*;

– *judicial terms* (*claim, jurisdiction, court decision, appeal, cassation, proceedings*) – *судові терміни (позов, підсудність, рішення суду, апеляція, касація, провадження у справі)*;

– *property rights and obligations* (*ownership, lease, sale, debt, pledge*) – *права на власність та зобов'язання (власність, оренда, продаж, заборгованість, застава)*;

– *criminal terminology* (*crime, punishment, detention, conviction, accusation*) – *кримінальна термінологія (злочин, покарання, затримання, судимість, обвинувачення)*;

– *administrative terminology* (*administrative offense, administrative liability, administrative fee, administrative order*) – *адміністративна термінологія (адміністративне правопорушення, адміні-*

стративна відповідальність, адміністративний збір, адміністративний розпорядок);

– *documentation* (*certificate, notice, protocol, application, agreement*) – *документація (довідка, повідомлення, протокол, заява, договір)*;

– *corporate terminology* (*charter, shareholders' meeting, corporate rights*) – *корпоративна термінологія (статут, збори акціонерів, корпоративні права)*;

– *financial terminology* (*financial statements, bankruptcy, credit, investment, financial transactions*) – *фінансова термінологія (фінансові звіти, банкрутство, кредит, інвестиції, фінансові операції)* [3; 4].

Ці терміни мають свої точні визначення й використовуються для уникнення непорозумінь і забезпечення чіткості в юридичних документах та комунікаціях, а також, як продемонстрували приклади, мають еквіваленти в українській мові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні науковці у сфері перекладу присвятили багато праць специфіці перекладу юридичних текстів і термінів з англійської мови на українську. О. Ходаковська [5] досліджує стратегії перекладу англійського юридичного дискурсу. Н. Іщенко та В. Гончарова вивчають юридичний переклад як складову юридичного дискурсу [6]. Л. Швелідзе та П. Мельник зосереджують увагу на українсько-англійських еквівалентах юридичних термінів [7]. Укладено юридичні англійсько-українські словники [3; 4].

Постановка завдання. Однак актуальним залишається розгляд труднощів, з якими стикаються перекладачі під час відтворення юридичних текстів з англійської мови на українську, тому **мета статті** полягає у виявленні особливостей перекладу юридичних текстів в офіційно-діловому мовленні. Задля досягнення поставленої мети необхідно з'ясувати специфіку офіційно-ділового мовлення; розглянути особливості юридичної термінології та виявити способи перекладу юридичних текстів з англійської мови на українську.

Матеріали та методи. Матеріалом дослідження стали 200 одиниць юридичних англійсько-українських словників [3; 4]. У роботі застосовано поєднання загальнонаукових і вузькоспеціальних методів. Аналіз відібраних одиниць відбувся із залученням таких методів, як: метод лексикографічного аналізу, перекладацького, термінологічного й порівняльного видів аналізу.

Виклад основного матеріалу. Переклад юридичних документів є одним із видів спеціалізованого перекладу. Однак він суттєво відрізняється від інших спеціалізованих перекладів (наприклад, технічного, наукового, медичного тощо). Юридичний переклад зазвичай пов'язаний із різними поняттєвими системами, оскільки в кожній державі існує своя правова система [8, с. 56]. Тому юридичний переклад – це «переклад з мови однієї поняттєвої системи на мову іншої поняттєвої системи» [1, с. 124]. Наприклад, британський юридичний документ перекладений українською мовою має залишатися британським документом, а британський закон – британським законом. Переклад на мову з іншої поняттєвої системи, який зберігає поняттєву систему вихідної мови, може здатися неможливим. Це означає, наприклад, що відтворюючи британський юридичний текст українською мовою, перекладач уникає української юридичної термінології або, точніше, термінів української правової системи. Однак, на практиці це доволі складне завдання.

Відмінності між правовими системами різних країн полягають як у розбіжностях у змісті правових норм, так й у відмінностях у визначенні правових понять. Крім того, існують поняття, які належать тільки до однієї конкретної правової системи та мають лінгвістичне позначення тільки в мові цієї правової системи. У зв'язку із цим «передача юридичних понять є особливим завданням у спеціальному юридичному перекладі» [9, с. 255], тому ми погоджуємося з П. Сандріні, який розглядає переклад юридичних текстів як «перенесення та ознайомлення з правовими положеннями і правовими поняттями, а також із правовим змістом у найширшому сенсі» [10, с. 102].

Складність юридичного перекладу полягає у значній кількості термінології, яка не є загальноживаною і може бути зрозумілою лише тим, хто працює в певній спеціалізованій сфері. Іншими словами, не кожна людина, яка розмовляє іноземною мовою, може зробити правильний юридичний переклад. Перекладачі юридичних документів також повинні володіти широким спектром додаткових знань і навичок. Правильний юридичний переклад вимагає не тільки бездоганного володіння термінологією конкретної сфери права, а й глибокого розуміння юридичних особливостей тієї чи іншої правової системи.

Труднощі перекладу залежать від наявності або відсутності відповідного терміна. Інакше кажучи, перекладачеві необхідно знайти правильну відповідність термінів вихідної мови в мові перекладу. Якщо відповідний термін є, то процедура пере-

кладу полягає у введенні його в текст, але якщо такого немає, то необхідно ретельно підібрати термін, з огляду на екстралінгвістичні та лінгвістичні чинники, до яких належать референційне та денотативне значення потенційних аналогів, стилістична приналежність, контекстуальне оточення, мовні норми, сполучуваність слів тощо.

У широкому сенсі еквіваленти – це відповідності між словами, що характеризуються незмінністю, рівнозначністю та незалежністю від контексту [2; 11], наприклад:

- *family law* – сімейне право;
- *corporal punishment* – тілесне покарання;
- *probate law* – спадкове право.

Еквіваленти зазвичай містять запозичені слова з класичних мов, наприклад, з латини: *de facto* – *де-факто*, *фактично*; *pro tanto* – *відповідно*.

Основною проблемою для перекладачів є переклад безеквівалентної лексики. Для того, щоб правильно перекласти, необхідно спочатку визначити одиницю перекладу, якою може бути будь-яка лінгвістична одиниця, від фонем до надфразової єдності, а не лише слово. Одиниця перекладу може бути встановлена тільки з контексту, тобто з мовленнєвої ситуації, у якій слово системно пов'язане з іншими словами в тексті або у висловлюванні. Узагальнення різноманітних класифікацій безеквівалентної лексики дало змогу виокремити:

- референційну лексику, яка охоплює терміни, складні слова, слова широкої семантики, семантичні лакуни;
- прагматичну лексику, яка представлена іншомовними вкрапленнями, абрєвіатурами, звуконаслідуваннями;
- альтернативну лексику, до якої належать власні імена та фразеологізми.

Під час перекладу юридичних текстів перекладачі стикаються переважно з першою групою безеквівалентної лексики – референційною. Одним із прийомів передавання безеквівалентних термінів є перекладацька транскрипція. Використовуючи цей прийом, перекладачі фонетично відтворюють вихідну лексичну одиницю за допомогою фонем мови перекладу, отримуючи імітацію фонем вихідної мови.

Слід розглянути ще один прийом – транслітерацію, відповідно до якого лексичні одиниці вихідної мови формально відтворюються за допомогою алфавіту мови перекладу. Таким чином, отримуємо буквену імітацію вихідного слова, наприклад:

- *solicitor* – *солісітор*,
- *delict* – *делікт*,
- *legitimism* – *легітимізм*.

У варіанті *quasi-delict* – квазіделікт застосовується транскрипція для першого компонента і транслітерація для другого. Зазначені прийоми використовують під час перекладу власних імен, зокрема з топонімами, антропонімами та назвами компаній. Слід зазначити, що транслітерація і транскрипція часто застосовуються з калькуванням або семантичним перекладом.

Калькування використовується для перекладу мовних одиниць, які не мають аналога в мові перекладу. У такому разі відтворюється комбінація слів і фраз, а не їхнє звучання. На відміну від транскрипції та транслітерації, цей прийом не тільки механічно переносить вихідну форму залежно від мови перекладу, а й вимагає складніших перетворень, змінюючи відмінок, морфологічний і синтаксичний статус слів, наприклад:

- *London Court of International Arbitration* – Лондонський міжнародний арбітражний суд;
- *accomplice of attempt* – співучасник у замаху;
- *magistrate's Court* – магістратський суд;
- *the Federal Intelligence Service* – федеральна розвідувальна служба;
- *probate law* – спадкове право;
- *multiple accredit* – множинне акредитування.

Щоб перекласти реалії, характерні для однієї правової системи, які не мають аналогів в іншій, перекладачі зокрема вдаються до описових прийомів перекладу. На думку Г. Дуднік та Д. Оришич, «відсутність у правових текстах точної співвіднесеності терміну зі специфічним денотатом змушує пересічного носія мови інтерпретувати багато юридичних термінів, керуючись своїм досвідом, змістом того концепту, який склався у повсякденній свідомості мовця» [8]. Іншими словами, багато термінів перекладаються з англійської на українську мову без словникових відповідників через їх відсутність, тому перекладачі часто послуговуються описовим перекладом. Слід зазначити, що переклад подібних лексичних лакун вимагає глибоких знань у конкретній предметній галузі, наприклад:

- *consent judgement* – рішення суду відповідно до укладеної сторонами мирової угоди;
- *account* – несплачена боргова вимога;
- *on account of whom it may concern* – за рахунок тих, кого це може стосуватися;
- *white-collar crime* – злочин, вчинений службовцем;
- *account* – несплачена боргова вимога;
- *caregiver* – людина, що піклується про немічних та хворих людей;
- *waiver* – навмисна і добровільна відмова від чого-небудь.

Завдання перекладу юридичної термінології ускладнюється, коли вихідна та перекладацька мови використовуються в кількох правових системах зі своєю власною юридичною термінологією. Під час перекладу юридичних термінів і визначення їхньої еквівалентності необхідно враховувати юридичні терміни, що використовуються в усіх правових системах, у яких використовуються ці мови.

У багатьох випадках під час відтворення тексту мовою перекладу використовують абсолютно різні варіанти однієї й тієї самої юридичної термінології, якою послуговуються у вихідній мові, щоб перекласти її в декількох правових системах. У результаті людини, яка не володіє мовою оригіналу і не має можливості роз'яснити значення юридичних термінів, використаних в оригінальному перекладі, складно повністю зрозуміти зміст перекладеного юридичного документа.

Як вже зазначалося, основною метою перекладу, зокрема і юридичного, є досягнення адекватності, тобто повного передання смислового змісту вихідного тексту та відповідності повного функціонального стилю. Багато вчених вважають, що про ідеальну адекватність можна говорити відносно [2; 9]. На їхню думку, під час перекладу неминучі деякі втрати, що унеможливує факт абсолютної рівності перекладеного тексту вихідному [7]. При цьому існують все ж таки основні методи юридичного перекладу, які охоплюють:

- пошук еквівалентних відповідностей;
- опис (переклад шляхом загального пояснення значення слів);
- транскодування (передача звуків і графічної форми терміна вихідної мови за допомогою алфавіту мови перекладу);
- калькування (дослівний або прямий переклад);
- лексичні трансформації (варіювання лексичних елементів перекладу з метою адекватного передавання семантичних, стилістичних і прагматичних особливостей мови перекладу) [1; 9; 10].

У наукових колах юридичний термін трактується як узагальнена назва правового поняття, слово або словосполучення, що використовується в праві, яке має конкретне значення, не містить семантичної двозначності та характеризується функціональною стабільністю [2; 7].

Доступний нам корпус аналізованого матеріалу засвідчує, що найпродуктивнішою перекладацькою трансформацією є лексична, за допомогою цього прийому було перекладено 105 термінів або 52% від загального числа. Слід зазначити, що

навіть за семантико-структурного паралелізму потрібні мінімальні або ж складніші граматичні трансформації, адже переклад – складний процес і потребує комплексного підходу. Прикладом може слугувати переклад таких термінів і терміносполучень, як:

– *bilateral treaty* – двостороння міжнародна угода;

– *asylum state* – держава, що надає притулок.

Частоту використання лексичної трансформації можна пояснити високим рівнем розвитку правових систем України та Великої Британії, що забезпечує наявність лексичних аналогів у вихідній мові та мові перекладу. Другими в аспекті частотності стали лексико-граматичні трансформації – 95 термінологічних одиниць або 48%. До них належать:

1) заміна частини мови:

– *To exclude or limit* – виключення або обмеження;

– *Is an agreement in writing* – полягає у вигляді угоди в письмовій формі;

– *The United Nations responds effectively* – ефективно реагування ООН;

– *Convention to ban to develop and implement* – конвенція про заборону з метою розробки та здійснення;

– *Measures to deal* – заходи з боротьби;

2) заміна членів речення:

– *That relations between them will be governed in particular by their commitments* – у своїх відносинах вони будуть керуватися, зокрема, взятими на себе зобов'язаннями;

3) заміна простого речення складним:

– *Variation and rescission of contract* – внесення змін до договору; припинення договору.

Багатозначність юридичних термінів є спільним явищем у будь-якій мові. Наведемо декілька прикладів багатозначних юридичних термінів в англійській мові:

Appeal:

Апеляція: *The defendant filed an appeal against the court's decision.* – Обвинувачений подав апеляційну скаргу на рішення суду.

Звернення: *The attorney made an emotional appeal to the jury.* – Адвокат виступив з емоційним зверненням до присяжних.

Brief:

Короткий юридичний висновок: *The lawyer prepared a legal brief for the court.* – Адвокат підготував юридичний висновок для суду.

Коротке викладення фактів: *Let me give you a brief overview of the case.* – Дозвольте зробити короткий огляд справи.

Charge:

Оскарження, звинувачення: *The defendant may face a criminal charge.* – Відповідачу може бути пред'явлено кримінальне обвинувачення.

Платіж, оплата: *The lawyer discussed the legal fees and charges with the client.* – Адвокат обговорив із клієнтом розмір гонорару та витрат.

Residence:

Місце проживання: *The court asked for proof of the defendant's residence.* – Суд nonпросив надати докази місця проживання відповідача.

Житловий будинок: *The search warrant specified the residence to be searched.* – В ордері на обшук було вказано житло, яке підлягало обшуку.

Admissible:

Такий, що може бути визнаний як доказ у судовому розгляді: *The evidence presented was ruled admissible by the judge.* – Представлені докази були визнані суддею допустимими.

Можливий, припустимий: *The attorney argued that the contract clause was not admissible.* – Адвокат стверджував, що пункт договору не був прийнятним.

Consideration:

Розгляд (в суді): *The consideration of the case was postponed.* – Розгляд справи відкладено.

Вартість, умова: *The contract was signed after careful consideration of the terms.* – Договір було підписано після ретельного вивчення умов.

Probate:

Судовий акт на успадкування: *The will is currently in probate.* – Наразі заповіт перебуває на стадії виконання.

Встановлення ідентичності/справжності: *The court probated the authenticity of the document.* – Суд перевіряв справжність документа.

Personal Property:

Приватна власність: *The individual has the right to protect personal property.* – Особа має право на захист приватної власності.

Майно, що належить конкретній особі: *The dispute involves the transfer of personal property.* – Спір стосується передачі приватної власності.

Наведені приклади ілюструють, як однакові слова в юридичному контексті можуть мати різні значення залежно від ситуації, у якій вони використовуються. Під час перекладу важливо враховувати контекст і вибирати відповідні еквіваленти залежно від сенсу в конкретному юридичному тексті.

З огляду на окреслені труднощі перекладу юридичних термінів з англійської мови на українську, слід зробити такі висновки стосовно перекладу текстів юридичної спрямованості:

– контекст є ключовим чинником під час перекладу. Однаковий термін може мати різне значення в різних юридичних контекстах;

– необхідно використовувати спеціалізовані юридичні словники та джерела для забезпечення правильного перекладу термінів;

– необхідно дотримуватися мовної традиції конкретної юрисдикції або регіону, адже деякі терміни можуть мати різний переклад залежно від юридичних систем;

– переклади повинні відповідати чинним нормам і законам;

– слід використовувати стильові засоби, які властиві юридичному мовленню, зокрема пасивні конструкції;

– важливо здійснювати ретельну перевірку та редакцію перекладів юридичної термінології для уникнення помилок і неточностей.

Отже, юридичний переклад потребує значної уваги до деталей і професійного під-

ходу для забезпечення точного та адекватного відображення юридичних текстів у мові перекладу.

Висновки. Переклад юридичної термінології в офіційно-діловому мовленні є складним завданням, оскільки вимагає точності, юридичної чіткості та врахування контексту. Юридичні терміни мають бути перекладені точно й чітко. Правильно вжитий еквівалент є ключовим для уникнення непорозумінь. У результаті аналізу термінологічної вибірки було встановлено, що під час перекладу юридичних термінів з англійської мови на українську були використані лексичні та лексико-граматичні трансформації. Переклад безеквівалентної лексики успішно здійснюється за допомогою описового перекладу.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у виявленні способів перекладу німецьких юридичних текстів англійською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ghazi O.E., Bnini C. Major Translation Methods Used in Legal Documents: Translation of a Marriage Contract from Arabic into English. *AWEJ for Translation & Literary Studies*. 2019. Vol. 3. № 2. Pp. 122–138.
2. Schulz M. Übersetzen – ein Job für “Einköpfe”. URL: <http://www.doku.net/artikel/uebersetze.htm>
3. Карабан В.І. Англійсько-український юридичний словник. Понад 75 тис. слів та словосполучень юридичної підмови та близько 160 тис. українських перекладних відповідників. Вінниця : Нова книга, 2004. 1088 с.
4. Сучасний англо-український юридичний словник : понад 75 тисяч англійських термінів і стійких словосполучень / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка ; уклад. Леся Василівна Мисик, Ірина Володимирівна Савка ; за наук. ред. В.Т. Нор. Київ : Ін Юре, 2018. 1350 с.
5. Ходаковська О.О. Стратегії перекладу англійського юридичного дискурсу. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Вип. 13. Том 3. С. 61–65.
6. Іщенко Н., Гончарова В. Юридичний переклад як складова юридичного дискурсу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 43. Т. 2. С. 168–172.
7. Швелідзе Л.Д., Мельник П.В. Юрислінгвістика: українсько-англійські еквіваленти юридичних термінів. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2019. Т. 30(69). № 1. Ч. 1. С. 168–174.
8. Дуднік Г., Оришич Д. Проблеми перекладу юридичної лексики й термінології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2019. № 43(5). С. 56–58.
9. Museanu E. Economic terminology – new perspectives. *European Scientific Journal*. 2023. № 1. Pp. 253–257.
10. Sandrini P. Legal Terminology. *Some Aspects for a New Methodology*. 1999. Pp. 101–111.
11. Pugel T.A. International economics. Sixteenth edition. New York, NY : McGraw-Hill, 2016. 766 p.

ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ЯК ПРЕДМЕТ МОВНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ У НЕМОВНОМУ ЗВО

SOURCES OF INFORMATION AS A SUBJECT OF LANGUAGE STUDIES IN A NON-LINGUAL HIGH SCHOOL

Дузь Л.І.,

orcid.org/0000-0003-4507-9018

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Одеської національної музичної академії імені А.В. Нежданової

Стаття присвячена джерелознавчому напрямку мовної науково-дослідницької роботи студентів у немовних ЗВО. Завданням опрацювання джерельної бази на третьому кваліфікаційному рівні визнано вищий рівень обробки інформації та її продукування. Критеріями оцінки мовної науково-дослідницької творчості здобувачів обрано її сплановані, ідентифіковані й оцінені результати. Предметно вивчено початковий етап наукової роботи, пов'язаний з вибором та аналізом джерел інформації. Наголошено на значенні обізнаності здобувачів з проблемою інтелектуальної власності, важливості усвідомлення ними дослідженості теми та власної дослідницької мети. Акцентовано принцип поваги до інтелектуальних набутків як провідну науково-етичну засаду дослідництва. Мотивовано доцільність обрання джерельної бази предметом гуманітарних досліджень. Розкрито організаційну, методичну та методологічну роль лінгводидакта в забезпеченні іноземного здобувача інструментарієм обробки інформаційних матеріалів. Наголошено на врахуванні рівня мовної підготовки, культурологічних знань, навичок дослідницької роботи іноземних здобувачів. Проаналізовано й обґрунтовано двохетапний підхід до опрацювання іноземними аспірантами джерел за темою. Запропоновано способи навчальної обробки іноземцями вторинних джерел як достовірної бази українознавчого дослідження. Розкрито методику опрацювання матеріалів глобальної бази як первинної інформації. Доведено, що аналіз первинної інформаційної бази допомагає іноземним здобувачам усвідомити практичне значення понять *інтелектуальна власність* і *наукова достовірність*, сприяє виробленню дослідницької системності, наполегливості, критичності та самокритичності, готує до створення інноваційного наукового продукту. Наведено наукові результати та визначено компетентнісні якості, що їх здобувають аспіранти-іноземці у ході джерелознавчих досліджень.

Ключові слова: джерелознавство, українська мова як іноземна, науковий гурток, результати науково-дослідницької роботи, достовірність інформації.

The article is devoted to the source science direction of linguistic research work of students in non-linguistic higher education institutions. The task of processing the source database at the third qualification level is recognized as a higher level of information processing and its production. Its planned, identified and evaluated results were chosen as the criteria for evaluating the language research creativity of the acquirers. The initial stage of scientific work related to the selection and analysis of information sources is studied. Emphasis is placed on the importance of the acquirers' awareness of the problem of intellectual property, as well as their awareness of the researched topic and their own research goal. The principle of respect for intellectual property is emphasized as the leading scientific and ethical basis of research. The expediency of choosing the source base as a subject of humanitarian research is motivated. The organizational, methodical and methodological role of the linguist in providing the foreign acquirer with tools for processing information materials is revealed. Emphasis is placed on taking into account the level of language training, cultural knowledge, and research skills of foreign applicants. The two-stage approach to processing sources by topic by foreign graduate students is analyzed and substantiated. Methods of educational processing of secondary sources by foreigners as a reliable basis of Ukrainian studies are proposed. The method of processing the materials of the global database as primary information is revealed. It has been proven that the analysis of the primary information base helps foreign acquirers to understand the practical meaning of the concepts of intellectual property and scientific credibility, contributes to the development of research systematicity, persistence, criticality and self-criticism, prepares for the creation of an innovative scientific product. The scientific results are presented and the competence qualities that foreign graduate students acquire in the course of source studies are determined.

Key words: source studies, Ukrainian as a foreign language, scientific circle, results of scientific research work, reliability of information.

Постановка проблеми. Складні процеси розвитку сучасного світу супроводжуються виробленням надзвичайного обсягу інформації, яка потребує обробки й інтерпретації. Вища освіта є однією зі сфер активного отримання, накопичення, споживання інформації, користування та обміну нею. Водночас навчально-освітня діяль-

ність має стати простором розвитку інформації, який сприятиме виконанню основних завдань, визначених «Законом про вищу освіту». Йдеться, насамперед, про формування у здобувачів «відповідно до певної галузі знань за певною кваліфікацією на певних рівнях вищої освіти» «сукупності систематизованих знань, умінь і практичних

навичок, способів мислення, інших компетентностей», які дозволяють «успішно соціалізуватися та провадити професійну діяльність» [1]. На цьому шляху у провідних формах організації освітнього процесу враховуються різні методи обробки інформації; на навчальних заняттях реалізується інтерпретування інформації. Проте вищий рівень опрацювання інформації та її продукування здатна уможливити науково-дослідницька, інноваційна діяльність. Її сутність у немовних вишах, зокрема мистецького та культурологічного спрямування, полягає у «поглибленні професійних компетентностей, інноваційності у мистецтві, створенні нового культурно-мистецького продукту». Тобто, суттєвим критерієм оцінки науково-дослідницької творчості здобувача висуваються результати, які «можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми» [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значення інформації як одного з ресурсів і важливої рушійної сили розвитку людського суспільства визнаються усіма науковими дисциплінами, враховуються також підходи до її вивчення, властивості, базові закони тощо, розроблені теорією інформації [2, с. 18]. Основними характеристиками інформації визнано, зокрема, актуальність, достовірність, коректність подання, повноту, доступність. Науковці погодилися, що ключовою характеристикою інформації є її придатність до інтерпретації та обробки [3, с. 99], і дійшли висновку, що інформація є не знанням як таким, а радше значенням, яке можна отримати через інтерпретацію.

Відзначимо наявність численних визначень інформації як системотвірного поняття у різних галузях людського знання та діяльності. Відмінності у трактуваннях зумовлені різними підходами до вивчення феномену інформації, дозуванням уваги до її аспектів у різних наукових системах, відмінністю уявлень про інформацію як об'єкт різних суспільних відносин. Так, констатуючи поширеність поняття інформації, науковці у галузі теорії правової інформатики вважають його найбільш дискусійним у науці і вважають, що «інформація є феноменом, категорією філософської думки, що ускладнює її сприйняття в правовій науці, а тим більш практиці» [4, с. 117]. З цієї причини фахівці радять уникати вживання у нормативно-правовій мові терміна *інформація* як узагальнюючого у випадках, коли йдеться про повідомлення (відомості, дані, оголошення, факти) [4, с. 120–121].

З огляду на тему статті, ми звернулися до розробки питання джерел інформації у вітчизняному

навчально-освітньому дискурсі. Донедавна джерелознавство виділялося в окрему галузь історичної науки, проте з інтенсивним розвитком інформаційних технологій джерелом історичних досліджень стали інтернет-технології; натомість джерелознавство перетворилося на сукупність засобів отримання інформації. Будучи частиною методології науки, загальне наукове джерелознавство специфічно заломлюється у галузевих науках, а отже й навчальних посібниках для початкуючих науковців. Аналіз довів, що актуальне у час інформаційного суспільства питання джерельної бази має різну міру висвітленості у навчально-методичній літературі. Так, навчальні курси з основ наукових досліджень у галузі історії, соціології, економіки, статистики, філології, бібліотечної, архівної, видавничої справ зосереджують увагу на початковому етапі дослідження, пов'язаному з вибором та аналізом джерел інформації. Вивчення джерел інформації є складником конкретних навчальних концепцій, має прагматичне значення й увіходить до посібників з науково-дослідницької роботи здобувачів у сфері міжнародних економічних відносин, туризму, готельного господарства [2], інтелектуальної власності у технологіях [5; 6], геоінформації [7] тощо. За іншого підходу питання джерельної інформаційної бази оминається. Наприклад, у навчальному курсі з основ наукової інформатики в управлінській сфері джерела інформації не розглянуто, натомість ґрунтовно проаналізовано поняття інформаційного продукту як результату інформаційно-аналітичної діяльності [8].

Ми вважаємо важливою постановку питання про джерела інформації як вихідну точку у діяльності сформованих, авторитетних науковців будь-якої гуманітарної галузі, так само й початківців у цій царині. Усвідомлення дослідженості теми, ознайомлення з науковими працями за темою, їхнє опрацювання, поцінування має стати основною творчою та морально-етичною засадою молодого дослідника. При цьому вивчена інформація мусить слугувати здобуттю нових знань і виробленню нових концепцій, але ніяк не запозиченням. Парадоксально, що ці безперечні постулати порушуються у практиці керівництва науково-дослідницькою роботою здобувачів та її виконання. Як наслідок у наукових збірниках поряд з оригінальними дослідженнями, здійсненими на базі наукових джерел, трапляються матеріали, що є копіями-запозиченнями тих самих джерел. Можна припустити, що причина подібних явищ частково полягає у необізнаності дослідників з проблемою інтелектуальної власності

сті, яка має пряму дотичність до питання джерел інформації.

У методології наукового пізнання виділенню головних стадій дослідження передують етап вибору та аналізу інформаційних матеріалів з обраної теми. Зважаючи на характер виникнення, джерела інформації поділяють на первинну, вторинну, третинну. Первинною інформацією у природничих науках є результати дослідів, практичних експериментів; у гуманітарних галузях це архівні матеріали, документи, що фіксують об'єктивні факти, статистичні відомості, законодавчі та правові акти; це також необроблені інтерв'ю, результати анкетувань, опитувань, обговорень, дискусій. До первинних джерел зараховують автобіографії, мемуари, щоденники, листи, записки, фотографії, а також усні свідчення певного часу тощо. До вторинної належить інформація, що є результатом аналізу, обробки й інтерпретації первинної інформації. Третинна інформація, що виробляється на підставі опрацювання вторинних джерел, міститься в енциклопедіях, енциклопедичних словниках, реферативних журналах, інформаційних, довідкових та бібліографічних виданнях, каталогах тощо. З погляду наукознавства, вся інформація може слугувати підґрунтям наукового дослідження за умови її коректного кваліфікування й аналізу [9].

Варта уваги думка інформологів про те, що певний тип матеріалів може належати до первинного та вторинного, так само до вторинного та третинного інформаційного джерела. Наприклад, стаття з первісним аналізом отриманих автором експериментальних відомостей або результатів опитування є первинним джерелом. Проте інтерпретація цієї інформації у дослідженнях інших авторів робить її вторинною. Вікіпедія, підручники, посібники містять третинну інформацію, проте можуть ставати вторинними чи первинними джерелами залежно від дослідницького завдання. Визначення характеру джерела залежить від мети дослідження та обрання його предмету [10].

Існує розширений погляд на кваліфікування інформаційних джерел, відповідно до якого первинною інформацією, що є джерелом вторинної, вважається вся опублікована інформація: веб-сайти, електронні журнали, статті у діловій пресі, дисертації, звіти, рекламні оголошення тощо [11]. На нашу думку, такий підхід, припустимий у практиці економіки та ринку, нівелює поняття ексклюзивності відомостей, стирає межі між оригінальними та інтерпретаційними джерелами, тому не може фундувати засади суто наукових досліджень.

Практична важливість джерел дослідження визначається за однією з найважливіших їхніх характеристик – достовірністю. Формально, достовірність – це відповідність інформації, отриманої з джерела, об'єктивній реальності. Достовірність гарантується фактами, що відбивають об'єктивні процеси та явища, а також відомостями, які не викликають сумнівів. Доведенню достовірності та новизни дослідження слугує сумлінне опрацювання джерел інформації. Наукознавцями спостережено, що рівень достовірності видів вторинних джерел інформації зменшується у такій послідовності: описи винаходів і патентів, наукові монографії, наукові збірники статей, наукові збірники матеріалів конференцій, наукові статті [5]. Оскільки достовірність змісту дослідження залежить від достовірності використаної вихідної інформації, критеріального значення набуває особистісна позиція автора, його ґрунтовна освіченість та наукова компетентність, які є пересторогою у використанні неперевіраних, помилкових, неточних положень і тлумачень.

Завданням статті є обґрунтування джерелознавчої предметної сфери мовних наукових досліджень здобувачів третього (освітньо-наукового та освітньо-творчого) кваліфікаційного рівня немовного (музичного) ЗВО, аналіз та узагальнення методики опрацювання первинних джерел інформації як етапу мовно-культурологічної дослідницької роботи іноземних аспірантів, визначення етичних складових, необхідних для досягнення іноземними здобувачами достовірності наукового дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мовна науково-дослідницька робота не входить до навчальних планів немовних ЗВО, оскільки мовні дисципліни не належать до профільних, мовні кафедри не є випусковими та їхня наукова діяльність не передбачає зв'язку з плановими студентськими науковими дослідженнями (курсними, бакалаврськими, магістерськими роботами, дисертаціями). Проте практика лінгводидактичної роботи доводить, що за умови врахування реальних фахових потреб здобувачів першого та другого кваліфікаційного рівня їхня участь у мовній науково-дослідницькій роботі позитивно позначається на фахово-компетентнісній та емоційно-інтелектуальній сфері іноземців [12].

Фахові потреби здобувачів третього кваліфікаційного рівня стосуються вищого рівня опрацювання наукової інформації та створення власного достовірного інноваційного наукового продукту. Звернімося до аналізу практики науково-дослід-

ницької взаємодії зі здобувачами, котрі понад п'ять років навчалися в ОНМА імені А. В. Нежданової за різними музичними спеціальностями. Залучені до участі в науковому гуртку «Аналіз тексту та літературна творчість», роботу якого скеровує авторка цієї статті, вони незмінно виявляли мовну дослідницьку активність. Троє іноземних аспірантів об'єднали свої творчі зусилля навколо комплексної теми «Григорій Сковорода та Китай на початку третього тисячоліття», яку досліджували протягом 2021–2022 років. Аспірантів-китайців привабив синологічний аспект теми; далеко не останньою мотивацією стало також усвідомлення ними своєї участі в українознавчих студіях як знаку підтримки українського народу.

Плануючи роботу, ми врахували відсутність у здобувачів-музикознавців глибоких культурологічних знань, а також стійких навичок дослідницької роботи. Предметом дослідження було обрано підступи до теми, а саме її джерельну базу; основною науково-етичною засадою слугував принцип поваги до інтелектуальних набутків. Опрацювання джерел за темою проводилося у два етапи: на першому відбувалося ознайомлення з відібраними керівником та прореферованими українськими дослідженнями, на другому – самостійний пошук, відбір, аналіз і переклад здобувачами китайської інформації. Таким чином, дослідникам вдалося виділити три аспекти теми: сковородинознавчі джерела у контексті українських китаєзнавчих студій, матеріали до вивчення «китайської теми» Григорія Сковороди, китайські українознавчі матеріали останнього двадцятиріччя.

Дослідження перших двох аспектів спиралося на вторинні джерела. З'ясувалося, що за останні двадцять років предметом аналізу українських синологів стали історичні джерела, маловідомі та невідомі у XVIII – XX сторіччях. В описі літератури з українського китаєзнавства було виділено праці В. Кіктенка, який розкрив особисті контакти та інтелектуальний внесок Григорія Сковороди у донауковий період української китаїстики [13].

Базою дослідження другого аспекту також стали вторинні джерела. З філософських, історіософських, літературознавчих статей М. Шлемкевича, В. Горського, В. Кіктенка, П. Кралюка, С. Капранова, І. Синиці було виділено міркування про універсальність українського філософа та необхідність включення його творчості у всесвітній, вселюдський контекст осмислення [14]. Увагу привернули також міркування про органічну належність Сковороди до загальноєвропейської філософської традиції [15].

Виокремлення означених основних питань та їхнє послідовне системне вивчення дозволило здобувачам наблизитися до опрацювання первинних джерел інформації. Ними стали матеріали китайського інформаційного та науково-освітнього простору, призначені для ознайомлення з постаттю Григорія Сковороди.

Важливим джерелом планувалися матеріали Центру українських студій, започаткованого на початку 1960-х років в Уханському університеті та поновленого 1992 року [16]. З огляду на здобутки Уханських літературознавців-україністів у дослідженні творчості Т. Шевченка, Марка Вовчка, С. Руданського, Панаса Мирного, М. Черемшини, В. Стефаніка, Лесі Українки, І. Франка, М. Коцюбинського, інших класиків дослідники сподівалися на появу тематичних праць до 300-річчя від дня народження Григорія Сковороди. Проте на офіційному сайті закладу було виявлено лише матеріал від 1 березня 2022 року, названий «Коротка історія української літератури», з однією згадкою про поетичну збірку «Сад божественних пісень» у розділі про українське бароко [17].

Подальшим пошуковим джерелом стали китайські електронні ресурси, інформацію яких необхідно було вивчити за прогнозованими цільовими призначенням, обсягом пропонованого біографічного матеріалу та історико-культурного контексту. Було виявлено та проаналізовано статтю з «Байдупедії» (182 символи) [18]. Її матеріали про «українського філософа, поета, просвітителя», що містять одну біографічну дату, дві вказівки на місця діяльності, перелік основних мотивів творчості, схарактеризовано як лаконічні, розраховані на широку непосвячену аудиторію. В офіційній китайській пошуковій системі виявлено дещо ширші, у стилі енциклопедичного словника, дані (301 символ), що складаються з датування п'яти біографічних періодів та вказівок на місця діяльності Григорія Сковороди, а також констатації його основних філософських та моральних постулатів [19]. Обидва різновиди визначено як інформаційно-просвітницькі.

Члени науково-дослідницької групи сподівалися на ґрунтовнішу інформацію від статті з Вікіпедії, проте виявили, що китайською мовою вона має два варіанти. Перший, відкритий для користування у Китаї, відрізняється більш звуженою, порівняно з Байдупедією, подачею матеріалів (127 символів) [20]. Другий, приступний через гонконзький сайт, є англійським перекладом відповідної української статті з Вільної Енциклопедії [21]. Аналіз показав, що за обсягом

(понад 26 000 символів) і ґрунтовністю ці матеріали є академічними та можуть стати у пригоді не лише масовому читачеві, але й китайським науковцям.

Шляхом розширеного пошуку інформації дослідники виявили в науково-інформаційному просторі Китаю публікації російських авторів, що викладають уявлення про філософа Сквороду у контексті «елементів російського інтерналізму» [22, с. 17–18]. Спираючись на думку українських науковців про відмінності філософської позиції Г. Сквороди від інших інтелігентських типів – західноєвропейського і російського, молоді дослідники дійшли висновку, що трактування постаті Сквороди у зв'язку з «головним мислителем споконвічного софійського вчення В. Соловйовим» [22, с. 17–18] нівелює істотні самобутні риси українського філософа – виплоду, за переконанням українських науковців, конкретної української історичної доби.

Підсумовуючи, відзначимо, що проблема вивчення постаті Григорія Сквороди у китайському інформаційному та науково-освітньому просторі на початку XXI сторіччя була поставлена вперше у сквородинознавстві. У ході опрацювання джерельної бази члени науково-дослідницької групи виконали пошукові та аналітичні дослідження інформаційних джерел із застосуванням соціолінгвістичного підходу. Здійснено оцінку цільового призначення віднайдені інформації, кількісних показників обсягу біографічних матеріалів та історико-культурного контексту. Схарактеризовано трактування ідеологічного аспекту теми за різними джерелами китайських пошуковиків. Поставлена проблема дозволила аналізувати вторинні та третинні джерела інформації як первинний дослідницький матеріал і в підсумку створити оригінальний науковий продукт.

Тема та отримані результати дослідницької роботи китайських здобувачів визначили новизну дослідження та були представлені у форматі двох доповідей на міжнародній науково-практичній конференції «Актуальність філософських та освітніх ідей Григорія Сквороди у XXI столітті» у листопаді 2022 року та опубліковані у збірнику тез за матеріалами конференції [22; 23].

Висновки і перспективи. Науково-дослідницька діяльність здобувачів вищої освіти здатна забезпечити вищий рівень опрацювання інформації та її продукування. Відповідно до

критеріїв оцінки науково-дослідницької творчості її результати мають бути сплановані, ідентифіковані, оцінені. У гуманітаристиці важливе місце посідає початковий етап дослідження, пов'язаний з вибором та аналізом джерел інформації. Насамперед, молоді науковці мають усвідомити міру дослідженості теми та значення власних дослідницьких інтенцій для науки, виявити обізнаність з проблемою інтелектуальної власності. Завданням мовної підготовки на третьому кваліфікаційному рівні є забезпечення здобувача методичним інструментарієм обробки інформаційних матеріалів. У немовних ЗВО мовна науково-дослідницька робота цілком виходить з ініціативи лінгводидакта. Плануючи роботу мовного наукового гуртка, важливо враховувати рівень культурологічних знань і навичок дослідницької роботи іноземних здобувачів, мотивувати вибір предмету дослідження, акцентувати принцип поваги до інтелектуальних набутоків як провідну науково-етичну засаду. Виправданим є двохетапне опрацювання джерел за темою: після ознайомлення з відібраними керівником та прореферованими українськими дослідженнями іноземні здобувачі проводять самостійний пошук, відбір, аналіз і переклад автентичної іноземної інформації. Достовірною базою українознавчого дослідження слугують вторинні джерела (монографії, наукові статті). Первинну інформацію для джерелознавчого дослідження можуть становити матеріали глобальної бази. У ході її дослідження аспіранти-іноземці здобувають навички інтерпретації інформації, вчать оцінювати її за прогнозованим цільовим призначенням, обсягом пропонуваного фактичного матеріалу та історико-культурного контексту. Аналіз первинної інформаційної бази допомагає іноземним здобувачам усвідомити практичне значення понять *інтелектуальна власність* і *наукова достовірність*, виробити дослідницьку системність, наполегливість, критичність і самокритичність, сприяє створенню інноваційного наукового продукту (повідь на науково-практичній конференції, тези доповіді). Проведене дослідження має значення для лінгводидактичної та науково-дослідницької практики в немовних ЗВО. Перспективою дослідження є апробування та розвиток запропонованої методики у мовній науково-дослідницькій взаємодії зі здобувачами різних немовних гуманітарних спеціальностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T141556?an=1> (дата звернення: 25.01.2024).
2. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Слово, 2003. 240 с.
3. Велика українська енциклопедія. Тематичний словник гасел (філософія, логіка, етика, естетика / уклад.: А. В. Арістова та ін. ; за ред. А. М. Киридон. Київ : Енциклопедичне видавництво, 2019. 256 с.
4. Енциклопедія соціогуманітарної інформології / за ред. К. І. Белякова. Київ : Гельветика, 2020. Т. 1. 472 с.
5. Самойчук К. О., Лівик Н.В. Пошук наукової інформації в науково-дослідницькій діяльності : електрон. посіб. / URL: https://elib.tsatu.edu.ua/dep/mtf/ophv_14/index.html (дата звернення: 30.01.2024).
6. Сардак С. Е. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Дніпро : ДГУ, 2018. 103 с.
7. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. / В. І. Зацерковний та ін. Ніжин : НДУ, 2017. 236 с.
8. Основи інформаційно-аналітичної діяльності : навч. посіб. / В. І. Захарова та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 336 с.
9. Information resources. Primary and secondary sources. *UNSW Library* : веб-сайт. URL: <https://www.library.unsw.edu.au/using-the-library/information-resources/primary-and-secondary-sources> (дата звернення: 20.01.2024).
10. Primary sources : A Research Guide. *Healey Library* : веб-сайт. URL: <https://umb.libguides.com/PrimarySources/secondary> (дата звернення: 15.01.2024).
11. Sekundärforschung. *Wikipedia*: веб-сайт. URL: <https://de.wikipedia.org/wiki/Sekund%C3%A4rforschung> (дата звернення: 10.01.2024).
12. Дузь Л. І. Студентський науковий гурток з мови як непрофільної дисципліни: нормативність і практика. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. № 22. Т. 1. С. 160–166.
13. Кіктенко В. О. Нарис з історії українського китаєзнавства. XVIII – перша половина XX ст. : дослідження, матеріали, документи. Київ, 2002. 197 с.
14. Капранов С. В. Григорій Сковорода і його вчення на початку третього тисячоліття. *Національний університет «Києво-Могилянська академія»*. Наукові записки. Київ : KM Academia, 2003. Т. 22. Ч. 1. С. 78–80.
15. Горський В. С. Філософія в українській культурі (методологія та історія). Київ : Центр практичної філософії, 2001. 236 с.
16. Чжао Юнь-чжун Китайські товариства українознавців. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / редкол.: І. М. Дзюба та ін. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2013. URL: <https://esu.com.ua/article-6658> (дата звернення: 10.01.2024).
17. 乌克兰文学研究在中国. *Chinawriter* : веб-сайт. URL: <http://www.chinawriter.com.cn/n1/2022/0301/c404090-32362064.html> (дата звернення: 12.01.2024).
18. 格里戈里·萨维奇·斯科沃罗达. *Baidu* : веб-сайт. URL: <https://baike.baidu.com/item/%E6%A0%BC%E9%87%8C%E6%88%88%E9%87%8C%C2%B7%E8%90%A8%E7%BB%B4%E5%A5%87%C2%B7%E6%96%AF%E7%A7%91%E6%B2%83%E7%BD%97%E8%BE%BE/22883202?fr=aladdin> (дата звернення: 14.01.2024).
19. 格里高利·史高伏羅達. *Jintaitangye* : веб-сайт. URL: <http://www.jintaitangye.com/sh/jy/144587> (дата звернення: 01.11.2023).
20. 格里高利·史高伏羅達. *Wikipedia* : веб-сайт. URL: <https://zh.wikipedia.org/wiki/%E6%A0%BC%E9%87%8C%E9%AB%98%E5%88%A9%C2%B7%E5%8F%B2%E9%AB%98%E4%BC%8F%E7%BE%85%E9%81%94> (дата звернення: 16.01.2024).
21. Hryhorii Skovoroda. *Wikipedia* : веб-сайт. URL: https://en.m.wikipedia.org/wiki/Hryhorii_Skovoroda (дата звернення: 18.01.2024).
22. Дузь Л. І., Лінь Дзюньда. Дослідження «китайської теми» Григорія Сковороди: здобутки і завдання на початку XXI сторіччя. *Актуальність філософських та освітніх ідей Григорія Сковороди у XXI столітті* : зб. матеріалів доп. учасн. Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса : ОНМА ім. А. В. Нежданової, 2022. С. 14–18.
23. Дузь Л. І., Су Жуй, Чжу Веньфен. Постать Григорія Сковороди у контексті українських китаєзнавчих студій XXI сторіччя: джерела та перспективи дослідження. *Актуальність філософських та освітніх ідей Григорія Сковороди у XXI столітті* : зб. матеріалів доп. учасн. Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса : ОНМА ім. А. В. Нежданової, 2022. С. 18–23.

ОБРАЗ УКРАЇНИ ЯК ВИРАЗНИК ОСНОВНИХ СВІТОГЛЯДНИХ ПРИНЦИПІВ МИКОЛИ МИКОЛАЄНКА

THE IMAGE OF UKRAINE AS AN EXPRESSION OF THE MAIN WORLDVIEW PRINCIPLES OF MYKOLA MYKOLAENKO

Ігнат'єва С.Є.,

orcid.org/0000-0003-2217-4610

кандидат філологічних наук, доцент,

професор кафедри філології та мовної комунікації

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

Цюп'як І.К.,

orcid.org/0000-0002-9547-3390

кандидат філологічних наук, доцент,

професор кафедри філології та мовної комунікації

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

У статті розглядаються авторські зображальні форми художнього вираження та сприйняття образу України у поетичному тексті Миколи Миколаєнка. Вияскрєвлені символами України з вертикальним стрижнем Віщої зорі – Замцерли в семантичній площині поетичного слова. Визначені репрезентанти заголовних світоглядних принципів Бояна Придніпров'я – Миколи Миколаєнка. Виокремлено провідний аспект соціо- та лінгвопсихологічного моделювання та поетичної інтерпретації дійсності, зосередивши увагу на своєрідності форм та засобів образотворення, зокрема міфопоетичної Замцерли як символу Незалежності України, реалізованої у поетичному тексті Миколи Миколаєнка. Художні образи-домінанти світобачення поета позначені лексичними одиницями степ, мова, тощо, які, потрапляючи в систему координат цінностей Миколи Миколаєнка, розширюють семантику і наповнюють тканину твору оригінальними асоціаціями й символами, відтак стають основою його ідіостилу. З'ясовується поняття авторських розмислів, ідеологем, міфологем та архетипів. Здійснюється розподіл образної системи за актуальністю та значущістю дотично до образу України. Відзначені біблійні, античні, міфологічні мотиви, ремінісценції, культурологічні алюзії, які органічно вписуються в поетичний текст, займають чільне місце в історіософській концепції митця, є складником поетичного образу України.

Поетичне осмислення образу України охоплює політичні, соціальні, історичні та естетичні площини. У ландшафтному ареалі виокремлюються образи рідної природи – річки Орелі, ріки Дніпра, урбаністичні та сільські краєвиди Криворіжжя, що створює поетично-філософську концепцію світу, природи, космосу. Таким смислотворчим засобом є солярна, часово-просторова, зорова, музична, кольорова, синестезійна, дотиково-відчуттєва метафора з усім рослинним, лісовим, квітковим і тваринним царством. У дослідницькому дискурсі наголошується на символічному образі Віщої Зорі – Замцерли, яка є символом Незалежної України.

Ключові слова: мовна особистість, поетичний текст, образотворення України, експресивність, світосприйняття та світовираження.

The article examines the author's depicting forms of artistic expression and perception of the image of Ukraine in the poetic text of Mykola Mykolaenko. There were shown distorted symbols of Ukraine with the vertical rod of Vishcha zori – Zamtserly in the semantic plane of the poetic word. There also have been identified the representations of the main worldview principles of Boyan Prydniprovyia – Mykola Mykolayenko. The article includes the leading aspect of socio- and linguistic-psychological modeling and poetic interpretation of reality, focusing on the originality of forms and means of image creation. In particular, there reveals the mythopoetic Zamtserla as a symbol of the Independence of Ukraine, realized in the poetic text of Mykola Mykolaenko. The dominant artistic images of the poet's worldview are marked by the lexical units step, speech, etc. These symbols expand the semantics, falling into Mykola Mykolaenko's coordinate system of values. They also fill the fabric of the work with original associations and symbols, thus becoming the basis of his idiostyle. The concept of author's thinking, ideologist, mythologist and archetypes is clarified. The image system is divided according to relevance and significance in relation to the image of Ukraine. In the article there were marked biblical, ancient, mythological motifs, reminiscences, cultural allusions, which organically fit into the poetic text. These allusions occupy a prominent place in the artist's historiosophical concept. They also are a component of the poetic image of Ukraine.

Poetic understanding of the image of Ukraine covers political, social, historical and aesthetic planes. Images of native nature stand out in the landscape area – the Oryla River, the Dnipro River, the urban and rural landscapes of Kryvorizhye, which creates a poetic and philosophical concept of the world, nature, and space. Such a meaning-making tool is a solar, temporal-spatial, visual, musical, color, synesthetic, tactile metaphor with the entire plant, forest, flower and animal kingdom. The research discourse emphasizes the symbolic image of Vishcha Zora – Zamtserla, which is a symbol of Independent Ukraine.

Key words: language identity, poetic text, representation of Ukraine, expressiveness, world perception and world expression.

Постановка проблеми. Сучасний український поетичний простір кінця ХХ – початку ХХІ століття окреслений важливими соціальними, філософськими, ідейно-естетичними проблемами та образами, пов'язаними зі становленням та розбудовою України як незалежної держави, новим баченням ролі поета і поезії. Особливого звучання набувають творчі пошуки та нові підходи до втілення, як особистих думок і переживань митців цього періоду, так і суспільних проблем, які знайшли своє відображення у поетичному тексті. Відомі поети Січеславщини прагнули відтворити багатогранне буття на перетині історичної та політичної думки, космічного ліризму, самобутнього образотворення з подоланням провінціальних суджень, виаскравленням стильової палітри.

Серед багатьох видатних митців, твори яких склали славу літератури Січеславщини виділяється мовна особистість Миколи Антоновича Миколаєнка. Поет Придніпров'я як митець безсмертного українського слова витворив цілісну, структуровану особистісним Я поетичну систему концептуальної поліфонії, визначальними рисами якої є всеохопна причетність до всього, що відбулося за його життя на теренах України, утвердження загальнолюдських ідеалів, любов до України, експресивність та пафосність самовираження, майстерне використання всіх засобів художнього моделювання дійсності в параметрах своєї стильової домінанти, з переважаючим у ній ліризмом духотворчої дії, де він постає як творець нових категорій буття.

Усім змістом свого життя мудрочолий Боян Придніпров'я витворив ядро свого поетичного тексту з вертикальним стрижнем *Вищої зорі – Замцерли*, в сьайві якої все суще на Землі росте і розвивається, як спіє, висіяне ним зерно, проростає колос на колосистім полі рідного краю, озвучується палкими звертаннями у формі молитов, порад, побажань і активної дії щодо втілень.

Талановита постать Миколи Миколаєнка за своїм творчим обдаруванням феноменальна, всеосяжно постає на орбіті світового письменства як унікальне соціопсихологічне та естетичне явище синтетичного характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовотворчість Миколи Миколаєнка частіше за все була об'єктом наукових студій літературознавців. Вона приваблювала багатьох дослідників, особливо у роки Незалежності і до сьогодні К. Дуб [1], В. Біляцька [2], І. Цюп'як [3; 4], Л. Ленська [5], С. Мартинова [6], Н. Костюк [7], В. Луценко [8].

Так, у вступній статті «Мудрочолі яблука поетового саду» Ірина Цюп'як та Костянтин Дуб звертають увагу на унікальність мовно-художнього світу Миколи Миколаєнка [3, с. 4–18], Костянтин Дуб вперше здійснив спробу всебічно дослідити творче дітище сторічного поета в поліаспектному вияві його складників, а також зміг окреслити власне сприйняття реципієнта-критика», який звертається до читача з прагненням до діалогу, до залучення його в творчу лабораторію – «сад поезії» Миколи Миколаєнка [1]. Ірина Цюп'як у своєму дослідженні «Столітній розмах крилатого слова: дискурс творчості Миколи Миколаєнка» детально характеризує поетичний дискурс поета, виділяючи структуру та окремі складники, окреслюючи широке поле досліджень та представляючи власну суб'єктну позицію як реципієнта до поетичного тексту майстра [4]. В оглядовій праці «Новітня література Придніпров'я: спроба загального огляду» Світлана Мартинова, характеризуючи здобутки регіональної літератури, виокремлює концепт «Україна» як провідний: «*Концепт Україна письменники актуалізують і в історичному контексті, звертаючись до реалій давньокіївської доби, запорозького козацтва, доби Українського відродження. Крізь призму минулого, шукаючи в ньому генезу відповіді на багато сучасних питань, досліджують і аналізують теперішній час*» [6, с. 8–9]. Варто зазначити, що, на думку Валентини Біляцької, Микола Миколаєнко абсолютно самодостатньо вписується у категорію митців новітньої літератури [2].

Актуальність дослідження полягає в осмисленні лінгвостилістичної царини мовотворчості поета, індивідуальноавторський почерк якого привертає увагу дослідників як форма вираження буття української поетичної мови. Рецепція образу України в поетичному тексті Миколи Миколаєнка зумовлена необхідністю висвітлити ще один із провідних аспектів його соціо- та лінгво-психологічного моделювання та поетичної інтерпретації дійсності, зосередивши увагу на своєрідності форм та засобів образотворення і створення поетом всіма засобами міфопоетичної Замцерли як символу Незалежності України.

Постановка завдання. Дослідження сприйняття образу України у поетичному тексті Миколи Миколаєнка: географічні та ландшафтні детермінанти, часопросторові моделі, філософія буття на феноменологічній заданості та осягнення найінтимніших порухів і виявлень ліричного «Я» в екзистенціальному вимірі, обґрунтування контрасту як ознаки мовотворчості Миколи

Миколаєнка, а також індивідуально-авторського засобу експресивізації його поетичної мови.

Виклад основного матеріалу. У художньому саду своїх поезій Микола Миколаєнко власноруч вибудовує свій внутрішній мікрокосм, окреслюючи його поняттям Україна. Дослідивши важливу роль цього образу, з'ясовано, що Україна є наскрізним образом і визначає, як життєве, так і творче кредо майстра слова. Поет утверджує свою синівську та громадянську відданість Україні, яка постає як початок і кінець земного буття: **Я вірую і вірю у світлі обереги Моєї Батьківщини і синіх вод Дніпра: Вони для мене звіку є альфа і омега, Замцєрла негасима – життя ясна зоря** [9, с. 35]. Його віра складає світоглядну концепцію, яка сприймається реципієнтом без будь-яких наукових доказів. Вживані дієслівні одиниці дійсного способу **‘вірую і вірю’** засвідчують, з одного боку, релігійну свідомість автора, з іншого – відображають ціннісні знання про навколишню дійсність. Внутрішня компактність поняття визначає неабиякий потужний змістовий і понятійний потенціал поетичного тексту. Вживана автором прикладка **‘Замцєрла негасима – життя ясна зоря’** концентрує у собі суб'єктивно-експресивну оцінку із виразним життєстверджуючим позитивним емоційним навантаженням, увиразнює художнє мовлення М. Миколаєнка. Тут оцінний компонент значення міститься в іменниках **‘життя зоря’**, а підсилюється якісним прикметником **‘ясна’** з позитивним емоційним навантаженням. У Миколаїнківському поетичному мовленні експресивність прикладкової структури зумовлена поєднанням денотативного значення з конотативним, що уможливує її вживання у вторинній номінації.

М. Миколаєнко пишається своєю державою, коли говорить про історичне минуле. Митець прагне розкрити тему становлення держави через випробування долі, зобразити переламні моменти історії, коли відбувались стрімкі повороти, що не завжди було позитивним. Видається доречним під час з'ясування особливостей рецепції образу України звернутися до міркування П'єра Нора щодо національної пам'яті: «Звідси наше теперішнє приречене на пам'ять, тобто фетишизм сліду, на історичну одержимість, накопичення спадщини, нескінченне збільшення виявів національного життя – не тільки його історії, а і його пейзажів, традицій, звичаїв, виробництв. Усе історичне, все гідне згадки, все належить до нашої пам'яті» [10, с. 18].

У поетичному тексті Миколи Миколаєнка відчутне розрізнення образу України як держави і як

країни: поет окреслює соціополітичне поле, коли говорить про державу Україну, коли змальовує історичне минуле, чи прагне кращого соціального ладу в майбутньому житті. Сучасні негаразди болять поету. Це відчутно у звертаннях, закличках, гнівних інвективах, прагнення емоційно сколихнути читача, закликати до діалогу. У вірші «Над безоднею святих проклять він палко звертається до держави, одухотворюючи її та надаючи дитячих рис: **О моя дитинна Україно. Безборонна молода державо!** [11, с. 107]. Поет засуджує суспільні негативні явища, які продовжують панувати в державних структурах: нерозумне господарювання, лицемірство, хабарництво, наживання на простих людях, корупція, занепад моральних принципів у владомощів. Відкрито Микола Миколаєнко оголошує винуватців народних бід.

Прикметно, що у своєму поетичному тексті автор залучає міфологічний образ з давньогрецької міфології – Еринії, богині помсти і прокляття [9, с. 16]. Згідно з античними міфами Еринії найжорсткіше повелися з Орестом, який убив свою матір: «Еринії – у грецькій міфології богині помсти, охоронниці кривих зв'язків по материнській лінії, народжені Геєю з крапель крові Урана» [10, с. 98].

Образ давньогрецьких жорстоких богинь наповнюється дещо іншим сенсом – як метафора-візія сучасного безладу: Еринії осіли в Україні – Сподобалось гниле тутешнє тло: Брехня, прокляття, кара, помста. Зло Вросли у ґрунт, мов сріберні раїни [9, с. 16]. Голос поета підіймається до вершин, до позачасових загальнолюдських настанов, щоб подолати всі негативні нашарування, змити бруд з дорогого обличчя України. М.Миколаєнко майстерно використовує сатиричні засоби, гнівом та сарказмом таврує потворні явища дійсності в сучасній Україні. «Невідповідність процесів державотворення бажанням мільйонів у Незалежній Україні – провідний мотив багатьох поезій, роззосереджених у збірках» [1, с. 221].

Автор активно послуговується прийомом контрасту, який дає змогу побачити картину деформованої дійсності очима митця. У поезіях «На останній межі», «Жагучі начала», «Товчуть воду в ступі», «Сорбонна», «Химерні картини життя», «Лицарі порочного піару», «Пахан» вибудовується особлива форма комунікації *поет – читач*, коли автор апелює до реципієнта як найвищого судді та мірила доброчесності з побажанням з'ясувати істину та звернути увагу на кричущі суперечності дійсності: *О лицарі порочного піару,*

підлості та зради бранці ниці, знаходите ви радощі у чварах в зненависті убивчих блискавицях [12, с. 123]. Зазначимо, що у сучасній мовознавчій науці контраст визначають як засіб моделювання художнього тексту, зокрема, як «композиційно стилістичний принцип розгортання мовлення» і як «динамічне протиставлення двох змістово-логічних планів оповіді» [13, с. 292].

Таке залучення читача до бурхливого емотивного діалогу робить його співпричетним до подій сьогодення, відповідальним за політичні, соціальні, економічні та культурно-просвітницькі процеси і зрушення. Голос майстра набуває особливої дошкульності і гостроти завдяки вигукам, риторичним питанням та ствердженням: Еге ж, еге ж: у тому вся і справа, Патріотизм – це не слова, а чин, Це української душі заграда, Чебрець діянь і мудрих думань крин [14, с. 48].

В українській ментальності степ уособлює просторинь, життя, боротьбу. Це один з ключових архетипів. М. Миколаєнко використовує образ степу, щоб передати втрачену велич: О степе, степе український!... *А жайворонків не чути. Кудись поділись перепілки і куріпки. А колись же тут випасались дрофи, Розкошували зайці, лисиці* [14, с. 54].

Здавна, поріг на Дніпрі, прозвали Ненаситцем за лиху вдачу, яку скорили, затопивши усі пороги. Це – символ козацької волі. Тому автор з сумом звертається до небезпечного колись порога: *Колись ревів ти грізно, Ненаситцю, Ревів безтямно, глухо завивав. Страхав мене, малого очевидця,*

В душі ж тебе я щиро шанував. Ти був як символ, знамено народне, І меч на наших підлих ворогів. Щораз радію, як тебе згадаю, О Ненаситцю, велет Дніпровий: Ти – острога честі Ріднокраю, відтак у серці кожного – живий [14, с. 55]. Поет переконаний в потужності ознак державності, це ті символи, які є беззаперечними та обов'язковими, юридично закріпленими. Одне з болючих питань – мовне, саме українська мова як ідентифікатор нації заслуговує на повагу. М. Миколаєнко закликає: **Учімо рідну мову, що така красива, Її хотіли знищити люті вороги. І що ж підказує нам щиро мудрість сива? Ретельно мову вчіть, на всю глибінь снаги! Утратить мову – ніби розірвати Бога, а наша мова – то священне джерело. Шле сірий кардинал безодню їй в дорогу... Пильнуймо, щоб у безвість мову не змело!** [14, с. 113].

У центрі державності постає символ згуртованості та єдності – український народ. Саме він є реципієнтом, до якого скерована уся творчість

поета. М. Миколаєнко усвідомлює надзвичайне значення народу. *Народ – справжній базис держави, її сенс і підґрунтя, тому автор постійно апелює до нього, як до носія найвищої мудрості і водночас ставиться до нього по-шевченківськи милосердно: Ще є надія: виживе народ, побачимо розквітлу Україну: на щастя, ще живе в нас мудрий Тот, але передбачаю вже руїни* [14, с. 143].

Помітно, як метається поетова думка, ущільнюючи час і простір, емотивна напруга підвищується у візіях апокаліптичного майбутнього: **Сатанисько до нас приперся одвічний, – кривавого скинути як сатану? Він небезпечно лютий, хоча й калічний: ядерну може розв'язати війну** [14, с. 179]. Сутність і соціогуманітарний резонанс поетичного слова звучить з вуст сучасника, яким постає перед нами Микола Миколаєнко зі своєю філософією, міфологією націєтворення. Висока культура, ідейно-естетичні категорії в інтерпретації поета постають в одній цілісній гармонійній сутності Слова. У цій словесній формі діє все, живе, озивається голосом вітру, росинки і краплинки океанської хвилі з її пекучими валами і срібними розсипами бризок. Все має свій звук, голос, колір. Кольорова домінанта, якою б вона не була – означення чорного, білого, червоного, сірого, золотистого – це тільки його індивідуальна кольорова шкала, порушує традиційні сприйняття кольорової гами, має своє символічне та міфологічне призначення.

Колір, світло, звук, Замцерла, Віща Зоря – синтез світобудови, вони є універсаліями буття, провісниками духовних потенцій. Це духотворчі субстанції образотворення шеститомника. Їх естетичне підґрунтя у філософській інтерпретації спрямовані силою слова піднести дух нації. Націєтворча ідея, втілена в образній поетичній формі – смисл творчості поета. Всі змістоформи підпорядковані ідеї служити своїм словом Україні, скликати, об'єднувати кожним словом аж до космогонічних образів. Всі поетичні образи в палітрі шеститомника актуалізовані і акцентовані наскрізною ідеєю добротворення, двобою зі злом: **Піт холодний мене омиває, ворог зле з автомата січе. Чорна річка вже дамбу змиває, і від неї ніхто не втече. Я побачив обличчя з оскалом, що в скаженого звіра бува... Як же він маскувався в печалі: «Українцям Москва співчува». Забирали в нас атомну зброю, обіцяючи захист од бід. А що бачимо нині з тобою? Нас розтерзує братній сусід. Захотілось – і кинувся круком, Білий Світ, наче зомбі, – осліп... То як**

вірять підступним по рукам, коли леє він на тебе окріп? [14, с. 163–164].

Отже, проведений аналіз уможливило глибше розуміння своєрідності художнього світу митця, органічності його мовомислення, світоглядних принципів. Микола Миколаєнко спрямовано вибудовує комунікацію з реципієнтом, послугуючись традиційними зображально-виражаль-

ними засобами та формуючи поліаспектний образ України. Мовна особистість Миколи Миколаєнка чітко простежується у поетичному тексті через світовираження і світосприйняття ліричного Я, філософські роздуми, активну громадянську позицію, сміливі емоційні спалахи, яскраву та розмаїту зображально-виражальну систему художніх засобів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дуб К. Замцерла Незалежності: поетика Слова Миколи Миколаєнка: монографія. Дніпро : Ліра, 2018. 252 с.
2. Біляцька В.П. «Столітній вислід вистражданих строф...». Миколаєнко М. Мережки долі: поезії. Дніпро : Ліра, 2018. С. 4–7.
3. Цюп'як І.К., Дуб К.С. Мудрочолі яблука поетового саду. Миколаєнко М. Віща Зоря: Зібрання поезій у 4-х томах. Т. 1 (1937–1994 рр.). Дніпропетровськ : Ліра, 2009. С. 4–18.
4. Цюп'як І.К. Столітній розмах крилатого слова: дискурс творчості Миколи Миколаєнка. *Палітра слова й тексту Січеславщини: колективна монографія / за ред. В.П. Біляцької*. Дніпро : Ліра, 2020. Вип. 1. С. 75–91.
5. Ленська Л. Храм поезії Миколи Миколаєнка: філософія творчості. Дніпропетровськ: Видавець Олексій Ленський, 2018. 92 с.
6. Мартинова С. Новітня література Придніпров'я: спроба загального огляду. *Палітра слова й тексту Січеславщини: колективна монографія / за ред. В.П. Біляцької*. Дніпро : Ліра, 2020. Вип. 1. С. 3–23.
7. Костюк Н. Лексична палітра поезій Миколи Миколаєнка. *Палітра слова й тексту Січеславщини: колективна монографія / за ред. В.П. Біляцької*. Дніпро : Ліра, 2020. Вип. 1. С. 186–201.
8. Луценко В. Актуалізація концепту Батьківщина засобами художніх текстів (на матеріалі літературного краєзнавства). *Палітра слова й тексту Січеславщини: колективна монографія / за ред. В.П. Біляцької*. Дніпро : Ліра, 2020. Вип. 1. С. 126–137.
9. Миколаєнко М. Віща Зоря: Зібрання поезій у 4-х томах. Т. 3 (2002–2006 рр.). Дніпропетровськ : Ліра, 2010. 288 с.
10. Ингарден Р. Часова перспектива у конкретизації літературного твору. *Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературо-критичної думки ХХ ст.* / За ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 2001. С. 181–182.
11. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять / пер. із фр. А. Рєпи. Київ: ТОВ «Видавництво «КЛІО», 2014. 272 с.
12. Миколаєнко М. Віща Зоря: Зібрання поезій у 4-х томах. Т. 2 (1995–2001 рр.). Дніпропетровськ: Ліра, 2009. 288 с.
13. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля – Київ, 2010. 844 с.
14. Миколаєнко М. Віща Зоря: Зібрання поезій у 6-х томах. Т. 6 (2012–2017 рр.). Дніпропетровськ: Ліра, 2017. 304 с.

МЕТАФОРИЗАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ НА ПРИКЛАДІ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕРМІНІВ

METAPHORIZATION AS A TOOL TERM CREATION ON THE EXAMPLE OF COMPUTER TERMS

Левченко О.П.,

orcid.org/0000-0002-7395-3772

доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри прикладної лінгвістики

Національного університету «Львівська політехніка»

У статті проаналізовано термінологічні одиниці, утворені шляхом метафоризації; на основі семантичного аналізу української комп'ютерної термінології виокремлено типи метафоричних терміноодиниць, поширених в комп'ютерній терміносистемі, простежено семантичні перетворення загальнономовних лексем на терміни, з'ясовано роль метафори в таких процесах. Дослідження специфіки метафоричних процесів в українській комп'ютерній термінології набуває особливої актуальності, адже в умовах неперервного розвитку комп'ютерних наук спостерігаємо динамічний розвиток терміносистеми і стрімке зростання кількості метафоризованих терміноодиниць, що матеріалізують наукове поняття та стають складниками наукової картини світу.

У роботі використано загальнонаукові та конкретно наукові, тобто лінгвістичні методи дослідження. На підставі семантичного аналізу здійснено тематичну класифікацію досліджуваного матеріалу, а також проведено зіставлення вихідного й похідного значень термінів. На основі компонентного аналізу здійснено дослідження семантичних модифікацій термінів і загальноновживаних слів, виявлено мінімальні складники семантики слова, визначено динаміку сем, аналіз словникових дефініцій залучено для уточнення семантичної структури терміноодиниць.

Виявлено, що процеси метафоризації є потужними чинниками формування комп'ютерної термінології. Аналіз комп'ютерних терміноодиниць, утворених шляхом метафоризації, засвідчує, що поява нових термінів відбувається й на основі метафоризації загальноновживаних слів, і на основі метафоризації термінів з інших галузей знань. Найпоширенішим видом утворення нових термінів шляхом зміни семантики загальноновживаного слова є називання за схожістю ознак або за схожістю функцій. Комп'ютерні терміни, запозичені з інших галузей, указують на взаємодію терміносистем та розвиток механізмів метафоризації. Метафоризовані терміни мають високий рівень інформативності, допомагають пояснити нові факти в термінології.

Ключові слова: термінознавство, термін, комп'ютерна термінологія, метафора, метафоризація.

Terminological units formed by metaphorization are analyzed in the article; on the basis of the semantic analysis of Ukrainian computer terminology, the types of metaphorical term units common in the computer terminological system were distinguished, the semantic transformations of universal lexemes into terms were traced, and the role of metaphor in such processes was clarified. The study of the specifics of metaphorical processes in Ukrainian computer terminology acquires special relevance, because in the conditions of the continuous development of computer sciences, we observe a dynamic development of the term system and a rapid increase in the number of metaphorized term units that materialize a scientific concept and become components of the scientific picture of the world.

The work uses general scientific and specifically scientific, that is, linguistic research methods. On the basis of semantic analysis, a thematic classification of the studied material was carried out, as well as a comparison of the original and derived meanings of the terms. On the basis of the component analysis, the study of semantic modifications of terms and commonly used words was carried out, the minimal components of the semantics of the word were identified, the dynamics of sem were determined, the analysis of dictionary definitions was involved to clarify the semantic structure of term units.

Metaphorization processes were found to be powerful factors in the formation of computer terminology. The analysis of computer term units formed by metaphorization proves that the emergence of new terms occurs both on the basis of the metaphorization of commonly used words and on the basis of the metaphorization of terms from other fields of knowledge. The most common type of formation of new terms by changing the semantics of a commonly used word is naming by the similarity of features or by the similarity of functions. Computer terms transferred from other fields indicate the interaction of term systems and the development of transfer mechanisms. Metaphorized terms have a high level of informativeness, help to explain new facts in terminology.

Key words: terminology, term, computer terminology, metaphor, metaphorization.

Постановка проблеми. Термінологічна метафора є одним із вагомих джерел поповнення галузевої термінології; процеси метафоризації, долучаючись до номінування раніше ненайменованих понять, мають важливе значення у формуванні терміносистем, відтак механізми цього процесу привертають увагу багатьох дослідни-

ків. Належить зазначити, що метафора та метонімія, а також іронія, були широко проаналізовані в межах теорії концептуальної метафори, критичного аналізу дискурсу чи теорії релевантності. З. Куньч слушно зауважує, що метафоризація виконує не лише завдання досягти естетичної довершеності мовлення, але й сприяє ясності,

точності, доступності [1]. Саме тому метафоризацію можна вважати одним з найпоширеніших шляхів розбудови сучасної термінології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти термінологічного метафоризації розглядають українські науковці, так, наприклад, М. Кухарчишин досліджує метафоризацію комп'ютерної лексики в біологічній терміносистемі у процесі транстермінізації й з'ясовує, що метафоризація забезпечує появу нових термінів та сприяє розвитку креативних механізмів взаємодії різних галузей знань [2, с. 199]. Т. Петрова звертає увагу на те, що когнітивне метафоричне термінотворення – це не стихійний, а свідомий, керований пізнавальний процес продукування нових понять; а когнітивна термінологічна метафора – інструмент, що дає змогу репрезентувати нове спеціальне поняття через відомі об'єкти, реалії іншої сфери знань [3, с. 77]. С. Булик-Верхола та Ю. Теглівець, досліджуючи процеси метафоризації в музичній термінології, стверджують, що важливою властивістю метафори є здатність створювати асоціативні зв'язки, а саме: складні поняття чи явища, що безпосередньо не виявляються, через метафору зіставляються із простішими та знайомими явищами [4, с. 99]. І. Фецько зауважує, що процес термінотворення шляхом метафоризації цікавий тим, що дає змогу проникнути у глибини людської свідомості й поповнити наші відомості про рівень розвитку науки в час створення терміна, а також уявлення про термінований об'єкт у період його найменування [5, с. 89]. Л. Гаращенко зазначає, що метафора як один із способів поповнення української науково-технічної термінології є складним і багатограним явищем, пов'язаним з мовою, мисленням, пізнанням і творчістю людини [6].

Формулювання цілей статті. *Мета* цієї праці – проаналізувати термінологічні одиниці, утворені шляхом метафоризації; на основі семантичного аналізу української комп'ютерної термінології виокремити типи метафоричних терміноодиниць, поширені в комп'ютерній терміносистемі, простежити семантичні перетворення загальномовних лексем на терміни, з'ясувати роль метафори в таких процесах. Для реалізації мети належить виконати низку завдань: 1) виокремити тематичні групи метафоризованих терміноодиниць; 2) простежити семантичні перетворення внаслідок метафоричного переосмислення слів загальномовної мови; 3) вказати на роль метафори у процесах термінотворення;

Дослідження специфіки метафоричних процесів в українській комп'ютерній термінології

набуває особливої *актуальності*, адже динамічний розвиток терміносистеми і стрімке зростання кількості метафоризованих терміноодиниць, що матеріалізують наукове поняття та стають складниками наукової картини світу, зумовлюють їхнє проникнення в різні сфери життя й діяльності людини. Матеріалом дослідження стали українські комп'ютерні терміни.

Методи дослідження. Під час дослідження використано комплекс методів аналізу. На підставі семантичного аналізу здійснено тематичну класифікацію досліджуваного матеріалу, а також проведено зіставлення вихідного й похідного значень термінів. Компонентний аналіз застосовано для дослідження семантичних модифікацій термінів і загальноновживаних слів, виявлення мінімальних складників семантики слова, визначення динаміки сем. Аналіз словникових дефініцій залучено для уточнення семантичної структури терміноодиниць.

Виклад основного матеріалу. Процес метафоризації вивчають із погляду гносеологічного і лінгвістичного. У гносеологічному плані метафоризація відбувається, коли характеристика пізнавального предмета здійснюється через порівняння з уже знайомим явищем, предметом, реалією; метафора виникає в результаті зіставлення предметів за певною інтегральною ознакою, яка й стає внутрішньою формою слова. У лінгвістичному плані метафоризація відбувається, коли використовують уже наявні найменування, які переносять від сфери-джерела до сфери-мети, використовують вторинну номінацію нових, похідних значень. Словотворчим формантом виступає зміна семантики. Термінологічна метафоризація є явищем закономірним, оскільки пізнання наукового світу відбувається шляхом поєднання відомого й невідомого. Процес метафоризації відбувається за тими самими принципами, що й у загальнонародній мові, на початкових етапах терміноодиниці зберігають образність, і лише згодом образно-оцінне забарвлення відходить на другий план, а метафоричний термін носії мови вже не сприймають як метафору. Слушною є думка дослідників про те, що метафора – повноцінний термін, який поєднує науковий концепт, позначений цим терміном, із реальним попереднім досвідом. Окрім того, метафори не суперечать дослідницькому розуму, оскільки вони закладені в мисленнєвій діяльності, метафоричні терміни надають еволюційний характер усій терміносистемі, оскільки саме через них передається динаміка й новітність знання [7, с. 57].

Поширеність процесів метафоризації в IT-галузі зумовлено швидкими темпами роз-

витку цієї галузі, виникненням значної кількості нових понять, тому здатність метафори водночас конкретизувати абстрактне робить її одним із частотних засобів номінування наукових понять. Наявний прошарок загальноновживаної лексики, одиниці якого внаслідок метафоризації набули спеціальні значення в комп'ютерній галузі. Слушною є заувага З. Куньч: терміни, що виникли внаслідок метафоризації загальноновживаних слів, мають зрозумілу для мовця внутрішню форму, вони дають змогу передавати наукову інформацію в зручнішій для адресата формі [8, с. 41].

Виокремлено такі тематичні групи метафоризованих терміноодиниць:

1) **назви предметів домашнього побуту:** *килимok для комп'ютерної мишки, комірка (пам'яті)* – основна одиниця зберігання даних в електронних таблицях в застосуваннях типу MS Excel [9, с. 372]; *контейнер (вебсервісів)* – сутність, призначена для вміщення і зберігання інформації [9, с. 387], *вузол (мережі)* – точка приєднання до мережі або пристрій, підключений до мережі [9, с. 297];

2) **терміни-антропоморфізми:** *вухо – символ @, тіло (програми)* – внутрішня частина інформаційного об'єкта [9, с. 560]. У тіло програми входить виконувана частина програми, тобто не входять заголовок програми і описи змінних, констант та ін.;

3) **терміни-зооморфізми:** *миша* – пристрій введення, забезпечений однією або декількома клавішами і сконструйований так, що його можна переміщати в горизонтальній площині по поверхні стола поряд із клавіатурою [9, с. 420], *равлик* – знак @ в сучасному значенні найчастіше використовують в адресах електронної пошти й у соціальних медіа;

4) **назви осіб, їхніх властивостей:** *носії інформації* – будь-який матеріальний об'єкт або середовище, використовуваний для зберігання або передавання інформації [9, с. 444], *завантажувач* – системна програма, що завантажує до оперативної пам'яті інші програми для їхнього подальшого виконання [9, с. 330], *накопичувач* – енергонезалежний пристрій зовнішньої пам'яті з прямим доступом, призначений для постійного зберігання великих обсягів програм і даних практично в усіх комп'ютерах [9, с. 330], *повторювач* – простий мережний пристрій, який регенерує (підсилює або відновлює) сигнал, що проходить по мережі для того, щоб збільшити відстань передавання сигналу [9, с. 477];

5) **назви природних об'єктів, явищ, рослин:** *дерево (каталогів)* – концептуальне або графічне

представлення даних, організованих в деревоподібну структуру [9, с. 312], *хмарні обчислення* – це модель забезпечення повсюдного та зручного доступу на вимогу, через мережу до спільного пулу обчислювальних ресурсів [11], *смуга* (частот) – діапазон частот, передаваних через конкретний пристрій або середовище [9, с. 544];

6) **назви предметів інтер'єру та приміщень, споруд:** *робочий стіл* – об'єкт прямокутної форми, що займає практично весь екран ПК і містить папки, документи і ярлики, з якими користувачеві доводиться працювати найчастіше [9, с. 312], *вікно (діалогове)* – основний елемент взаємодії між користувачем і комп'ютером в однойменній операційній системі Microsoft Windows (вікна), що став стандартом інтерфейсу для багатьох інших операційних систем [9, с. 290], *лічильник (відвідувань)* – програма, яку запускає сервер для підрахунку кількості звернень до певної сторінки [9, с. 399], *канал (зв'язку)* – фізичний або логічний шлях для передавання сигналів [9, с. 361];

7) **назви аксесуарів:** *стрічка* – магнітна стрічка у пристроях запису комп'ютерних даних [9, с. 551];

8) **назви дій, процесів, фізіологічних станів** (чутливість, різкість, стійкість, гнучкість, напруженість, відхилення, зсув, пробій тощо): *стійкість* системи – здатність системи повертатися до сталого режиму роботи після різного роду збурень [9, с. 552]; *різкість* – ступінь розмитості зображень границь об'єктів [9, с. 517]; *старіння інформації* – властивість інформації втрачати з часом свою практичну цінність [9, с. 549].

Спостережено, що зміна статусу лексеми (термінологізація) у межах метафоризації найчастіше відбувається внаслідок таких процесів:

– **перенесення назви за подібністю форми:** *поле* (field) – значна площа чи ділянка землі, спеціально відведена під що-небудь [11] / (IT) Елемент вхідної або вихідної форми, частина екрана, бланка, друкованого документа або носія даних, призначена для певного використання. Підстава для перенесення – зовнішня схожість. За цією ж моделлю з'явилося нове термінологічне значення слова *миша* 'невелика тварина ряду гризунів' [11] / (IT) невеликий допоміжний пристрій для введення до комп'ютера інформації, переміщенням якого по поверхні (столу) контролює розміщення курсора на моніторі [9, с. 420]. Новий термін утворився шляхом зміни архісеми 'тварина' → 'пристрій' за конкретною ознакою – зовнішньою схожістю двох об'єктів;

– **перенесення назви за подібністю форми та розміру, функції:** *каталог* – список, перелік книжок, рукописів, картин і т. ін., складений у певному порядку, щоб полегшити їхній пошук; реєстр [11] / (ІТ) Елемент у файлової системі, який спрощує організацію документів [9, с. 363]. Семантична структура слова *каталог* зі значенням ‘список, перелік книжок, рукописів, картин’ диференціювалася завдяки семі ‘елемент у файлової системі’, архісема ‘перелік’ зберігається, семема ‘у певному порядку’ довантажується значенням ‘полегшує пошук’; підстава для перенесення – зовнішня схожість, відповідність розміру, функційна подібність, виражена значенням *полегшує* – *спрощує*;

– **перенесення назви за подібністю розташування частин:** *бібліотека* (library) – більш або менш значна кількість книжок, спеціально підібраних для читання, наукової роботи, колекціонування [11] / (ІТ) сукупність файлів, які містять підпрограми [9, с. 268]. Відбувається *зміна диференційної семі* ‘кількість книжок’ на ‘сукупність файлів’, сема на позначення мети ‘для читання, наукової роботи, колекціонування’ змінюється на ‘містять підпрограми’, відбувається актуалізація асоціативної ознаки, підставою для перенесення є розташування об’єктів. *Адреса* зі значенням ‘позначення місця проживання чи перебування кого-небудь або місцезнаходження чого-небудь’ [11] / (ІТ) унікальний ідентифікатор або номер, що надають пристрою або об’єкту для операцій із ним’ [9, с. 246]. Семантична структура слова *адреса* зі значенням ‘позначення місця проживання чи перебування’ розширилася. Архісема ‘позначення’ зберігається, конкретизується диференційна сема із широкою семантикою ‘кого-небудь або чого-небудь’ → ‘комп’ютерному пристрою або об’єкту комп’ютерної мережі’, а також з’являється нова сема на позначення мети ‘для операцій із ними. Підстава для перенесення подібність розташування об’єктів;

– **перенесення назви за подібністю процесу:** *адмініструвати* – керувати установою, організацією, підприємством і т. ін.; управляти [11] / (ІТ) здійснювати контроль та управління за функціонуванням інформаційно-комп’ютерної системи, мережі [9, с. 246]. Архісема ‘здійснювати контроль, керувати’ зберігається, відбувається зміна диференційної семі на позначення об’єкта керування: замість ‘установа, організація, підприємство’ з’являється ‘інформаційно-комп’ютерна система, мережа’, звужуючи значення слова. На основі звуження значення вихідної семі з’явилися комп’ютерний термін, підстава для перене-

сення подібність процесу керувати і здійснювати контроль;

– **перенесення назви за подібністю функції:** *меню* – листок із переліком страв і напоїв (у закладах громадського харчування) [11]. / Елемент інтерфейсу користувача, що дає змогу обрати одну з кількох перерахованих опцій програми. Наявне розширення семантики, архісема модифікується, стає абстрактнішою. Саме функція ‘*обрати одну з кількох перерахованих*’ стала основою для метафоризації. *Архів* (archive) – листи, рукописи, знімки і т. ін., які зберігаються і стосуються діяльності якої-небудь установи або особи [11] / (ІТ) будь-який вид збереження комп’ютерних даних [9, с. 258]. Архісема ‘листи, рукописи, знімки’ зберігається, проте розширяє своє значення ‘будь-який вид збереження’, функція ‘*зберігати*’ стала підставою для метафоризації. Від первинного значення лексеми *накопичувач* ‘той або те, що накопичує що-небудь’ [11] шляхом переосмислення утворюється нове термінологічне значення комп’ютерної галузі: ‘пристрій, пристосування, які служать для накопичення або запасу чого-небудь’ [9, с. 441]. Підставою для його виникнення є зміна архісеми (‘той або те’ → ‘пристрій, пристосування’) за стабільності диференційних сем (‘що накопичує що-небудь’ → ‘які служать для накопичення або запасу чого-небудь’). Підставою для метафоризації є подібність функції – нагромаджувати.

Отож метафоричні процеси не є цілком довільними; як бачимо, вони обмежені певними моделями, що свідчить про регулярність і системність. Слушною є думка Г. Наконечної, яка зазначає, що після переходу загальноживаного слова до певної терміносистеми його метафоричність не зникає, а навпаки, стає допоміжною ланкою дефініції (а деколи й основним елементом її розуміння). Метафору, що базується на подібності, можна вважати парадигматичним явищем, а метонімію, яка ґрунтується на суміжності, – синтагматичним [12, с. 16].

Варто зауважити, що термінологічна метафоризація може відбуватися не лише на основі загальноживаної лексики, а й на основі зміни значень термінів, запозичених з інших терміносистем. Прикметно, що таку тенденцію спостерігаємо не лише в терміносистемах, які можна назвати спорідненими, а й у цілком різних галузях знань. Наприклад, М. Кухарчишин зазначає, що розвиток біології останніх десятиліть характеризується міжгалузевою взаємодією з математичними, суспільно-гуманітарними й технічними дисциплінами. Вони конкретизують суттєві

ознаки названого поняття, сприяють його осмисленню [2, с. 201].

Виявлено низку комп'ютерних термінів, запозичених з інших галузей:

1) назви музичних інструментів: *барабан (катриджа)*;

2) біологічні назви: *вірус (програма), антивірус (програма)*;

3) бібліотечної справи, архівів: *каталог, бібліотека, папка, архів, словник*;

4) архітектури й дизайну: *архітектура комп'ютера*;

5) військової справи: *вінчестер, пароль, команда*;

6) морська термінологія: *порт*.

Метафоризація термінів з інших галузей полягає в зміні початкового значення шляхом долучення до його семантики нових складників – термінних сем, які модифікують значення й проєктують його на комп'ютерну терміносистему. Наприклад, у семантичній структурі терміна військової справи *команда* зі значеннями 'короткий усний наказ командира за встановленою формою' [11] на основі асоціативного переосмислення з'являється семема 'елемент програми електронно-обчислювальної машини, що містить вказівку на певну операцію' [9, с. 374]. Змінюється архісема 'наказ, розпорядження' → 'елемент програми ЕОМ' та на основі ознаки 'вказівка, наказ для виконання чогось' утворюється модифікований термін комп'ютерної сфери. При цьому архісема 'вказівка, наказ' переходить у диференційну сему нового термінологічного значення.

Отож причиною метафоризації загальноживаних слів у процесі термінотворення є прагнення до точності, чіткості, місткості й водночас стислості, а роль метафори зводиться до того, що вона надає термінові яскравої образності, завдяки чому з'являється можливість заглибитися в суть того чи того наукового поняття, виявити контури його семантики. С. Булик-Верхола та Ю. Теглівець стверджують, що метафора активізує асоціативне мислення, сприяє ущільненню інформації, повертає та утримує увагу [4, с. 102]. Завдяки метафорі відбувається поглиблення мови науки, залучення до структури мови переосмислених понять позанаукових галузей.

Висновки. Процеси метафоризації є потужними чинниками формування, зокрема, комп'ютерної термінології. Аналіз комп'ютерних терміноодиниць, утворених шляхом метафоричних переосмислень, засвідчує, що поява нових термінів відбувається на основі метафоризації загальноживаних слів, а також на основі запозичення лексем з інших галузей знань. Найпоширенішим видом утворення нових термінів шляхом зміни семантики загальноживаного слова є називання за схожістю ознак або за схожістю функцій. Комп'ютерні терміни, запозичені з інших галузей, вказують на тісну взаємодію різних терміносистем та розвиток механізмів метафоризації. Метафоризовані терміни мають високий рівень інформативності, прозору внутрішню форму, відтак вони є зручним «будівельним матеріалом» у термінології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Куньч, З. Й. «Образність мовлення як ознака культури мови (на прикладі метафори)». Український смисл 2018. 14–22.
2. Кухарчиши М. Комп'ютерна метафора в українській біологічній термінології. Термінологічний вісник. Інститут української мови НАН України Вип.7, 2023. С.199–206. <https://doi.org/10.37919/2221-8807-2023-7-21>
3. Петрова Тетяна Олексіївна. Сучасні аспекти вивчення метафоризації термінів в українському термінознавстві (актуалізація когнітивного підходу). Мова, 2021, 35: 173–181. DOI: <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2021.35.237852>
4. Булик -Верхола С., Теглівець Ю. Значення метафори в розвитку української музичної термінології. «Український смисл», № 1 (2017): Український смисл. С. 99–106.
5. Фецько І. Метафоричне перенесення як спосіб термінотворення в природничомузейній галузі під час вторинної номінації том 34 (73). № 1, ч. 1
6. 2023. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.1.1/15>
7. Гаращенко Л. Аналітичні терміни з метафоризованим значенням компонентів у науково-технічній термінології. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство. 2013. № 1 (250).
8. Васенко Л., Крimeць О. «Термінологічна метафоризація як репрезентація нового наукового знання». Вісник Національного університету «Львівська політехніка» 559: Проблеми української термінології. 2006. 57–60.
9. Куньч З. Й. Питоме й запозичене в термінології: проблема балансу. Теорія терміна: конкретизація лексико-семантичних парадигм. Львів : Галицька Видавнича Спілка, 2018. 180 с.

10. Тлумачний словник з інформатики. Дніпропетровськ: Національний гірничий університет. 2010. 605 с.
11. IT-словник. Режим доступу <http://xn--r1a3b.xn--b1amgblet.xn--j1amh/index>. (доступ 22.02.24).
12. Словник української мови у 20 томах. Електронний ресурс: <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=82878&page=2555>. (доступ 22.02.24).
13. Наконечна Г. Термінологізація і детермінологізація: ступінь опрацювання й вектори розвитку. Теорія терміна: конкретизація лексико-семантичних парадигм. Львів : Галицька Видавнича Спілка, 2018. С. 11–38.

РОЗДІЛ 2 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

UDC 811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.1.7>

RELEVANT USAGE OF LINKERS IN ESSAYS AS AN ESSENTIAL COMPONENT IN DEVELOPING WRITING SKILL OF STUDENTS

ПРАВИЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ЗВ'ЯЗНИХ СЛІВ У ЕСЕЯХ ЯК НЕОБХІДНА КОМПОНЕНТА РОЗВИТКУ НАВИЧОК ПИСЬМА СТУДЕНТА

Bogachevska L.O.,*orcid.org/0000-0002-2367-541X**Ph.D,**Associate Professor at the English Philology Department
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*

The research shows that mastering of the writing skill facilitates effective communication, whether in academic, professional, or personal contexts. It empowers individuals to express ideas clearly, persuade others convincingly, and leaves a memorable mark. From scientific papers to business reports and personal narratives, proficient writing in English allows to provide accurate, creative communication, shaping our modern world significantly.

In the article it is also discussed that the use of linking words and phrases is crucial for enhancing the coherence and flow of an essay. It states that by employing appropriate linkers, students can connect ideas seamlessly and guide readers through their arguments or narratives with clarity and precision. However, it is important for students to exercise caution and avoid overusing of linking devices, as this can reduce the overall quality of their writing.

The aim of the research presented in the article is to emphasize the significance of developing writing skills among students. Thus, in the article some important types of essay writing are outlined such as opinion, narrative, descriptive, discursive and comparative-and-contrast essays and it briefly explains their purposes and components. The role of linking words and phrases is considered in these types of essays and their ability to connect logical parts of written texts, enhancing coherence and clarity.

Overall, through the development of writing skills and the thoughtful application of linking words and phrases, students can create compelling and well-structured essays that convey their ideas and perspectives. This not only provides academic success but also enhances their ability to communicate effectively in various contexts.

The material emphasizes the importance of coherence, conciseness, and cohesion in writing. Additionally, the article discusses the necessity of maintaining proper structure, clarity, and grammar in essays to enhance reader's comprehension and relevant perception of the text. It also highlights the importance of using linking words and phrases appropriately to connect ideas effectively.

Key words: written communication, types of essays, linking words and phrases, coherence, conciseness.

Дослідження демонструє, що володіння навичками письма сприяє ефективній комунікації, починаючи від академічного, професійного до особистого контексту. Воно надає можливість особам чітко висловлювати ідеї, переконливо впливати на інших та залишати позитивні наслідки. Від наукових статей до бізнес-звітів та особистих наративів, володіння майстерністю письма англійською мовою забезпечує точну та креативну комунікацію, значно впливаючи на сучасний світ.

У статті обговорюється важливість використання зв'язних слів і фраз, які сприяють покращенню логічності та зв'язності есе. У ній стверджується, що застосовуючи відповідні зв'язні слова та фрази, студенти можуть безперешкодно пов'язувати ідеї та чітко представляти читачеві свої аргументи чи наративи. Однак важливо, щоб студенти обережно застосовували та уникали перенасичення тексту зв'язними засобами, оскільки це може зменшити загальну якість їх письма.

Метою дослідження, представленого в статті, є підкреслення важливості розвитку навичок письма серед студентів. Таким чином, у статті описано деякі важливі типи есе, а саме есе-роздум, наративне, описове, дискусивне та порівняльно-контрастне есе, та коротко пояснюється їхня мета та компоненти. Роль зв'язкових слів і фраз розглядається у цих видах есе, а зв'язні засоби досліджуються з точки зору їх здатності пов'язувати логічні частини письмових текстів, підвищуючи їхню логічність та зрозумілість.

Загалом, завдяки розвитку навичок письма та продуманому застосуванню зв'язних слів та фраз, студенти можуть створювати переконливі та добре структуровані есе, які ефективно відтворюють їхні ідеї, роздуми та перспективи. Це не лише забезпечує академічний успіх, але й підвищує їхню здатність спілкуватися на різних рівнях.

Матеріал підкреслює важливість логічності, стислості та зв'язності в письмі. Крім того, у статті обговорюється необхідність збереження правильної структури, чіткості та граматики в есе для підвищення розуміння читачем та відповідного сприйняття тексту. Також відзначається важливість використання зв'язних слів і фраз відповідно.

Ключові слова: письмове спілкування, види есе, зв'язні слова і словосполучення, зв'язність, стислість.

Problem statement. The ability to compose well-written material enables individuals to articulate thoughts, engage audiences and foster meaningful connections across diverse settings and circumstances. In academic, professional and personal domains the art of proficient writing is indispensable for achieving success. It serves as a powerful tool for conveying ideas with clarity, persuading others effectively and making a lasting impression.

Writing in English for the research papers, business reports, or personal narratives, applying of writing skills gives individuals a chance to communicate with accuracy, creativity and has a great impact on modern world. D. Lasagabaster, the Spanish linguist, describes the process of globalization and integration throughout the Europe by the successful learning of foreign language. He states that: “All European educational systems are attaching increasing importance to the learning of foreign languages, since there is a dire need to educate multilingual and multicultural citizens in a context where the linguistic consequences of globalization are more and more evident” [1, p. 31]. Hence, the mastery of writing is not merely advantageous, but essential for navigating the complexities of modern communication and achieving professional and personal fulfillment.

Analysis of recent research and publications. In the research “Exploring the Dynamics of Second Language Writing” edited by B. Kroll the field of second language writing is explored, the finished text written and also how to use grammar in it are discussed. The scientist says: “If teaching second language skills to populations of adult students who grew up speaking other native language was ever a simple matter for teachers, it is certainly no longer so in the twenty-first century. The complexity has been intensified by the phenomena known as “globalization” and the internet revolution [2, p. 1]. In the article the role of a teacher in the writing class and the impact of computer in the second language writing process are regarded.

The authors of “Improving the writing performance, knowledge, and self-efficacy of struggling young writers: The effects of self-regulated strategy-development” state that for the instructional research to become effective multiple instructional components should be included in it. They explain: “This was evident in the emphasis placed on changing behavior, cognition, affect and it was also actualized by developing treatments that included instructional components for promoting the acquisition, mastery, fluency, maintenance, and generalization of skills and strategies students were taught” [3, p. 21]. The researchers also suggest: “This involved peer work-

ing together to identify new situations in which they could apply what they were learning, helping each other apply it in these situations, and discussing their successes and difficulties in doing so” [3, p. 21]. In this article writing instruction in Primary-Grade Classrooms and writing practices are under the study.

The authors of “Natural language processing in an intelligent writing strategy tutoring system. Behavior Research Methods” pay great attention to “The Writing Pal” which is an intelligent tutoring system maintaining writing strategy training. “A large part of its artificial intelligence resides in the natural language processing algorithms to assess essay quality and guide feedback to students. Because writing is often highly nuanced and subjective, the development of these algorithms must consider a broad array of linguistic, rhetorical, and contextual features” [4, p. 499]. Thus, this article regards the “the potential for computational indices to predict human ratings of essay quality” [4, p. 499].

The research written by Crossley S., Roscoe R., McNamara D. distinguishes between four distinct profiles of successful essay writers based on linguistic features analyzed through the natural language processing tools. The study shows that expert raters consider various linguistic aspects when assessing writing quality and awarding high scores. The identified writing styles include action and depiction, academic, accessible and lexical styles. “The study provides empirical evidence that successful writing cannot be defined simply through a single set of predefined features, but that, rather, successful writing has multiple profiles. While these profiles may overlap, each profile is distinct” [5, p. 185]. So, become a success in writing students should have a lot training and keep in mind different aspects concerning this process.

As we may judge from the above-analyzed sources, writing skill is widely discussed at different levels in numerous research papers starting from teaching writing at primary school [3] to grown-ups’ writing instruction [2], also the help of a teacher [2] and of a computer are also studied [2, 4], and the successful writing is explained [5], and **in our research we want to demonstrate the importance** of developing of writing skill for multilingual student, how to foster the ability to write different types of essays and shows how to use linker effectively in them.

The aim and task statement. The aim of our research is to highlight the importance of developing writing skill for students; to outline the most important types of essay writing and to explain briefly the purpose of composing them and what should be included in a certain writing in general; also, to con-

sider different linking words and phrases which may help to connect different logical parts of the written texts and to regard the way they may function.

The material presented in the article is presenting necessity of trying to keep in mind that coherence, conciseness, and cohesion are vital elements for effective reader's perception. P. Deane states that "linguistic features such as cohesion, syntactic complexity, and lexical sophistication relate to higher cognitive functioning, and their use in an essay indicates a writer's ability to quickly and easily produce complex text" [6, p. 285]. Ensuring proper structure aids in presenting ideas logically, thereby enhancing reader's comprehension. It's essential to keep sentences clear and concise, avoiding excessive length or convoluted phrasing. By adding and arranging information thoughtfully, the text flows smoothly, facilitating a seamless transition between ideas and enhancing overall coherence. Spelling and grammar are to be checked to ensure accuracy in any essay. The text is to be kept concise and logical, adhering to proper grammar rules.

By applying the linkers into the writing, you can create a more cohesive and structured essay that guides the reader through your argument or analysis. Writing may be connected by using the following linkers: because of (to indicate the reason behind a certain outcome or situation); as this shows, as can clearly be seen from (to introduce evidence or examples that support a claim or argument); thus, to illustrate that (to signal a conclusion or provide further explanation); after analyzing both points of view (to introduce your examination of two opposing viewpoints or factors contributing to a situation); however, furthermore; moreover (to introduce contrasting or additional information); on the one hand; on the other hand (to introduce two contrasting viewpoints or aspects of an argument); firstly; secondly; first of all; in the first place; lastly; a final point (to enumerate or sequence points in an argument or discussion); in conclusion; to conclude; to sum up (to signal the end of an argument or discussion and summarize key points). Linkers, also known as transitional words or phrases, play a crucial role in connecting ideas and enhancing the flow of any essay. "It is also common practice to advise learners to use linking words/expressions (e.g., furthermore, nevertheless) to make explicit the connection between different parts of the text. Of course, linking devices can help clarity and organization, but only if they are used properly" [7, p. 7]. Thus, for any educated multilingual student it is important to develop writing skill and one may start with writing essays of different types, for example, such

as: opinion, narrative, descriptive, discursive, compare-and-contrast essays.

So, let us talk first of the structure of Opinion Essay. In the introduction the background of the topic should be provided, followed by a sentence linking it to the thesis statement which presents the writer's viewpoint. "In order to be able to write good essay is first of all essential to make sure that you understand the purpose of the task" [8, p. 1]. Moreover, it is also useful in the first paragraph to paraphrase the main task and scenario proposed in the assignment. The main part goes next and in supporting paragraph one a thesis statement expresses the writer's opinion, followed by supportive ideas and real examples. These are discussed later to demonstrate how they prove the thesis and relate back to the topic. In supporting paragraph two supporting ideas and examples are presented, followed by discussion linking them back to the thesis and the topic. In conclusion a summary sentence briefly states the various viewpoints discussed. The thesis is restated using different words or paraphrasing. Finally, a prediction or recommendation based on the topic is provided. Let us note that linking words and phrases help to guide the reader smoothly from one thought to the next, creating coherence and clarity in your writing, a student writing an essay should remember to "be cautious against overusing linking devices (e.g., starting almost every sentence with a linking word/expression)" [7, p. 7]. Thus, all above-mentioned linkers may be used in Opinion Essay but only in a proper way and not overwhelming the text.

Another type of essays which may be regarded is Narrative Essay in which a student should tell a story or recount events. The essay starts with the background of the story, an interesting opening, then follows lots of different events or also a few detailed events developing the flow of the text. The climax of the essay is the highest point of tension or conflict where heroes face their greatest challenge or make a crucial decision and it often marks a turning point in the plot, leading usually to a more or less surprising ending. So, it is appropriate to start: it was early, late in the morning (afternoon, evening), it was last winter or summer. Enumerating the line of events, a student may use order linkers like: firstly, secondly, thirdly, next, then, afterward, finally, eventually. Time linkers may also be applied in such an essay: meanwhile, simultaneously, subsequently, eventually, at that moment, by the time. Example linkers provide specific instances or illustrations to support a point: for example, for instance, such as, to illustrate. Result linkers may indicate a consequence or outcome of a preceding statement or situation and in

the closing part: consequently, therefore, as a result, thus, hence, accordingly together with completely surprised; astonished to find; couldn't believe one's eyes. This type of essay often includes personal experiences or funny stories. The text may also present lots of description and many characters.

Descriptive Essay usually focuses on describing a person, a place, an object or an event thoroughly, using sensory details to create a vivid picture for the reader. Thus, to make the writing more colorful and interesting for the reader it is appropriate to use a rich range of vocabulary, to add more details like colors, shapes, sounds, feelings and more. As a result, it may help the reader to experience the description. For example, writing a description of an object like a family relic, heirloom and one can use some specific vocabulary like: to be bequeathed, precious value, to treasure possession, from generation to generation, to inherit. Let us note that linkers are also known as transitional words or phrases, and may play a crucial role in connecting ideas and enhancing the flow of a descriptive essay. Here are some linkers commonly used in descriptive essays such as meaning addition: furthermore, moreover, additionally, in addition, also; sequential linkers to indicate a sequence of events or the order of description: first, second, third; next, then, finally; afterward, subsequently, following that; spatial linkers used to help to describe the physical arrangement or spatial relationships between objects or scenes: besides, nearby, adjacent to; above, below, under; in front of, behind, next to. By incorporating these linkers into the descriptive essay, students can effectively structure their descriptions and guide the reader through the sensory experience which is presented, creating a vivid and immersive narrative.

Discursive Essay aims to convince the reader to adopt a particular viewpoint or take a specific action. It presents arguments supported by evidence and reasoning. Writing this type of essay, students need to include an introductory paragraph, divide the essay into for and against paragraphs and write a concluding paragraph. Usage of linking words and phrases may help, e.g., introducing additional information students may take linkers like: additionally, in addition to, furthermore, likewise; showing a logical argument it is relevant to apply the following: so, thus, hence, accordingly, as a result, consequently, for this reason; proving one's opinion such phrases may be taken: evidently, obviously, indeed, to conclude, in fact; cause and effect linkers are used to demonstrate relationships between events or actions: consequently, as a result, therefore; because, since, due to. Linkers play a crucial role in connecting dif-

ferent parts of a discursive essay, helping to create a coherent and cohesive piece of writing.

Compare-and-Contrast Essay analyzes similarities and differences between two or more subjects, highlighting their key characteristics and showing subtle differences or unexpected similarities between compared things. This type of essay usually starts with a thesis that presents two or more subjects that should be compared or contrasted. The aim of such comparison or contrasting is showing things from different sides to provide useful knowledge to the reader. Students may compare completely different or slightly similar subjects. So, firstly the topic should be introduced with opening paragraph, the thesis should come at the end of introduction and it also presents the subjects you will compare or contrast.

So, there are different strategies how to do it. First it is a block method when students write one paragraph about one subject and another about the other one. Using this method, one may go ahead from one thing discussing it in a full and move to another for several times covering many approaches and as a result it may weaken connection between compared subjects if it is the goal. Then we may talk about an alternating method (one by one) when a paragraph is broken by a specific topic, issue, aspect regarding two or more subjects in it. It works best to stress on the connection between subject. Finally let us regard similarities and differences method when each subject is presented one by one in the same paragraph showing what they have in common and how they differ.

Compare-and-Contrast Essay may be organized in various ways; according to the subjects (talking about one after another) or to individual viewpoints (discussing a subject in connection to each viewpoint). This organization structure depends on the purpose of writing and the recipient (the reader). In such an essay students may use the following linking words and phrases: whereas, likewise, but, however, both, neither, however, nevertheless, even though, although, while, similarly, similar to, the same as, as well as, on the one hand, on the other hand, by contrast, on the contrary. Making comparison it is appropriate to use: one similarity, another similarity, both, like, likewise, similarly, in a similar fashion and when making contrast: one difference, another difference, conversely, in contrast, unlike, while, whereas.

In conclusion it should be said that the usage of linkers is essential for writing of any essay because they facilitate coherence, organization, clarity, emphasis and persuasion. By incorporating appropriate linkers into their writing, authors can effectively structure their essays and guide their readers through a coherent and compelling argument. They ensure that the essay

may be read smoothly and logically to understand the overall structure of the essay and how each part relates to the others. They create a sense of unity and integration within the text, strengthening the author's position and making the essay more convincing to the reader.

In conclusion, the importance of developing writing skills for students cannot be overstated.

The ability to effectively compose various types of essays, such as opinion, narrative, and descriptive essays and other is essential for academic success and effective communication. Each type of essay has its own unique structure and purpose, which students must understand in order to produce coherent and engaging pieces of writing.

REFERENCES:

1. Lasagabaster D. Foreign language competence in content and language integrated courses. *The Open Applied Linguistics Journal*, 2008. № 1. P. 31–42.
2. Kroll B. *Exploring the Dynamics of Second Language Writing*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 24 p. URL: <https://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam034/2002074049.pdf> (дата звернення: 23.02.2024).
3. Graham S., Harris K., Mason L. Improving the writing performance, knowledge, and self-efficacy of struggling young writers: The effects of self-regulated strategy-development. *Contemporary Educational Psychology*, 2005. 30(2). P. 207–241. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ693936.pdf> (дата звернення: 24.02.2024).
4. McNamara D., Crossley S., Roscoe R. Natural language processing in an intelligent writing strategy tutoring system. *Behavior Research Methods*, 2013. 45(2). P. 499–515. URL: https://www.researchgate.net/publication/274583722_What_Is_Successful_Writing_An_Investigation_Into_the_Multiple_Ways_Writers_Can_Write_Successful_Essays (дата звернення: 24.02.2024).
5. Crossley S., Roscoe R., McNamara D. What is successful writing? An investigation into the multiple ways writers can write successful essays. *Written Communication*, 2014. 31(2). P. 184–214. URL: https://www.researchgate.net/publication/274583722_What_Is_Successful_Writing_An_Investigation_Into_the_Multiple_Ways_Writers_Can_Write_Successful_Essays (дата звернення: 24.02.2024).
6. Deane P. On the relations between automated essay scoring and modern views of the writing proficiency as a function of a grade level: a linguistic analysis. *Written Communication*, 2013. 28 (3). P. 282–311.
7. Gabrielatos C. *EFL Writing: Product and Process*, 2002. 11 p.
8. Duigu G. *Essay writing For English tests*. Australia, 2003. 68 p.

УДК 811.111'37'42

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.1.8>

МОВА СУМНІВУ: ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ФРЕЙМІВ

THE LANGUAGE OF DOUBT: EXPLORING LINGUISTIC FRAMES

Bialyk V.D.,

orcid.org/0000-0001-7428-7145

Doctor of Philological Sciences, Professor,

*Professor at the Department of Communicative Linguistics and Translation
Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University*

Nizhnik L.I.,

orcid.org/0000-0003-1411-0561

Doctor of Philosophy,

*Assistant at the Department of Communicative Linguistics and Translation
Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University*

Nuzban O.V.,

orcid.org/0000-0002-2726-2460

Candidate of Philological Sciences,

*Assistant at the Department of Communicative Linguistics and Translation
Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University*

The article examines the frame structure of the DOUBT concept. A frame is considered as a structure of organization of knowledge in the mind, which can be formally presented through a fixed set of content components (slots) determined

by it. The frame aims to convey the entire palette of knowledge about a stereotypical situation with the help of language, emphasizes one or another element, profiles this knowledge and gives it a specific configuration, achieving the transfer of a certain content.

The slots of the researched concept were singled out using the component analysis of its nominative units, and the cognitive classification features – using the contextual analysis, the analysis of word combinations. The basic components of the DOUBT concept frame include REASON / SOURCE OF DOUBT, EMOTION / STATE OF DOUBT, ACTANT (can play the semantic roles of AGENT, PATIENT and EXPERIENCER), REACTION (EXTERNAL SENSATION, EXTERNAL IMPRESSION, EVALUATION, NON-VERBAL BEHAVIOR, LANGUAGE BEHAVIOR). The slots of the frame of the DOUBT emotional concept are filled with cognitive classification features that reflect one or another aspect of the DOUBT concept categorization and generalize homogeneous differential cognitive features in the structure of the concept. In the article, 17 cognitive classification features of the studied concept were singled out: “causality”, “direction”, “duration”, “temporal localization”, “place”, “cyclicality”, “phasicity”, “intensity”, “quantity”, “connection of emotion with intellectual / mental sphere”, “connection of emotion with the perceptive sphere”, “evaluability”, “inconspicuousness”, “uncontrollability”, “combinativity”, “reactivity”, “dominance”.

As a result of the study, it was proved that DOUBT is a modus emotional concept that arises as a human reaction to the surrounding world, is dependent on primary knowledge and is inferential.

Key words: concept, doubt, frame, slots, cognitive classification features.

У статті досліджена фреймова структура концепту СУМНІВ. Фрейм розглядається як структура організації знань у свідомості, яку формально можна представити через фіксований набір зумовлених нею змістових компонентів (слотів). Фрейм має на меті передати всю палітру знань про стереотипову ситуацію за допомогою мови, наголошує на тому чи іншому елементі, профілює ці знання та надає їм конкретну конфігурацію, досягаючи передачі певного змісту.

Слоти досліджуваного концепту були виокремлені за допомогою компонентного аналізу його номінативних одиниць, а когнітивні класифікаційні ознаки – за допомогою контекстного аналізу, аналізу словосполучень. До базових компонентів фрейму концепту сумнів входять причина / джерело сумніву, емоція / стан сумніву, актант (може відігравати семантичні ролі агенса, пацієнта та експерієнцера), реакція (зовнішні відчуття, зовнішній вияв, оцінка, немовна поведінка, мовна поведінка). Слоти фрейму емоційного концепту СУМНІВ заповнюють когнітивні класифікаційні ознаки, що відображають той чи інший аспект категоризації концепту СУМНІВ та узагальнюють однорідні диференційні когнітивні ознаки у структурі концепту. В статті було виокремлено 17 когнітивних класифікаційних ознак досліджуваного концепту: «причинність», «скерованість / спрямованість», «тривалість», «часова локалізованість», «місце», «циклічність», «фазовість», «інтенсивність», «кількість», «зв'язок емоції з інтелектуальною / ментальною сферою», «зв'язок емоції з перцептивною сферою», «оцінність», «непомітність», «неконтрольованість», «комбінаторність», «реактивність», «домінантність».

В результаті дослідження було доведено, що СУМНІВ є модусним емоційним концептом, що виникає як реакція людини на навколишній світ, залежить від первинного знання та є інферентним.

Ключові слова: концепт, сумнів, фрейм, слоти, когнітивні класифікаційні ознаки.

Problem statement. The DOUBT concept can be named a modus concepts, the basic characteristics of which are intra-linguistic nature (emerges as a human reaction to the surrounding world of objects and events), secondary status (a certain dependence on primary knowledge) and inferentiality (the need for inferential knowledge to form the necessary content), which are based on the conceptualization of the functions of language objects, in contrast to the system characteristics that are the basis of other concepts. The DOUBT concept does not have its own information about the real world, but acquires a certain meaning in relation to other concepts or a conceptual structure. The DOUBT concept acts as a certain means of linguistic representation of reality, as it is related to the reflection of knowledge about the ideal world, which is reflected in the human mind, and not knowledge about the real world.

In this study, we use the frame as a means of interpreting the concept, which aims to convey the entire palette of knowledge about a stereotypical situation with the help of language, emphasizing one or another element or aspect and, thus, profiling this knowledge,

giving it a specific configuration and, accordingly, achieving the transfer of a certain content. Thus, with the help of doubt, the absence of a certain element of the event or one of the stereotypical characteristics (certainty) is profiled. Through the use of linguistic devices, a special cognitive context or mental space is created to show this absence or discrepancy.

A frame, in our opinion, can act as such a context, because it can be considered as a package of knowledge about a stereotypical situation, in which there are not only events, but also their interpretation and evaluation.

Analysis of recent research and publications. Interpretation of the concept, as is known, can occur within the limits and terms of cognitive semantics, namely: frame, mental space, cognitive context, profiling, etc. [12; 13; 15; 16; 24].

The DOUBT concept contains an emotional component, so the research is related to the study of the emotional reaction to doubt. Z. Kovecses differentiates between expert and people's understanding of emotions. “Expert understanding of emotions” looks at emotions in relation to the following aspects – the

emotion has a reason, the reason causes the emotion, the emotion prompts us to respond, we usually try to control the emotion, but we can't, so the response follows and is represented by the schematic model "cause → existence of emotion → expression". "People's understanding of emotion" includes typical features such as awareness of something as desirable or undesirable in a certain way, feelings and bodily sensations of a certain kind, involuntary bodily processes and overt expressions of emotion, a tendency to act in a certain way, and an excited state of mind or body [22, c. 130]. The frame structure of concepts, especially emotional concepts, is a popular topic of research [2; 3; 5].

Purpose statement. The purpose of the study is to build a frame of the DOUBT concept, including its profiling slots and to identify cognitive features for key slots in order to reconstruct the cognitive structure of the concept. Definitional and component analysis of the DOUBT concept and its verbalizers, contextual analysis and analysis of word combinations with doubt nominees make it possible to single out slots and extensions – stereotypical elements of the situation of doubt and build a frame model of the concept. The research methods include the description and categorization of the investigated word combinations according to cognitive classification features. Conventional phrases denoting the DOUBT concept appear due to the realization by nominees of doubt of the ability to enter into syntactic relations with units of other nominative spaces of the English-language picture of the world. Being updated in the context, the studied units are enriched with new senses that specify and detail their main content. A cognitive classification feature is defined as a component of the content of a concept that reflects one or another aspect, parameter of categorization of the corresponding object or phenomenon and generalizes homogeneous differential cognitive features in the structure of the concept. Classification cognitive features are always common to a number, group or many concepts. The conceptual feature summarizes causal, physiological, intellectual, perceptual knowledge about the DOUBT concept at the level of abstraction in a schematized form.

Research results. Frames have a sufficiently clear internal organization, which consists of the configuration of slots and terminals. The frame structure consists "not just of a formal set of fixed elements, as we are used to seeing any other structure, but of a combination of certain relations and features that have been carefully selected by using the practical experience of the speakers of the language and the cultural values inherent in this society" [4, c. 138].

Considering the DOUBT concept as an emotional concept allows us to distinguish its following slots: THE EVENT / SITUATION OF DOUBT is the CAUSE / SOURCE OF DOUBT, which motivates the appearance of the EMOTION / STATE OF DOUBT. THE EVENT / SITUATION OF DOUBT and EMOTION / STATE OF DOUBT have an INFLUENCE "+" and "-" on the subject of doubt – ACTAN, who can play the semantic roles of AGENT (one who acts), PATIENT (one who is acted upon) and EXPERIENCER (one who experiences). The subject's REACTION consists of his EXTERNAL IMAGE, INTERNAL FEELINGS, EVALUATION and BEHAVIORAL REACTION, which is divided into NON-SPEAKING and SPEAKING.

The EXPERIENCER of doubt can be both the AGENT – "*She trailed away, doubtful whether she should confide her recent revelation*" [26, c. 11], and the PATIENT – "*He felt that people mistrusted him*". The OBJECT of doubt can be a certain person, object, information, or the ACTANT himself – "... *with Briony's certainty rising whenever her cousin appeared to doubt herself*" [26, c. 42].

The conceptual feature "direction" on the subject determines the vector of a person's attention to his own psycho-emotional state or to the emotions of other persons [3]. Introversion identification reflects the focus of cognitive activity on recognizing one's own internal experiences of doubt, and extraversion identification is aimed at recognizing the doubt of other people. In the first case, the subject of the experience names, describes or expresses his own emotions in the type of "I"-sentence according to the classification of sentences by the character of the subject. In addition, the EXPERIENCER of doubt asks himself a question, thinking about what worries him: "*Am I deluded about having sponsors? Or has Peetas behavior made them all hang back? No, I don't believe it*" [9, c. 55]. Extraversion identification of doubt occurs with the help of such types of sentences as "he [she]-sentence" and "it-sentence": "*They've been treating me funny, as if they want to ask if I saw it. But they can't ask because they're not sure*" [18, c. 106]. In addition, doubt can be directed at an object of material nature, as a person can doubt its properties or existence, or an ideal object of knowledge (thought).

The conceptual feature "causality" fills the CAUSE / SOURCE OF DOUBT slot with suggestions. A CAUSE FOR DOUBT, according to the component analysis of the definitions of doubt from MWD [27], can be "uncertainty about the truth, fact, reality, truthfulness, nature or existence of something", "uncertainty about the probability",

“uncertainty about an opinion or belief”, “uncertainty about the value and suitability”, “uncertainty about honesty, reliability, legality”, “uncertainty about reputation, morality, decency”, “uncertainty about the result”, “uncertainty about oneself”. The reason for doubt in the given example is a lack of trust in the truthfulness of information, which is caused by certain prejudices – the belief that lies can be used to achieve a goal: “*Is that supposed to be a compliment, or you playing the dozens?*” [31, c. 23].

The slot EMOTION / STATE OF DOUBT structures masses of knowledge about the duration of emotion and the complexity of its influence on the subject of experiences, the relationship of the emotional sphere with the sphere of intelligence, thinking, cognition and sensual, bodily perception of the world. Temporal, quantitative, locative and qualitative characteristics of doubt are embedded in the slot.

Temporal characteristics. The conceptual feature “duration” covers different time periods – e.g. *lingering doubt, years of indecision, moment of hesitation*. The phrase *lingering doubt* describes a doubt that has existed for a long time, longer than expected: “*Ferguson can address some lingering doubts against the FBI*” [31, c. 145]. Doubt can exist for years and be a restraining force: “*After all those years of indecision, I simply acted on a whim*” [29, c. 22]. Doubt can last for a few seconds, which indicates the “momentary” nature of this state. In the following example, before answering the question, the character pauses for a moment, he doubts the expediency of telling the truth and disappointing the interlocutor. The period of hesitation before the answer gives him time to formulate his opinion in a softened form: “*He hesitated for a second before he told me*” [29, c. 28].

Doubt has a “temporal localization” and can relate to the past, present or future. It has a certain “cyclicity”. In the following example, we are talking about the daily recurrence of doubt that gnaws at the main character: “*The daily doubt was nagging him*” [21, c. 56].

Doubt is characterized by “phaseness”, which reveals the procedural nature of the concept. The first phase is the “emergence of doubt”, which is explained by the phrases *cause / create / give rise to / lead to uncertainty*: “*Too many whispers and rumors are causing uncertainty*” [10, c. 301]. The second phase is the “process of experiencing doubt” or the “accumulation” of doubt, which is explained by the phrases *add to / fuel / increase uncertainty*. The third phase is “overcoming or resolving the doubt” with the phrases *bring / put an end to / eliminate / remove / resolve*

uncertainty: “*From there, if the uncertainty resolved itself, accept the resolution. If the uncertainty did not resolve, return for further instructions*” [11, c. 4].

Locative characteristics. Doubts occupy a certain “place”, they are experienced by a person and are usually located in the stomach, head, eyes or voice: “*He felt it (uncertainty) simmering in his own stomach, too*” [10, c. 141]; “*Unless... but I was afraid to put my suspicions into words, even in my own head*” [29, c. 205]; “*Her doubtful eyes remained on his face a moment or two longer, then she turned and began to walk rapidly*” [20, c. 349]; “*That conclusion might save him a lot of trouble – if it flew, that was – but Ralph could hear the disbelief in his own voice*” [20, c. 222].

Quantitative characteristics. According to the quantity category, we single out the conceptual feature “intensity” of the DOUBT concept. Intensifiers in the attributive collocations of the verbalizers of the concept are divided into those with:

– “**high degree of feature manifestation**” is realized through such cognitive classification features as **STRENGTH** (*doubt seriously, doubt very much, considerable doubt, grave doubt, serious doubt, severe doubt, extremely doubtful, livid disbelief*) – e.g. “*She stared back at him with livid disbelief*” [29, c. 209]; **HEIGHT** (*highly doubtful*) – e.g. “*As for the Witiko, California propaganda claimed that Chancellor D’Trayne took to the skies in a Stingray to fight to the bitter end, something Trevor highly doubted*” [10, c. 78]; **DEPTH** (*deep mistrust*);

– “average degree of feature manifestation” can be traced in word combinations *rather doubtful, somewhat doubtful* – e.g. “*A somewhat doubtful proposal, but I say it with as much surety as I can muster*” [28, c. 98];

– “low degree of feature manifestation” is verbalized in the context with the following phrases *slight doubt, a bit doubtful, a little doubtful, vague suspicions, infinitesimal doubt* – e.g. “*A little hesitation hovered over the ordering of drinks – all but one of her students, a grad, were under the legal limit*” [32, c. 209].

The “amount” of doubt is indicated by quantifiers (*little, not much, no*) – “*The way she looked at Mike left little doubt that she would be up for anything he suggested*” [28, c. 22]. Characteristic of the doubt is its percentage designation, which gives it an accurate quantitative representation: “*To tell her exactly what that 1 percent of doubt represented. To just . . . say it*” [30, c. 80].

Qualitative characteristics. Contextually, we identify the qualitative characteristics of doubt,

which clarify the nature of the concept. The lexical verbalizer reasonable doubt demonstrates the conceptual feature “connection with the intellectual / mental sphere”: “*The attorney said that we would act basing upon the reasonable doubt*” [18, c. 301].

The conceptual feature “connection with the perceptual sphere” indicates the physical perception of doubt by the senses. Over time, a person will operate with knowledge that reflects the results of his sensory cognitive activity. Doubt may be seen: “*I watched his eyes as the doubt was suddenly replaced with a blazing determination*” [29, c. 178]; it is heard: “*Straining to hear any wavering doubt in their voices, Briony listened to Marshall, then Lola, repeating the words after the vicar*” [26, c. 78]; it is felt: “*...doubt was an almost palpable current in the air between them*” [14, c. 256]; “*Otherwise I will carry that waft of uncertainty forever*” [17, c. 386].

The REACTION slot contains four expansions describing the knowledge / procedure about the attribute in the slot, namely: ASSESSMENT, INNER FEELINGS, APPEARANCE, LANGUAGE BEHAVIOR and NON-LINGUAL BEHAVIOR.

The conceptual feature “value” reflects the parameter “polarity of emotions”, where the subject evaluates his emotional state and the event / situation according to the sign “+” / “-”. The connotative meaning of lexemes-representatives has an evaluative character, conveys the desirability or undesirability of an emotion / event, positive or negative impact on a person. The EVALUATION extension of the DOUBT concept is filled with a personal attitude towards doubt with the sign “-”, namely as a state of terrible (*horrible suspicion, horrified disbelief*), frightening (*fearful uncertainty*), furious (*furious disbelief*), shocking (*shocked, stunned disbelief*), amazing (*amazed disbelief*), silly (*stupid suspicion*), dark (*grim suspicions*), mocking (*mock expression of disbelief*), annoying (*fucking doubt*), painful (*pangs of doubt*), haunting (*haunting doubt*), torturing (*tormenting/troubling/niggling doubt*). In the following example, the character expresses his negative evaluation of doubt: “*Indecision is a terrible thing*” [31, c. 36].

However, on the other hand, doubt is associated with a positive rating of “+” in phrases such as *reasonable doubt*, when it comes to rational doubt when making a decision in court; *the benefit of doubt*, when insufficient evidence prevents a judge or jury from convicting the defendant of a crime; *half-hopeful disbelief*, when doubt is associated with hopes for the future. In the example “*He looked at me with half-hopeful disbelief*” [28, c. 154], the main character wishes that something he doubts will come

true. THE EVALUATION OF DOUBT depends on the degree of involvement of the EXPERIENCER in the situation of doubt and the “importance of the OBJECT of doubt”.

Premias do not have an author, they reflect folk wisdom and are built according to the canons of folk poetry. Units of paremiology are texts that can be used independently and act as typical models of various typical situations. A typical attitude towards doubt is reflected in English paremiology taken from dictionaries: “*when in doubt, leave it out*” and “*when in doubt, throw it out*”, which call for leaving doubts; “*when in doubt, do nothing*”, which urges a person not to take action when in doubt; “*when in doubt, play trumps*”, which calls for using a reliable method (playing trump cards) when in doubt. Paremia “*often wrong, never in doubt*” describes a person who would rather make mistakes than doubt. The paremia “*If you doubt everything, you will achieve nothing*” indicates a negative attitude towards doubt and condemns excessive doubt, which generates insecurity.

The INNER FEELING expansion is filled with conceptual signs describing the EXPERIENCER as a bearer of sensations. The conceptual feature “inconspicuousness” of DOUBT is verbalized through the phrases *to hide disbelief, secret doubt, disguised suspicions*. In the following example, the heroine feels secret doubts and does not want others to find out about them: “*I knew all along it wasn't Ziggy!*” she'd cried, but so exuberantly it was obvious she must have harbored some secret doubts [30, c. 300].

We observe the sign of “uncontrollability”, which indicates that emotional state is a psychophysiological phenomenon that is not controlled by a person. In the following example, the heroine feels nauseous because of hesitation: “*I hesitated, my stomach still spinning in uncomfortable loops*” [28, c. 149]. The reaction to doubt is the freezing of the heart: “*Can you take Mags?*” he asks me. “*Yes,*” I say stoutly, although my heart sinks [9, c. 45].

Doubt can exist in its pure form and mixed with other feelings: *His eyes glowered with a purity of suspicion which, in Ralph's experience, could be found only here in the Old Cape* [20, c. 431]. *Atropos gave him a narrow look in which doubt and suspicion were mingled* [20, c. 520]. Due to the fact that various sensations are associated with it, it realizes the cognitive feature of “combinativity” with other emotions. Behind doubt are such non-intense feelings as dissatisfaction, irritation, restlessness, discomfort, anxiety, confusion: *Moods swirled throughout the night, the joy of his parents in Althor's visit and the excitement of his family. Other moods*

stirred below the surface like eel-streamers in a lake. Tension, uncertainty, sadness [7, c. 4]. Doubt is associated with curiosity, because doubt contributes to human cognitive activity: “*He hunkered down next to his notebook, and started wondering why he’d said all that*” [18, c. 12] and surprise: “*Ralph saw Nat, looking at Lois with uncertainty and surprise*” [20, c. 624]. Negative intense states of experiencing doubt are in combination with sadness, fright, anger, fear, fury, disgust: “*Then what is going on? I bury my face in my hands. What is Haymitch doing? Despite my anger, hatred, and suspicions, a small voice in the back of my head whispers an answer*” [9, c. 55]. Positive feelings associated with doubt are hopes and expectations that focus on the future but are uncertain: “*He looked at me with half-hopeful disbelief*” [29, c. 154].

Another conceptual feature of the DOUBT concept is “reactivity”, which consists in involuntarily transferring one’s mood and experience to other people: “*When he lifted the clinging, silky dress again he thought her look of uncertainty mirrored his own*” [26, c. 33]. The conceptual feature of “dominance” implies that strong emotions suppress weaker ones: “*The blankness was replaced by a look of doubt*” [20, c. 74].

The EXTERNAL APPEARANCE expansion is filled with information about the EXPERIENCER’s external appearance and reproduces the atmosphere of emotional experiences. The external expression of doubt is conveyed through conceptual metonymy and manifests itself in shaking one’s head, tilting one’s body and changing the distance (*lean forward, falter back*), shrugging one’s shoulders, clutching things in hands, through face expressions (*stare / glare / gaze in disbelief, bulge eyes, narrow eyes, raise a brow, pucker a brow, blink eyes, twist lips, purse lips, open a mouth, mock smb. in disbelief*).

The extension NON-VERBAL BEHAVIOR OF THE EXPERIENCER focuses information on behavioral and mental changes as a result of intense emotional loads on a person in a state of doubt, the results of the subject’s voluntary actions in order to relieve or get out of the state, as well as adaptability to new life circumstances. Behavioral reactions include increased self-criticism, pessimism, paranoia, aggressiveness, and the desire to isolate. In the following example, the EXPERIENCER of doubt leaves the room as her doubts dissipate, she finds it difficult to face such truth and seeks solitude: “*She stared in disbelief: Mellie had done it. She had pushed herself from the table and managed to walk all the way to the open door*” [25, c. 262]. Doubts are objects of thought; therefore, they are operated

on as thoughts. Often, doubtful thoughts cause pain, so people try to forget such uncertainty. When the EXPERIENCER of doubt cannot find a rational explanation for his doubts, he rejects these thoughts: “*I wonder what Gale made of the incident for a moment and then I push the whole thing out of my mind because for some reason Gale and Peeta do not coexist well together in my thoughts*” [9, c. 65]. In order to dismiss doubts, the EXPERIENCER can resort to certain actions, such as, for example, taking a breath: “*Trevor closed his eyes for a moment, took a deep breath, then exhaled slowly, letting all the reluctance and doubt and questions dissipate*” [10, c. 53].

THE LANGUAGE BEHAVIOR OF THE EXPERIENCER of doubt is manifested in his unintelligible speech (*grunt of disbelief, mutter, murmur, mumble*), whisper, stuttering (*falter, stammer*), pauses in speech (*pause, delay*). A pause in speech is often filled with “verbal fillers” – sounds, words, or phrases that can appear anywhere in a sentence and that can be removed from the sentence without changing the meaning [8, c. 25]. Pause fillers include non-lexicalized phatic units – *ah, oh, eh, er, erm, mm, huh, uhu*. Verbal fillers fill a pause, mark hesitation, empathize, interrupt, soften what is said, and make corrections. When speaking, speakers use placeholders to find the next word, phrase, or idea. Verbal fillers are used when there is a pause in speech, silence. Among the graphic signs of silence, the main ones are dashes and three dots for the graphic indication of the silent effect [1]. Verbal fillers are used to express uncertainty and hesitation in what is said. So, in the following example, the main character does not know the answer to the question and answers with uncertainty using a verbal placeholder *uh*: “*Can you tell me what your wife’s blood type is?*” *she asked. “Uh, no, I don’t know”* [17, c. 49]. In the following example, the statement is so implausible that it causes a surprised *huh* that conveys disbelief: “*What do you mean? Who picked them up then?*” “*The ship did.*” “*Huh?*” “*The ship did. All by itself*” “*Huh?*” [6, c. 111].

In statements expressing doubt, the conjunction *or* is used, which indicates the probability that one of the alternatives is not true. When using the conjunction *or*, homogeneous members of a certain sentence or the whole sentence are correlated, indicating the need to choose between them. The conjunction *or* can act in J. Lakoff’s terms as a marker of approximation – a hedge used to reduce the accuracy of the statement [23]. In the following example, the speaker lists the possibilities of someone who could have committed the murder. The speaker does not have

sufficient grounds to claim that a certain organization committed the crime, so he lists all the alternatives. The list of alternatives shows both that the speaker allows different options and his ignorance of the situation: *The Nazis or Aryans or Kluxers or Mafia or some other group killed them because Rosenberg was Rosenberg, and because Jensen was the easiest target and somewhat of an embarrassment* [18, с. 54].

Conclusions. So, the frame model of DOUBT contains the following elements – CAUSE / SOURCE OF DOUBT, EMOTION / STATE OF DOUBT,

ACTANT and REACTION, manifested through INTERNAL FEELINGS, EXTERNAL APPEARANCE, EVALUATION, NON-SPEAKING BEHAVIOR, SPEAKING BEHAVIOR. The frame model reflects the most typical situation of doubt. Classification cognitive features, which are common to a number, group or many concepts, summarize causal, physiological, intellectual, perceptual knowledge about the concept at the level of abstraction in a schematized form. For the DOUBT concept, 17 cognitive features describing it have been identified.

REFERENCES:

1. Анохіна, Т.О. (2008). *Семантизація категорії мовчання в англomовному художньому дискурсі : монографія*. Вінниця : Нова книга. 160 с.
2. Борисов О. О. Мовні засоби вираження емоційного концепту страх : лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі сучасної англomовної художньої прози) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Донецький національний ун-т. Донецьк. 2005. 20 с.
3. Вербицька, А. Е. Концепт DISTRESS / ДИСТРЕС в англomовному медіа-дискурсі : когнітивно-комунікативний аспект : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Луцьк, 2018. 277 с.
4. Дячук Н. В., Криворучко Т. В. Важливість теорії фреймів у лінгвістичній парадигмі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія : Філологія. Журналістика. 2021. Том 32 (71). № 4. Ч. 1. С. 135–139.
5. Попович Т. І. Гендерна специфіка актуалізації емоційного концепту страх у сучасному асериканському художньому дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Чернівці, 2014. 221 с.
6. Adams D. *The Hitch Hiker's Guide to the Galaxy*. Del Rey, 2005. 224 p.
7. Asaro C. *Schism*. New York : Tor, Edition, 2005. 419 p.
8. Blakemore D. *Relevance and Linguistic Meaning : The Semantics and Pragmatics of Discourse Markers*. Cambridge : Cambridge University Press, 2002. 200 p.
9. Collins S. *The Hunger Games*. New York : Scholastic Press, 2008. 384 p.
10. DeCosmo A. *Beyond Armageddon*. Book IV : Schism. Kindle Edition, 2011. 548 p.
11. Farkas A. *Noir Girl : An Essay in Two Takes*. The North American Review. Vol. 303. No. 1. P. 3–8.
12. Fauconniere G., Turner M. Principles of Conceptual Integration. *Discourse and Cognition*. Stanford : Center for the Study of Language and Information, 1998. P. 269–283.
13. Fauconniere G., Turner M. *The Way We Think : Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books, 2002. 464 p.
14. Feather J. *A husband's wicked ways*. New York : Pocket Star Books, 2009. 512 p.
15. Fillmore Ch. Frame semantics. *Linguistics in the Morning Calm*. Seoul : Hanshin Publishing Co., 1982. P. 111–137.
16. Fillmore Ch. Frames and the semantics of understanding. *Quaderni di Semantica*, 6. 1985. P. 222–254.
17. Flynn G. *Gone Girl*. London : Weidenfeld & Nicolson, 2012. 416 p.
18. Grisham J. *The Pelican Brief*. N. Y. : Island, 1999. 436 p.
19. Hornby N. *High Fidelity*. London : Victor Gollancz Ltd., 1995. 256 p.
20. King S. *Insomnia*. Maine : Viking, 1994. 787 p.
21. King S. *The Running Man*. N. Y. : Signet, 1999. 336 p.
22. Kövecses Z. *Metaphor and Emotion : Language, Culture, and Body in Human Feeling*. Cambridge University Press, 2003. 223 p.
23. Lakoff G. Hedges : A study in meaning criteria and the logic of fuzzy concepts. *Journal of philosophical logic*, 8. 1972. P. 183–228.
24. Langacker R. *Concept, Image and Symbol : The Cognitive Basis of Grammar*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 1991. 395 p.
25. Macomber D. *Cottage by the Sea*. Ballantine Books, 2018. 352 p.
26. McEvan I. *Atonement*. London : Jonathan Cape, 2001. 371 p.
27. Merriam-Webster Online Dictionary – (MWD). URL : <https://www.merriam-webster.com/> (дата звернення : 14.02.2024).
28. Meyer S. *New Moon*. N. Y. : Little, Brown Books for Young Readers; 21 st edition, 2006. 608 p.
29. Meyer S. *The Twilight*. N. Y. : Little, Brown Books for Young Readers, 2005. 544 p.
30. Moriarty L. *Big Little Lies*. New York : G. P. Putnam's Sons, 2014. 460 p.
31. Selby H. *Requiem for a dream*. N. Y. : Da Capo Press, 2000. 288 p.
32. Smith Z. *On Beauty*. Penguin Books, 2006. 445 p.

**CROSS-CULTURAL SEMANTICS OF COLOR: A COMPARATIVE ANALYSIS
OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH WHITE AND BLACK COLOR IN ENGLISH
AND UKRAINIAN**

**МІЖКУЛЬТУРНА СЕМАНТИКА КОЛЬОРУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ
ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З КОМПОНЕНТОМ КОЛЬОРУ 'БІЛИЙ'
ТА 'ЧОРНИЙ' В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ**

Haidenko Yu.O.,

orcid.org/0000-0002-4063-525X

PhD (Philology),

Associate Professor at the Department of English of Humanities

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Kornytska Yu.A.,

orcid.org/0000-0002-4781-0807

PhD (Education),

Associate Professor at the Department of English of Humanities

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Serheieva O.O.,

orcid.org/0000-0002-7396-5511

Lecturer at the Department of English of Humanities

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

This article delves into the linguistic and extralinguistic aspects of color names, focusing on the universal elements of color symbolism and their representation in phraseological units. The study draws on the works of renowned linguists and researchers, exploring the historical and cultural dimensions of color perception. The research aims to compare and establish symbolic meanings of the achromatic colors 'black' and 'white' in English and Ukrainian, shedding light on the linguistic intricacies within phraseological units. Employing theoretical analysis and comparative research methods, the study uncovers the cultural nuances and variations in interpreting these color terms, offering insights into the diverse ways different societies conceptualize and express meanings through language. The research emphasizes the linguistic and extralinguistic dimensions of color names, striving to identify similarities and differences in the symbolic meanings of black and white in the two languages. As of today, linguistics lacks a systematic approach to lexical units with color names. However, a consensus among many scholars suggests that phraseological unit with color name is inherently emotionally charged; it not only denotes a color but also seeks to express our attitude towards it. The analysis of the examined material indicates that color can be explicitly expressed (through direct naming of the color or an attribute associated with the color) and implicitly (by naming an object whose color characteristic is embedded in daily life or culture as a tradition). The designation of color in the contemporary linguistic worldview is influenced by various factors: cultural-historical, socio-political, individual-psychophysiological, and artistic-expressive. The representation of color is conditioned by the traditions of the language-speaking community. This comprehensive study significantly contributes to the broader discourse on color semantics, enriching our comprehension of the subtle intricacies embedded in linguistic expressions related to color symbolism. Prospects for further research are aimed at the analysis of lexemes in phraseological units, which have a color name, and to reveal the connection between the units.

Key words: semantics, color symbolism, phraseological units, comparative analysis, cultural nuances, linguistic intricacies.

Стаття розглядає лінгвістичні та позалінгвістичні аспекти найменувань кольорів, акцентуючи увагу на універсальних елементах символіки кольору та їхньому вираженні у фразеологічних одиницях. Дослідження ґрунтується на творах визнаних лінгвістів та вчених, які розглядають історичні та культурні аспекти сприйняття кольорів. Метою дослідження є порівняння та встановлення символічних значень ахроматичних кольорів 'чорний' та 'білий' в англійській та українській мовах, розкриваючи мовні тонкощі фразеологічних одиниць. Використовуючи теоретичний аналіз та методи порівняльного дослідження, дослідження виявляє культурні відтінки та варіації у тлумаченні цих кольорових термінів, надаючи інсайти в різноманітні способи концептуалізації та вираження значень різними суспільствами через мову. Дослідження акцентує лінгвістичні та позалінгвістичні аспекти найменувань кольорів, спрямовуючи зусилля на виявлення схожостей та відмінностей у символічних значеннях чорного та білого в обох мовах. На сьогоднішній день в лінгвістиці відсутня системна концепція щодо лексичних одиниць із назвами кольорів. Проте спільною для багатьох вчених є думка про те, що фразеологічна одиниця з назвою кольору відзначається внутрішньо емоційним забарвленням; вона не лише позначає колір, але й намагається виразити наше ставлення до нього. Аналіз досліджуваного матеріалу свідчить про те, що колір може бути виражений експліцитно (шляхом прямого називання кольору чи ознаки, пов'язаної з кольором) та імпліцитно (шляхом назви об'єкта, чие кольорове визначення закріплене в повсякденному житті чи культурі на рівні традицій). Найменування кольору у сучасному мовному світогляді умовлено багатьма факторами: культурно-історичними, соціально-політичними, індивідуально-

психофізіологічними та художньо виражальними. Це дослідження внесе суттєвий внесок у широкий дискурс про семантику кольору, збагачуючи наше розуміння тонких аспектів, вбудованих у мовні вирази, пов'язані з символікою кольору. Перспективи подальших досліджень спрямовані на аналіз лексем у фразеологічних одиниць, в яких є кольороназва та виявити зв'язок одиниць між собою.

Ключові слова: семантика, символіка кольору, фразеологічні одиниці, порівняльний аналіз, культурні відтінки, мовні тонкощі.

Problem setting. The category of color is an objective quality of the material world, and linguistic signs embodying this concept encode diverse information. Colors and their names, which represent them, are universal elements of a color symbolic system consisting of various subsystems, each with its structure and function. Color designations as carriers of information about the surrounding world provide material for cognitive, psycholinguistic, linguocultural, and other scientific studies.

The relevance of the chosen topic is driven by the fact that color vocabulary has often been the subject of experimentation in various linguistic theories. However, the usage of color terms within phraseological units has been insufficiently explored. On the other hand, the study of color names helps recreate a comprehensive picture of the world, identify values characterizing a particular ethnicity, and serve as indicative material for linguistic research. Colors and color names exist in people's consciousness as sensory images of color and lexical units. The symbolization of color designations is a continuous dynamic process of accumulating categorized information reflecting the peculiarities of national mentality. Understanding the symbols of language helps comprehend the laws of language, understand the thinking of a people, and provide a key to understanding various linguistic and philosophical categories. The color symbol and its corresponding color designation, maintaining their object-related correlation, over time, form a new semantic structure, acquiring paradigmatic characteristics. The study of word semantics is a relevant issue in modern linguistics, with many fundamental studies conducted by both Ukrainian and foreign linguists. The lexicon related to color is continually under investigation in linguistics and language studies, exploring various aspects. The research on color names in linguistics has a long tradition, and the challenges arising during the consideration of the semantic field of color terms are inexhaustible. The reflection of color perception in language has been studied since the time of Aristotle and continues in various linguistic fields, including etymology, history of color names, word formation, linguostatistics, and psycholinguistics.

Analysis of recent research and publications. The attention of researchers to color designations as lexical units in different languages extends

to phraseological units with a color component. Foreign linguists such as T. Bennett, B. Berlin, F. Birren, P. Kay, S. Kertulla as well as Ukrainian linguists O. Bashmanivskyi, I. Deieva, I. Kovalska, M. Kocherhan, I. Torbenska have studied the phraseology of the English language.

Setting objectives. The goal of this work is to study various linguistic and extralinguistic research dedicated to color names, compare and establish the symbolic meanings of color in English and Ukrainian, and identify similarities and differences in the interpretation of achromatic colors 'black' and 'white' in the two languages.

The object of the study is phraseological units of modern English and Ukrainian with color names black and white. *The subject of the study* is the semantics of color names within phraseological units. The research methodology involves theoretical analysis, comparative, and descriptive research methods, as well as semantic analysis.

Main material. One of the primary functions of language is to convey visual information resulting from the perception of the surrounding world by the sensory organs. It is well-known that approximately 90% of the information about the world is acquired by humans through visual sensations and observation [3]. The ability of humans to distinguish colors sets them apart from most living beings. It has been proven that the human eye can discern around 120 colors, shades, and combinations in the spectrum of white color [1]. Therefore, there is a logical need to identify methods for highlighting and forming a system of color designations. When assigning a name to color perception, according to Berlin's definition, a person associates the general characteristics of an object or phenomenon, accumulated through communication with the external world [2]. While perceiving the world, humans reproduce it through verbal means, reflecting it rather than copying it.

Colors, from the perspective of their physical nature, are divided into achromatic (black, white, gray) and chromatic (red, yellow, orange, green, blue, cyan, violet) [9]. Achromatic colors differ in brightness, while chromatic ones differ in brightness, saturation, and hue. As a physical phenomenon, color is given to humans in visual sensations. The perception of color and its interpretation varies among different cultures. Therefore, the richness of colors in the

surrounding world is uniquely reflected in different languages. This implies that attitudes towards colors are entirely determined by the cultural-historical traditions and customs of a particular nation, i.e., its history, culture, way of life, etc. Each language, in its way, categorizes and describes objective reality using its specific means. Thus, different languages have a varying number of lexical units for color designation. For instance, in English, there are 6 basic primary colors denoted by lexical units: black, white, red, green, blue, yellow, while in Ukrainian, there are 7: black, white, red, yellow, green, cyan, blue [6].

Color symbolism plays a significant role in mythology, folk rituals, alchemy, art, etc., and it varies depending on the objects being represented, regional characteristics, traditions, and more [5; 6]. Attempts to provide a psychological characterization of colors and shades [3; 5; 10], have resulted in the compilation of encyclopedias and dictionaries of symbols by G. Biederman, J. Foley, and others. In these works, authors sought to determine the specificity of the influence of different colors on physiological and emotional levels. The idea of the existence of specific color meanings was first proposed in ancient India, as evidenced in alchemy, religion, and other works. Color is personified in ritual ceremonies in all religions. The name of a color often serves as a symbol in traditional Eastern medicine, magic, and astrology.

People chose specific colors for coats of arms, flags, and masquerade costumes, and by the color, one could accurately determine their origin. The beginning of the scientific study of the phenomenon of color meaning in modern times can be attributed to Goethe's teachings on color and his ideas about the 'sensory-moral effect of color'. In the symbolism of color, the scholar identifies three main levels:

- the color itself, isolated from other colors and forms – this level is characterized by ambiguity and contradiction;

- the second level of the color symbol is the combination of colors that forms a symbolic whole, the essence of which is not reduced to the sum of the meanings of individual colors;

- the combination of color and form – the symbolism of color forms (both abstract geometric figures and concrete physical objects) [11].

Despite national differences in color symbolism, most 'primary' colors have their symbolic meanings entrenched in religion and culture [12]. Understanding the symbolism of color serves as a stepping stone to comprehending the semantics of color and provides a key to understanding lexical units. Let's consider black and white colors.

Black color symbolizes night, death, repentance, sin, silence, and emptiness. Since black absorbs all other colors, it also expresses denial and despair, serving as a contrast to white and signifying a negative element. In Christian tradition, black symbolizes grief, mourning, and sorrow. The tradition of wearing black as a sign of mourning and at funerals originated from superstitions. People believed that the spirit of the deceased would not recognize them, preventing any harm. Wearing a black veil on the face was intended to ward off demons and prevent them from taking another soul to hell. The custom of wearing a black armband on the left sleeve as a sign of mourning dates back to medieval times when a lady would wear a band on a knight's arm to signify his service to her. Later, the armband became a symbol of loyalty to the deceased spouse. In Japan, however, black is considered a color of joy. In British courts, squares of black fabric were torn apart by judges when announcing a death sentence. The term '*Black Death*' refers to the epidemic of bubonic plague in 1348, which claimed approximately 25 million lives in Europe alone.

White is a divine color, symbolizing light, purity, and truth. In many countries (in Europe, China, Egypt), white is the color of mourning, and the deceased's clothing is dedicated to new life with white fabrics. In many other cultures, it is the color of joy and celebration. White is a contradictory symbol, combining light and life on one hand, and old age, blindness, and death on the other. In China, white is associated with both treachery and purity. The Scandinavian goddess of death, Hel, who resides in the icy (pale) world of death, has a dead-white face. A white dove symbolizes peace and the Holy Spirit. White eggs represent creation, the primordial foundation. A white flag signifies surrender and truce. White is the color of purification from sins, baptism, communion, and the holy days of Christmas, Easter, and Ascension. In alchemy, the white color is associated with mercury. It is the color of light, purity, and perfection, a universal symbol of the innocence of the soul. As the opposite of black, it holds a special place in the color spectrum system and expresses an aspect of the universal, associated with the Absolute. White was the color of animals sacrificed. The function of white color, derived from the sun, is associated with mystical enlightenment, a symbol of the East. Hence, sacred horses in Greek, Roman, Celtic, and Germanic traditions were white. Many words with the root 'alb' – Alps, Elba, elf (alb) – recall the light of the otherworld. In Tibetan tradition, white is the color of Mount Meru, located at the center of the world, symbolizing movement

towards enlightenment. White embodies the spiritual principle. These analogies underlie the etymology of some geographical names: Alba Longa, Albion, Albania.

In its negative manifestation, white, like green, is a sign of death. Additionally, white is a symbol of the Moon. This characteristic is utilized in rituals, where women with whitened foreheads perform moonlight dances. During the transfiguration of Christ, his clothing became *'white as light'*. White is the color of the clothing of the Virgin Mary, angels, and priests for the feasts of the Annunciation, Christmas, and Easter, symbolizing spiritual and illuminating principles. White is also the color of attire for wedding ceremonies, initiation rites (as worn by Roman vestal virgins), and funeral rituals (the color of shrouds). As a contrast to red, the color of life, white is considered the color of ghosts. In alchemy, the *'white daughter of the philosophers'* refers to the white elixir—a byproduct of alchemical transformation that yields silver and contributes to longevity. White magic, unlike black magic, deals with establishing connections with angelic forces.

From the idioms dictionary [4], we have identified 45 English idiomatic expressions with the color term «black». Methods of categorization and classification of color are culturally conditioned, although color perception itself is a universal function [7]. The development of cognition in different cultures follows diverse paths, leading to accents and unique divergences in color denominations and interpretations of linguistic phenomena. For instance, oil, which is not extracted in Ukraine but significantly affects commodity prices in the country, is referred to as *'black gold'* in Ukrainian. For the English, coal, perhaps no less valuable, has another name in English – *'black diamond'*. In the phrase *'black flag'* where the lexeme denotes color, it is used in a literal sense, representing a pirate flag. In English, the usage of expressions like *'black clouds'* and *'black darkness'* is common, where the color term, expressed as a qualitative adjective, logically describes the noun. Let's consider another epithet: *'black ingratitude'*. Here, the color designation coincides in both languages. A similar semantic expression is found in the phrase *'black lie'* which denotes a deliberate falsehood.

We noted that the color black symbolizes death, evil, and sadness. To corroborate this, we find idiomatic expressions such as *'in (someone's) black books'* – in disfavor, *'black augury'* – a bad omen, *'things look black'* – things are in a bad state, *'black looks'* – angry glares, and «look black» – to be gloomy. The last two examples demonstrate the broad

semantics of the color term and the primary feature of idioms, where the combined meaning of components does not necessarily equate to the meaning of the whole expression.

In word combinations like *'black day'*, *'black dog'*, *'black despair'*, *'black melancholy'* the adjective is associated with a sad, bitter, gloomy mood. In the phrase *'black bottle'*, it is associated with poison, and in *'black letter day'*, it refers to an ordinary working day. In *'as black as a thunder cloud'*, the degree of adjective expression is not sharply emphasized. The semantic field of the color term 'black' also includes the meaning of 'mystical', reflected in the expression *'to black out'* – to obscure.

In both compared languages, we find the expression *'a black horse'* – a dark horse. Particularly noteworthy is the phrase *'Black Monday'*. In student slang, it denotes the first day of classes after a break. For economists, it has a different meaning: *Black Monday* refers to November 19, 1987, when there was a sharp decline in the stock market, marking the beginning of a financial crash. In the same dictionary article, expressions like *Black Tuesday*, *Black Friday*, *Black Wednesday*, *Black Thursday* are found, all indicating days when there were declines in the stock market. As seen, the color term retains its meaning for conveying speakers' attitudes towards the events. A similar semantic meaning is reflected in Ukrainian phrases like *'чорний список'* (*blacklist*) and *'на чорний день'* (*for a rainy day*).

Among the analyzed idioms containing the color term 'black', a significant number (9) involve comparisons expressed with the structure 'as...as'. Some are direct comparisons used as fixed phrases in English, both in spoken language and works of fiction, such as *'as black as coal'* and *'as black as a crow'*. These English idioms have equivalents in Ukrainian, such as *'чорний, як крук'* (*black as a crow*) and *'чорний, як сажотрус'* (*black as soot*). Phrases like *'as black as a sweep'* and *'as black as a stack of black cats'* are based on metaphor, hyperbole, and mean 'very black/dark'. In the phrase *'black frost'*, which denotes frost without hoarfrost (snow), the nomination is based on the natural color of the earth in winter. There is no equivalent phrase in Ukrainian that characterizes such weather conditions [14]. The color term 'black/чорний' is part of many other terms. Some have the same color term as their base in both languages, for example, *'black box – чорна скринька'*, while others denote the same referent with different color terms, such as *'black eye – синє око, синяк.'*

It might be challenging for non-speakers to understand why the English use the idiom *'black*

dog’ to convey a state of depression or melancholy, although the semantics of this color term contribute to understanding the expression. English veterinarians refer to necrotic hepatitis as ‘*black disease*’ due to the black color acquired by the livers of animals that died from the disease. In contrast, Ukrainians use the term ‘чорна хвороба’ (black disease) to refer to epilepsy.

In English, there are many other terms containing color terms. In Ukrainian, they represent concepts without color terms, for instance, ‘*black character/black letter* – готичний шрифт’ and ‘*black ink* – прибуток, надлишок бюджетних коштів’ [14].

The primary meaning of the color term ‘white’ is goodness, purity, and innocence. For example, the English phrase ‘*white hat*’ refers to a good guy. The symbolism of the white color is also evident in expressions like ‘*white name* – незаплямована репутація’, ‘*to whitewash (somebody/something)* – відмити, відчистити’ and ‘*white sheet* – покайний одяг, *to stand in a white sheet* — публічно каятися’. The term ‘*white lie*’ refers to a lie for the greater good, symbolizing the innocence of the lie. Such an epithet is not found in the Ukrainian language.

In its literal meaning, the adjective ‘white’ is used in comparative turns in both English and Ukrainian. The analysis of such comparative phrases indicates that in both languages, this color can be associated with the same denotatum, for example: ‘*as white as a sheet* – білий (блідий), мов полотно’, and ‘*snow-white* – білосніжний’ are expressions in which the color term ‘white’ is used straightforwardly, indicating paleness and pure whiteness. However, the phrase ‘*turn as white as a ghost*’ carries additional connotations and translates to ‘побіліти від страху’ in Ukrainian, meaning to turn pale with fear. The number of such comparative expressions in English is significantly less than the number of expressions with the anchor component ‘black’. An interesting example of the development of the meaning of the color term can be seen in the use of the phrase ‘*white man*’ in both its literal and metaphorical senses. In its literal meaning, ‘*white man*’ refers to a representative of the white race. From this, we have the expression in English ‘*the white man’s grave*’, referring to Equatorial Africa due to its unfavorable climate, detrimental to non-native inhabitants. Other established phrases with the color term in this sense include ‘*white backlash*’ – a reactionary response by white racists to the activism of African Americans for civil rights in the 1960s. In a metaphorical sense, the same expression is used in English to denote a respected, noble person. Here, we can trace the influence of sociocultural factors on the use of color

terms in speech. In the imagination of Americans who asserted the superiority of their race over others (black man, red man), only individuals of the white race are considered honorable and deserving of respect.

White color is used in both Ukrainian and English with the meaning of ‘clean’. In Ukrainian, a ‘білоручка’ refers to a person who fears or avoids dirty work. In English, the term ‘*white collar*’ is used to describe someone who works in an office. In Ukrainian, this meaning is conveyed descriptively without the use of a color term. A derivative of this expression is the term ‘*white-collar crime*’ in English, referring to crimes committed by ‘white-collar’ workers, directly related to their professional knowledge and skills, such as securities fraud, embezzlement, and so on.

The analysis of the semantics of color terms in phrases once again confirms the ambiguity of the symbolic meaning of color. For example, in the phrase ‘*white day*’, the color term ‘white’ is synonymous with adjectives like propitious, auspicious, fortunate, and happy, indicating a positive emotional coloring. On the contrary, the color term in the phrase ‘*white fury*’ takes on an opposite connotation, signifying intense anger and wild hatred.

The color term ‘white’, when combined with different lexemes, is used in some idioms to denote cowardice or timidity, such as ‘*white liver*’ (cowardice), ‘*white feather*’ (cowardice), and ‘*to show the white feather*’ (to show fear or cowardice). The component ‘white’, isolated from these phrases, does not have an independent semantic meaning and acquires content only through the interaction of two or more lexemes.

In phrases like ‘*white frost*’ (frost without snow) and ‘*white squall*’ (squall without rain), the mechanism of meaning development is similar. However, the semantics of the color term are not transparent and may require the use of a bilingual or explanatory English dictionary to understand the meaning of the phrase. The significant influence of the cultural factor on the understanding of the semantics of phrases with color terms can be observed through the comparison of meanings where the same words are used as proper or common names. For instance:

‘*White Christmas*’ – the title of a traditional Christmas song; ‘*white Christmas*’ – referring to a Christmas when there is snow on the ground, which is rare even in the northern states of the USA. ‘*White Book*’ – a standard for compact disc recordings; ‘*white book*’ – an official government document on a particular issue.

Sometimes, the use of the color term may seem entirely arbitrary, as in the case of *'white box'* – a custom-built computer, essentially an *'anonymous'* computer. In the economic terms dictionary, the phrase *'in the white'* means 'unfinished, incomplete, semi-finished'.

Conclusions. Thus, the main meanings of the color term 'white' in English and Ukrainian are analogous, which is evidently explained by the universality of symbolic meanings of this color in global and national cultures. However, both languages also have culturally specific meanings that have developed under the influence of the traditions and histories of the English and Ukrainian peoples.

A characteristic feature of the black color is that, for all nations, it symbolizes negativity: sorrow, melancholy, humiliation, and destruction. In Ukrainian culture, the black color signifies a negative aspect, contrasting with white and symbolizing evil, sadness, and distress. In the analyzed phraseological units where color is a key component, the color term helps create vivid visual images from simple abstractions, making the speech emotionally

saturated. Just as the adjectives 'black' and 'white' represent polar opposite characteristics and concepts, the symbolism of these color terms also differs drastically. Black symbolizes death, sin, misfortune, hostility, and illness; it symbolizes darkness and mystery. On the other hand, white symbolizes purity, innocence, joy, happiness, the absence of light, and hope for salvation. In specific cases, these color terms may have other semantic nuances, but these meanings are on the periphery of the lexical-semantic field of color terms.

There is a relationship between language, culture, and color symbolism, specifically within phraseological units in English and Ukrainian. The analysis reveals the diverse and nuanced meanings attached to the colors 'black' and 'white' in linguistic expressions, emphasizing the cultural influences on color perception. Color symbolism is a complex and multifaceted phenomenon, influenced by cultural, historical, and psychological factors. The research significantly contributes to the ongoing discourse on color semantics, offering insights into the intricate interplay between language and cultural perceptions of color.

REFERENCES:

1. Bennett T.J. Aspects of English color collocations and idioms. Heidelberg: Carl Winter, 1988. 197 p.
2. Berlin B., Kay P. Basic color terms, their universality and evolution. Los Angeles: University of California, Berkeley. 1991. 209 p.
3. Birren F. Color psychology and color therapy: A factual study of the influence of color on human life. Citadel Press. 1961. 302 p.
4. Collins Cobuild. Idioms Dictionary. HarperCollins Publishers. 2012. 528 p.
5. Kay P. Color. Journal of Linguistic Anthropology. 2000. № 9. P. 29–32.
6. Kay P. Color. Key terms in language and culture. New York: Alessandro Duran Blackwell Publishers. 2001. P. 21–29.
7. Kerttula S. English color terms: etymology, chronology and relative basicness. Helsinki: Societe neophilologique de Helsinki. 2002. 364 p.
8. Башманівський О. Л. Лексико-семантичні особливості прикметника black в англійській мові. Вісник Львівського університету. 2009. № 48. С. 300–305.
9. Деева І.М. Валентні властивості англійських прикметників – периферійних "коліропозначень". Теоретичні питання англійської філології. 1974. С. 164–180.
10. Ковальська І.В. Кольористика як перекладознавча проблема (на матеріалі українських і англомовних текстів). Київ, 2001. 19 с.
11. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. Київ, 1999. 288 с.
12. Торбенська І. В. Системні зв'язки фразеологізмів з колірним компонентом. Черкаси, 2003. Ч. 1: Актуальні проблеми менталінгвістики. С. 181–187.
13. Ярещенко А., Бездітко В., Козир О. Сучасний фразеологічний словник української мови. Словники. Торсінг Плюс, Навчальна література. 2018. 640 с.

**ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ:
РОЛЬ МОТИВАЦІЇ ТА ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ (НІМЕЦЬКА МОВА)**

**PSYCHOLINGUISTIC ASPECTS OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING
THE ROLE OF MOTIVATION AND PSYCHOLOGICAL FACTORS
IN GERMAN LANGUAGE LEARNING**

Гвоздяк О.М.,

orcid.org/0000-0002-5760-576X

*кандидат педагогічних наук, професор,
професор кафедри німецької філології*

Державного вищого начального закладу «Ужгородський національний університет»

Іваніцька Ю.В.,

orcid.org/0000-0001-5684-4614

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри німецької філології*

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Козак А.В.,

orcid.org/0000-0002-7636-6792

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та перекладу*

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Стаття присвячена вивченню психолінгвістичних аспектів навчання іноземних мов, зосереджуючись на ролі мотивації та психологічних чинників у контексті вивчення німецької мови. Дослідження спрямоване на виявлення впливу мотивації на ефективність навчання, а також розглядає психологічні аспекти, що впливають на здатність студентів адаптуватися до іншомовного та культурного середовища. Стаття розглядає вплив різних типів мотивації, таких як внутрішня та зовнішня, на процес навчання, а також розглядає психологічні чинники, які можуть впливати на успішність вивчення німецької мови. Автори ґрунтують своє дослідження на психолінгвістичних підходах та емпіричних даних, зазначаючи ключові аспекти, які варто враховувати при розробці програм навчання. Дослідження включає вивчення впливу культурних та соціокультурних чинників на мотивацію студентів при вивченні німецької мови.

Стаття також розглядає індивідуальні відмінності в підходах до навчання та мотивації студентів, враховуючи фактори, такі як особистість, стиль навчання та рівень самооцінки, а саме, як врахування цих індивідуальних аспектів може покращити ефективність навчання та сприяти стійкій мотивації протягом тривалого періоду. Дослідження також висвітлює важливість саморегуляції та розвитку стратегій управління стресом під час вивчення іноземних мов. Автори рекомендують педагогам та студентам активно використовувати методики психологічної підтримки для забезпечення ефективного подолання труднощів і підтримки стійкої мотивації.

Враховуючи інтердисциплінарний підхід, стаття об'єднує знання з психології та лінгвістики, аналізуючи взаємодію між цими галузями для розуміння оптимальних стратегій навчання іноземних мов, зокрема німецької, з урахуванням психологічних аспектів. Результати статті можуть бути корисні для викладачів, науковців та студентів, які зацікавлені в покращенні процесу вивчення іноземних мов, зокрема німецької, шляхом урахування психолінгвістичних аспектів та мотиваційних факторів. Стаття надає також комплексний погляд на вивчення німецької мови, розглядаючи психологічні, культурні та емоційні аспекти.

Ключові слова: психолінгвістика, іноземна мова, німецька мова, психологічні чинники, мотивація, комунікація.

The article is dedicated to the study of psycholinguistic aspects of learning foreign languages, focusing on the role of motivation and psychological factors in the context of learning the German language. The research aims to identify the impact of motivation on the effectiveness of learning, and also explores psychological aspects influencing students' ability to adapt to a different linguistic and cultural environment. The article examines the influence of different types of motivation, such as internal and external, on the learning process, and discusses psychological factors that may affect the success of learning the German language. The authors base their research on psycholinguistic approaches and empirical data, highlighting key aspects to consider in the development of educational programs. The study includes an exploration of the influence of cultural and sociocultural factors on students' motivation in learning the German language.

The article also addresses individual differences in learning approaches and student motivation, taking into account factors such as personality, learning style, and self-esteem, and how consideration of these individual aspects can enhance the effectiveness of learning and contribute to sustained motivation over a prolonged period. The research also emphasizes the importance of self-regulation and the development of stress management strategies during the study of foreign languages. The authors recommend educators and students actively utilize psychological support methods to ensure effective overcoming of challenges and sustaining motivation.

With an interdisciplinary approach, the article integrates knowledge from psychology and linguistics, analyzing the interaction between these fields to understand optimal strategies for learning foreign languages, specifically German, considering psychological aspects. The results of the article may be beneficial for teachers, researchers, and students interested in improving the process of learning foreign languages, particularly German, by taking into account psycholinguistic aspects and motivational factors. In conclusion, the article provides a comprehensive view of learning the German language, examining psychological, cultural, and emotional aspects.

Key words: psycholinguistics, foreign language, German language, psychological factors, motivation, communication.

Постановка проблеми. Психолінгвістика є галуззю, що вивчає взаємодію між мовою й психікою, тобто як мовлення та мова впливають на пізнавальні та психічні процеси людини [1, с. 134]. У контексті навчання іноземних мов існують психолінгвістичні аспекти, які можуть призводити до різних проблем. Навчання нової мови часто супроводжується стресом, особливо коли студент почувається неуспішним або невпевненим у своїх здібностях, тобто анксіозність може впливати на здатність зосередитися та ефективно навчатися. Наприклад, якщо студенти не мають внутрішнього бажання вивчати мову або не бачать користі у володінні нею, то це може стати перешкодою для успішного навчання.

Іноземні мови можуть мати лінгвістичні структури, які відрізняються від тих, що вже вивчені студентом. Наприклад, відсутність певних звуків чи граматичних конструкцій може стати проблемою при навчанні. Також, різниця в культурних конвенціях та сприйнятті може впливати на здатність ефективно використовувати нову мову, а навчання іноземної мови вимагає розуміння та адаптації до культурних аспектів цієї мови. Психолінгвістика вказує на те, що навчання мови може бути більш успішним у ранньому віці, однак це не означає, що дорослі не можуть вивчати нові мови, – важливо лише враховувати їхні психологічні особливості та методи навчання. Люди можуть використовувати різні стратегії для навчання мов, тобто деякі можуть бути більш ефективними, а інші – менш, саме тому розуміння і використання оптимальних стратегій може впливати на результати навчання.

Розв'язання цих проблем може охоплювати індивідуалізовані підходи до навчання, стимулювання мотивації, врахування культурних особливостей та розвиток психолінгвістичних умінь. Також важливо використовувати різноманітні методи навчання, щоб враховувати різні стилі навчання та індивідуальні особливості студентів.

Мотивація грає ключову роль у вивченні іноземних мов, зокрема німецької. Внутрішня мотивація, яка визначається особистим бажанням та інтересом, може бути потужним стимулом для успішного освоєння мови. Якщо студент має конкретні цілі чи відчуває емоційний зв'язок з німецькою мовою, це може значно підвищити його

ефективність в навчанні. Психологічні аспекти також грають важливу роль. Страх перед помилками, соціальна тривожність під час спілкування, чи низька самооцінка можуть стати перешкодою для успішного навчання [3]. Важливо враховувати ці аспекти, надаючи студентам психологічну підтримку та використовуючи методи зниження стресу для полегшення їхнього досвіду.

У навчанні німецької мови важливо також розглядати культурні аспекти як психолінгвістичні фактори. Розуміння німецької культури, традицій й взаємозв'язків може полегшити вивчення мови та підвищити інтерес студентів. Відчуття спільності з культурним середовищем може зробити навчання німецької більш мотиваційним процесом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження та публікації в області психолінгвістики та навчання іноземних мов, зокрема німецької, такі науковці, як: Аліз К., Волдинер О., Елліс Р., Крейц Р., Кузьменко Н., Ровер К., Шінтані Н. продовжують активно розкривати різні психологічні та мотиваційні аспекти, які впливають на ефективність навчання.

Однією з актуальних тем є вивчення внутрішньої та зовнішньої мотивації студентів при вивченні німецької мови. Такі дослідники, як: Вальтер Д., Знанецька О., Зубач, О., Кім Т., Лозицька, М., Палінг Р., Росс В., Тракслер М. та ін. звертають увагу на вплив особистих цілей, інтересів та внутрішніх переконань на успішність навчання й акцентують роль позитивного підходу та задоволення від самого процесу вивчення.

Дослідження психологічних чинників концентруються на аспектах, таких як самооцінка, стресопроникність та емоційний стан студентів під час навчання. Дейкстра Т., Левелт В., Мисечко О., Олександренко К., Пітерс Д., Тахіні І. в своїх наукових працях відзначають важливість вивчення та врахування цих аспектів в контексті навчання мови для створення оптимальних умов ефективного вивчення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вивчення мов в контексті психолінгвістичних аспектів виявляє ряд невирішених аспектів, зокрема, важливість вивчення мови у залежності від мотивації та психологіч-

них факторів. Не вивчено в достатньому обсязі взаємозв'язок між різними типами мотивації та швидкістю та якістю навчання німецької мови. Потребують подальших досліджень вплив психологічних чинників, таких як самооцінка та емоційний стан, на успішність засвоєння іноземної мови. Залишається відкритим питання впливу соціокультурного контексту на формування мовних навичок та розвиток мовленнєвої компетенції.

Формулювання цілей статті. Стаття спрямована на вивчення та аналіз психолінгвістичних аспектів, які впливають на процес вивчення німецької мови. Задачі містять у собі розгляд різних психологічних та мотиваційних факторів, що впливають на студентів, а також вивчення їх взаємозв'язку із процесом вивчення мови. Зокрема, варто розглянути роль внутрішньої та зовнішньої мотивації, психологічні чинники, що впливають на ефективність навчання, і з'ясувати, як культурні аспекти взаємодіють із психолінгвістичними особливостями. Основною метою статті є висвітлення ключових психолінгвістичних аспектів, які впливають на навчання німецької мови, – як мотивація впливає на навчання, як психологічні чинники можуть бути подолані для підвищення ефективності процесу, а також як культурний контекст визначає психолінгвістичний досвід студентів.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах дедалі більшого значення набувають питання вивчення німецької мови, адже дана мова виступає як провідний засіб міжкультурної та міжмовної комунікації, служить засобом конструювання глобальної ідентичності і є найбільш вивченою іноземною в регіоні (Німеччина (95%, 78,3 млн), Австрія (89%, 7,4 млн), Швейцарія (65%, 4,6 млн), Люксембург (480 000), Ліхтенштейн (30 000) [8, с. 437]. Тим часом експертами неодноразово зауважувалося, що вивчають німецьку мову багато, а по-справжньому добре володіють нею одиниці.

В наші дні у лінгводидактиці ведеться активний методичний пошук ефективних способів освоєння німецької мови. Причому поняття «ефективний спосіб» вбирає в себе поняття «швидкий спосіб» [7, с. 5027], оскільки темпи життя, що прискорюються, у XXI столітті не дозволяють людині протягом декількох років методично займатися німецькою, розраховуючи на можливий результат, якого в майбутньому може й не бути. Одні й ті ж дидактичні методи та прийоми можуть бути ефективними в одній ситуації та неефективними в іншій. Проблема опанування іноземними мовами є актуальною сьогодні

у всьому світі. Усвідомлення необхідності володіння хоча б однією із них прийшло й у наше суспільство. Проте теорія й практика навчання іноземних мов, що склалася як інформативна, граматико-перекладна та пояснювально-ілюстративна, виявилася не готовою до нових завдань. Навчання іноземної мови, яке ведеться в сучасній освітній сфері, як предметне вивчення, не призводить до опанування іноземною мовою [2, с. 52]. Тоді як експерти відзначають, що: «володіння мовою має на увазі не просто знання другої мови, а здатність мобілізувати це знання при виконанні певних комунікативних завдань у певних контекстах чи ситуаціях» [5, с. 37].

Необхідно відзначити, що в другій половині ХХ століття робилися спроби змінити становище в рамках мовної освіти, тобто розроблялися психологічні, психолінгвістичні та дидактичні концепції та підходи, спрямовані на пошуки шляхів удосконалення навчання іноземної мови. Німецька мова панує у світі як мова науки (особливо в філософії), міжнародного спілкування, інформаційно-комунікаційних технологій. Необхідність повсюдного навчання німецької не слабшає, а з часом все посилюється [11, с. 39].

Варто відзначити, що здатність до спілкування іноземною мовою найшвидше досягається шляхом поступального опанування професійними навичками при одночасному розвитку всієї мовної системи, яка дуже точно й своєчасно реалізує мовні навички нової мови, необхідні у повсякденній діяльності. Тільки так можна досить швидко сформулювати мислення іноземною мовою, в якій виклад думок відбувається відповідно до норм системи нової мови, набутих для її вираження у повсякденному мовленні, через призму психологічних чинників та відповідної мотивації. Крім того, використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у сукупності з ефективними моделями здобуття професійних та мовних навичок дозволяє значно прискорити процес навчання та підвищити його успішність. Такі психолінгвістичні дослідження мають міждисциплінарний характер й знаходяться на стику системного аналізу, інформаційно-комунікаційних технологій, психології, лінгвістики та теорії діяльності. Фундаментальні науки та інформаційні технології є базисом, на основі якого формується створення системи управління вивченням мови (Lernmanagementsystem) нового покоління.

Відповідно до вище відзначеного, можна виділити чинники, що впливають на успішність засвоєння іноземної мови:

– Мотивація, – студенти з високим рівнем мотивації частіше досягають хороших результатів, ніж студенти з низькою мотивацією.

– Впевненість у собі, – успіх у вивченні мови безпосередньо залежить від того, як людина оцінює себе та свої сили.

– Низький рівень тривожності забезпечує найвищий результат освоєння іноземної мови [12, с. 9476].

Як відомо, у своєму дослідженні Род Елліс, професор Педагогічної школи Кертінського університету (Австралія), Карстен Ровер, професор прикладної лінгвістики в Університеті Мельбурна (Австралія) та Нацуко Шінтані, професор факультету вивчення іноземних мов Університету Кансай (Японія) визначили психологічні змінні, ефективні настанови та мотивацію як основні психолінгвістичні аспекти, які необхідно врахувати при вивченні іноземної мови [9, с. 235]. Згодом багато вчених під впливом їхньої новаторської роботи досліджували мотиваційний компонент у теорії навчання іноземної мови, підтверджуючи, що вивчення іноземної мови залежить не тільки від природних здібностей індивідуума до мов, але також від рівня мотивації [4, с. 198; 13, с. 182].

Так, Даніель Вальтер – викладач кафедри німецької мови та лінгвістики в Університеті Еморі (США) у своїй праці стверджує, що: «мотивований індивідуум докладатиме більше зусиль для того, щоб досягти певних цілей. І якщо кінцевий результат сприйматиметься ним як компенсація за витрачені зусилля і проходження через тимчасові труднощі в процесі вивчення мови, то він продовжуватиме вивчати цю мову з великим інтересом» [16, с. 108]. Іншими словами, коли студент мотивований, він надає більше значення виконанню всіх завдань з опанування навичками у процесі вивчення німецької мови та готовий витрачати більше часу та зусиль на їх виконання, що призводить до більш успішного та ефективного результату.

Також, Тон Дейкстра, професор психолінгвістики Радбодського університету Неймегена (Нідерланди) та Девід Пітерс, викладач Тілбурзького університету (Нідерланди) стверджують, що оскільки мотивація – це важливий фактор у вивченні мови, що виражається як у ступені активності, так й виступає як засіб вимірювання його індивідуальної залученості, то у невмотивованих студентів спостерігається явний недолік захопленості й, отже, їх потенційні навички опанування мовою, що вивчається, не можуть розвиватися успішно [10, с. 54]. Іншими

словами, вони не ставлять перед собою цільового завдання – докласти максимум зусиль оволодіти мовою, що вивчається, на рівні, необхідному для їх майбутньої професійної діяльності. І за відсутності належної мотивації студенти не досягають таких високих та ефективних результатів у вивченні мови, як мотивовані та зацікавлені студенти [10, с. 79]. Таким чином, важливо розуміти, що мотивація є одним з важливих психолінгвістичних факторів ефективної реалізації програми навчання німецької мови, яка впливає на готовність студентів продовжувати вивчення мови, виходячи за рамки програми в умовах автономності, та удосконалювати надалі рівень мовних знань відповідно до професійної діяльності.

У третьому десятилітті ХХІ століття дозріли як методологічні, так й сформувалися нові технологічні передумови для вивчення мови. Технології та створені під їх дією інструменти знаходяться під безпосереднім впливом мінливої культури, і їх подальше використання – це спосіб накопичення та передачі соціальних знань. Технології використання Big Data, штучного інтелекту, машинного навчання, систем розпізнавання та синтезу мовлення, а також доповнена чи віртуальна реальність створюють той технологічний базис, який лягає в основу створення нових Lernmanagementsystem. Наприклад, Роджер Крейц – професор кафедри психології університету Мемфіса (США) відзначає у своїх дослідженнях, що так, як психолінгвістичні аспекти навчання іноземних мов включають розгляд ролі мотивації та психологічних чинників у процесі засвоєння іноземної мови, зокрема, німецької, то варто виокремити певні підходи в рамках даного питання [13, с. 81].

По-перше, мотивацію слід розглядати з позиції двох аспектів. Внутрішня мотивація, тобто індивіди, які мають внутрішню мотивацію, зазвичай вивчають іноземну мову з внутрішньої потреби або задоволення. Наприклад, для німецької мови це може бути пов'язано з інтересом до культури, літератури, або просто любов'ю до самої мови. Зовнішня мотивація, тобто зовнішні фактори, такі як можливість працевлаштування чи отримання диплома університету, також можуть стати сильними мотиваторами для вивчення німецької мови [13, с. 101].

По-друге, це безпосередньо психологічні чинники, які також варто розглядати з декількох позицій. Наприклад, емоційний стан, в якому позитивні емоції, такі як радість чи задоволення від вивчення мови, можуть сприяти швидшому засвоєнню матеріалу й навпаки, стрес чи три-

вожність можуть уповільнити процес. Дослідник наголошує на важливості самооцінки та віри в успіх, й пояснює це тим, що індивіди, які вірять у свою здатність вивчати іноземну мову, можуть досягати кращих результатів. Окремо потрібно звертати увагу на когнітивні функції, тобто особливості когнітивних процесів, таких як пам'ять, увага та сприйняття, які впливають на засвоєння іноземної мови, а ефективні стратегії навчання, які враховують ці аспекти, можуть бути корисними [13, с. 112].

По-третє, це специфічні аспекти для німецької мови. Серед них виокремлюють граматику та словниковий запас, адже засвоєння граматики та активне використання розширеного словникового запасу важливо для вивчення німецької мови, а здібність використовувати ці елементи залежить від мотивації та психологічного стану. Також окремо представлений специфічний аспект, – спілкування та взаємодія, тому, що активна участь у мовленнєвій практиці та взаємодія з носіями мови можуть позитивно впливати на розвиток комунікативних навичок [13, с. 132].

Варто зазначити, що певні науковці апелюють до того, що психолінгвістичні дослідження показали, що використання граматичних правил для планування та контролю висловлювання гальмує мовленнєву діяльність, тому що для оперування правилами залучені ті ж зони мозку та психічні процеси, які потрібні для розуміння чи виробництва мови [14, с. 19]. Справді, фізіологічно дуже важко одночасно говорити іноземною мовою й розмірковувати над граматичним правилом, необхідним для побудови пропозиції: якщо студент не знає, як правильно побудувати німецьку фразу, він не зможе цього зробити і якщо він знає правила, як це зробити, роздуми про них створять перешкоди для говоріння. Вийти із суперечностей дозволяє структурно-візуальний метод, який замінює складні текстові правила відповідними візуальними структурами у вигляді малюнків, схем та діаграм [6, с. 71]. Застосування нових підходів та методів у такому випадку полягає у використанні графічних засобів для демонстрації структури освітнього процесу та способів побудови різних навчальних форм із широким використанням кольору для кодування значень. Сформований набір граматичних конструкцій перетворюється на візуальні моделі відповідного рівня з такими припущеннями, коли ілюстративний матеріал співвіднесений з конкретним завданням засвоєння професійного матеріалу, поєднується з потрібними навчальними діями. Тоді викладачі точно знають, для чого в кожному конкретному

випадку необхідне введення наочності, й подають візуальні моделі саме в тому вигляді, в якому вони найкраще зможуть виконати відповідне професійне завдання. Основна ідея візуальних моделей вивчення іноземної мови полягає в наступному:

- студенти повинні знати, як говорити, як думати, як спілкуватися;

- викладачі при відповідній підготовці та наявності матеріалів можуть віддалено демонструвати практично все на відео, картинках та схемах, в ідеальному випадку відмовившись від використання «живої» мови при поясненні матеріалу;

- електронна система має безперервно відстежувати правильність процесу навчання студентів з погляду семантики та вимови [11, с. 206].

Також сучасні моделі показують, як просто відповідно до логіки німецької мови трансформуються позитивні пропозиції в негативні й будуються спільні питання, за ступенем ускладнення матеріалу, що здобувається в рамках обраної галузі діяльності. Моделі, призначені для опису етапів розвитку елементарних процесів, послідовно узагальнюються в базових моделях, що включають всі попередні варіанти, які легко можуть бути представлені шляхом їх візуальних трансформацій відповідно до мотивації чи наявних психологічних чинників.

Цілісно сформована модель вивчення іноземної мови дозволяє легко зрозуміти принцип побудови не тільки видових форм пасивного та активного процесів навчання, а й модальних конструкцій [8, с. 364].

Зараз розроблено функціонально повний набір візуальних моделей для вивчення німецької мови, а також попередні прототипи для іспанської, англійської та французької мов. Такі інструменти опису граматики іноземної мови повинні перебувати в кожному лінгвістичному спектрі, тоді іноді достатньо одного лише вдумливого погляду для розуміння структури мови, і нова пропозиція буде сформульована швидко та точно, враховуючи всі аспекти психолінгвістики.

Заміна вербальних правил на візуальні моделі дозволяє внести суттєві покращення у будь-який метод вивчення мови. Замість перешкоди мовної діяльності, дослідження психолінгвістичних аспектів дає можливість усвідомлено керувати професійними навичками та дуже точно контролювати процес формування мовних умінь. Це знімає суперечності між здобуттям та навчанням (Erwerb-Lernen) й перетворює “Grammatiküberwachung” на “Grammatikgerüst”. Візуальні моделі можуть використовуватися як самостійний інструмент, що дозволяє виве-

сти “korrektes Sprechen” та “richtiges Sprechen” у повсякденну мовну діяльність, але найефективнішим є їх застосування в інтерактивних мовних тренажерах [9, с. 130].

Тому в рамках даної проблематики дослідники та науковці виокремлюють низку підходів, які відображають психолінгвістичні аспекти навчання іноземних мов, зокрема німецької мови та роль мотивації й психологічних чинників у цьому процесі:

1. У дослідженні “Emotion und Motivation im Fremdsprachenlernen” вчені досліджували, як емоційна мотивація впливає на процес навчання іноземних мов, зокрема німецької, й виявлено, що студенти, які відчують позитивні емоції та мають сильну мотивацію, краще адаптуються до нового мовного середовища та швидше освоюють навчання.

2. В дослідженні “Selbstwirksamkeit im Zweitspracherwerb” дослідники вивчали, як самооцінка впливає на успішність у навчанні іноземних мов й відповідно до показників встановлено, що студенти, які вірять у свою здатність вивчати німецьку мову, показують кращі результати у засвоєнні мовних навичок.

3. У дослідженні “Der Einfluss von Stress auf das Erlernen einer Fremdsprache” вивчалася взаємодія між стресом і процесом вивчення іноземної мови. Відповідно визначено, що підвищений рівень стресу може негативно впливати на здатність студентів ефективно вивчати німецьку мову, тому важливо враховувати психологічні аспекти при плануванні лекцій та програм.

4. В дослідженні “Motivation und Technologie im Fremdsprachenlernen” досліджено, як використання сучасних технологій може впливати на мотивацію студентів у навчанні німецької мови. З’ясовано, що інтерактивні та ігрові елементи, які використовуються в навчальних програмах, можуть підвищувати інтерес й мотивацію студентів до вивчення нової мови [15, с. 173].

При вивченні німецької мови особливе значення має мимовільне запам’ятовування, оскільки необхідно вміти використовувати мовний матеріал у різних ситуаціях спілкування, а не просто запам’ятовувати його. За бажанням можна запам’ятовувати лише окремі мовні штампи, слова, фрази [15, с. 253]. Це означає, що мовний матеріал повинен відпрацьовуватися в різних видах вправ: усних, у вправах на читання та письмо. Такі особливості психологічної діяльності, як: швидкість засвоєння знань, чутливість, сприйняття іноземної мови, пластичність та гнучкість в обробці, стають визначальними фак-

торами в опануванні іноземною мовою у запропонованому обсязі, тому це означає, що успішність опанування німецькою мовою залежить від сукупного впливу на неї психологічних факторів й, що дослідження успішності має здійснюватися в сукупності взаємозалежних та взаємозумовлених характеристик.

Таким чином, професійно-орієнтоване вивчення іноземної мови має бути спрямоване як на особистісний, інтелектуальний та моральний розвиток якостей, так і на формування у студентів необхідних мотиваційних установок, що сприяють розвитку мовних навичок за допомогою поєднання різних інноваційних підходів, методів та способів навчання з використанням інформаційних та професійно-орієнтованих технологій, що дозволяють створювати в аудиторії ситуативні та практичні включення студентів до різних видів діяльності (спілкування, вирішення проблемних ситуацій, дискусій, дебатів, диспутів та виконання проєктів мовою, що вивчається) для максимально мотивованого залучення.

Висновки. Отже, психолінгвістичні аспекти навчання німецької мови визначаються комплексною взаємодією мотиваційних та психологічних чинників. Внутрішня мотивація, така як інтерес до культури чи літератури, або зовнішня, пов’язана з можливістю працевлаштування, грають ключову роль у формуванні ставлення студента до навчання. Емоційний стан, позитивна самооцінка та віра в успіх, сприяють успішному вивченню мови, тоді як негативні емоції та невпевненість можуть бути перешкодою. Специфічні аспекти для німецької мови, такі як граматики та словниковий запас, вимагають від студентів ефективних стратегій навчання. Інтерактивні методи, використання ігор та практика спілкування з носіями мови можуть допомагати в подоланні труднощів та покращенні комунікативних навичок.

Загалом, успішне вивчення німецької мови вимагає індивідуального підходу, який враховує особисті мотиваційні стимули та психологічні особливості студента. Сприяючи позитивному емоційному стану, підтримуючи віру у власні здібності та використовуючи ефективні методи навчання, можна стимулювати успішний процес засвоєння німецької мови.

У процесі вивчення іноземної мови тісно переплетені дидактичні та педагогічні аспекти, хоча б тому, що в даному процесі ми вчимо мову, спілкуємося та освоюємо систему її реалізації.

Психологічні аспекти навчання мови визначають не лише цілі та завдання викладання, мотива-

цію, інтерес студентів, але й навіть, як видно, самі методи та підходи до навчання, через що неможливо недооцінювати важливість психологічного компонента в цьому навчальному процесі. Саме тому великий вплив вивчення мови базується на мотивації, на особистісному, загальноінтелектуальному та загальнокультурному розвитку людини, що тільки вкотре підкреслює важливу роль психології в даному процесі. Не викликає сумніву, що цілеспрямований, добре мотивований студент повинен завжди досягати освітніх

цілей у межах запропонованої йому методики навчання. Використання сучасних інформаційних технологій у поєднанні із застосуванням ефективних моделей набуття навичок дозволяє знизити або навіть повністю усунути вплив різних психологічних перешкод. Це, безумовно, прискорює процес навчання та підвищує його успішність й мотивацію шляхом передачі синергетичного ефекту на всі етапи формування професійних та мовних навичок, особливо у процесі набуття іноземної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Волдинер О. Ю. Психолінгвістика як міждисциплінарна лінгвістична наука. Людина віртуальна: нові горизонти: зб. наук. пр. Монреаль, 2017. Ч. 1. С. 132–135.
2. Знанецька О. М. Принципи побудови сучасної психолінгвістики. Актуальні проблеми викладання іноземних мов для професійного спілкування: зб. наук. пр. Дніпро, 2019. С. 51–53.
3. Лозицька М., Зубач О. Gender asymmetry in German phraseology: Linguistic, cultural and psycholinguistic perspectives. *East European Journal of Psycholinguistics*, 2023. №10(2). URL: <https://eejpl.vnu.edu.ua/index.php/eejpl/article/view/704>
4. Кузьменко Н. В. Роль психолінгвістики у міжмовній та міжкультурній комунікації. Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. Одеса, 2019. Вип. 38. С. 197–200.
5. Олександренко К.В., Мисечко О.В. Психолінгвістичні аспекти сприйняття і розуміння іншомовного тексту. *Психологічний журнал*, 2020. (4). С. 35–46.
6. Aliz C. *Psycholinguistics*. Independently published, 2021. 98 p.
7. Tahini, I. Principles of Building a System to Control the Process of Mastering the Language. ICERI2017 Proceedings 10th Annual International Conference of Education, Research and Innovation, 2017. Seville. P. 5022–5032
8. Traxler M. *Introduction to Psycholinguistics: Understanding Language Science*. Wiley-Blackwell, 2023. 704 p.
9. Ellis R., Roever C., Shintani N. *Measuring Second Language Pragmatic Competence: A Psycholinguistic Perspective*. *Multilingual Matters*. 2024. 449 p.
10. Dijkstra T., Peeters D. *The New Psychology of Language*. Routledge, 2023. 328 p.
11. Levelt W. *History of Psycholinguistics : The pre- Chomskyan era*. Oxford : Oxford University Press, 2013. 672 p.
12. Kim Tatyana S. Psycholinguistic Effects of Influence on the Destination in Newspaper Articles. *Journal of Positive School Psychology*, 2022. Vol. 6, № 4, P. 9473–9477.
13. Kreuz R. *Linguistic Fingerprints: How Language Creates and Reveals Identity*. Prometheus, 2023. 256 p.
14. Paling R. *Language Coaching In Action: Brain-friendly materials using Neurolanguage Coaching*. Choir Press, 2023. 88 p.
15. Ross V. *Unlocking the Power of Psycholinguistics: Essential Insights: Utilizing the Science of Psycholinguistics to Enhance Communication and Achieve Desired Outcomes*. Independently published, 2023. 280 p.
16. Walter D. *Psycholinguistic Approaches to Instructed Second Language Acquisition: Linking Theory, Findings and Practice*. *Multilingual Matters*, 2023. 351 p.

КОНЦЕПТОПРОСТІР КОРОТКОГО ОПОВІДАННЯ “DIE AFFENINSEL” Р. МУЗИЛЯ

CONSEPT-SPACE OF “DIE AFFENINSEL” STORY BY R. MUSIL

Глущенко Г.Б.,

orcid.org/0000-0003-2199-2849

*старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін і мовної підготовки
Хортицької національної академії*

Данченко І.Ю.,

orcid.org/0000-0003-4224-9771

*викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін і мовної підготовки
Хортицької національної академії*

У статті виноситься на розгляд дослідження поняття концептуальної домінанти у лінгвокультурі взагалі та в художньому тексті зокрема. Текстові концептуальні домінанти базуються на вербалізованих культурних концептах, будучи їхніми трансформаціями, які проявляють себе в схожих текстах однієї епохи. Подаються такі необхідні при розгляді концептуальних домінант поняття, як ключове слово та заголовок як перше ключове слово тексту, його різновиди у художньому тексті, його проєкції в мережу тексту та його зв'язок з іншими ключовими словами. Визначається, що як заголовок, так і ключові слова є вмістилищем авторського задуму, вони репрезентують концепти тексту та їхні семантичні смисли, що призводить до маніфестації концептуальних домінант. У статті перелічено ознаки ключових слів, на основі яких ці домінанти можна визначити та проаналізувати. Знаходження ключових слів, їхній аналіз, і, перш за все, аналіз заголовку тексту та дослідження його проєкцій і зав'язків із ключовими словами, спираючись на методіку асоціативно-смыслового поля концепту, дозволяють визначити концептуальні домінанти тексту певного автора. У статті коротко описується методіка, її основні положення й терміни, надається опис покрокового визначення та вивчення концептуальних домінант. В процесі аналізу концептопростору короткого оповідання «Die Affeninsel» сучасного австрійського письменника Р. Музиля із залученням методіки асоціативно-смыслового поля концептів та аналізу заголовка з його проєкціями було виявлено базові концепти цього оповідання, проаналізовано їхні асоціативно-смыслові поля та шляхом дослідження індивідуально-авторського сегменту поля визначені концептуальні домінанти цього тексту. Це дозволяє визначити домінантні смисли творчості окремого письменника певного часу й може служити основою для дослідження концептуальних домінант у текстах однієї епохи та вияву їхньої схожості.

Ключові слова: концептуальна домінанта, ключове слово тексту, концепт, асоціативно-смыслове поле концепту, заголовок.

The article deals with the conceptual dominant in linguistic culture in general and literary texts in particular. Textual conceptual dominants are based on verbalized cultural concepts, being their transformations, which manifest themselves in similar texts of one epoch. The author look into the concepts which are essential to understand conceptual dominants such as key words and the title as the first key word of the text, as well as its variations in the literary texts, its projections into the text network, and its connection with other key words of the test. It is determined that both the title and the key words are the receptacle of the author's intention, they represent the concepts of the text and their semantic meanings, which leads to the manifestation of conceptual dominants. The article lists the features of keywords based on which these dominants can be identified and analyzed. Identification of keywords, their analysis and, above all, analysis of the text title and its projections and connections with keywords, relying on the methodology of associative semantic field of concepts, allow for determining the conceptual dominants of a text by a specific author. The article briefly describes the methodology, its main provisions and terms, and provides a description of the step-by-step identification and study of conceptual dominants. In the process of analyzing the concept space of the short story “Die Affeninsel” by the contemporary Austrian writer R. Musil, the authors use the methodology of the associative semantic field of concepts to analyze the title with its projections, identify the basic concepts of this story and analyze the associative semantic fields. They also identify the conceptual dominants of the text by studying the individual author's segment of the field. This allows for identifying the dominant meanings of creativity of a particular writer who belongs to a certain time period and can be used as a basis to study conceptual dominants in texts of that period and identify their similarities.

Key words: conceptual dominant, key word of the text, concept, associative semantic field of concept, title.

Постановка проблеми. Виявлення концептуальних домінант у текстах письменників та поетів може показати не лише індивідуально-авторську картину світу, а й – у порівнянні – концептуальні домінанти й картину світу цілого народу в певний період часу. Ця стаття ставить на меті розглянути концептуальні домінанти в одному з коротких оповідань Р. Музиля на основі теоретичних

викладок про сутність концептуальної домінанти у художньому тексті.

Актуальність статті полягає у зверненні до когнітивного напрямку сучасної лінгвістичної науки та дослідженні концептів у художньому тексті в руслі когнітивних розвідок.

Новизна цієї розвідки полягає в дослідженні семантичних смислів концептів тексту – концеп-

туальних доміант – через проєкції заголовка у ключові слова тексту, які вербалізують його концепти, а також через лексичний склад асоціативно-сміслових сукупностей ключових слів на матеріалі короткого оповідання німецькомовного письменника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку дослідників, у заголовку тексту є закладеним концепт або концепти окремого твору та навіть тексто-стильовий концепт, який об'єднує всю творчість письменника та виражає концептуальну цілісність його ідіостиля [1, с. 44]. Для визначення концептів тексту виявляються проєкції заголовка в текст, його семантичний зв'язок із ключовими словами [1, с. 142] та визначаються асоціативні зв'язки ключових слів.

Питання ключових слів є одним із центральних у роботах, присвячених концептуальним дослідженням художнього тексту, при цьому на їхнє позначення вжито різні назви [2, с. 234]. На думку Л. Шевченко, ключові слова «є концентрованим вираженням концептуального змісту. Це особлива категорія текстових елементів, стрижневим компонентом організації та функціонування якої є авторський задум» [3, с. 176]. Автор тексту репрезентує читачеві певну ідею, яка знаходить своє явне втілення у ключових словах як маркерах основного смислу тексту [2, с. 236].

Ключові слова мають певні ознаки, на основі яких їх можна виокремити у тексті. Це їхня повторюваність, багатство лексичних зв'язків (синонімія, антонімія, морфологічна та семантична похідність), несподіваність у вживанні, здатність збагачуватись додатковими смислами, багатозначність, значне ідейне, смислове навантаження, їхні зв'язки з іншими інформативними одиницями тексту, а також вживання не лише в межах одного твору автора, а й повторюваність в інших творах [2, с. 239; 3, с. 176]. Крім того, ключові слова дуже часто займають сильну позицію у тексті, виступаючи або його заголовком, або в епіграфі. Таким чином, заголовок твору може бути пов'язаним із ключовими словами прямим зв'язком, тобто одне з ключових слів є винесеним у заголовок, або семантичним зв'язком, коли значення заголовку мають проєкції у значення ключових слів [1, с. 142].

Знаходження і дослідження ключових слів у тексті є необхідним при розгляді концептів певного тексту. В цій статті нас цікавлять концептуальні доміанти на прикладі одного з текстів Р. Музиля.

У лінгвокультурному просторі певної мови концептуальні доміанти «окреслюють специ-

фічні особливості етнічного менталітету і дозволяють судити про параметричні ознаки відповідного типу культури з його специфічними уявленнями про устрій світу і правила поведінки в ньому» [4, с. 296]. Концептуальні доміанти відносяться як до сфери культури, так і лінгвокультури, утворюючи між ними проміжний шар [4, с. 149], тобто вони виражають ціннісні, стереотипні установи певної культури, закріплені у значеннях слів.

Оскільки автор художнього тексту належить до певного народу, він мислить відповідними концептуальними доміантами, таким чином, вони стають основою його розумового процесу, що реалізується у його художніх текстах у вигляді індивідуально-авторських концептів. Таким чином, концептуальні доміанти художнього тексту – це, по-перше, процес, в якому створюються умови для освоєння ключових концептів культури певного часу.

По-друге, концептуальні доміанти у художньому тексті є результатом розумового процесу, освоєння та подачі їх автором. Це вербалізовані семантичні смисли концепту, які найчастіше позначають протилежні поняття, вказуючи, таким чином, на антиномії можливого світу [1, с. 41].

Актуалізуючись за допомогою асоціативних блоків ключових слів, концептуальні доміанти утворюють з ними концептуальну сітку тексту та розкривають зміст концептів. Концептуальні доміанти отримують статус оперативних одиниць читацької свідомості, даючи можливість проникнути у ментальний простір, в якому проявляється імпліцитна сторона тексто-стильового концепту згідно лінгвотипологічній концепції О. Г. Фоменко [1, с. 42–44; 142].

Постановка завдання. В цій статті зроблено спробу дослідити концептуальні доміанти короткого оповідання австрійського письменника Р. Музиля, спираючись на методику асоціативно-сміслових полів концептів, розробленою В. Г. Ніконовою [5] та лінгвотипологічну теорію тексто-стильового концепту О. Г. Фоменко [1].

Виклад основного матеріалу. Асоціативно-сміслове поле (далі – АСП) художнього концепту складається з його сміслових атрибутів (атрибутив-сем та атрибутів-асоціатів), пов'язаних між собою парадигматичними, синтагматичними, дериваційними зв'язками (синонімів, антонімів, дериватів, асоціатів ключового слова, ядра АСП).

Ядро АСП складає смислова доміанта, яка найбільш очевидно представляє смисл концепту, це найчастіше лексична одиниця з аналогічною назвою. Її об'єм визначається на основі тлума-

чення значення її лексеми-репрезентанта в тлумачному словнику. Периферія – це смислові атрибути, ускладнені додатковими смислами, вони утворюють тематичні мікрополя з тематичним ідентифікатором. Периферія має три сегмента: онтологічний, узуальний та індивідуально-авторський, які визначаються в залежності від типів зв'язку між ядром поля з центрами мікрополів. Онтологічний сегмент вміщує смисли, найбільш близькі до поняття, вираженого ядром, та пов'язуються із ним парадигматичними зв'язками. Узуальний сегмент представляє собою узагальнене знання про той чи інший культурний елемент та виражає національну специфіку у певний відрізок часу. Компоненти цього сегменту пов'язані синтагматичним зв'язком та перебувають у різних семантичних відношеннях із ядром АСП: причинно-наслідкові, результату та інші. Індивідуально-авторський сегмент представляє додаткові смисли, не характерні для загальноприйнятого колективного знання, він утворюється антонімами та асоціатами [5]. Саме індивідуально-авторський сегмент дозволить вивчити особливості авторського світосприйняття та дослідити елементи його концептосфери.

Аналіз концептуальних домінант тексту шляхом асоціативних полів відбувається, по-перше, шляхом виявлення у тексті ключових слів – носіїв концептуального смислу, які повторюються в лексичній структурі різних текстів одного автора. Крім того, аналізу підлягає заголовок як перше ключове слово тексту. Через його проєкції, його повтори виявляються інші ключові слова. Далі визначаються його семантичні зв'язки з іншими ключовими словами тексту. Після цього визначаються ключові слова, що є зв'язаними з ключовими словами заголовка тезаурусними зв'язками. Далі вони групуються через асоціації. Заголовок може повторюватися у тексті простим, звуженим, розширеним, однокорінним або частковим повтором [1, с. 143].

До базових концептів тексту відносимо наступні: Самотність – 30 лексичні одиниці (далі – ЛО), Людина – 58 ЛО, Смерть – 43 ЛО, Страх – 32 ЛО, Залежність – 50 ЛО, Зло, страждання – 39 ЛО. До периферійних концептів відносяться просторові концепти (верх – низ) – 26 та 16 ЛО відповідно, Дім – 18 ЛО, Життя – 32 ЛО, Природа – 33 ЛО.

На прикладі двох базових концептів тексту Людина і Смерть зробимо спробу визначити концептуальні домінанти цього тексту.

Найбільшу кількість своїх вербальних репрезентацій має концепт ЛЮДИНА. Ядром АСП

концепту є лексема Mensch. Онтологічний сегмент його периферії складають його синоніми: Geschöpf, Wesen, Seele (2 рази). Узуальний сегмент складається з декількох мікрополів: частини тіла людини як живого організму. Це мікрополе представлено такою лексикою: Ferse, Sohlen, Hände, Handflächen, Arme, Ohren, Gesicht (2 рази), Hals, Haar, Augen, Blick (5 разів). Мікрополе родинні відносини складається з таких лексем: Familie (2 рази), Ehepaar, Sohn, Königspaar, Kronprinz, Mutter. Мікрополе вік та різновид людини: Touristen, Bursche (2 рази), Mädchen (2 рази), vierjähriges Kind, die Alten, der König (2 рази), der Verfolger (2 рази). Мікрополе угруповання людей: ein zahlreiches Volk, die Menge. Помешкання людини: das Gebäude, ein Palast, das Dach des Hauses, Wand, Außenwand. Мікрополе їжа: das Mahl, Verdauungsbeschwerden, Küchenabfälle.

Індивідуально-авторський сегмент представляє концепт ЛЮДИНА та його особистісні домінантні смисли.

Концептуальна домінанта «Подібність до людини, втрата людських якостей» виводиться через метафоричне вживання лексем з поля Тварина на позначення людини. Така вказівка робиться вже в заголовку тексту «Die Affeninsel» («Острів мавп»). Слово Affe на протязі всього оповідання вживається по відношенню до людини, що автор демонструє на такому прикладі: «Den Baum bevölkern etwa fünfzehn seh-nige, bewegliche *Burschen und Mädchen*...» [6, с. 230], потім – «Einer nach dem anderen kommen die zur Erde gejagten *Baumaffen* vorbei...» [6, с. 231]. Тобто спочатку жителі острова позначаються як *Burschen und Mädchen* (хлопці та дівчата), а потім вже – лексемою *Baumaffen* (мавпи з дерев). Крім того, спочатку вжито лексему *Schnauze* (морда) з поля «Тварина», а потім *Gesicht* (обличчя) з поля «Людина» про короля острова. Також вжито метафору: короля та королеву острова, які є мавпами, названо *Königspaar*, а їх сина – *Kronprinz*, словами з поля ЛЮДИНА. На такий смисл концепту ЛЮДИНА вказує також наступне речення: «...vom Königreich Italien getrennt wird», мова йде про острів мавп, який відокремлено від королівської імперії Італії, тобто вказується на відокремлення, різницю між людиною та подібністю до людини, вони відокремлені один від одного. У тексті лексему *Volk* вжито по відношенню до мавп – «...lebt in dem Graben ein zahlreiches *Volk kleiner Affen*». Однак це слово можна використовувати лише по відношенню до людини, синонімом до нього є лексема *Menschen* (люди).

Перенесення якостей тварин на людину можна простежити також і на прикладі описання помешкання героїв оповідання. В цьому випадку АСП концепту ЛЮДИНА перехрещується із АСП периферійного концепту ДІМ. На позначення дому в індивідуально-авторському сегменті вжито незвичні лексичні одиниці: Baum (дерево) – 5 разів, Graben (яма) – 6 разів, Hundehütte (собача конура). В тексті вказується на те, що ці люди-мавпи живуть на деревах “*Den Baum bevölkern etwa fünfzehn sehnige, bewegliche Burschen und Mädchen ...*” [6, с. 230], однак на деревах можуть жити лише птахи або тварини. Крім того, палац короля порівнюється із собачою будкою. В цьому випадку перехрещуються концепти ЛЮДИНА, ТВАРИНА та ДІМ: «... am Fuße des Baumes aber lebt in dem einzigen Gebäude der Insel, *einem Palast von Form und Größe einer Hundehütte, ein Ehepaar weit mächtigerer Affen mit einem ganz kleinen Sohne*“. Для позначення одного із видів помешкання вживається лексема Graben (яма): “*Verdrängt von der Oberfläche und der Luft, lebt in dem Graben ein zahlreiches Volk kleiner Affen*” [6, с. 231].

Наступним базовим концептом тексту “*Die Affeninsel*” є концепт СМЕРТЬ.

Онтологічний сегмент периферії АСП концепту СМЕРТЬ представлений синонімом до ядерної домінанти Tod – Ende, який вживається в тексті чотири рази.

Узуальний сегмент складається зі слів різних частин мови, пов’язаних із домінантою синтагматично різними типами семантичних зв’язків: прикметник tot – «мертвий» вказує на ознаку «відсутність руху, розвитку, життя», його синоніми kahl (зі значенням leer, ausgestorben «відсутність життя, пустота»), regungslos (tot, leblos, bewegungslos – без руху, життя), lebensgefährlich (зі значенням todbringend, tödlich – смертельно небезпечний), ruhig (зі значенням einsam, verlassen, bewegungslos – самотній, без руху) та його синонім langsam; прислівники abseitig (зі значенням unbelebt, ausgestorben, з ознакою вимерлий, без життя), beiseite (зі значенням einsam – самотній) та його синонім entfernt, вжитий у тексті в найвищому ступені порівняння (an der entferntesten Stelle), weit (зі значенням einsam), дієслово ruhen (зі значеннями sich nicht bewegen, im Schlaf liegen, beerdigt sein – не рухатися, спати, бути похованим). Таким чином, актуалізується ознака концепту Смерть – відсутність руху, розвитку.

Індивідуально-авторський сегмент включає тематичні мікрополя, пов’язані з ядром АСП асоціативними та антонімічними зв’язками, які вира-

жаються за допомогою такої лексики: Schädel (череп), Skelett, Fegefeuer (чистилище), прикметники на позначення кольору – синоніми schwarz (чорний) та dunkel (темний), і його синонім lichtlos (без світла, похмурий). Слово Fegefeuer (чистилище), крім того, має одне зі значень Qual (мука), яке пов’язує концепт Смерть із концептом Страждання, та виділяє таку ознаку концепту Смерть.

Індивідуально-авторський сегмент цього концепту пересікається із АСП периферійного для тексту та антонімічного концепту ЖИТТЯ та його ознаками.

Концепт ЖИТТЯ в тексті представлений такими словами: das Leben, leben (3) та його синонімами bewohnen, bevölkern, beherbergen, а також словом der Baum (5 разів) та його синонімом der Stamm. Образ дерева (der Baum) є символом життя [7], однак у тексті воно зображується таким чином: “... ein hoher Baum *ohne Zweige und Rinde*” (високе дерево без гілок та кори). “*Er (der Baum) steht ohne Wurzeln aufrecht und ist tot, und wie ein Mast in den Zement einer ovalen Insel gepflanzt*” [6, с. 230]. Лексема Wurzel означає, зокрема, орган, за допомогою якого рослина отримує їжу, без нього вона гине (“... zugleich Organ der Nahrungsaufnahme ist”). Дієслово pflanzen означає “*Zum Anwachsen mit den Wurzeln in die Rede setzen*”, але в тексті дерево посаджене в цемент, а не в землю, отже воно не буде рости і не отримує речовин із землі, необхідних для життя, тобто воно мертве або помре. В тексті зустрічається також словосполучення “*ein geordnetes Leben*” (впорядковане життя). Слово geordnet має синоніми ruhig, konstant, які відводять до концепту Смерть.

Ці речення та словосполучення вказують на концептуальну домінанту «Подібність до життя», яка визначається також наступними смислами: Villa Borghese – місце, де знаходиться Affeninsel та Affenbaum. Це найвідоміший парк-музей у Римі, що відсилає до асоціацій із несправжністю та штучністю. Смісл наступного речення також вказує на цю домінанту: “*Verdrängt von der Oberfläche und der Luft, lebt in dem Graben ein zahlreiches Volk kleiner Affen*” [6, с. 231]. Слово die Luft означає “... Stoff, den Mensch und Tier zum Atmen braucht“. Отже, у героїв тексту немає повітря, щоб дихати, а отже, немає і життя. Автор використовує оксюморон «*Verdrängt von ... der Luft, lebt...*», щоб указати на подібність до життя.

Отже, концепт Смерть має такі ознаки в тексті: відсутність руху, страждання.

Концептуальними домінантами у тексті є «Подібність до людини, втрата людських яко-

стей», «Подібність до життя призводить до смерті».

Висновки. Отже, розглянувши текст короткого оповідання «Die Affeninsel» за допомогою методики асоціативно-смыслового поля концепту та лінгвотипологічної теорії вивчення текстів та тексто-стильового концепту ми визначили базові концепти цього тексту та його концептуальні

домінанти: «Подібність до людини, втрата людських якостей», «Подібність до життя призводить до смерті». Розуміння цих концептів, концептуальних доміант у тексті австрійського письменника дає змогу досліджувати не лише його індивідуально-авторську картину світу, а й картину світу та концептуальні доміант австрійської літератури першої половини ХХ сторіччя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фоменко О. Г. Типологічне в ідіостилі Джеймса Джойса : монографія. Запоріжжя : ЗДУ, 2004. 329 с.
2. Форманова С. В. Ключові слова як вектор інтерпретації художнього тексту. *Культура народів Причорномор'я*. 1999. № 6. С. 234–239.
3. Шевченко Л. Концептуальний простір тексту Нового Завіту. *Studia Ukrainica Posnaniensi*. 2016. Vol. 4. P. 173–181.
4. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя, 2008. 332 с.
5. Ніконова В. Г. Системна організація асоціативно-смыслового поля художнього концепту (на матеріалі трагедій Шекспіра). *Studia Germanica et Romanica*. Серія «Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання». 2007. Т.4, № 3 (12). С. 61–73.
6. Robert Musil. Die Affeninsel. URL: https://teachsam.de/deutsch/d_literatur/d_aut/mus/mus_affeninsel_txt.htm. (дата звернення: 06.02.2024).
7. Baum – Symbol des Lebens. URL: https://www.mstk.at/aktuell/artikel_baum-symbol-des-lebens (дата звернення: 23.01.2024).

УДК 811.11(410)3

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.1.12>

ПРОСОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЧІКАНСЬКОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ

PROSODICAL FEATURES OF CHICANO ENGLISH

Григораш В.С.,

orcid.org/0000-0003-0935-940X

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

Карпова Д.М.,

orcid.org/0000-0001-6760-2573

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови № 2
Національного університету «Одеська морська академія»*

Пропоноване дослідження присвячено вивченню просодичних характеристик мовлення носіїв Chicano English, або чіканської англійської, що є поширеною на території п'яти штатів південного заходу США, а саме Каліфорнії, Аризони, Нью-Мексико, Техаса та Колорадо. «Чікано» називали мексиканців, які не асимілювалися з американським населенням, зазвичай, бідні верстви населення. Чіканська англійська є самостійним діалектом англійської мови, який виник внаслідок взаємодії іспанської та англійської мов. Чіканська англійська вирізняється унікальним ритмом і мелодією, схожою на південно-американський діалект англійської мови, має складний набір нестандартних англійських просодичних засобів, наприклад, підвищення тональності значущих слів у середині та в кінці речень, а також високі тональності початкових речень, які часто супроводжуються подовженням наголошених складів. Матеріалом дослідження слугували аудіозаписи спонтанного мовлення 10 носіїв чіканської англійської, з яких 5 чоловіків та 5 жінок віком від 20 до 62 років. Загальна тривалість аудіозаписів склала 27 хвилин. Інструментальний аналіз уможливив визначення таких просодичних параметрів, як тип ядрового тону і його характер (напрямок руху, крутість, тональний рівень початку і кінця), характер перед'ядрової частини, тональний діапазон

синтагми, мінімальне значення рівня ЧОТ, максимальне значення рівня ЧОТ, середнє значення рівня ЧОТ та діапазон ЧОТ термінальних тонів. Встановлено, що чіканська англійська маркується домінуванням висхідних шкал та шкал з порушеною поступовістю, а також високих та середніх висхідних термінальних тонів, ширшим діапазоном ЧОТ жіночого мовлення порівняно з чоловічим, ширшим тональним діапазоном високого висхідного термінального тону та вузьким діапазоном середнього висхідного тону в жіночому мовленні, ніж у чоловічому.

Ключові слова: просодія, чіканська англійська, перцептивний аналіз, інструментальний аналіз, термінальний тон, середній рівень ЧОТ, діапазон ЧОТ.

The article is devoted to the study of prosodic characteristics of Chicano English, which is widely spoken in five states of the south-western United States, namely California, Arizona, New Mexico, Texas, and Colorado. "Chicano" was the name given to Mexicans who did not assimilate with the American population, usually the poor. Chicano English is an independent dialect of English that arose from the interaction of Spanish and English. Chicano English has a unique rhythm and melody similar to South American dialects of English, and has a complex set of non-standard English prosodic features, such as pitch rises on significant words in the middle and at the end of sentences as well as initial-sentence high pitches, which are often accompanied by the lengthening of the affected syllables. The material of the research is audio recordings of spontaneous speech of Chicano speakers (10 recordings) of men and women aged 20 to 62 years, residents of California, Arizona, New Mexico, Texas and Colorado. The total duration of audio recordings is 27 minutes. Instrumental analysis has been carried out using PRAAT 6.3.18 software package and made it possible to determine such prosodic parameters as the type of nuclear tone and its nature (direction of movement, steepness, tonal level of the beginning and the end), the nature of the pre-nuclear part, pitch range of syntagms, minimum pitch, maximum pitch, mean pitch and the pitch range of nuclear tones. Chicano English has been found to be marked by a dominance of rising and broken scales, as well as high and mid-rising terminal tones, a wider pitch range of syntagms in female speech compared to male speech, a wider pitch range of high-rising terminal tones and a narrower pitch range of mid-rising tones in the female speech compared to the male one.

Key words: prosody, Chicano English, perceptual analysis, instrumental analysis, nuclear tone, mean pitch, pitch range.

Постановка проблеми. Сполучені Штати Америки – багатонаціональна країна, і кожна народність, яка проживає на території штатів, привнесла до англійської мови свої унікальні особливості, уподібнила мову своїй рідній. Англійська мова у Сполучених Штатах Америки має велику кількість діалектів, що загалом зумовлено розмірами території країни (9,5 млн. км²) та чисельністю населення (341 млн. на 2024 рік).

Chicano English (чіканська англійська) є самостійним діалектом англійської мови, який виник внаслідок взаємодії іспанської та англійської мов. Існує багата і тривала історія проживання латиноамериканців у США, де англомовне та іспаномовне населення часто контактують. Сучасні представники етнічної групи чікано – це різні представники емігрантів із Мексики, які проживають на території п'яти штатів південного заходу США, а саме Каліфорнії, Аризони, Нью-Мексико, Техаса та Колорадо.

Термін «Чікано» ("Chicano") з'явився на початку ХХ ст. та походить від "xicano" (скорочено від "Mexicano"). «Чікано» називали мексиканців, які не асимілювалися з американським населенням, зазвичай, бідні верстви населення [1, с. 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Низка українських та зарубіжних дослідників присвятила свої наукові розвідки дослідженню лінгвістичних аспектів, зокрема: Р. Бейлі та С. А. Отто [2; 3], К. Меллінсон [7], Г. Менкен [8], Ю. О. Молоткіна [1], Дж. Пенфілд [9; 10], К. Фот

[4; 5] та ін. У їхніх наукових працях описуються фонологічні, морфологічні та синтаксичні особливості чіканської англійської, історія її походження та розвитку, вплив інших американських діалектів на чіканську англійську.

К. Фот, видатна дослідниця чіканської англійської, зазначає, що з часом діалектні особливості Chicano English почали унормовуватися [5]. Більшість її досліджень і польових розвідок проводилися з представниками популяції чікано в Лос-Анджелесі та Каліфорнії. К. Фот описує чіканську англійську (СЕ) як нестандартний різновид англійської мови, на який вплинув контакт з іспанською мовою та на якому розмовляють як двомовні, так і одномовні носії. У своїй книзі «Чіканська англійська в контексті» дослідниця використовує терміни «мексикано-американець», «чікано» та «латиноамериканець» як синоніми для опису етнічної належності носіїв чіканської англійської [4]. Термін «чікано» вживається в певних контекстах, щоб підкреслити, що мовець народився в США.

К. Меллінсон пояснює, що чіканська англійська сягає ранніх контактів між англійською та іспанською мовами, а тепер вона перетворилася в автономний діалект, який зберігає докази свого двомовного походження [7].

Дж. Пенфілд і Дж. Орнштейн-Галісія визначають діалект чікано як «етнічний, прикордонний діалект». Вони розглядають південно-західні штати США як соціолінгвістичне середовище, де взаємодія іспанських та англійських мовних варі-

антів мала значний вплив на розвиток чіканської англійської [10].

Хоча більшість носіїв Chicano English не володіють іспанською мовою, проте через вплив мексиканської культури та історії, їхня англійська має свої унікальні риси, які відрізняють її від стандартного американського варіанту. Чіканська англійська вирізняється унікальним ритмом і мелодією, схожою на південно-американський діалект англійської мови, а також має складний набір нестандартних англійських просодичних засобів, наприклад, підвищення тональності значущих слів у середині та в кінці речень, високі тональності початкових речень, які часто супроводжуються подовженням наголошених складів [3].

Дослідження цього діалекту набуває великого значення для лінгвістів, оскільки мексиканська спільнота в США є значною за чисельністю – близько 34,6 мільйонів людей, що становить 11,2 % від загальної чисельності населення (за даними на 2022 рік). Незважаючи на системні розвідки, присвячені вивченню просодичних особливостей чіканської англійської, деякі її характеристики залишаються недостатньо вивченими.

Основною метою роботи є визначення просодичних особливостей мовлення носіїв чіканської англійської з урахуванням гендерної належності інформантів.

Відповідно до мети в роботі було визначено такі завдання:

1. Опрацювати вилучений звуковий матеріал та визначити синтагматичне членування відрізків, що аналізуються.
2. Виявити мелодійні характеристики в експериментальному корпусі, враховуючи тип ядрового тону і його характер (напрямок руху, крутість, тональний рівень початку і кінця), характер перед'ядрової частини, тональний діапазон синтагми.
3. Визначити частотні характеристики в межах синтагм та фраз: 1) мінімальне значення рівня ЧОТ (в Гц); 2) максимальне значення рівня ЧОТ (в Гц); 3) середнє значення рівня ЧОТ (в Гц); 4) діапазон ЧОТ (в Гц).

Матеріалом дослідження слугували аудіозаписи спонтанного мовлення 10 носіїв чіканської англійської, з яких 5 чоловіків та 5 жінок віком

від 20 до 62 років. Інформанти є мешканцями Каліфорнії, Аризони, Нью-Мексико, Техаса та Колорадо. Обраний для аналізу експериментальний матеріал склали аудіозаписи, які представлені на офіційному сайті International Dialects of English Archive [6]. Загальна тривалість аудіозаписів склала 27 хвилин. Цифровий аудіоматеріал аналізувався за допомогою програмного пакету обробки мовленнєвого сигналу PRAAT версії 6.3.18 [11]. PRAAT дозволяє отримувати зображення інтонограми, автоматично виділяти параметри частоти основного тону в часовій розгортці.

Виклад основного матеріалу. На першому етапі аналізу визначалися напрямки руху ЧОТ, частотність використання основних видів шкал і термінальних тонів у мовленні носіїв чіканської англійської. Отримані результати аналізувалися з урахуванням гендерної належності мовців.

Результати дослідження вказують на те, що в носіїв чіканської англійської можна виявити як загальноамериканські мелодійні характеристики оформлення передтермінальної та термінальної частин інтонаційного контуру, так і специфічні характеристики, що є маркерами чіканської англійської.

Частотність уживання основних видів шкал в мовленні носіїв чіканської англійської представлено у таблиці 1.

Особливості мовленнєвої поведінки носіїв чіканської англійської полягають в тому, що в мовленні превалюють шкали: шкала з порушеною поступовістю і висхідна шкала. Висхідна шкала маркує в рівному відсотковому відношенні як чоловіче, так і жіноче мовлення (22 %). Шкали з порушеною поступовістю є більш рекурентними в жіночому мовленні (31 %), ніж в чоловічому (28 %). Використання спадної (17,5 %) та змінної (12,5 %) шкал є менш частотними порівняно з вищезазначеними видами шкал. Найменш частотними в мовленні носіїв чіканської англійської є скандентна та однонаголошена види шкал. Стосовно гендерної диференціації мовлення, проведене дослідження продемонструвало, що в чоловічому мовленні носіїв чікано домінують спадна (20 %) та змінна (15 %) види шкал, тоді

Таблиця 1

Частотність уживання шкал

Гендерні групи	Основні види шкал (%)					
	Спадна	Висхідна	Змінна	Скандентна	Шкала з порушеною поступовістю	Однонаголошена
Чоловіки	20	22	15	5	28	10
Жінки	15	22	10	8	31	14
Середнє у групі	17,5	22	12,5	6,5	29,5	12

як у жіночому – скандентна (8 %) та однонаголошена (14 %).

Промінантною особливістю мовлення носіїв чіканської англійської є найвищий відсоток використання шкал з порушеною поступовістю. У дослідженнях зарубіжних лінгвістів цей феномен має назву “rising glide” (висхідне ковзання). Дж. Пенфілд стверджує, що висхідне ковзання пов’язане з наголосом на конкретному слові, а не з контрастним наголосом, який характеризує американську англійську [9].

Висловлювання у чіканській англійській часто характеризуються високим тональним початком, що помилково трактується носіями інших діалектів як емпатичний наголос. Високий тональний початок, зазвичай, надає висловлюванню відтінку солідарності зі співбесідником. Дж. Пенфілд та Дж. Орнштейн-Галісія припускають, що «саме ця просодична особливість надає уявлення про те, що носії діалекту чікано є дуже емоційними» [10, с. 50].

До основних термінальних тонів, представлених у мовленні носіїв чіканської англійської належать: прості термінальні тони (спадний, висхідний, рівний), складні термінальні тони (висхідно-спадний, спадно-висхідний). Розглянемо дистрибуцію термінальних тонів з урахуванням гендерної належності мовців (табл. 2).

Виходячи з даних, наведених у таблиці 2, просодичний малюнок мовлення носіїв діалекту чікано має варіативний характер. Слід зазначити, що нейтральні декларативні висловлювання не обов’язково закінчуються спадним термінальним тоном, який є більш типовим для американської англійської та використовується для висловлювання сумніву, здивування або в питальних реченнях. У мовленні превалює високий висхідний термінальний тон (27,5 %). Наступним за частотністю вживання є середній висхідний термінальний тон (24,5 %). Рівний термінальний тон складає 17 % від загальної кількості усіх тонів. Спадний, висхідно-спадний та спадно-висхідний тони є менш частотними. У нашому дослідженні відзначається використання цих видів тонів як у фінальних, так і в нефінальних позиціях.

Результати підрахунку частотності вживання термінальних тонів у досліджуваних гендерних групах доводять, що:

1) високий висхідний термінальний тон є найбільш рекурентним у мовленні жінок (30 %), тоді як середній висхідний термінальний тон превалює в мовленні чоловіків (28 %).

2) рівний тон частіше маркує мовлення чоловічої групи інформантів (чоловіче мовлення – 19 %; жіноче мовлення – 15 %), а спадний, спадно-висхідний та висхідно-спадний тони – жіноче мовлення.

Серед інших просодичних засобів найважливішу роль при ідентифікації мовлення носіїв чіканської англійської відіграють частотні засоби, оскільки найбільшою варіативністю на перцептивному рівні відзначається саме мелодійний компонент інтонації.

Для встановлення важливості тональних змін проаналізовано такі частотні характеристики за допомогою програмного пакету PRAAT: 1) локалізація максимумів (F_{max}) та мінімумів (F_{min}) ЧОТ у межах синтагми; 2) діапазон ЧОТ у межах синтагми (F_{Δ}); 3) середній рівень ЧОТ (F_{mean}); 4) максимальні (F_{max}) та мінімальні значення (F_{min}) ЧОТ термінальних тонів (в Гц); 5) характеристики діапазону ЧОТ основних термінальних тонів (F_{Δ}) (в Гц).

У результаті інструментального аналізу мовлення носіїв чіканської англійської виявлено такі гендерні особливості середнього рівня ЧОТ і максимального діапазону ЧОТ (табл. 3).

Порівнюючи середні показники ЧОТ та діапазон ЧОТ мовлення чоловіків та жінок – носіїв чіканської англійської, підсумовуємо, що, незважаючи на індивідуальні розбіжності, середній рівень ЧОТ в мовленні чоловіків нижчий, ніж у жінок, а діапазон жіночого мовлення є ширшим порівняно з чоловічим.

У таблиці 4 унаочнено результати визначення діапазону ЧОТ термінальних тонів, що маркують мовлення носіїв чіканської англійської.

Згідно з даними таблиці 4, найширший діапазон ЧОТ маркує високий висхідний термінальний тон ($F_{\Delta}=103$ Гц), а найвужчий діапазон ЧОТ – рів-

Таблиця 2

Частотність основних термінальних тонів

Гендерні групи	Основні види термінальних тонів (%)					
	Спадний	Висхідний		Рівний	Висхідно-спадний	Спадно-висхідний
		Високий	Середній			
Чоловіки	8	25	28	19	11	9
Жінки	12	30	21	15	12	10
Середнє у групі	10	27,5	24,5	17	11,5	9,5

Таблиця 3

Частотні характеристики перед'ядрової частини інтонаційного контуру

Гендерні групи	Частотні характеристики (Гц)			
	F_{max}	F_{min}	F_{mean}	F_{Δ}
Чоловіки	187	86	136	101
Жінки	278	112	168	166

Таблиця 4

Характеристики діапазону ЧОТ основних видів термінальних тонів

Гендерні групи	Основні види термінальних тонів. Діапазон ЧОТ F_{Δ} (Гц)			
	Спадний	Висхідний		Рівний
		Високий	Середній	
Чоловіки	57	94	84	12
Жінки	79	112	78	10
Середнє у групі	68	103	81	11

ний термінальний тон (коливання у межах 11 Гц є незначними, саме тому цей термінальний тон детермінується як рівний). У жіночому мовленні діапазон високого термінального тону є ширшим порівняно з чоловічим мовленням, а діапазон середнього висхідного тону є, навпаки, вужчим. Діапазон ЧОТ спадного термінального тону є дещо звуженим ($F_{\Delta}=68$ Гц), а у жіночому мовленні він є ширшим, ніж у чоловічому.

Проілюструємо вищеописані мелодійні та частотні характеристики прикладами інтонограм з мовлення носіїв чіканської англійської.

На рис. 1 зображено інтонограму уривку з мовлення жінки 62 років з Аризони:

I'm from Arizona, the USA, and my hometown is, is small.

Вищезазначений мовленнєвий уривок складається з трьох синтагм. Перша синтагма завершується високим висхідним термінальним тоном, друга – спадним, третя – висхідно-спадним (висхідна частина його є ширшою за спадну).

Увесь мовленнєвий уривок реалізується в широкому тональному діапазоні ($F_{\Delta} = 279$ Гц): максимальний рівень ЧОТ складає 371 Гц, а мінімальний – 92 Гц. Максимум ЧОТ у всіх трьох синтагмах локалізується на ядрових складах. Перша синтагма оформлюється шкалою з порушеною поступовістю, з підвищенням ЧОТ на прийменнику *from*, що загалом не є характерною рисою для стандартної американської англійської.

На рис. 2 представлено інтонограму уривку мовлення студента 26 років, також з Аризони:

I was born here in Arizona, and my parents, they're from Michoacán, Mexico.

Вищенаведена фраза є також двохсинтагмальною, обидві синтагми оформлено висхідними термінальними тонами високого та середнього діапазону. Середній тональний рівень усього уривку складає 138 Гц, максимальний тональний діапазон становить 140 Гц, що є значно вужчим порівняно з вище проілюстрованим уривком

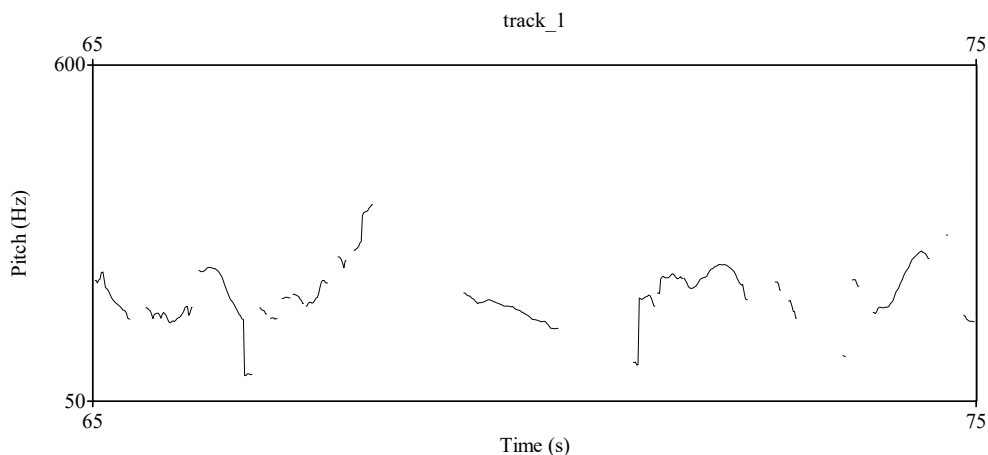

Рис. 1. Інтонограма вищенаведеної фрази

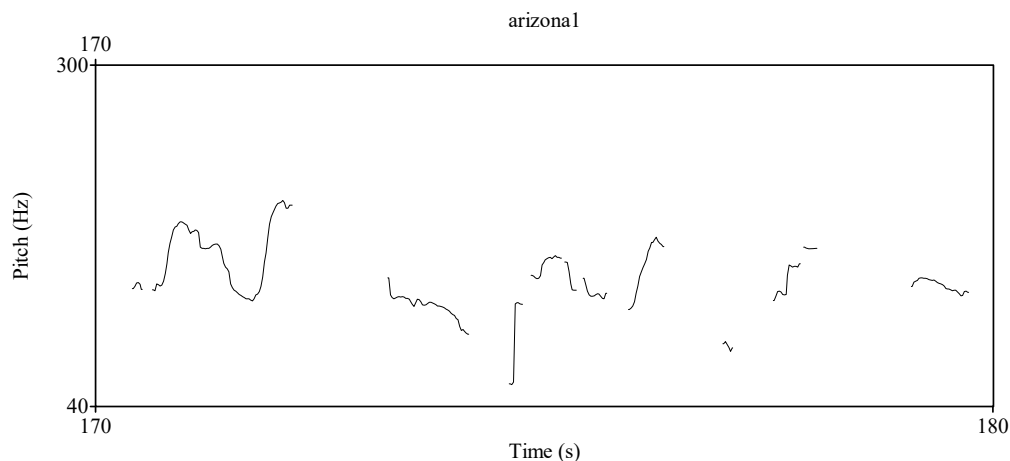

Рис. 2. Інтонаграма вищенаведеної фрази

жіночого мовлення. Максимум ЧОТ обох синтагм локалізується на ядрових складах.

Висновки. Chicano English (чіканська англійська) є діалектом англійської мови, на який значний вплив мав мексикансько-іспанський субстрат. Цим діалектом американського варіанту англійської мови спілкуються американці мексиканського походження, які проживають в південно-західних штатах від Техасу до Каліфорнії. На просодичному рівні чіканська англійська маркується домінуванням висхід-

них шкал та шкал з порушеною поступовістю, а також високих та середніх висхідних термінальних тонів, ширшим діапазоном ЧОТ жіночого мовлення порівняно з чоловічим, ширшим тональним діапазоном високого висхідного термінального тону та вужчим діапазоном середнього висхідного тону в жіночому мовленні, ніж у чоловічому. Перспективним напрямком подальшого наукового пошуку вважаємо дослідження темпоральних особливостей чіканської англійської.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Молоткіна Ю. О. Історія походження та характерні риси діалекту чікано – мексико-американського варіанту англійської мови. *Парадигма пізнання: Гуманітарні питання*. 2016. № 2 (13). С. 150–165.
2. Bayley R., Otto S. A. Chicano English: morphology and syntax. *A Handbook of Varieties of English*. 2004. Vol. 2: Morphology and Syntax. P. 374–390.
3. Bayley R., Otto S. A. Chicano English: phonology. *A Handbook of Varieties of English*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2004. Vol. 1: Phonology. P. 417–434.
4. Fought C. Chicano English in context. New York: Palgrave Macmillan, 2003. 288 p.
5. Fought C. Talkin' with me Gente (Chicano English). *American Voices: How Dialects differ from Coast to Coast*. Wiley-Blackwell, 2005. P. 248–252.
6. International Dialect of English Archive. URL: <https://www.dialectsarchive.com>.
7. Mallinson C. A Broad Overview of Chicano English. *American Speech*. 2006. 81(2). P. 213.
8. Mencken H. L. The American Language (An Inquiry into the Development of English in the United States). New York, 1984. 816 p.
9. Penfield J. Prosodic patterns: Some hypotheses and findings from fieldwork. *Form and Function in Chicano English*. Rowley, MA: Newbury House, 1984. P. 71–82.
10. Penfield J., Ornstein-Galicia J. L. Chicano English: An Ethnic Contact Dialect. Amsterdam: John Benjamins, 1985. 112 p.
11. Praat: doing phonetics by computer. URL: <https://www.fon.hum.uva.nl/praat>.

NOUN 'SYSTEM' COMPITABILITY MODELS IN THE TEXTS "AUTOMATION HEAT AND POWER PROCESSES"

МОДЕЛІ СУМІСНОСТІ ІМЕННИКА «СИСТЕМА» В ТЕХАСІ «АВТОМАТИЗАЦІЯ ТЕПЛОЕНЕРГЕТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ»

Zaitseva O.Yu.,

orcid.org/0000-0002-9764-9126

*Candidate of Philological Sciences, PhD,
Professor at the Foreign Languages Department
Odesa Academy of Building and Architecture*

Gvozd O.V.,

orcid.org/0000-0001-9882-8890

*Senior Lecturer at the Foreign Languages Department
National University "Odesa Polytechnic"*

Dobrovolska Yu.L.,

orcid.org/0009-0009-7414-537X

*Senior Lecturer at the Foreign Languages Department
National University "Odesa Polytechnic"*

The most important differential features of LSVs, characterizing their functioning in a specific area of scientific discourse and allowing a more complete description of the semantic structure as a whole is syntactic compatibility which is commonly understood as the ability of a word to be combined in a sentence with certain elements, both subordinate (kernel connection) and non-subordinate to it, and where it itself acts as a subordinate element (adjunct connection). In the article devoted to the formation of an inventory of lexical-semantic variants of the most frequent noun 'system', which are implemented in the texts of technical fields of knowledge, the corresponding LSVs are presented. They are studied in two aspect: the aspect of language and the one of speech, i.e. the lexical-semantic variants of the word 'system' identified in the texts are compared with the definitions fixed in the entry of the noun 'system' of the most authoritative standard dictionary of the English language – Webster's, and then their interaction is considered.

As the material for the study the text corpus of the speciality "Automation heat and power process" was chosen, which was compiled on the basis of the following scientific journals in the UK and the USA: Power; Power Engineering; Process Engineering. The total size of the AHPP text corpus was 200 thousand tokens.

The most frequent lexical-semantic variant of the noun 'system' is "installation". Its description of the syntactic compatibility of this LSV shows that this word has wide syntactic compatibility in the AHPP sublanguage since it is used in all constructions possible for a noun. The analysis of the less frequent lexical-semantic variant "computer" of the word 'system' also has quite wide combinative capabilities, can be used in almost all constructions inherent to nouns (excluding verb combinations, where it does not show its high frequency of use). The word 'system' in this meaning acts as a unit with a broad conceptual basis. The results of the study of LSV "station, system of stations" of the noun 'system' determine that the share of usage of this word with LSV "station, system of stations" in the total number of occurrence of the word 'system' is low, only 7%. The remaining seven LSVs of the noun 'system' fixed in entry of the Normative Webster's dictionary are not analyzed in this article, since their quantitative values are too small. So the affirmation of some linguists-theoreticians about the sharp reduction of semantic structures of words functioning in engineering texts may be considered fair.

Key words: lexical-semantic variant, frequency, share, syntactic model, concept.

Найважливішою диференціальною ознакою лексико-семантичних варіантів, що характеризує їх функціонування в певній сфері наукового дискурсу і дозволяє більш повно описати семантичну структуру в цілому, є синтаксична поєднаність, під якою прийнято розуміти здатність слова поєднуватися в реченні з певними елементами, як підлеглими (ядерний зв'язок), так і не підпорядкованими йому, де він сам виступає в якості підпорядкованого елемента (додатковий зв'язок). У статті, присвяченій формуванню переліку лексико-семантичних варіантів найчастотнішого іменника 'system', які реалізуються в текстах технічних галузей знань, подано відповідні ЛСВ. Вони досліджуються у двох аспектах: мовному та мовленнєвому, тобто виявлені в текстах лексико-семантичні варіанти порівнюються з визначеннями, зафіксованими в словниковій статті іменника 'system' у найавторитетнішому стандартному словнику англійської мови – Webster's, і далі розглядається їх взаємодія. В якості матеріалу для дослідження обрано текстовий корпус спеціальності «Автоматизація теплоенергетичних процесів», складений на основі наступних наукових журналів Великої Британії та США: Power; Енергетика; Інженерія процесів. Загальний розмір текстового корпусу АТП склав 200 тисяч токенів. Найчастішим лексико-семантичним варіантом іменника 'system' є «установка». Його опис синтаксичної сумісності цього ЛСВ показує, що це слово має широку синтаксичну поєднаність у підмові АТП, оскільки воно використовується в усіх конструкціях, можливих для іменника. Найчастішим лексико-семантичним варіантом іменника система є «установка». Його опис синтаксичної сумісності цього ЛСВ показує, що це слово має широку синтаксичну поєднаність у підмові АТП, оскільки воно використовується в усіх конструкціях, можливих для іменника. Аналіз менш частотного лексико-семантичного варіанта «комп'ютер»

слова 'system' також має досить широкі комбінаційні можливості, може вживатися практично в усіх конструкціях, притаманних іменникам (за винятком дієслівних сполучень, де не виявляється його висока частотність використання). Слово 'system' в цьому значенні виступає як одиниця з широкою концептуальною основою. Результати дослідження ЛСВ «станція, система станцій» іменника система встановлюють, що частка вживання цього слова з ЛСВ «станція, система станцій» у загальній кількості входжень слова система є низьким, лише 7%. Решта сім ЛСВ іменника 'system', зафіксованих у статті словника Webster's, у цій статті не аналізуються, оскільки їх кількісні значення занадто малі. Тож можна вважати справедливим твердження деяких лінгвістів-теоретиків про різке скорочення семантичних структур слів, що функціонують в технічних текстах.

Ключові слова: лексико-семантичний варіант, частотність, частка, синтаксична модель, поняття.

State of the Problem and Literature review.

The semantic structure can be considered in several aspects – as a given, reflected in lexicographic sources, i.e. as a set of meanings of a word, connected by relations of semantic derivation; as a dynamic system, constantly experiencing the influence of intra-lingual and extra-linguistic factors; and as an idea of the potential possibilities of semantic variation of a word with a given initial meaning.

So the lexicography presenting the semantic structure of a word is based on contextual facts and, above all, on the nature of their compatibility. Various lexical and semantic variants (LSVs) of a particular word function in speech, in context and, as a rule, are unambiguously revealed only in a specific speech environment. Thus a lot of researcher argues that there is no doubt that objectivity in judgments about the use of relevant units cannot be achieved without reference to context [1; 2; 3; 4].

The most important differential features of LSVs, characterizing with their functioning in a specific area of scientific discourse and allowing a more complete description of the semantic structure as a whole, is syntactic and lexical compatibility. Syntactic compatibility is understood as the ability of a word to be combined in a sentence with certain elements, both subordinate (kernel connection) and non-subordinate to it, and where it itself acts as a subordinate element (adjunctive connection). Syntactic connections are usually expressed by compatibility patterns, which are formed as a result of distributive analysis of sentences. Lexical compatibility, in accordance with the interpretation of famous scientists [5], is the realized ability of a word to be selectively combined with other words in speech in accordance with their lexical-semantic content.

Task statement. In the article devoted to the formation of an inventory of lexical-semantic variants of the most frequent noun 'system', which are implemented in the texts of technical fields of knowledge, the corresponding LSVs are presented. They are studied in two aspects – the plane of language and the one of speech, i.e. the lexical-semantic variants of the word 'system' identified in the texts were compared with the definitions fixed in the entry of

the noun 'system' of the most authoritative standard dictionary of the English language – Webster's [6], and then their interaction is considered.

At the present stage of the description of LSVs of the noun 'system', their syntactic connections are analyzed, which clearly demonstrate the influence of certain definition on the structure and lexical content of a separate syntagm and, in particular – on the construction of the speech chain.

So the main goal of the article is as follows: on the basis of the context to describe the lexical-semantic variants of the most frequent noun 'system' functioning in the text corpus "Automation of heat and power processes" (AHPP) in terms of their syntactical compatibility.

The material for compilation the AHPP text corpus was the following scientific journals in the UK and the USA: Power; Power Engineering; Process Engineering. The total size of the AHPP text corpus was 200 thousand tokens.

Base material. The first step for achieving the goal set was the compilation of an inventory list of compatibility models which have been selected from the text corpus. In the article their components are expressed using generally accepted markers: N – noun; A – adjective; prp – preposition; Ving – participle I; Ven – participle II; d – numeral, pronoun.

The most frequently used LSV(1), which in the normative Webster's Dictionary is fixed as "the body considered as a functioning organism", corresponds to the engineering concept 'installation'. Its percentage is 60% of all uses of this word found in AHPP texts, which, in our opinion, requires a more detailed analysis to determine the characteristic features of this LSV from the standpoint of its syntactic and lexical compatibility.

As a result of the contextual analysis of the LSV "installation" of the noun 'system', the following most common models of syntactic compatibility, which are specific for the functioning of this LSV, were identified:

AN – the share in the total use of this LSV was 35%, for example, *protective system, alarm-reporting system;*

NN – the share is 34%, for example, *pump system, relay system, perimeter system;*

NprpN – the share is 10%, for example, *motion in a system, reliability of the system, model of the system*;

NN – the share is 5.5%, for example, *system components, system faults*;

NprpN – the share is 1.6%, for example, *system for equipment, system of plant, system of design*.

As one can see from the given syntactic models, the most typical and frequent for the this LSV of the noun ‘system’ are substantive and verbal word combinations. Substantive combinations are presented as nuclear and adjunct models with a dependent component in preposition and postposition.

The dependent component in preposition in the kernel models can be expressed by the following parts of speech: a) noun (37.2%); b) adjective (17.5%); c) pronoun (4.3%); d) numeral (1.9%).

Kernak and non-kernal models of word combinations in which the dependent component is often expressed by a complex word, such as:

NN, for example, *a 40MW system, SO2-removal system, the wastewater-recovery system*;

NN, for example, *the (key) system components, system characteristics, system analysis*;

VingN, for example, *an operating system, existing system, a parallel-metering system*;

VenN, for example, *the described system, designed system, the best-designed system*.

Thus, the most frequent LSV ‘installation’ of the noun ‘system’ in the AHPP texts has wide syntactic compatibility being used in almost all constructions possible for a noun.

Next we consider LSV(2), which also has the meaning “the body considered as a functioning organism” or its invariant “a group of related parts working together” in the AHPP texts. But in the texts in accordance with the situational conditions of this LSV the noun ‘system’ is interpreted as “computer”. As a result of the study of word combinations with this LSV we determined that its syntactic connections were realized in the following combinability models:

AN – the share is 50.8%, for example, *control system, complex system, the new system, an operating system, dedicated system*;

NN – share is 14.3%, for example, *control system, management system, memory system*;

NprpN – share is 9.4%, for example, *operation of the system, software of the system, elements of system*;

NN – share is 8.0%, for example, *system analysts, the systems engineer*;

VN – share is 4.8%, for example, *consider a system, to choose a system*;

dN – share is 3.2%, for example, *this system, both systems, many systems*.

The most typical for realization this LSV of the noun ‘system’ are kernel substantive word combinations like AN (50.8%) and NN (14.3%) with a dependent preposition element, which, as we see from the above examples, can be expressed: by adjectives (33.3%), verb forms (11%), nouns (6.3%), compound nouns (4.8%), pronouns (3.2%) and numerals (3.2%). It is also characterized by models with adjunctive (subordinate) connections such as NprpN (9.4%) and NN (8%), in which the noun ‘system’ itself acts as a dependent component.

Thus, this LSV of the noun ‘system’ also has no less ability for syntactic compatibility than LSV(1). But the verb combinations are not typical for the implementation of LSV(2) unlike LSV(1).

The next lexical-semantic version of the noun ‘system’ is LSV(3), which, just as in the previous analysis of the definitions of the Webster’s normative dictionary and their comparison with the meanings ‘system’ implemented in the considered text corpus AHPP, was fixed in the meaning “the body considered as a functioning organism” or its invariant “a group of related parts working together”. In the terminological system of the technical specialty “Automation of Heat and power Processes” this meaning takes the place of the terminological concept “station, system of stations”. The analysis of the words combinations of this LSV showed that the share of all uses of the word ‘system’ in this meaning was 7%. For realization of LSV(3) in the texts the most common models of syntactic compatibility is as follows:

NN – share of participation in the total use of LSV(3) is 33.3%, for example, *system engineers, system unit, system voltage*;

AN – share is 26.3%, for example, *overall system, district-heating system, existing system*;

NprpN – share is 14.0%, for example, *type of system, the performance of the system, study for the system*;

NN – share is 10.5%, for example, *plant system, utility system, distribution system*.

As we can see from the results of the analysis, the most common for this LSV of the noun ‘system’ are non-kernal substantive models with adjunct connections of the NN and NprpN type, as well as the kernel substantive models of the AN and NN types with a dependent preposition component, expressed by: a) verbal form 14%; b) adjective 10.5%; c) nouns 8.8%; d) pronoun 3.5%.

Although LSV(3) is not characterized by all the distributional models which are common for nouns, nevertheless, in this case we can speak of a fairly wide syntactic compatibility, because the noun ‘sys-

tem' possessing this LSV is a part of the main substantive models.

The remaining LSVs of the noun 'system' fixed in Webster's entry of this noun are used quite rarely in the text corpus under consideration. The examples of actualization of these lexical-semantic variants of the noun 'system' are very few in number, so it is difficult to observe a certain pattern in their use and determine the predominance of certain distributional models and semantic groups combined with these LSVs. Nevertheless, they exist, and we can give examples that characterize these LSVs: LSV(4) "block" – *non-linear system, data-acquisition system, analog system*; LSV(5) "electrical circuit, diagram" – *electrical system, commercial system*; LSV(6) "set, combination, unit" – *mechanical system*; LSV(7) "device," – *cable system, delay system*.

So the affirmation of some linguists-theoreticians about the sharp reduction of semantic structures of words functioning in engineering texts may be considered fair since in our article only three LSVs of seven possess quite high magnitudes of usage, the values of the rest LSVs can be negligible.

The results of the analysis allow us to draw the following conclusions.

1. In the text corpus of one of the areas of scientific discourse "Automation of heat and power processes" the functioning of words with LSV with a broad conceptual basis, which are characterized by a high level of syntactic compatibility. Typically these include words used in the texts with the highest frequency of occurrence. In our case, it is the noun 'system'.

2. The most frequent lexical-semantic variant of the noun 'system' is "installation". Its description of the syntactic compatibility of this LSV shows that this word has wide syntactic compatibility in the

AHPP sublanguage since it is used in all constructions possible for a noun.

3. The analysis of the lexical-semantic variant (2) "computer" of the word 'system' shows that LSV (1) is not the only indicator of the high rating of 'system' in terms of syntactic compatibility. It also has quite wide combinative capabilities, can be used in almost all constructions inherent to nouns (excluding verb combinations, where it does not show its high frequency of use). The word 'system' in this meaning acts as a unit with a broad conceptual basis.

4. The results of the study of LSV(3) "station, system of stations" of the noun 'system' determine the following. The share of the usage of this word with LSV(3) in the total number of occurrence of the word 'system' is low, only 7%. However, its syntactic combinatory capabilities in terms of diversity are actually not inferior to the first two most frequent LSVs of the word 'system', and it is used in most substantive distributive models. However, LSV(3) aggravates the characteristic of LSV(2) and does not form a single word combination with a verb form.

5. The remaining LSVs of the noun 'system' though are not analyzed and presented in this article, since their quantitative values are small, and this fact does not allow us to trace any of patterns and draw correct conclusions, nevertheless, they function in the studied texts of the specialty "Automation of heat and Power Processes," which is confirmed by relevant examples.

The results of the study demonstrates the broad prospects for the future research. It concerns first of all the lexical compatibility of the most frequent nouns functioning in text corpora, identification of their thematic groups of different parts of speech with which these nouns are combined.

REFERENCES:

1. Flowerdew J. Concordancing as a tool of course design. *System*. Vol. 21, Issue 2, May 1993, P. 231–244.
2. Barnbrook G. Language and computer. A practical introduction to the computer analysis of language. Edinburgh: Edinburgh University press, 1998. 209 p.
3. Benson M., Benson E & Ilson R. The BBI combinatory dictionary of English: a guide to word combinations, Amsterdam-Philadelphia, 1997.
4. Shapa L. N., Kudinova T. I. Kernel Models of Verbal Subordinating Word-Phrases in the Text Corpus "Radio-Electronics" *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова*. Київ, вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова. Сер. 9 «Сучасні тенденції розвитку мов». Вип. 15. 2017. С. 211–221.
5. Перебийніс В.І. Закономірності структурної організації науково-реферативного тексту. Київ: Наукова думка, 1982. 312 с.
6. Webster's Third New International Dictionary. N-Y: Publisher Merriam Webster, Inc., June 2002. 2662 p.

**АНГЛІЙСЬКА МОВА В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ТА ДОСЯГНЕННЯ
ЗА ДАНИМИ ENGLISH PROFICIENCY INDEX****THE ENGLISH LANGUAGE IN UKRAINE: CHALLENGES AND ACHIEVEMENTS
ACCORDING TO THE ENGLISH PROFICIENCY INDEX****Іваненко Н.В.,***orcid.org/0000-0001-9570-3320**кандидат філологічних наук, доцент,
науковий співробітник факультету освітніх технологій
Оксфордського університету, Великобританія***Борисенко О.А.,***orcid.org/0000-0001-9138-6612**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Київського національного університету імені Тараса Шевченка***Герасименко Ю.А.,***orcid.org/0000-0001-7948-9248**старший викладач кафедри іноземних мов і методики викладання
Бердянського державного педагогічного університету*

Україна займає важливе місце у світовому контексті, тому, англійська мова стала однією з основних мов комунікації у різних соціальних сферах країни. Вкрай важливо, щоб держава продовжувала зосереджуватися на покращенні якості викладання мови в освітніх установах та підтримувала ініціативи, спрямовані на підвищення мотивації українців до вивчення англійської мови, адже дотепер, англійська мова широко розглядається як міжнародна мова та базова навичка, яка є необхідною для суб'єктів на всіх рівнях системи освіти. У багатьох країнах світу англійська мова вважається міжнародною мовою. В деяких країнах все ще йдуть дискусії щодо необхідності введення англійської мови, як другої. Мета представленої роботи фокусується на перспективах вивчення англійської мови в Україні, а також на викликах та досягненнях за даними English Proficiency Index. Крім того, в роботі аналізується важливість вивчення англійської мови в контексті глобалізації. У ракурсі безперервної та професійної освіти, коли час та ресурси ретельно плануються, українці вивчають англійську мову переважно для функціональних цілей. Англійська мова займає важливе місце серед інших мов, завдяки її поточному статусу. Серед освітян все частіше обговорюється питання про рівень володіння англійською мовою та про врахування інших іноземних мов в контексті глобалізації. У країнах, які знаходяться у стадії розвитку, англійську мову часто асоціюють з метою економічного зростання, розширенням сектору послуг та поліпшенням зв'язків з рештою світу. Кожна країна розглядає ці питання з власної перспективи, враховуючи свою власну історію, внутрішні мовні особливості та економічних партнерів. В Україні є потенціал для подальшого покращення ситуації з навчання англійської мови. Застосування сучасних методів, залучення носіїв мови та забезпечення зворотного зв'язку у навчанні можуть покращити якість навчання і підвищити рівень володіння англійською мовою серед українців. Зацікавлення українців у вивченні англійської мови зумовлені ситуацією в країні. Таким чином, за останні роки кількість шкіл та навчальних закладів, які пропонують якісні курси англійської мови, значно зростає. Отже, Україна має досить великий потенціал у піднятті рівня володіння англійської мови у найближчій перспективі.

Ключові слова: показник, володіння мовою, комунікативні навички, ринок праці, глобалізація.

Ukraine occupies an important place in the global context, so English has become one of the main languages of communication in various social spheres of the country. It is imperative that the government continues to focus on improving the quality of language teaching in educational institutions and supports initiatives aimed at increasing the motivation of Ukrainians to learn English, as up to now, the English language is widely considered to be an international language and a basic skill that is necessary for individuals at all levels of the education system. In many countries around the world, English is seen as the international language. In some countries, there are still debates about the need to introduce English as a second language. The goal of this study is focused on the prospects of learning the English language in Ukraine, as well as on the challenges and achievements according to the English Proficiency Index. Additionally, the importance of learning the English language in the context of globalization is analyzed in this work. In the context of continuous and professional education, when time and resources are carefully planned, Ukrainians predominantly study English for functional purposes. English language holds an important place among other languages due to its current status. Among educators, there is an increasing discussion about the level of English language proficiency and the consideration of other foreign languages in the context of globalization. In developing countries, English language is often associated with the goal of economic growth, expansion of the service sector, and improvement of connections with the rest of the world. Each country considers these issues from its own perspective, taking into account its own history, internal linguistic features, and economic partners. Ukraine has the potential for further improvement in the English language learning situation. The application of modern methods, involvement of native speakers, and provision of feedback in education can improve the

quality of learning and increase the level of English language proficiency among Ukrainians. Ukrainians' interest in learning English is driven by the war situation in the country. Thus, in recent years, the number of schools and educational institutions offering quality English language courses has significantly increased. Therefore, Ukraine has a considerable potential for improving the level of English language proficiency in the near future.

Key words: indicator, language proficiency, communication skills, labour market, globalisation.

Постановка проблеми. У ході аналізу стану володіння англійською мовою в Європі можна виявити, що хоча загалом спостерігається позитивна динаміка, існують певні групи, які неактивно залучаються до процесу вивчення мови. Це обумовлено різними чинниками, такими як країна проживання та культурні особливості. У Європі представлені як невеликі, однорідні країни, так і великі, різноманітні країни з власними освітніми системами та програмами для вивчення англійської мови на високому рівні. Тим не менше, Європейський Союз має динамічний підхід до мовної політики, що робить його важливим джерелом натхнення для викладання іноземних мов загалом, зокрема англійської.

Основна проблема полягає в тому, що наявні стандартизовані тестування, які широко використовуються для оцінки рівня володіння англійською мовою, є дорогими і не завжди доступними для приватних осіб, менеджерів з навчання та політиків. Це обмежує можливості вивчення та викладання англійської мови в Україні, а також унеможливає об'єктивну оцінку рівня володіння мовою. Необхідна розробка доступного і надійного методу оцінки рівня володіння англійською мовою, який врахуватиме потреби різних категорій користувачів. Крім того, велика кількість осіб та установ не мають доступу до якісних та стандартизованих тестів з англійської мови, незважаючи на те, що щороку мільйони людей складають ці тести. Це становить проблему для цих осіб та установ, які не можуть оцінити свій рівень володіння англійською мовою. Щоб вирішити цю проблему, був розроблений безкоштовний тест з англійської мови – Standard EPI, який відповідає стандартам та базується на фактичних дослідженнях і аналізі [3]. Цей тест має велику кількість перевірених тестових завдань і був протестований групами студентів в різних контекстах вивчення мови. Результати тесту будуть використовуватись у майбутніх версіях Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, що зробить його міжнародним еталоном рівня володіння англійською мовою серед дорослого населення. Таким чином, цей тест стане доступним для всіх і допоможе вирішити проблему недоступності якісних тестів з англійської мови.

Мета роботи – Мета дослідження полягає в вивченні перспектив вивчення англійської мови

в Україні, визначенні викликів та досягнень за даними English Proficiency Index. Дослідження також спрямовано на аналіз важливості вивчення англійської мови в контексті глобалізації. Виявленням потенціалу для покращення ситуації з навчанням англійської мови в Україні та розробкою рекомендацій щодо застосування сучасних методів та залучення носіїв мови можуть підвищити рівень володіння англійською серед українців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Англійська мова, яка колись була значним маркером соціального статусу та економічної переваги, зараз проходить суттєві зміни під впливом глобалізації, урбанізації та інтернету [1, с. 50]. За останні два десятиліття англійська стала базовою навичкою для всієї світової робочої сили, подібно до грамотності, яка перестала бути привілеєм елітарного населення [9, с. 60]. Завдяки міжнародній торгівлі та дипломатії, англійська мова зайняла місце французької мови, яка колись відігравала роль мови освіченого аристократичного класу [10, с. 44]. Але сьогодні володіння англійською мовою вже не пов'язується з певною соціальною групою або економічною перевагою.

Останні дослідження підтверджують, що англійська мова є необхідною умовою доступу до працевлаштування по всьому світу. До цього висновку приходять Світовий банк, який пропонує індекс легкості ведення бізнесу. За даними індексу легкості ведення бізнесу, країни з високими показниками в цьому індексі мають сприятливе бізнес-середовище [12]. Один з факторів, які впливають на це, – володіння англійською мовою. Компанії та підприємці, які мають глибокі знання англійської мови, мають перевагу в міжнародних відносинах та можуть швидше знаходити нові бізнес-можливості.

На думку С. Яблокова, англійська мова полегшує заснування бізнесу та комерційну діяльність. Наявність високого володіння в англійській мові допомагає підприємцям зрозуміти та використовувати міжнародні стандарти, документи та законодавство, що сприяє успішному веденню ділових справ та переходу на міжнародний рівень [14, с. 71]. Країни та компанії, які хочуть стимулювати свій підприємницький розвиток, розуміють, що хороші знання англійської мови є важливою складовою

сприятливого бізнес-середовища. Вони вкладають ресурси у підвищення рівня знання мови своїми громадянами і пропонують спеціалізовані курси та навчальні програми для підприємців та працівників, щоб покращити їх комунікаційні навички [4, с. 503]. Це не тільки забезпечує їх із доступом до глобального ринку, але й сприяє загальному економічному зростанню та зміцнює позицію країни на міжнародній арені.

Отже, останні дослідження підтверджують, що володіння англійською мовою є вагомим перевагою у бізнесі та стимулює підприємницький розвиток. Країни та компанії, які розуміють це, інвестують у розвиток мовних навичок своїх громадян і створюють сприятливе бізнес-середовище [11, с. 379]. Англійська мова створює можливості, визначає можливість працевлаштування та розширює горизонти, тому є ключем до економічного розвитку країни. Крім того, взаємозв'язок між рівнем володіння англійською мовою та валовим національним доходом на душу населення може бути циклічним: покращення рівня володіння англійською мовою сприяє зростанню заробітної плати, що, у свою чергу, стимулює уряди і приватні особи вкладати більше в англійську мову, що знову ж таки посилює вивчення англійської мови [8, с. 22]. У багатьох країнах вищий рівень володіння англійською мовою припадає на зменшення кількості молодих людей, які є безробітними або не отримують освіти.

В дослідженні А. Луїс, Т. Корнєєвої, Р. Браз, автори аргументують, що індекси якості життя, такі як Індекс людського розвитку (ІЛР), показують позитивну кореляцію з EF EPI (індексом володіння англійською мовою). ІЛР включає в себе такі показники, як освіта, очікувана тривалість життя, грамотність і рівень життя [7, с. 3588]. Цікаво, що деякі країни з низьким або помірним рівнем грамотності можуть демонструвати високий рівень розвитку, вказуючи на те, що інші фактори, такі як економічне благополуччя, доступ до освіти або медичне обслуговування, можуть мати великий вплив на якість життя населення.

Однак, слід зазначити, що за ІЛР усі країни з високим і дуже високим рівнем володіння англійською мовою відносяться до категорії «Дуже високий людський розвиток» [6, с. 228]. Це може свідчити про те, що майстерність в умінні спілкуватися англійською мовою розглядається як розкіш, що доступна тільки обмеженому колу людей. І навчання англійської мови відводиться дуже обмежений час або ресурси в державних школах та зарубіжних освітніх програмах. Проте, таке сприйняття несе за собою негативні наслідки.

Отже, для покращення якості життя та спрощення доступу до глобальних можливостей, важливо забезпечити широкий доступ до високоякісної освіти та високим рівнем володіння англійською мовою. Україна в цьому плані активно розвивається навіть в умовах війни, розвиваючи державні програми, співпрацю з міжнародними освітніми установами та даючи фінансову підтримку для здобуття англійської освіти громадянами України [5]. Таким чином, в умовах воєнного стану створюються умови для підвищення рівня володіння англійською мовою і покращення якості життя в цілому.

Отже, англійська мова тепер є основною навичкою. Вона має особливий статус і може викладатися та оцінюватися на рівні, еквівалентному навичкам читання та математики на рідній мові [4, с. 503]. З урахуванням зростаючої важливості англійської мови протягом останніх 20 років, ще більш важливо, щоб українці мали хороші знання англійської мови, і не відставали від тенденцій сучасності.

Виклад основного матеріалу. Англійська мова в Україні має свої виклики та досягнення, які відображаються у рейтингу English Proficiency Index (EPI). EPI – це міжнародне дослідження, розроблене компанією EF Education First, яке аналізує рівень володіння англійською мовою у різних країнах [2, с. 18].

Одним з основних викликів, з яким стикаються транснаціональні корпорації, є створення єдності серед людей з різною культурою. Англійська мова виступає в якості засобу спілкування між працівниками, незалежно від їхньої країни або культури, а також робить можливим інноваційний прогрес. У сфері інформаційних технологій особлива увага приділяється міжнародній комунікації. Країни з високим рівнем володіння англійською мовою також мають більшу продуктивність у сфері експорту високотехнологічної продукції, а також сильну наукову базу і розробки, зокрема в аерокосмічній та фармацевтичній галузях.

За останніми даними з 2020 року, Україна посідає 29 місце з 100 країн за рівнем англійської мови. Це позиція вище, ніж більшість країн Європи, але нижче, ніж країни Центральної та Північної Європи [3].

Одним із викликів для України є недостатня кількість висококваліфікованих вчителів англійської мови. В умовах війни, багато шкіл в Україні стикнулися з кадровою проблемою, зі збереженням вчителів, здатних доцільно викладати англійську мову [5, с. 9]. В цьому ракурсі, існує великий ризик негативного впливу такої

ситуації на якість навчання та рівень англійської мови серед українців.

Англійська мова є необхідним елементом національного рівня для наукових досліджень і технологій. У країнах, де володіння англійською мовою є високим, більша кількість дослідників та технічного персоналу займаються дослідженнями і розробками на кожного жителя, а також виділяються більші бюджетні кошти на ці цілі. Можливість отримати користь від досліджень, проведених нами або іншими, участь в міжнародних конференціях та публікаціях, а також співпраця з міжнародними дослідницькими групами залежить від рівня володіння англійською мовою.

Отже, в Україні спостерігаються нижчі показники володіння англійською мовою в порівнянні з середньоєвропейськими країнами. Ці країни мають високий рівень децентралізації, а їхній освітній сектор характеризується значною мовною різноманітністю. Це може бути пов'язано із залишками застарілих методик в системі освіти, де вивчення англійської мови переважно зосереджене на граматиці та базується на повторювальній навчальній програмі без комунікативних методів навчання. Така акцентуація на граматиці та запам'ятовуванні знеохочує учнів, що призводить до постійного зниження рівня володіння англійською мовою, незважаючи на сотні додаткових годин навчання.

Однак, експерти English Proficiency Index пропонують наукові підходи і стратегії, які можуть бути використані для подальшого поліпшення ситуації з навчання англійської мови в Україні (табл. 1).

Враховуючи ці наукові підходи і стратегії, в Україні є потенціал для подальшого покращення ситуації з навчання розмовної англійської мови.

Застосування сучасних методів, практичних вправ, розвитку навичок аудіювання, групової роботи та самостійного навчання, залучення носіїв мови та забезпечення зворотного зв'язку можуть покращити якість навчання і підвищити рівень володіння англійською мовою серед українців.

Україна в останні кілька років зазнавала значних досягнень у покращенні рівня англійської мови. Це можна пояснити зростаючим зацікавленням українців у вивченні англійської, особливо через імміграційні процеси, що зумовлені ситуацією в країні.

За останні роки кількість шкіл та навчальних закладів, які пропонують якісні курси англійської мови, значно зросла. На додаток до цього, з'явилися інтернет-ресурси, що допомагають у вивченні англійської мови, що сприяє її популяризації та доступності для широкої аудиторії.

Варто зазначити, що Україна має досить великий потенціал у сфері інформаційних технологій. За останні роки, українські ІТ-робітники стали досить активними та успішними у цій галузі, що вимагає володіння англійською мовою [15, с. 20]. Вони мають можливість використовувати англійську мову у своїй професійній діяльності та спілкуванні зі зарубіжними партнерами.

Зростання зацікавленості українців у вивченні англійської мови та використанні її у різних сферах життя, разом з розширенням освітніх можливостей та потужним потенціалом українських ІТ-фахівців, стали важливими факторами, що сприяють покращенню рівня англійської мови в Україні. Це відображає значний науковий та логічний прогрес у цій сфері.

Таблиця 1

Наукові підходи і стратегії, за English Proficiency Index

Підхід	Стратегія
Використання сучасних методів навчання.	Активне використання мультимедійних технологій, інтерактивних вправ і гейміфікація сприяють ефективному навчанню мови.
Введення практикувальних вправ.	Навчання розмовної англійської мови передбачає активну участь у практичних вправах, таких як діалоги, дебати, рольові ігри тощо.
Розвиток навичок аудіювання.	Прослуховування англійських розмов, інтерв'ю, аудіокниг тощо, допомагає збагачувати їх словниковий запас і розуміння мовлення різних носіїв мови.
Формування групової роботи.	Групова робота розвиває навички комунікації, співпраці та взаємодії.
Стимулювання самостійного навчання.	Надання додаткового матеріалу для самостійного опрацювання, наприклад, аудіо- та відеозаписи, підручники, розмовні практикуми тощо, допомагає зберегти знання і регулярно вдосконалювати навички.
Залучення носіїв мови.	Спільні заняття з носіями мови, лекторами, культурні заходи та інші події, де можна практикувати свої навички в реальних комунікаційних ситуаціях.
Надання зворотного зв'язку і оцінювання.	Зворотний зв'язок та оцінювання роботи, допомагають розуміти сильні і слабкі сторони в навчанні англійської мови.

Таблиця: [7, с. 3588].

Ще одним фактором, який дозволяє розширити знання в англійській мові це мобільні технології, які відкривають можливість для багатьох людей підключитися до інтернету і взаємодіяти з іншими користувачами, дослідниками, підприємцями, фахівцями та іншими творчими людьми.

Кожного року освітні системи, організації та суспільство змінюються та пристосовуються до ролі англійської мови як провідної. Сьогодні володіння англійською мовою є вимогою для міжнародних ринків праці та робочих місць. З розповсюдженням англійської мови тонкощі формування мовного репертуару стають все більш визнаними, проте не всі мають однакові знання англійської і однакові потреби. У дослідженні EF EPI виявилось, що хоча попит на працівників з володінням англійською мовою на ринку праці є постійним, рівень володіння англійською мовою не розширюється [7, с. 3589]. Відмінності в навичках володіння англійською мовою є незаперечними, а оволодіння мовою є складним і витратним процесом.

В цьому плані, необхідний розвиток програм навчання англійської мови в школах, коледжах та університетах, що надають відповідні навички та знання. Забезпечення доступу до високоякісних матеріалів і ресурсів для вивчення англійської мови та впровадження інтерактивних методів навчання, таких як спілкування з носіями мови та використання мовних програм та додатків є вітальними. Організація мовних програм та проєктів, можуть сприяти інтенсивному вивченню англійської мови. В той час, як посилення ролі англійської мови в різних сферах життя, наприклад, в бізнесі, туризмі та культурному обміні дозволить визнати важливість навичок комуні-

кації англійською мовою і підтримку розвитку таких навичок у дорослих. Слід додати, що практичне спілкування відіграє ключову роль у комунікативних навичках.

Підготовка вчителів англійської мови в розрізі методик комунікативного спілкування є ключовим. Безперервна освіта для вчителів англійської мови та перегляд добре структурованих та реалізованих навчальних програм є розумною інвестицією у майбутнє викладання, оскільки це принесе користь наступним поколінням.

Висновки. Отож, впровадження ефективних інструментів для оцінювання рівня володіння англійською мовою мотивує суспільство до вдосконалення своїх навичок і знань англійської мови. В Україні є потенціал для подальшого покращення рівня навичок англійської мови завдяки застосуванню сучасних методів, розвитку навичок аудіювання, групової роботи та самостійного навчання, а також залученню носіїв мови та забезпеченню зворотного зв'язку. Ріст зацікавлення українців у вивченні англійської та збільшення кількості навчальних закладів і ресурсів, що пропонують курси англійської, також сприяють покращенню ситуації. До того ж, значний потенціал української IT-галузі, яка вимагає володіння англійською, також дає можливість українцям активно використовувати мову у своїй професійній діяльності та спілкуванні із зарубіжними партнерами. До того ж, вивчення англійської мови в контексті глобалізації є важливим в ракурсі неперервної та професійної освіти. Хоча, українці вивчають англійську мову переважно для функціональних цілей, урахування рівня володіння англійською мовою та інших іноземних мов в контексті глобалізації є мотивуючим для його покращення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Boiko A. Formation of students' soft skills by means of integration of English and arts in extracurricular activities. *Art and Education*. 2023. P. 48–53. URL: [https://doi.org/10.32405/2308-8885-2023-3\(109\)-48-53](https://doi.org/10.32405/2308-8885-2023-3(109)-48-53) (date of access: 06.02.2024).
2. Students' perceptions on distance education: A multinational study / P. Fidalgo et al. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 2020. Vol. 17, no. 1. URL: <https://doi.org/10.1186/s41239-020-00194-2> (date of access: 06.02.2024).
3. EF EPI | EF English Proficiency Index | EF Global Site (English). *EF Education First | Deutschland*. URL: <https://www.ef.com/wwen/epi/> (date of access: 06.02.2024).
4. Readiness of future teachers for integrated teaching of educational subjects in foreign language / A. Frumkina et al. *Práxis Educacional*. 2020. Vol. 16, no. 38. P. 502. URL: <https://doi.org/10.22481/praxisedu.v16i38.6023> (date of access: 06.02.2024).
5. Ivashchuk A., Malyk V., Trubenko I., Varha N., Zhalinska I. Analysis of current trends in teaching English in Ukraine. *Revista on line de Política e Gestão Educacional*. 2023. v. 27, n. esp. 2, e023048. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/56835> (date of access: 06.02.2024).
6. Kulichenko A., Polyezhyayev Y. Innovative information and communication technologies for ergotherapists applied during English learning in Ukraine. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2020. 2020. Vol. 10, Iss. 2. P. 228-233. URL: <https://doi.org/10.33543/1002> (date of access: 06.02.2024).

7. Luís A. L., Kornieieva T., Braz R. The importance of english proficiency: the particular case of Ukraine. *17th International Technology, Education and Development Conference*, Valencia, Spain, 6–7 March 2023. 2023. URL: <https://doi.org/10.21125/inted.2023.0969> (date of access: 08.02.2024).
8. Maiev A., Nasakina S. Foreign language training in higher education institutions: evolution, European trends and current challenges in Ukraine. *Pedagogical sciences reality and perspectives*. 2022. P. 26–30. URL: <https://doi.org/10.31392/npu-nc.series5.2022.spec.2.05> (date of access: 08.02.2024).
9. Teaching a Professional Foreign Language to Specialists in Various Industries / S. V. Namestyuk et al. *International Journal of Higher Education*. 2020. Vol. 9, no. 7. P. 59. URL: <https://doi.org/10.5430/ijhe.v9n7p59> (date of access: 08.02.2024).
10. Characteristics of Foreign Language Education in Foreign Countries and Ways of Applying Foreign Experience in Pedagogical Universities of Ukraine / I. Onishchuk et al. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*. 2020. Vol. 12, no. 3. P. 44–65. URL: <https://doi.org/10.18662/rrem/12.3/308> (date of access: 08.02.2024).
11. Poznansky R., Davis D. English Language Proficiency in the Hospitality Industry of Western Ukraine: Pedagogical Challenges and Promises. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*. 2021. Vol. 13, no. 1Sup1. URL: <https://doi.org/10.18662/rrem/13.1sup1/401> (date of access: 08.02.2024).
12. Roshid M. M., Kankaanranta A. English Communication Skills in International Business: Industry Expectations Versus University Preparation. *Business and Professional Communication Quarterly*. 2023. URL: <https://doi.org/10.1177/23294906231184814> (date of access: 08.02.2024).
13. Application of ICT tools in teaching American English for computer science students in the context of global challenges / S. V. Symonenko et al. *Journal of Physics: Conference Series*. 2021. Vol. 1840, no. 1. P. 012048. URL: <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1840/1/012048> (date of access: 08.02.2024).
14. Yablokov S. Trends and Applications of English Language Teaching and Learning in Ukraine Context: A Case-study Method in Teaching English for Specific Purposes for Ukrainian Students. *Arab World English Journal*. 2020. No. 3. P. 282–293. URL: <https://doi.org/10.24093/awej/elt3.23> (date of access: 08.02.2024).
15. Zablotska A. Strengthening of the state educational policy through the implementation of international standards for studying foreign languages in general educational institutions of Ukraine. *Public administration and law review*. 2020. No. 2. P. 19–27. URL: <https://doi.org/10.36690/2674-5216-2020-2-19> (date of access: 08.02.2024).

УДК 811.111'37:159.925

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.1.15>

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ У РОМАНІ Г. ДЖЕЙМСА “THE PORTRAIT OF A LADY”

LEXICAL PECULIARITIES OF THE DIALOGUE IN THE “PORTRAIT OF A LADY” BY H. JAMES

Ігіна О.В.,

orcid.org/0000-0001-7533-2534

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри лексикології та стилістики англійської мови

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Кашуба М.В.,

orcid.org/0000-0002-0989-3250

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри лексикології та стилістики англійської мови

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Кравець Г.Б.,

orcid.org/0000-0003-2388-4606

старший викладач кафедри англійської мови

Національного університету «Одеська морська академія»

У статті розглядаються особливості персонажного діалогічного мовлення, а саме такий тип як «світська бесіда», у романі Г. Джеймса “The Portrait of a Lady” з точки зору категорії комунікативної лінгвістики. Метою даної статті

є аналіз та характеристики системи діалогів у творі та лексичні особливості «світської бесіди». Діалогічне мовлення залежить від таких чинників як суспільна ситуація, тематика, ставлення співрозмовників один до одного. Особливістю діалогів у даному романі є те, що їх можливо віднести до «світської бесіди». В якості комунікативної направленості «світська бесіда» – це спілкування для встановлення або продовження відносин (в залежності від ситуації спілкування, зокрема від ступеня знайомства співрозмовників). Ми можемо стверджувати, що це – один з етапів знайомства, та стратегія управління дистанцією між співрозмовниками. Вона виконує багато функцій, допомагаючи встановити стосунки між друзями, колегами та новими знайомими. Зокрема, допомагає новим знайомим вивчити та класифікувати соціальне становище одне одного. «Світська бесіда» – це особливий тип соціального спілкування, при якому обговорення певної проблеми не вимагає її рішення. Аналіз засвідчує константу стрижневої мети світського спілкування – ініціація і позитивний розвиток вербального контакту – й фіксує зміни в часо-просторовій осі комунікації.

Виокремлено три основні теми «світської бесіди»: подорожі, мистецтво, виховання, визначено групи тематичної лексики. Проаналізовано основні прагматичні функції світського діалогу у тексті роману: знайомство, натяк, оцінка та комплімент, які також характеризуються відповідною тематичною лексикою; розглянуто гендерні особливості діалогів у романі. Розмова між жінками – це обмін компліментами, розмова про освіту, виховання. Чоловіча бесіда направлена на розмежування позицій, встановлення контакту, знайомство та обговорення у вигляді суперечки. Про високе соціальне положення та освіту учасників «світської бесіди» свідчать слова літературного стилю, іншомовна лексика, кліше та відсутність зниженої лексики. Серед стилістичних прийомів було виокремлено епітети, метафори, антонімазію, тощо

Ключові слова: діалогічне мовлення, світська бесіда, комунікативна лінгвістика, гендерні особливості, літературний стиль.

The article under consideration examines the peculiarities of the dialogue, namely such a special type known as “small talk”, in the novel “The Portrait of a Lady” by Henry James, precisely in the category of communicative linguistics. The purpose of this article is the analysis and characteristics of the system of dialogues in the novel and lexical peculiarities of “small talk”. The peculiarities of the dialogue depend on such factors as the social situation, the topic, and the attitude of the interlocutors to each other. The peculiarity of the dialogues in this novel is that they can be attributed to “small talk”. In the terms of the communicative means, “small talk” is a type of communication which aims at establishing or continuing relations (depending on the communication situation, in particular, on the degree of familiarity of the counterparts). We can claim that this is one of the stages of getting to know each other, and a strategy for managing the distance between interlocutors. It performs many functions, helping to establish relationships between friends, colleagues and new acquaintances. In particular, it helps new acquaintances to learn and classify each other’s social status. “Small talk” is a special type of social communication in which the discussion of a certain problem does not require its solution. The analysis confirms the constant core goal of social communication – the initiation and positive development of verbal contact – and records changes in the time-space axis of communication.

Three main topics of “small talk” have been defined: travelling, art, education; the groups of thematic vocabulary have been singled out. The main pragmatic functions of secular dialogue in the text of the novel have been mentioned: acquaintance, hint, assessment and compliment, which are also characterized by the appropriate thematic vocabulary; gender features of dialogues in the novel have been considered. A conversation between women is an exchange of compliments, a conversation about education, upbringing. Men’s conversation is aimed at distinguishing positions, establishing contact, getting to know each other and discussing in the form of an argument. The high social status and education of the participants of the “small talk” are evidenced by literary vocabulary, foreign vocabulary, clichés, and the absence of colloquial vocabulary. Such stylistic devices as epithets, metaphors, antonomasia, etc. have been singled out.

Key words: dialogue, small talk, communicative linguistics, gender peculiarities, literary style.

Постановка проблеми. Одна з ключових позицій сучасної лінгвістики тексту полягає у визначенні і категоризації комунікативної природи художнього тексту, водночас головним завданням комунікативної лінгвістики є аналіз тексту як знакової форми мовленнєвого спілкування. Тому вважаємо доцільним і **актуальним** аналіз діалогічного мовлення, а саме такий особливий тип персонажного мовлення як «світська бесіда», саме у категоріях комунікативної лінгвістики. **Метою** нашої розвідки є аналіз та характеристика системи діалогів твору, лексичних особливостей «світської бесіди».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В лінгвістиці діалог розуміється як діалогічний текст або як розмова, обмін висловлюваннями, мовлення. У цьому відбиваються два рівні діалогічності – формальний, який відповідає розу-

мінню діалогу як тексту, і функціональний, який корелює з його розумінням як мовлення.

Діалог (грец. *Διάλογος* – розмова, бесіда) – тип організації усного мовлення (поряд з монологом), який за своєю формою є розмовою двох або кількох (полілог) осіб. Характер, своєрідність діалогу залежить від таких чинників, як суспільна ситуація, тематика, гендер, ідеологічні позиції учасників розмови, їх ставлення один до одного, до інших, явно чи неявно присутніх при розмові. Тому кожна діалогічна репліка залежить від інших реплік, зумовлюється ними, а її наповнення визначаються контекстом епізоду чи цілого твору, а не тільки наміром мовця.

Персонажне мовлення у романі Г. Джеймса ми можемо охарактеризувати як «світська бесіда».

Поняття «світська бесіда» є широко відомим та дослідженим. У проаналізованих наукових

розвідках світську бесіду подано як приємну, етикетно й культурно детерміновану розмову, обрамлену інформативно-фатичною ілюкцією, а високий рівень стандартизації, жорсткий тематичний добір, дотримання етичних норм соціальної взаємодії, елемент змагання, концертну основу, полілогічність, публічність та офіційність ситуації спілкування задекларовано як її домінуючі ознаки (Г.М. Горлова, В.В. Дементьєв, І.В. Костіна, К.Ф. Сєдов, Й.А. Стернін, В.В. Феніна).

На сучасному етапі коло проблем, на які спрямовано увагу дослідників, розширено вивченням особливостей актуалізації та функціонування світської бесіди в конкретному мовленнєвому просторі, описом її різноманітних трансформацій і порівнянням зі *small talk*, бесідою на загальні теми, розмовою між друзями тощо (Г.С. Белоус, Г.Н. Горлова, В.В. Дементьєв, І.В. Кожухова, Я.Т. Ритнікова, К.Ф. Сєдов, В.В. Феніна та ін.). Нині з'являються праці, у яких світська бесіда розглянута і як міждисциплінарне поняття, зокрема з погляду ділового спілкування (О.В. Васильєва, М.В. Романова). На жанр *small talk* зорієнтовані праці англо-американських вчених у галузі лінгвістики, соціо- й психолінгвістики та когнітивістики (Т. Bickmore, J. Coates, J. Coupland, D. Fine, Н. Kansy, М. McCarthy, L. Mullany, etc.).

Постановка завдання. Спираючись на праці та розробки багатьох українських та англо-американських авторів, вважаємо доцільним і **актуальним** аналіз діалогічного мовлення, а саме такий особливий тип персонажного мовлення як «світська бесіда» у психологічному романі Г. Джеймса, саме у категоріях комунікативної лінгвістики. **Метою** нашої розвідки є аналіз та характеристика системи діалогів твору, лексичних особливостей «світської бесіди» у тексті роману.

Виклад основного матеріалу. Психологічний роман Генрі Джеймса “The Portrait of a Lady” – це твір американського автора, вихідця із Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. Роман написаний у 1881 році, що класифікується періодом реалізму у літературі.

Безпосередніми джерелами виняткової майстерності Джеймса є дві особливості його творчості, в кінцевому підсумку нерозривно пов'язані один з одним. Один з них – це здатність Джеймса більш багатогранно, хоча і не обов'язково більш яскраво, створювати своїх персонажів; інший – ускладненість і витонченість позиції самого автора.

“The Portrait of a Lady” з'явився першим художньо досконалим твором на шляху оновлення психологічної прози. Генрі Джеймс був одним з пер-

ших письменників, які свідомо експериментували з літературною формою і вводили нові прийоми розповіді. Дуже важливого значення у цьому романі набуває розкриття характерів персонажів у форматі монологу та діалогу. Монолог – думки, розбір своїх дій, поглиблення у душу персонажу. На відміну від монологу у творі, діалог грає найважливіше значення, із нього ми дізнаємося про хронотип роману, послідовність дій та відносини між персонажами.

Кожен персонаж роману – це особистість, дуже глибока, розвинена та перш за все стримана, що притаманне власне англійцям. Саме ця стриманість не дає головним персонажам домогтися свого щастя, пізнати сутність кохання, що є дуже дивним, для представників американського суспільства, які стають свідками подій у житті головної героїні роману Ізабелли Арчер та її сім'ї.

У нашому дослідженні були розглянуті лексичні особливості діалогічного мовлення у романі “The Portrait of a Lady”. Перш за все, були виявлені три основні теми, що обговорювались персонажами твору: подорожі, виховання дітей, мистецтво.

Найбільш рекурентними виявились діалоги про подорожі, їх характеризує така тематична лексика: *Italy, England, Florence, Liverpool, London, Rome, (happy/ terrible) journey, train, train station, season (summer/ winter), refreshment, companion, to move, to have a journey, etc.* Основною функцією розмов про подорожі є: обговорення найближчих планів та цілей, повідомлення про них, або навпаки, оцінка та враження від подорожі або переїзду, та додатково ці розмови свідчать про фінансовий стан дійових осіб твору.

“Well, sir, I haven't quite made up my mind what ground I shall take. I feel a good deal cramped. I felt it on the journey from Liverpool to London.”

“Perhaps you were in a crowded carriage”, Ralph suggested [9, с. 61].

Діалоги персонажів про виховання дітей маркуються такою тематичною лексикою як *daughter, father, mother, step-mother, child, (young) lady, convent, education, knowledge, school, to behave, to fit somebody for, to understand, to do something for somebody, etc.* При цьому їх функціями є – обговорення майбутнього дитини, визначення її подальшого способу життя та прищеплення їй якостей гарного тону, таких як: увічливість, чемність, слухняність, повага, розуміння.

“You should not undervalue knowledge before Pansy, who has not finished her education”, Madame Merle interposed, with a smile.

"Pansy will never know any harm", said the child's father. "Pansy is a little convent-flower" [9, с. 177].

Наступною темою для обговорення у романі є мистецтво. Тематична лексика, яка була виділена в романі ц, включає наступні лексичні одиниці: *art, masterpiece, picture, work, painting, gallery, Uffizi gallery, Correggio picture, piece of art, picturesquely, modern, etc.*

"I wonder if you have seen my Correggio", said Henrietta. "I came up on purpose to have a look at it". She went into the Tribune, and he (Caspar Goodwood) slowly accompanied her.

"I suppose I have seen it, but I didn't know it was yours. I don't remember pictures – especially that sort". She had pointed out her favourite work; and he asked her if it was about Correggio that she wished to talk with him [9, с. 309].

Діалоги на тему мистецтва направлені на встановлення статусу між особами, показу знань та усвідомленості в нових тенденціях сучасного мистецтва. Мистецтво займає одну з найважливіших ролей у спілкуванні між представниками вищого суспільства, адже обізнаність у цій темі, вказує на соціальний статус та знання співбесідників.

Аналіз засвідчує константу стрижневої мети світського спілкування – ініціація і позитивний розвиток вербального контакту – й фіксує зміни в часо-просторовій осі комунікації.

У ході дослідження було встановлено чотири прагматичні функції світського діалогу у тексті роману: знайомство, натяк, оцінка та комплімент. Ці діалоги також характеризуються відповідною тематичною лексикою: *glad, please, welcome, lovely, happy, charming, enchanting, to be delighted to, etc.* Ілюстрацією цього є наступні приклади:

"I have never seen anything so lovely as this place", she said. "I have been all over the house; it's too enchanting".

"You are very welcome here", he went on. "I am delighted to see you" [9, с. 17].

Цікавим є факт, що навіть діалоги між членами родини завжди супроводжуються певними клішованими фразами, або фразами, які направлені на натяк до дії. Наприклад:

"The ladies will save us", said the old man; "that is, the best of them will – for I make a difference between them. Make up to a good one and marry her, and your life will become much more interesting" [9, с. 14].

Варто також зазначити, що діалоги у досліджуваному тексті часто містять фрази французькою мовою, наприклад: *vous m'en demandez trop, pension, je vous salue, mesdames, à fond, ce n'est*

pas ma partie, які слугують зв'язкою для компонентів речення:

"You are going to the door with these women? Let me of course not interrupt the ceremony. Je vous salue, Mesdames", she added, in French, to the nuns, as if to dismiss them [9, с. 161].

Використання слів та фраз іншомовного походження у світській бесіді пояснюється тим, що представники англійського вищого суспільства кінця XVIII століття – це люди дуже освічені та багатогранні, для них характерне знання декількох мов, особливо французької.

Також виокремлюються слова, що належать до літературного шару англійської мови, які часто вживаються у діалогах між представниками вищого суспільства, а саме: *to be delighted to, of your powers, in your judgment, etc.*

Слід зазначити, що у тексті досліджуваного роману відсутнє використання зниженої лексики, жаргонізмів, сленгу, що також свідчить про рівень виховання та освіти вищого шару англійського суспільства XIX століття.

Щодо гендерних особливостей світської бесіди, то тут можна помітити суттєві відмінності у спілкуванні чоловіків та жінок. Розмова між жінками – це, зазвичай, обмін компліментами, та розмова про освіту, виховання. Що стосується чоловіків, то це розмежування позицій, встановлення контакту, знайомство та обговорення у вигляді суперечки. Бесіда між чоловіком та жінкою, це переважно привітання, вітання та встановлення контакту.

Не менш цікавим є стилістичні особливості діалогічного мовлення у романі "The Portrait of a Lady". Світська бесіда у тексті досліджуваного роману характеризується великою кількістю стилістичних прийомів, таких як метафора, епітети, іронія, гіпербола, порівняння та антономазія, що надає спілкуванню емоційності, забарвленості та витонченості.

Так, за допомогою метафор автор передає почуття головних героїв, вони використовуються для підсилення впливу естетичної функції на читача:

"Beauty rules the games. Her mouth was a fountain of delight" [9, с. 20].

"Do you know I am rather sorry you didn't mention my name? I should have rather liked to see my name in the papers. I forget what my views were; I have so many! But I am not ashamed of them. I'm drowning in a sea of grief. I am not at all like my brother – I suppose you know my brother? He thinks it a kind of disgrace to be put into the papers; if you were to quote him he would never forgive you" [9, с. 304].

Епітети, використані у романі, виконують спільну з метафорами функцію – підсилення виразності почуттів та емоцій героїв, надають розмові витонченості:

“Do you mean because I am a banker?” asked the old man.

“Because of that, if you like; and because you are so ridiculously wealthy” [9, с. 14].

“You meant she has taken me up. Yes; she likes to take people up. She has been very kind to me, a trembling maiden; but”, she added, with a certain visible eagerness of desire to be explicit, “I am very fond of my liberty” [9, с. 20].

Стилістичний прийом гіпербола використовується автором для передачі почуттів персонажів, стає маркером важливих подій та ситуацій:

“I can't tell you how I hoped that you wouldn't come”.

“I have no doubt of that”, and Caspar Goodwood looked about him for a seat. “Not only had he come, but he meant to stay a little”, “I have told you a million times about loving you. So deep in love am I...” [9, с. 221].

Слід також виокремити такий стилістичний прийом, як антономазія – різновид метонімії, який характеризується як вживання загального імені як власного і навпаки. У тексті роману було зафіксовано два прізвиська Ізабелла Арчер (*Isabel Archer*) та Гаспар Гудвуд (*Casper Goodwood*), і завдяки цьому стилістичному прийому автор надає додаткові характеристики персонажам роману.

Ізабелла Арчер (*Isabel Archer*) – головна героїня роману, її прізвисько, яке перекладається як «стрілець із луку», набуває у тексті додаткове значення – влучність висловлювань, гострота та цілеспрямованість у характері, сила та простота. Підтвердження цьому знаходимо у рядках: «*Isabel Archer was a young person of many theories; her imagination was remarkably active. It had been her fortune to possess a finer mind than most of the persons among whom her lot was cast; to have a*

larger perception of surrounding facts, and to care for knowledge that was tinged with the unfamiliar» [9, с. 38].

Гаспар Гудвуд (*Casper Goodwood*) – другорядний герой роману, його прізвисько перекладається як «гарне дерево». На початку роману складається враження, що це прізвисько підібрано автором дивно, але цей персонаж має стійкий характер, він знає, що йому потрібно, впевнений у своїх вчинках та знає собі ціну. Автор так характеризує свого героя: “*The name of the gentleman was Caspar Goodwood; he was a straight young man from Boston, who had known Miss Archer for the last twelve months, and who, thinking her the most beautiful young woman of her time, had pronounced the time, according to the rule I have hinted at, a foolish period of history*” [9, с. 29].

Тобто, стилістичні прийоми лексичного рівня значно підсилюють прагматичну спрямованість діалогів, передають емоції та думки персонажів, передають авторське відношення до них.

Висновки. У результаті проведеного дослідження ми прийшли до висновку, що світська бесіда – це особливий тип діалогічного мовлення, який функціонує як засіб самоствердження і задоволення потреби публічного вираження своїх думок. Цей тип персонажного мовлення виконує багато функцій, допомагаючи встановити стосунки між друзями, колегами та новими знайомими. Прагматична природа світського спілкування позначає головну стратегічну ціль – ініціацію та розвиток вербального контакту у колі вихованих, освічених представників певної соціально-елітарної групи або осіб, які вимушені під впливом певних обставин демонструвати ці здібності. Учасники світської бесіди дотримуються комунікативних, етичних, естетичних установок спілкування, які регламентуються світським етикетом, та не виходять за рамки константного тематичного репертуару (подорож, виховання, мистецтво).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гаража М. М. Світський дискурс як лінгвістичний феномен: суть, специфіка, перспективи дослідження. *Вісник Дніпропетровського університету*. Сер. : Мовознавство : зб. наук. праць. Дніпропетровськ: ДНУ. 2011. Вип. 17. Ч. 3. С. 30–38.
2. Жовнір М. М. Світська бесіда як український лінгвокультурний феномен і її трансформації в часі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філологічних наук : спец. 10. 02. 01 «Українська мова» / М. М. Жовнір ; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. Київ. 2016. 20 с.
3. Домрачева І. Р., Загнітко А.П. Основи мовленнєвої діяльності. Донецьк: Український культурологічний центр. 2001. 56 с.
4. Коваль Ю.І. Поетичне мовлення. Поетичний стиль. Художній стиль. Художньо-белетристичний стиль. Словник. Київ: Академія. 2007. 566 с.
5. Кононенко В.І. Прагматика художнього тексту: пошуки новостилу: монографія. Київ, Івано-Франківськ: Прикарпат. Нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2021. 365 с.

6. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту. Вінниця: Нова книга, 2004. 387 с.

7. Попік І.П., Тхор Н.М. Лінгвальні особливості діалогічного мовлення у художньому тексті. *Записки з романо-германської філології*. 2022. Вип. 1(48). С. 86–92.

8. Руденко Т. П. Особистість у художній творчості романтизму. Взаємозв'язок філософії і літератури. *Вісник Національного технічного університету України «КПУ»*. Філософія. Психологія. Педагогіка. 2010. № 3(30). С. 65–69.

9. James Henry. The Portrait of a Lady. Biblioteca virtual universal, 2008. 409 p. URL: <https://biblioteca.org.ar/libros/167499.pdf>.

РОЗДІЛ 3 ТЮРКСЬКІ МОВИ

УДК 811.512.161'37

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.1.16>

ЖАНР ТУРЕЦЬКОГО ТЕХНІЧНОГО ТЕКСТУ «ІНСТРУКЦІЯ З ЕКСПЛУАТАЦІЇ» В АСПЕКТІ ПЕРЕКЛАДУ

THE GENRE OF THE TURKISH TECHNICAL TEXT “OPERATING INSTRUCTIONS” IN THE ASPECT OF TRANSLATION

Пілик В.В.,

orcid.org/0000-0001-8987-8845

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри тюркської філології

Київського національного лінгвістичного університету

У статті розглянуто поняття «інструкція з експлуатації», зокрема досліджено шляхи відтворення при перекладі жанрово-стилістичних особливостей інструкцій. Досліджено тексти турецькомовних і українськомовних інструкцій до побутових приладів, проаналізовано мовні засоби, які використовуються для створення тексту інструкції та способи їх передання українською мовою. Встановлено, що інструкція до побутової техніки є жанром науково-технічного стилю і слугує для повідомлення точних фактів, які описують спеціальну галузь, а також сприяє спрощенню процесу сприйняття інформації. Визначено особливості композиційної структури інструкцій з експлуатації, зокрема, з'ясовано, що вони містять типові інформаційні блоки, будуються за чіткими шаблонами, характеризуються стандартним розташуванням матеріалу, лаконічністю, логічністю і наявністю невербальних засобів, таких як схеми, малюнки, умовні знаки. Різниця між турецькими та українськими текстами інструкцій спостерігається як на стилістичному рівні, так і на рівні синтаксису і лексики, тому адекватний переклад не може відбуватися без адаптації. У розглянутих текстах інструкцій з експлуатації виявлено значну кількість науково-технічної термінології, технічної фразеології. Визначено лексико-граматичні особливості текстів інструкцій. Обґрунтовано, що основним принципом, якого повинен дотримуватися перекладач фахових текстів, є, насамперед, розуміння змісту термінів турецькою мовою та прагнення до точного й однозначного відтворення їх у перекладі. Описано особливості перекладу скорочень, власних назв, зокрема прийоми, до яких слід вдаватися за відсутності одиничного відповідника певної власної назви вихідної мови. Вищезазначені стилістичні та лексико-граматичні характеристики науково-технічних документів впливають на їх комунікативні характеристики, які мають бути відтворені в процесі перекладу. Наголошено на важливості і необхідності продовжувати роботу щодо накопичення досвіду перекладу турецьких науково-технічних текстів, аналізу наявних і розроблення нових правил, які могли б забезпечити їхній якісний переклад, підкреслено значимість вивчення стилістичних особливостей перекладу науково-технічних текстів, що, безперечно, є перспективними для подальшого дослідження

Ключові слова: жанрово-стилістичні особливості, науково-технічний текст, інструкція з експлуатації, лексико-граматичні особливості, переклад.

The article deals with the concept of «operating instruction», in particular, the ways of reproducing the genre and stylistic features of instructions in translation. The texts of Turkish and Ukrainian-language instructions for household appliances are studied, the language means used to formulate the text of the instruction and the ways of their transmission in Ukrainian are analyzed. It has been established that instructions for household appliances belong to the scientific and technical functional style and serve to communicate accurate facts describing a special field, as well as to simplify the process of cognition of information. The article identifies the peculiarities of the compositional structure of operating instructions, in particular, it is found that they contain typical information blocks, are built according to clear templates, are characterized by a standard arrangement of material, conciseness, logic and the presence of non-verbal means, such as diagrams, drawings, and symbols. There are differences between Turkish and Ukrainian instructional texts at the stylistic level, as well as at the level of syntax and vocabulary, so adequate translation cannot take place without adaptation. A significant amount of scientific and technical terminology and technical phraseology was found in the analyzed texts of operating instructions. The lexical and grammatical features of the instruction texts are determined. It is substantiated that the main principle that a translator of professional texts should adhere to is, first of all, to understand the meaning of terms in Turkish and strive for their accurate and unambiguous reproduction in translation. The article describes the peculiarities of translating abbreviations and proper names, in particular, the techniques that should be used in the absence of a single equivalent of a particular proper name in the source language. These stylistic, lexical and grammatical features of scientific and technical materials directly affect their communicative character, which must be reproduced in translation. The author emphasizes the importance and necessity of continuing to work on accumulating experience in translating Turkish scientific and technical texts, analyzing existing and developing new rules that could ensure their high-quality translation, and

emphasizes the importance of studying the stylistic features of the translation of scientific and technical texts, which are undoubtedly promising for further research on the features of scientific and technical genres.

Key words: genre and stylistic features, scientific and technical text, operating instruction, lexical and grammatical features, translation.

Постановка проблеми. Галузь науки і техніки перебуває в постійному розвитку, з'являються нові прилади та інструменти, які завдяки процесам глобалізації стають популярними не тільки в країні виробника, але й в усьому світі, а тому вивчення особливостей перекладу технічних текстів є актуальною темою дослідження. Оскільки технічний текст дуже часто слугує керівництвом з використання інформації, яка в ньому міститься, то, відповідно, технічний переклад вимагає від перекладача не тільки чудового знання мови оригіналу й перекладу, а й «занурення» в обрану технічну сферу для відтворення конкретних понять в технічному документі. Мовне оформлення інструкції, завдяки стандартизації, що забезпечує економне використання засобів, спрощує написання й сприйняття цього тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості перекладу текстів науково-технічного стилю досліджували Н. Кузьменко, В. Карабан, І. Корунець, Т. Кияк та ін. Дослідники зазначають, що відмінними рисами технічного перекладу від інших видів перекладу є висока насиченість термінологією, точність, чіткість, лаконічний виклад матеріалу та відсутність образно-емоційних виразових засобів. Основною вимогою до науково-технічного перекладу автори називають адекватне відтворення інформації.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження текстів турецькомовних та українськомовних інструкцій до побутових приладів і аналіз особливостей їх відтворення українською мовою. Відповідно до мети роботи поставлено такі завдання: проаналізувати стилістичні особливості жанру «інструкція з використання»; розглянути лексичні та граматичні особливості текстів інструкцій; визначити основні труднощі при перекладі турецькомовних інструкцій українською мовою; описати вимоги, обов'язкові для досягнення адекватного перекладу науково-технічних текстів загалом і жанру «інструкція» зокрема.

Виклад основного матеріалу. Інструкції з експлуатації побутової техніки належать до науково-технічного функціонального стилю і є нормативними довідково-інформаційними виданнями, які окреслюють правила безпечного і правильного користування пристроями, машинами, апаратами тощо. Одним із головних завдань інструкцій є комунікація між виробником і корис-

тувачем, ознайомлення людей із усіма необхідними характеристиками продукту. Тексти цього жанру дуже схожі один на одного, насамперед за своєю структурою. Типова інструкція містить інформацію про встановлення приладу, його експлуатацію, чищення, технічне обслуговування та догляд, умови зберігання, включає схеми, малюнки, умовні знаки тощо. Виразна структурованість інструкцій забезпечує гарне розуміння інформації та сприяє реалізації комунікативно-прагматичного завдання. Слід зауважити, що розділи про загальні правила безпеки та технічні характеристики зазвичай знаходяться на початку інструкції, що пояснюється загальним дедуктивним принципом, за яким будується інструкція, який полягає у поданні інформації від загального до конкретного. Іншою характерною особливістю інструкцій з експлуатації є пункт «подяка споживачам», який можна побачити на першій сторінці: *Değerli Müşterimiz, Arçelik ürününü tercih ettiğiniz için teşekkür ederiz. – Şanovni klijentu! Dякуємо за те, що надали перевагу продукції компанії Арчелік.*

Кожен з цих розділів має свої характерні мовні особливості в турецькій та українській мовах, а відмінності, які існують між двома мовами спричиняють труднощі при перекладі інструкцій з однієї мови на іншу. У нашому випадку мовою оригіналу виступає турецька мова, тому вимоги щодо максимально можливої еквівалентності перекладів інструкцій з експлуатації українською мовою викликають необхідність детального вивчення мовних особливостей цього жанру науково-технічного тексту, а також дослідження способів адекватного відтворення особливостей при перекладі. Критерії адекватного науково-технічного перекладу чітко сформульовані Кияком Т.Р.: «Він повинен точно передавати зміст оригіналу, містити загальноприйнятну в мові перекладу термінологію й відповідати нормам науково-технічної літератури, переклад якої здійснюється» [1, с. 45].

Характерними особливостями науково-технічного тексту є його інформативність, логічність, чіткість, точність, об'єктивність, ясність і зрозумілість. Стандартизацію тексту інструкції можна фіксувати як на рівні граматичних зв'язків, так і на рівні лексики.

До лексичних особливостей текстів науково-технічного дискурсу слід передусім віднести

використання термінів. Термін є спеціальною номінативною лексичною одиницею, представлена словом або словосполученням, що використовується для точної номінації поняття. Саме терміни мають ключове значення та несуть найбільше інформативне навантаження у науково-технічних текстах, тому переклад термінологічних одиниць та вибір оптимального відповідника в мові перекладу є першочерговим завданням перекладача. У турецьких інструкціях з експлуатації часто зустрічаємо багатокомпонентні терміни, наприклад: *sifir derece bölmesi* – нульова камера; *ayarlanabilir ayaklar* – регульовані ніжки, *kontrol paneli* – панель керування, *yükleme karağı* – дверцята, є й однокомпонентні терміни, які в перекладі українською мовою часто потребують трансформації додавання: *sebzelik* – відділення для овочів, *uyurtalık* – полиця для яєць. В. Карабан до лексичних труднощів науково-технічного перекладу відносить «багатозначність слів (термінів) та вибір адекватного словникового відповідника або варіанту перекладу слова (терміна), особливості вживання загальнонародних слів в науково-технічних текстах, правильне застосування того чи іншого способу перекладу лексики, визначення межі припустимості перекладацьких лексичних трансформацій, переклад термінів, неологізмів, аббревіатур, псевдоінтернаціоналізмів, етноспецифічної лексики, різного роду власні імена і назви (фірм, установ і організацій) тощо» [2, с. 12]. При перекладі інструкцій слід дотримуватися єдності термінології, властивої для даної галузі знань, тобто використовувати як авторитетне джерело технічних термінів спеціальні двомовні та одномовні тлумачні словники.

Серед лексичних проблем перекладу інструкцій з експлуатації можна виділити переклад аббревіатур, загальномовних та спеціальних скорочень, умовних позначень тощо. Наприклад, *Bu ürün AB AEEE Direktifine (2012/19/AB) uygundur.* – Цей продукт відповідає директиві ЄС WEEE (2012/19/ЄС). Усі варіанти скорочень перекладають відповідними скороченнями, які є нормативними в мові перекладу.

Окремо слід згадати про переклад власних імен та назв, які, як відомо, відтворюються трьома способами, до який належить перекладацька транскрипція, транслітерація або використання в тексті іноземного імені зі збереженням його графіки: Наприклад, *Arçelik A.Ş. tarafından üretilmiştir.* – Виготовлено акціонерним товариством Арчелік. *Beko Çağrı Merkezi haftanın 7 günü 08:00–24:00 saatleri arasında 444'lü telefon numarası ile canlı olarak hizmet vermektedir.* – Бу

можете зателефонувати до колл-центру *Beko* протягом 7 днів на тиждень з 08:00 до 24:00 години за номером 444.

Якщо існує усталений варіант перекладу (назв установ, організацій, компаній), обов'язково використовуємо саме його: *Bu ürün, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yayımlanan "Atık Elektrikli ve Elektronik Eşyaların Kontrolü Yönetmeliği"nde belirtilen zararlı ve yasaklı maddeleri içermez.* – Цей продукт не містить шкідливих і заборонених речовин, зазначених у «Положенні про контроль за відходами електричного та електронного обладнання», затверджене Міністерством екології та урбанізації Турецької Республіки.

Найчастотнішими є конструкції з дієсловами та віддієслівними іменниками на позначення дій. Стандартними для інструкцій можна назвати розповідні конструкції, які використовуються в описовій частині тексту, та спонукальні конструкції, які знаходяться у частині з вказівками. Речення здебільшого є лаконічними, часто використовуються пасивні конструкції, дієприкметникові та дієприслівникові звороти, умовні речення. Окрім дієслів на позначення дії, яку потрібно виконати, у текстах використовується зобов'язальний спосіб дієслова, який здебільшого виражає спонування до дії через пораду, прохання, заклик тощо. Так, наприклад: *Ütüyü kullanacağınız ve koyacağınız zeminin yüzeyi sabit olmalıdır.* – Праску слід використовувати та розміщувати на рівній, стійкій поверхні. Слова «повинен», «зобов'язаний» зазвичай не вживаються при перекладі, перекладачі трансформують речення з лексемами «повинен» або «зобов'язаний» на «слід», «рекомендується», «необхідно», «необхідно, щоб», «дозволяється тільки», «не допускається», «забороняється», «не слід» тощо. Поєднання афікса *-malı* з афіксом заперечення *-ma, -me* має значення поради по відношенню до адресата або інструкції до виконання дії: [3, с. 151]: *Temizlik ve kullanıcı bakım işlemleri, başlarında bir büyük olmadığı sürece çocuklar tarafından yapılmamalıdır.* – Очищення й технічне обслуговування не можна виконувати дітям без нагляду дорослих.

У текстах турецькомовних інструкцій до адресата звертаються, використовуючи особове закінчення 2-ї особи множини, що перекладається українською мовою за допомогою займенника «ви» або безособовими реченнями: *Arçelik ürününü tercih ettiğiniz için teşekkür ederiz.* – Дякуємо, що ви обрали продукцію компанії Арчелік. На автора в турецькій мові вказує займенник *biz*, особове закінчення або назва компанії: *Sizlere iyi*

ürün vermek kadar, iyi hizmet vermenin de önemine inanıyorsunuz. – **Ми** переконані у тому, що маємо забезпечити вас високоякісними продуктами та послугами.

Інструкції з експлуатації побутових приладів містять низку клішованих фраз, які часто мають такий самий клішований відповідник у мові перекладу: *Ürünü kullanmadan önce kullanma kılavuzunun tamamını dikkatle okuyun* – Перед використанням пристрою уважно прочитайте інструкцію. Найчастіше клішованими фразами користуються у розділі «Загальні правила безпеки», оскільки інформаційне наповнення цієї частини інструкції повторюється або має схожість у кожному документі.

У турецькомовних інструкціях спонукальні конструкції утворюються за допомогою наказового способу дієслова другої особи множини шляхом додавання до основи дієслова ненаголошеного афікса *-(y)in/in/un/ün*: *Bu cihazı her tür sıcak yüzeyden uzak tutun* – Тримайте цей прилад подалі від гарячих поверхонь. Форми наказового способу в українській інструкції утворюються від основи теперішнього (майбутнього часу) за допомогою закінчень другої особової парадигми. Заперечні конструкції можуть перекладатися за допомогою слів «забороняється», «не слід», «не можна» тощо. – *Bu cihazı temizlemek için kesinlikle benzin, solvent, aşındırıcı temizleyici veya sert fırça kullanmayın.* – Категорично забороняється використовувати бензин, розчинник, абразивні засоби для чищення або жорсткі щітки для очищення приладу. Заперечні конструкції наказового способу використовуються з метою запобігти небажаним діям, які можуть призвести до травми користувача або пошкодження продукту: *Cihazı, kullanım atasının dışında hiçbir amaç için kullanmayın.* – Не використовуйте пристрій для інших цілей, окрім тих, для яких він призначений.

Окрім того, настанови директивного характеру можуть передаватися шляхом використання умовних речень, які в турецькій мові утворюються за допомогою афікса умовності *-sa / -se*: *Eğer makine tahta sandıkla paketlenmişse sandığın çivilerini çıkartarak sandığı sökün.* – У випадку, коли машина поміщена в дерев'яну коробку, видаліть скоби кріплення і витягніть її з дерев'яної конструкції.

Грамматична побудова речення турецької мови відрізняється від граматичної будови в українській мові, тому мовні традиції цільового простору вимагають певних змін та перестановок. При перекладі інструкцій з експлуатації побуто-

вих приладів найчастіше вдаються до застосування таких трансформацій:

– додавання: *Tüm pişirmelerde cam tepsiyi kullanınız* – Скляне деко використовується для готування в усіх типах духовок;

– вилучення: *Kabloya verilecek herhangi bir zarar, ciddi elektrik çarpmaları ile sonuçlanabilir.* – Будь-яке пошкодження кабелю може призвести до серйозного ураження електричним струмом;

– заміна частини мови: *Mükemmel bir sonuç alabilmek için çok sıcak bir hava akımı gereklidir.* – Для отримання ідеального результату потрібен дуже гарячий потік повітря;

– інтеграція: *Pişirme sırasında veya bitiminde fırın kapağını açarsanız mikrodalga yayılması ve pişirme işlemi sona erer. Bu sizlerin güvenliği içindir.* – Якщо відкрити дверцята духовки під час або наприкінці готування, задля вашої безпеки випромінювання мікрохвиль та робота приладу призупиняється;

– перестановка: *Bu kılavuzun tamamını ve verilen diğer belgeleri ürünü kullanmadan önce dikkatle okuyun ve bir başvuru kaynağı olarak saklayın.* – Перед експлуатацією виробу уважно прочитайте інструкцію й іншу надану документацію та збережіть її як довідковий матеріал. На відміну від турецької мови українська має вільний порядок слів. Проте, згідно з законом зорового сприйняття під час читання другу частину речення сприймають як більш значущу [4, с. 70]. Тому в письмовому мовленні вдаються до лінійного подання інформації, при якому на початку речення подається другорядна інформація, а основна розташовується в кінці, і, таким чином, логічно наголошується. Саме з цієї причини під час перекладу використовується перmutація членів речення.

Для інструкцій з експлуатації характерним є обмежене використання часових форм дієслова. Найчастотнішим є теперішній-майбутній час на *-ir* (у відповідних фонетичних варіантах), який в українських інструкціях передається за допомогою теперішнього часу дієслова: *Makine, içine konulan çamaşırın ağırlığına göre su miktarını kendisi ayarlar.* – Машина сама регулює необхідну кількість води відповідно до ваги поміщеної в неї білизни. *Hasarlı ürünler güvenliğiniz için tehlike oluşturur.* – Пошкоджені вироби становлять загрозу вашій безпеці. Дуже часто теперішній-майбутній у поєднанні з формою можливості на *-abil* слугує для вираження передбачення: *Çamaşırlarınızda leke kalabilir.* – На вашій білизні можуть залишитися плями. Для позначення майбутньої дії використовується майбутній кате-

горичний час з афіксом присудковості третьої особи однини -асактір (у відповідних фонетичних варіантах), який українською мовою так само передається дієсловом у формі майбутнього часу: *Çamaşır makinesini çalıştırmadan önce, nakliye emniyet civatalarını sökün! Aksi takdirde ürün hasar görecektir.* – *Перед початком роботи пральної машини відкрутіть транспортувальні запобіжні болти, інакше виріб буде пошкоджено.*

Характерною граматичною ознакою інструкцій є наявність пасивних конструкцій. Пасивні форми використовують у зв'язку з тим, що відсутня необхідність в ідентифікації особи або через недоцільність встановлення особи виконавця. В турецькій мові форми пасивного стану зустрічаються значно частіше, ніж в українській. В українській мові пасивний стан реалізується за допомогою дієприкметників минулого часу, постфіксів -сь, -ся, предикативних часток -но, -то: *Ürününüz, Malkan Makina'nın modern tesislerinde üretilmiştir.* – *Цей продукт був виготовлений на сучасному обладнанні компанії Malkan. Bu bilgilerin operatöre*

faydalı olması düşünülmüştür. – *Ця інформація призначена для операторів. Her türlü dış ve iç giyim çeşidinin el ütüsü ile ütülenmesinde kullanılır.* – *Використовується для прасування всіх видів верхнього одягу та нижньої білизни.*

Висновки: Переклад інструкцій з експлуатації є одним із найвідповідальніших видів перекладу, який вимагає від перекладача не лише знання мови, але й вузькогалузевих профільних знань об'єкта перекладу. Перекладаючи науково-технічні тексти, необхідно пам'ятати про відмінності в будові речень між турецькою мовою та українською, а також відмінності в системній організації мови. У процесі перекладу основну увагу слід зосередити на його адекватності та точності з урахуванням кінцевої мети – максимально точного відтворення тексту оригіналу українською мовою. Подальшою перспективою наукового пошуку в обраному напрямі вважаємо вивчення стилістичних особливостей перекладу науково-технічних текстів, що, безперечно, є необхідним для дослідження особливостей й інших науково-технічних жанрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кияк Т.Р. Теорія і практика перекладу. Вінниця: Нова книга, 2006. 240 с.
2. Карабан В. Переклад англійської наукової і технічної літератури: Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. 4-е вид., виправлене. Вінниця: Нова книга, 2004. 574 с.
3. Спотар-Аяр Г.Ю. Підліпний Я.С. Зобов'язальний стан в турецькій мові. Knowledge, Education, Law, Management. Lublin, 2021 № 2 (38), vol. 1, с. 150–158.
4. Колос Ю. З. Особливості передачі вимог в інструктивних текстах під час перекладу з англійської мови українською. 2021. URL: http://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PolNTU/9825/1/НВ%20МГУ_Колос_70-72.pdf

РОЗДІЛ 4 ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

UDC 81'1:[323.1:159.923.2](=161.2)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.1.17>

(RE)SHAPING UKRAINIAN IDENTITY THROUGH LINGUISTIC CHOICES DURING FULL-SCALE RUSSO-UKRAINIAN WAR (BASED ON VOLODYMYR ZELENSKYI INDEPENDENCE DAY SPEECH ON AUGUST 24, 2023)

(RE)ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЗАСОБАМИ ЛІНГВІСТИЧНОГО ВИБОРУ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПРОМОВИ ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО З НАГОДИ ДНЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ 24 СЕРПНЯ 2023 Р.)

Halasa I.S.,

orcid.org/0000-0002-9186-6357

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of International Economic Relations
Educational and Scientific Institute of International Relations named after B.D. Havrylyshyn
of the West Ukrainian National University,
Guest researcher,
King's College London, Great Britain*

Linguistic implications form vital insights for understanding the nature of war discourse. They also demonstrate ways in which language is manipulated in order to achieve definite goals. Most of recent studies in different fields confirm the fact that war discourse actors can use language as means for their tasks completion: whether to establish their points of view or to build alliances. However, very few of them explicitly show how this is done linguistically.

Ukrainian identity has been questioned for centuries. Struggles between the Eastern Slavic and ethnic Ukrainian national identity admirers in the early years of Ukrainian independence provoked national identity politization. Since there was no common understanding of national identity definition, post-independent Ukraine suffered from many tensions. As a result, language issue has always been very complex. Political actors used to and still do continue to use language in their speeches to manipulate people's opinions and preferences. The full-scale invasion of Russian Federation to Ukraine on February 22, 2024 provided language with a new role and new functions. It is viewed as both a linguistic weapon and soft power. Neologisms and war metaphors, allusion and euphemisms, humor and sarcasm are constantly occurring in the speeches of Ukrainian political leaders, defenders, citizens in order to mark one of the most tragic periods in Ukrainian history.

The studies of language within the critical linguistics framework are mainly motivated by an understanding of the importance of language as a vehicle able to shape, transform or misrepresent the reality. This study is a socio-linguistic analysis of Ukrainian war discourse, produced by the Ukrainians, in general, and by Volodymyr Zelenskyi, in particular, in order to support, inspire, encourage and build resilience during the full-scale Russo-Ukrainian War. Method of this definite research project is Ukrainian Independence Day speech of Volodymyr Zelenskyi presented during the full-scale Russo-Ukrainian war on August 24, 2023. The study is aimed at answering the following questions: What function, if any, does the speech of Volodymyr Zelenskyi have on the Ukrainian audience? And what linguistic means, if any, does the Ukrainian President deliberately use to achieve his goals while interacting with the Ukrainians?

Key words: critical discourse analysis, full-scale war, Ukrainian identity, linguistic devices, influence, manipulation.

Правильний лінгвістичний вибір формує життєво важливі ідеї для розуміння природи дискурсу війни. Він також демонструє способи маніпулювання мовленням для досягнення конкретних цілей. Переважна більшість досліджень у різних галузях наукового вчення підтверджує той факт, що мовці воєнного дискурсу можуть використовувати мовні засоби для досягнення поставлених перед собою завдань: чи то для окреслення своєї точки зору, чи то для створення союзу із співрозмовником. Однак дуже мало з них демонструють лінгвістичний аспект досягнення мети.

Українську ідентичність століттями ставили під сумнів. Боротьба між прихильниками східнослов'янської та етнічної української національної ідентичності в перші роки незалежності спричинила її політизацію. Оскільки не було єдиного розуміння щодо трактування національної ідентичності, Україна страждала від постійного протистояння та напруження. Як наслідок, мовне питання залишалось складним. Політичні актори використовували і досі продовжують використовувати мову у своїх промовах для маніпулювання думкою та вподобаннями громадян. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну 22 лютого 2024 року наділило мову новими функціями.

Вона стала одночасно зброєю та м'якою силою. Неологізми та воєнні метафори, алюзія та евфемізми, гумор та сарказм часто зустрічаються у виступах українських політичних лідерів, захисників, громадян, щоб зафіксувати у пам'яті один із найтрагічніших періодів української історії.

Вивчення мови в рамках критичної лінгвістики є важливим для її розуміння як засобу, здатного формувати, трансформувати або спотворювати реальність. Це дослідження є соціолінгвістичним аналізом українського воєнного дискурсу, створеного українцями загалом і Володимиром Зеленським зокрема, щоб підтримати, надихнути, підбадьорити та сформувати стійкість під час повномасштабної російсько-української війни. Методом цього конкретного дослідницького проекту є промова Володимира Зеленського з нагоди Дня Незалежності України, виголошена після повномасштабного російсько-українського вторгнення Росії на територію незалежної України 24 серпня 2023 року. Дослідження спрямоване на те, щоб дати відповідь на такі запитання: Які функції виконують виступи Володимира Зеленського, та який вплив вони мають на громадян? А також, які мовні засоби свідомо використовує Президент України для досягнення своїх цілей у спілкуванні з українцями?

Ключові слова: критичний дискурс-аналіз, повномасштабна війна, українська ідентичність, лінгвістичні засоби, вплив, маніпуляція.

Regardless whether the world changed drastically or just found an argument to justify the change, the full scale Russo-Ukrainian War is an event that has been used as the turning point to lead the public opinion through political and war discourse to support political and military actions or to set alignments with specific ideological positionings in Ukraine. A historical analysis puts facts that strike society in a particular moment into perspective. In the case of the Russo-Ukrainian War, there is a tendency to vividly show the scope of the tragedy to fully demonize the enemy through portraying their "otherness". And in the central core of this is the picture of Ukraine (its language problem, values, church and so on) as the universal symbol. This terrifying time-period is crucial not only for Ukraine, but equally for the rest of Europe. Situation in Ukraine also changed European perspectives on foreign policy, security, alienation, etc. Other consequences may not be so visible at first glance, but they are a result of the effects of the Russo-Ukrainian War, which changed and are changing many aspects of Ukrainians' lives.

It is interesting that the most controversial of all types of discourse is *war discourse*. Some scientists consider it to be a part of *political discourse*. We believe that the most accurate interpretation of the concept *political discourse* is as follows: it is a manifestation of political communication, which involves the actualization of a political text in a communicative act of interaction between a political subject (politician, state authority, political party) and a political object (audience, electorate, voters). Some researchers, in particular Fomenko, state that political discourse is a set of all speech acts in political discussions [2, p. 4].

There are also different definitions of the notion *war discourse*. It is evident that *war discourse* can provide a critical context for its users to make direct and indirect allusions between the conflict and modern concerns. Soldiers familiarise themselves with the formal and informal terms of the army through their training and service [13, p. 458]. It is clear that *war*

discourse is sometimes viewed by the journalists as a type of lexical dependence. That means that some linguistic means used by the journalists to describe war are borrowed from war-related rhetoric developed in other fields (humanitarian aid, diplomacy, or human rights advocacy). Moreover, the media representatives in their articles find practical reliance on humanitarian organisations. These are the facts that influence the discourse of war in the articles of the journalists [4, p. 61]. In the current aggressive Russia's war discourse, it is important to highlight the attitudinal mental representations shared by Russians who support the physical and cultural destruction of Ukraine. Consequently, this analysis could explain allowance of military offensive among the Russian audience and discover the discursive ways of its legitimization in Russian society [12, p. 132]. In my opinion, discourse of Russo-Ukrainian war is definitely characterized by strong "masculinity". Metaphor and allusion are the most popular stylistic devices in speeches of social actors of Ukraine and Russia. Verbal aggression, intolerant expressions, and negative connotation of most linguistic means are present more often in the messages of Russian speakers.

The studies of language within the critical linguistics framework are mainly motivated by an understanding of the importance of language as a vehicle able to shape, transform or misrepresent the reality. **The purpose** of this study is to demonstrate: *What functions, if any, do the speeches of Volodymyr Zelenskyy have on the Ukrainian audience? And what linguistic means, if any, does the Ukrainian President deliberately use to achieve his goals while interacting with the Ukrainians?* Ukrainian Independence Day speech of V.Zelenskyy presented during full-scale Russo-Ukrainian war on August 24, 2023 form the method of the study. For the data analysis, Critical Discourse Analysis is used.

Results and discussion. Understanding the very core of Ukrainian identity will surely help understand how Ukrainians think, what they are dreaming about,

what makes them happy, sad or angry. Consequently, one will be aware why they choose specific linguistic means to describe their state, why they prefer unique sense of humor to depict a definite situation. So far I managed to note three groups of war vocabulary in Ukraine caused by the full-scale invasion of Russia to Ukraine:

1. Vocabulary connected with horror and disaster: “air raid alarm”, “siren”, “missiles”, “invaders”, “terrorists”, “occupants”, “genocide”, “shelling”, “fighter jet”, “air defense”, “nuclear weapon”, “shelter”, “explosions”, “disinformation”, “displaced”, “refugees”, “annihilate”, “danger”, “smashed kitchens”, “remnants of bedrooms”, “silence”, “tickets”, “trash”, “warehouse”, “bodies”, etc.

2. Enthusiastic and patriotic vocabulary: “Glory to Ukraine”, “Glory to the Heroes”, “Be brave like Ukraine”, “Glory to the Armed Forces of Ukraine”, “Good evening. We are from Ukraine”, “defenders”, “victory”, “peace”, “independence”, “Russian warship”, “anxiety”, “love”, “hope”, “belief”, “freedom”, “future”, etc.

3. Neologisms: “macronism”, “javelin”, “humanitarian corridor”, “putler” (not capitalized), “putin”, “kaputler”, “orcs”, “russists”, “raschists”, “gauleiter”, “collaborator”, “polizei”, “Johnsonuk”, “to play Scholz”, “russia” (not capitalized), “Bucha”, “Irpın”, “cyborgs”, “TikTok army”, “Bayraktar”, “inthreedays”, “to kimize”, “pixel”, “arrival”, “to start the tractor”, “clear sky”, “discotheque”, etc.

Ukrainians don't capitalize such words as “putin”, “russia”, “kreml” any more showing the lack of respect. “Inthreedays”, as one word, is referred to Russians who were dreaming of invading Kyiv in three days. “Johnsonuk” is Boris Johnson's Instagram page. “Uk” is a typical suffix for Ukrainian surnames. So, if read together, one can think about a holder of a Ukrainian surname. “Macronism” means to speak politely, but providing no help. “To play Scholtz” stands for behaving as if you don't understand what is going on.

Speaking about language preferences in Russia war discourse, I would definitely highlight the following words: “nazi”, “neo-nazi”, “nazism”, “denazification”, “ukronazism”, and “demilitarization”. This is the way Russian authorities legitimize armed conflict convincing their citizens in Russia's role of a helper and savior. Moreover, Russian media uses the approach of “otherness”.

Corpus Analysis. This paper interprets President Zelenskyy's Independence Day speech presented on

August 24, 2023. It is analyzed from the perspective of critical discourse analysis.

Volodymyr Zelenskyy is the sixth president of Ukraine since 2019. He was formerly a comedian and an actor. In March 2018, members of Zelenskyy's production company Kvartal 95 registered a new political party called *Servant of the People* the same name as the television program that V. Zelenskyy had starred in over the previous three years. Taking into account Zelenskyy's former career, discourse has always been an important tool to influence and manipulate the audience. Kvartal 95 humor, sarcasm and satire were the key means to reach the recipients before his presidential ambitions. And his political speeches in the role of the President became the main source of information and support to the Ukrainians during the full-scale invasion of Russia to Ukraine.

In general, Volodymyr Zelenskyy's speeches perform four functions, according to my observation. They are:

1. *Unifying function.* The aim of this function is to unite the citizens of Ukraine against the common enemy – Russian Federation. The President keeps telling that only together the Ukrainian nation will be able to win the war (“Бо ви важливі. Всі українці! Хоч би де довелося зараз бути”, “Кожен, хто організовує збори й підтримує вогонь волонтерства, цієї щирої української єдності”, “І головне, що ми всі тебе не втратили”, “Бо ми всі зробили так, що коли один говорить: «Слава Україні!», весь світ відповідає: «Героям слава!»”).

2. *Supportive and encouraging functions.* Being the leader of the nation, Volodymyr Zelenskyy is considered to be one of the most influential people in Ukraine who is able to support and encourage Ukrainians, make them believe in better future, give them hope and provide them with help (“Дякую кожному, хто чекає рідних із фронту, кожному, хто щодня молиться за них, хто телефонує чи пише таке важливе «Як ти?», аби почути таке бажане «Все добре!» Таке цінне «Я тебе кохаю»... «Наш син зробив учора перший крок»... «Доця сьогодні сказала: «Тато»...”, “І коли в будь-якій країні мама дає своїй дитині книжку українською, щоб дитина не втратила себе й свого, коли мама вчить української, коли переживає за Україну й чекає новин з України, чекає, щоб можна було повернутися, – це найважливіше”).

3. *Sympathetic function.* Sympathy is an emotion typical for kind-hearted people. This is the way the President wants to be and hopes to look like. Being sympathetic for the Ukrainians' grief, Volodymyr Zelenskyy is portrayed as “one of us”. His feelings are human and common for every citizen of the coun-

тру ("Зв'язок між людьми. І це більше, ніж просто комунікація. Це зв'язок із життям. Слова підтримки. Слова подяки. І, на жаль, слова, які є найбільш болісними на війні: «Його більше немає...»", "Чимало українців втратили через війну близьких. Герої, завдяки яким ми не втратили України. Я дякую і вклоняюся перед кожним і кожною з них").

4. *Glorious function.* Accept all functions, stated above; glorious function plays a very important role. Seen as strong and brave, Ukrainians are likely to overcome all difficulties and hardships even easier ("Великий народі великої України", "Свято вільних людей. Свято сильних людей. Свято гідних. Свято рівних", «Слава Україні!», «Слава українським електрикам!», "З Днем Незалежності, Україно! Слава Україні!").

Pronouns usage in Volodymyr Zelensky Independence Day Speech. How to address someone reflects the attitude of the speaker. Personal pronouns play a significant role in connecting the speaker and the audience. Pronouns can reflect unification or distance between them. The frequency of personal pronouns usage, used by the President of Ukraine in his Independence Day speech on August 24, 2023, is shown in *Table 1*.

Table 1

**Frequency of personal pronouns usage
by V. Zelensky**

Personal pronouns	First person		Second person	
	я	ми/нас/ наш	Ти/тобі/ твого/тебе	ви/вас/ вам
Number	11	26	14	8
Frequency	19%	44%	24%	13%

Statistics demonstrates that the highest frequency of occurrence in Volodymyr Zelensky speech is the first person singular and plural pronouns, in which "we/us/our" appear 26 times. "I" – 11 times. Second person singular and plural pronouns also appeared frequently, 14 times in total. Second person plural pronouns were used 8 times. The President shares the same emotions with his nation, demonstrates himself as an inseparable part of it with the help of first person plural pronouns. However, a rather big amount of first person singular pronouns proves that as a leader of the country he is responsible for taking important decisions which can usually lead to vital consequences. Second person plural pronouns are not often used. The reason for that can be the President's lack of wish to make a distance between himself and the people.

Repetitions in the speech. A very important stylistic device in Volodymyr Zelensky speech is repetition. Such words as "each" (21 times), Ukraine/Ukrainian/Ukrainian" (42 times), "independence" (10 times) and "thank you" (10 times) are repeated very often throughout the speech. The key goal of repetition is to emphasize an important issue, the notion that really matters to the speaker, and the key point that may have a tremendous influence on the recipient. The President's belief is that each Ukrainian citizen is vital in his fight for Ukrainian Independence; and he, as a leader of the nation is grateful for that. This is the key message in his Independence Day Speech on August 24, 2023.

Study Limitations. This study has several limitations that should be addressed. There is no pre-full-scale invasion linguistic analysis of the Independence Day speeches of Volodymyr Zelensky. Among the prospects of further search is comparison of the President of Ukraine Independence Day speeches during full-scale invasion with his Independence Day speeches presented before it started.

Conclusions. This paper interprets Volodymyr Zelensky Independence Day speech on August 24, 2023 from the perspective of critical discourse analysis. The analysis results show that the frequent use of «you, your» in personal pronouns demonstrates that each and every citizen of Ukraine is important to him. However, first person singular "I" is also often used showing the power of the leader of the nation. Critical discourse analysis reveals the relationship between linguistic means choice importance and ideology, and shows the way language becomes the tool for influencing the recipients.

Aggression is an inseparable part of verbal and non-verbal communication during war. This type of discourse during armed conflicts may and usually does influence recipients' beliefs and ideological preferences. Consequently, hatred finds its way out in physical environments.

This study also complements and innovates different theoretical approaches to present analysis of alignment and distancing in war discourse. It also presents another interdisciplinary approach to account for the linguistic realizations of categorization of discursive strategies, showing what specific aims can be achieved with each of them. The future focus will be on understanding of how Volodymyr Zelensky speeches before Russia's invasion and during the full-scale Russo-Ukrainian war differ.

REFERENCES:

1. Офіційне інтернет-представництво Президента України : веб-сайт. URL: <https://www.president.gov.ua/news/speeches> (дата звернення: 24.08.2023).
2. Фоменко О.С. Лінгвістичний аналіз сучасного політичного дискурсу США (90-ті роки XX століття): дис... канд. філол. наук : 10.02.04 / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 1998. 195 с.
3. Blommaert J. Discourse. A Critical Introduction. *International Journal of Applied Linguistics*. 2007. P. 146–152.
4. Brabant J. Producing Journalistic Discourse on War: A Congolese Experience. *Journal of Humanitarian Affairs*. 2020. Vol. 2, № 2. P. 58–65.
5. Chilton P. Analyzing Political Discourse: Theory and Practice. London : Routledge, 2004. 226 p.
6. Chomsky N. Language and Politics. Oakland : AK Press, 2006. 800 p.
7. Chomsky N. The Culture of Terrorism. New York : Black Rose Books, 1998. 336 p.
8. Joseph J. Language and Politics. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. 1616 p.
9. Ochs E. Planned and Unplanned Discourse. *Syntax and Semantics 12: Discourse and Syntax*. 1979. P. 51–80.
10. Said E. Humanism and Democratic Criticism. New York : Columbia University Press, 2004. 192 p.
11. Said E. Peace and Its Discontents: Essays on Palestine in the Middle East Peace Process. New York : Vintage, 1996. 224 p.
12. Ushchyna V. From Conflict of Discourses to Military Conflict: Multimodality of Identity Construction in Russo-Ukrainian War Discourse. *East European Journal of Psycholinguistics*. 2022. Vol. 9, № 2. P. 130–143.
13. Wilson R. Still fighting in the trenches: 'War discourse' and the memory of the First World War in Britain. *UK Memory Studies*. 2015. Vol. 8(4). P. 454–469.

УДК 81'1:84'06'37

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.1.18>

МОВА ВІЙНИ: ВИЗНАЧЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ В КОНТЕКСТІ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

THE LANGUAGE OF WAR: DEFINITION AND RESEARCH OUTLOOKS IN THE ERA OF HYBRID WARFARE

Данилейко О.В.,

orcid.org/0000-0002-8925-1644

доктор філософії,

асистент кафедри методики викладання української та іноземних мов і літератур

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена критичному огляду лінгвістичних досліджень, що вивчають особливості розвитку мовної системи в період гібридної війни в умовах російської агресії проти України. Метою наукової розвідки є розмежування множинних підходів до визначення поняття «мова війни» для уточнення його змісту, а також визначення перспектив подальших наукових пошуків у цій області. Шляхом спорадичного аналізу праць українських та зарубіжних науковців, виокремлено три основні підходи до визначення поняття «мова війни» та обґрунтовано необхідність його розмежування з іншими, близькоспорідними поняттями, зокрема з поняттям «мова ворожнечі». Представники першого підходу розглядають мову війни у гранично широкому значенні – як систему лексичних засобів, які відносяться до лексико-семантичного поля «Війна». Представники другого та третього підходів визначають межі поняття «мова війни» через його відношення до поняття «мова ненависті», ототожнюючи чи протиставляючи їх. Так, у межах другого підходу мова війни розглядається як мова насильства та ненависті, що фактично ототожнює її з мовою ворожнечі. Зважаючи на це, у статті пропонується розмежовувати поняття «мова війни» та «мова ворожнечі», різниця між якими проявляється на всіх рівнях опрацювання цих понять, зокрема на рівні дефініювання, об'єктів, на які вони спрямовані, провідної функції та сфери функціонування. Представники умовно виокремленого третього підходу визначають поняття «мова війни» як більш широке, що охоплює всю мовну систему періоду війни, а «мову ненависті» – як більш вузьке. Заґрунтовуючись на здійснених узагальненнях, запропоновано визначити мову війни як цілісний мовний ландшафт, узятий в його операційному та функціональному аспектах, який сформувався під час, під впливом, чи в контексті війни і зберігається в мові, пам'ятниках культури та пам'яті народу не тільки під час, але й після її завершення. До найбільш перспективних напрямів наукового пошуку можна віднести розширення теоретичного та методологічного інструментарію дослідження мови війни, розбудову теоретичного підґрунтя вивчення мови війни, зокрема в аспекті лінгвістики гібридної війни.

Ключові слова: війна, гібридна війна, лінгвістика гібридної війни, мова війни, мова ворожнечі.

The article provides a critical review of linguistic studies focusing on the evolution of the language system amidst the hybrid warfare scenario triggered by Russian aggression against Ukraine. The primary objective of this research is to delineate various approaches to defining the “language of war,” thereby elucidating its conceptual framework and identifying avenues for further investigation. Through sporadic analysis of works by Ukrainian and international scholars, three principal perspectives on the “language of war” are identified, highlighting the imperative to differentiate it from closely related concepts, notably “hate speech.” The first perspective interprets the language of war expansively, encompassing lexical means falling within the lexical-semantic field of “War.” Conversely, the second and third perspectives delineate the boundaries of the language of war by examining its relationship with hate speech, either by identifying parallels or drawing contrasts. Consequently, the article advocates for a clear distinction between the concepts of “language of war” and “hate speech,” emphasizing disparities across various dimensions, including definition, target audience, primary function, and the sphere of use. A third perspective, tentatively categorized, views the language of war as a broader construct, encompassing the entire linguistic landscape of the wartime period, while considering hate speech as a narrower phenomenon. Drawing upon these insights, the article proposes a comprehensive definition of the language of war as a multifaceted linguistic terrain, observed in its operational and functional dimensions. It emerges during, is influenced by, or exists within the context of war, and continues to persist in language, culture, and collective memory not just over time but also after the conflict has ended. In conclusion, the article underscores the importance of further investigation into the language of war to deepen our understanding of its complexities and implications in conflict contexts. Key areas for future research are outlined, including the refinement of theoretical and methodological frameworks for studying the language of war and the development of hybrid war linguistics as a distinct scholarly domain.

Key words: war, hybrid warfare, Linguistics of the hybrid warfare, the language of war, hate speech.

Постановка проблеми. Гібридна війна як новітній вид глобального протистояння конвергентної природи, з яким зіштовхнулася світова спільнота в останні десятиліття, зокрема з початком російської агресії проти України, все ще недостатньо вивчена. За визначенням В. П. Горбуліна гібридна війна – це «воєнні дії, що здійснюються шляхом поєднання мілітарних, квазімілітарних, дипломатичних, інформаційних, економічних та інших засобів з метою досягнення стратегічних політичних цілей» [12, с. 19]. Поряд з традиційними фізичними тактиками впливу на людське тіло, вона активно послуговується новітніми інформаційними та когнітивними технологіями впливу на людський розум, які реалізуються через використання лінгвістичного інструментарію. Саме мова, як справедливо зауважує Х. Футіт, «повинна слугувати ключем до розуміння збройного конфлікту» [16, с. 1], адже «війна завжди впливає на мову: збагачує її новим лексичним матеріалом, впливає на розвиток діалектів, визначає ставлення сторін конфлікту один до одного, та, зрештою, посилює суспільний інтерес до мовного знаку» [18, с. 246]. Зважаючи на те, що як періоди піднесення, так і періоди занепаду в зовнішньо- та внутрішньополітичному житті держави (до яких, зокрема, відносяться війна та мир) обов’язково втілюються в мові, особливе значення в період потужного інформаційного протистояння становить вивчення мови війни, а особливо тих її складників, які справляють прихований вплив на людську свідомість та сприйняття.

Доводиться, втім, констатувати, що попри низку мовознавчих досліджень, спрямованих на вивчення лексики, тезаурусу та прагматикону гібридної війни, досі системно не схарактеризований напрям лінгвістики війни та не визна-

чений його понятійний апарат. Зокрема, досі не існує єдиного підходу до визначення поняття *мови війни*, так само як і переліку мовних одиниць та дискурсивних конструктів, в яких вона увиразнюється.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Побіжний огляд основних лінгвістичних праць та суміжних досліджень, присвячених вивченню *мови війни*, засвідчив стрімкий розвиток мовної системи під впливом російської агресії проти України. Лінгвістика гібридної війни націлена, передусім, на прикладний аналіз мовних одиниць та породжуваних ними дискурсивних та соціо-семіотичних конструктів, які сформувались в період війни і визначаються дослідниками складовими мови війни. Так, значний пласт лінгвістичних досліджень, а особливо роботи представників Київської школи, спрямований на дослідження лінгвістичних маркерів агресивного дискурсу російських медіа з подальшим виокремленням впроваджуваних ними соціально-семіотичних конструктів, націлених на інформаційне викривлення сприйняття, зокрема наративів та ідеологем (О. В. Данилейко, В. С. Гуржи, Т. В. Кузнєцова, Н. В. Слухай, А. В. Подолян, Г. М. Яворська), міфологем (О. О. Бондаренко, В. В. Григор’єв, В. Д. Мулява, О. Г. Підлуцький, О. А. Штоквиш), неоміфів, симулякрів та мислевірусів (Н. В. Слухай), мемів та лінгвомемів (Е. В. Бредлі, О. Л. Кирилюк, Н. В. Слухай), вербальних засобів формування негативного іміджу України в агресивному дискурсі ворога (С. О. Гречка), вивчення дискурсу війни (В. І. Додонова, Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська) та мови ворожнечі (В. Гнатюк, Т. О. Ісакова), фіксацію та упорядкування лексичних інновацій (С. А. Жаботинська, Ю. М. Костюк),

дослідження множинності номінацій сучасної гібридної війни (Л. Ф. Компанцева, Н. В. Слухай).

Окремий напрямок лінгвістичних досліджень націлений на **вивчення дискурсу гібридної війни в Україні на глобальному та локальному рівнях з подальшим виокремленням панівних наративів, які використовуються для концептуалізації подій в Україні та за її межами**. Зокрема, у колективній монографії «Інтерпретація російсько-українського конфлікту в західних наукових і експертно-аналітичних працях» (2020) проаналізовано основні форми називання конфлікту та російсько-українських відносин в експертно-аналітичних працях країн Заходу. Встановлено, що проросійські наративи активно поширюються в дискурсах Греції, Італії та Франції, але критично осмислюються в дискурсах Сполучених Штатів Америки, Великої Британії та Польщі [4, с. 323]. Особлива увага лінгвістів прикута до вивчення проросійських наративів на локальному рівні [22], зокрема наративів офіційної української військової комунікації [24], наративів, що активно розповсюджуються на підконтрольних територіях України, зокрема в Криму [26], дослідження дискурсоутворювальної ролі окремих концептів, зокрема концепту «Біженець» [9], концепту та дискурсу психологічних операцій у безпекових лінгвокультурах НАТО та Російської Федерації [6].

Когнітивний напрямок досліджень представлений працями, що спрямовані на вивчення концептів поточної гібридної війни, зокрема концептів «Асиметрична війна» (В. В. Цибулькін), «Війна» (Т. В. Вільчинська, Г. М. Яворська), «Крим» та «Україна» (О. В. Данилейко), «Мир» (Т. П. Вільчинська, Г. М. Яворська), «Біженець» (А. В. Мільо), “The Ukrainian nation” (Д. Вайс). З огляду поточної російської агресії проти України нами (див. [1]) схарактеризовані концепти «Війна», «Війна в Україні», «Гібридна війна», «Мир» та «Мир в Україні». Особливо актуальними стали дослідження когнітивної метафори у складі концептів з подальшим визначенням її ролі в розповсюдженні проросійських та проукраїнських наративів (Д. Вайс, О. В. Данилейко, М. В. Ковалюк, Ю. В. Ковалюк, В. І. Ницполь, Н. В. Слухай).

Мова війни на рівні словника стала предметом дослідження С. А. Жаботинської. У словнику-тезаурусі «Мова як зброя у світоглядній війні» (2015) дослідниця зафіксувала лексичні інновації, які виникли в період Майдану, анексії Криму й початку агресії Росії на сході України у 2014 році, а також окреслила особливості вико-

ристання виокремлених неологізмів для формування світоглядних настанов. Унікальність словника полягає не лише в тому, що він став однією з перших лексикографічних праць, у якій було зафіксовано сплеск народної словотворчості на самому початку агресивних дій Росії проти України, його цінність визначається орієнтацією на дослідження слова як зброї гібридної війни, що обумовлює практичну цінність видання.

Традиції словника-тезауруса С. А. Жаботинської наслідує «Термінологічний словник російсько-української війни» (2022) за редакцією М. М. Слюсаревського, метою якого є «психологічно обґрунтоване впорядкування смислів, термінів, назв, подій, символів, за допомогою яких ця війна може осмислюватися українським суспільством» [13, с. 4]. Упорядники не вдаються до глибокого теоретичного аналізу виокремлених лексичних одиниць, але подеколи в межах словникової статті використовують позначки, які вказують на віднесеність термінів до елементів проросійського деструктивного інформаційного впливу. Окрім того, за державної ініціативи укладено посібник «АБВ. Збройний конфлікт в термінах (путівник для України)» (2019), у якому зафіксовано найуживаніші терміни гібридної війни, що піддаються подвійному тлумаченню чи використовуються як елементи російської пропаганди.

Іще одним особливо актуальним напрямом лінгвістичних досліджень став **пошук та розробка ефективних лінгвістичних засобів протидії інформаційним ворожим впливам**. Пошукові дослідження ефективних засобів інформаційного захисту націлені на вивчення стратегічних комунікацій та стратегічних наративів (А. В. Баровська, С. О. Гречка, О. С. Снитко, Л. Ф. Компанцева та ін.), карнавальних форм, у яких втілюються терапевтичні контрсугестивні тексти (О. С. Снитко), постфольклорних жанрів, у яких послідовно виявляються наративи боротьби з ворогом та знецінення ворожих смислів (О. Л. Кирилюк).

Практичні рекомендації з протидії ворожим інформаційним впливам розроблено українськими лінгвістами спільно з працівниками Служби безпеки України. Результатами спільної роботи мовознавців та працівників сектору безпеки стали колективні монографії «Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера для науковця» (2018) та «Гібридна війна: технології сугестії та констрсугестії» (2018), посібники «Стратегічні комунікації для безпекових і державних інституцій» (2022), «Як

російський інформаційний корабель пішов на... нарлативи пропаганди під час повномасштабної війни» (2024). На міжнародному рівні отримала схвальні відгуки монографія «Russian social media influence: understanding Russian propaganda in Eastern Europe» (2018), у якій не тільки схарактеризовано особливості російської пропаганди та відношення російськомовного населення країн, що раніше входили до складу СРСР, до неї, але й надано практичні рекомендації щодо зменшення російського впливу в медіадискурсах США та Європи.

Попри множинність лінгвістичних розвідок, присвячених прикладному аспекту вивчення особливостей функціонування мови під час гібридної війни, бракує системних теоретичних напрацювань у цій області, зокрема досі немає єдиного загальноприйнятого визначення поняття *мова війни*. Навіть у світлі провідних лінгвістичних досліджень (зокрема [10]) визначення цього поняття досі залишається предметом академічної дискусії. Уточнення поняття *мова війни* сприятиме глибшому осмисленню особливостей взаємодії мови та війни, визначення ролі мови під час воєнних конфліктів, слугуватиме розбудові теоретичних аспектів вивчення мови війни, а також становленню лінгвістики війни та її виокремленню в самостійну галузь мовознавчої науки.

Метою наукової розвідки є критичне та системне розмежування множинних підходів до визначення поняття *мова війни* в аспекті лінгвістики гібридної війни з подальшим уточненням його змісту.

Виклад основного матеріалу. У сучасних наукових працях можна виокремити декілька підходів до визначення поняття *мова війни*, проте переважна більшість науковців трактує його гранично широко – дослідники вивчають мову війни «у світлі мілітаризації мови, яка проявляється в активному використанні мілітаризованої лексики, військових метафор, у розширенні типології війни» [19, с. 820]. Фактично мова війни розглядається як система лексичних одиниць (загальноновживаних та спеціальних), які відносяться до лексико-семантичного поля «Війна». Так, С. Торн називає *мовою війни* слова та сталі вирази (зокрема метафори) мілітаристичного походження, які стали загальноновживаними та отримали статус нейтральних у повсякденному вжитку [25, с. 1], тобто вживає цей термін у гранично широкому значенні.

Представники другого підходу ототожнюють поняття мова війни та мова ворожнечі (також англ. hate speech – «мова ненависті»).

Зокрема, У. Гей називає мову війни «мовним насильством, що маскує реальність фізичного насильства» [17, с. 307], Г. Мацюк стверджує, що «мова війни ілюструє мову протистояння та ненависті» [7, с. 102], а С. А. Жаботинська розглядає мову «як зброю в розпалюванні ворожнечі та ненависті» [2, с. 42].

Проте поняття *мова війни* та *мова ворожнечі* не слід ототожнювати. По-перше, поняття *мова ворожнечі* термінологізоване, тоді як поняття *мова війни* досі не отримало загальноприйнятого трактування. Більшість тлумачень терміну *мова ворожнечі* знаходимо в міжнародному праві (зокрема, в [3, с. 16–17]), звідки він був запозичений. У лінгвістичних розвідках мовою ненависті називають «усі прояви ненависті, вербалізовані та невербалізовані, які спрямовані на дискримінацію, залякування, домінування, посилення ворожнечі на насильства» [20, с. 624]. Таким чином, мова ворожнечі пов'язана насамперед з дискримінацією та нетерпимістю, а також з підбурюванням до дій такого характеру. Мова війни включає мову ворожнечі, але не обмежується нею.

По-друге, на протигагу мові ворожнечі, **поняття мова війни не закріплене за певною сферою, а її використання не регулюється законом**. З огляду на те, що «мова ворожнечі може підбурювати до скоєння злочинів на ґрунті ненависті» [3, с. 17], її використання передбачає кримінальну відповідальність у всіх країнах-учасницях ОБСЄ [8, с. 101]. В Україні використання «умисних дій, спрямованих на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі чи ненависті» [11] регулюється статтею 161 Кримінального кодексу України та передбачає накладання штрафу чи обмеження волі [11]. Водночас практично неможливо врегулювати вживання мови війни, адже «це категорія, яка виявляється у контексті» [23, с. 61] і механізму її розпізнавання досі немає, хоча деякі напрацювання в цьому напрямку були здійснені українською дослідницею Н. В. Слухай (див. [21]). Крім того, Г. М. Яворська та Б. О. Парахонський відстоюють думку про те, що навіть використання регуляторних засобів для боротьби з мовою ненависті як складової мови війни неефективне [10, с. 460].

По-третє, **мова ворожнечі спрямована проти особи чи групи осіб, які визначаються як «інші», мова війни націлена як на «своїх», так і на «чужих»**. «Об'єктом для ненависті, агресії та дискримінації зазвичай обирається особа чи група осіб, що підходить під визначення «інший»: раси, етнічної приналежності, релігії, партії, орієнтації, меншини тощо» [5, с. 92]. Відповідно до

соціальних груп, на які спрямована мова ворожнечі, виокремлюють: сексизми, расизми, лукізми, ейблізми, менталізми, класизми, локалізми тощо [14, с. 39–42]. Мова війни, окрім перерахованих, включає також номінації для позначення «своїх», які отримують як меліоративне, так і пейоративне забарвлення, що пояснюється критичним ставленням людей до власного оточення та бажанням визначити своє місце у ситуації протистояння.

По-четверте, **провідною функцією мови ворожнечі є прояв зневаги до противника та його приниження, лексики ворожнечі як складової мови війни – «позначення власного місця мовця або автора письмового висловлювання у загальній ситуації протистояння»** [15, с. 381]. Мова війни не обмежується мовою ворожнечі, ненависті та нетерпимості. Її основна мета – не виразити зневажливе ставлення до противника, а «зруйнувати старий і сформувати новий світоглядний “фрейм” як опорну “рамку” свідомості – основу для “картини світу”, яка визначає інтерпретацію, чи конструювання (construal) того, що відбувається насправді, задає систему цінностей і оцінок і впливає на подальші дії індивіда» [2, с. 9]. Таким чином, поняття *мови війни* значно ширше поняття *мови ворожнечі*, адже воно не обмежується виразом зневажливого ставлення до противника, який кваліфікується як «чужий» чи «інакший»; *мова війни* має подвійну орієнтацію: вона спрямована як на противника, так і передбачає критичне осмислення позиції «своїх». Основна мета мови війни не обмежується вираженням зневаги чи нетерпимості до противника, а націлена на перебудову світоглядної матриці та формування системи цінностей та оцінок, які в подальшому використовуються для визначення ролі в ситуації протистояння. Таким чином, мова війни постає інструментом для перепрофілювання свідомості, що визначає подальші дії та поведінку індивіда в умовах війни.

Підсумовуючи проведений аналіз, зазначимо, що не слід ототожнювати поняття *мова війни* та *мова ворожнечі*, адже різниця між ними прослідковується на всіх рівнях їх опрацювання, зокрема: на рівні дефініювання (поняття *мова ворожнечі* чітко визначене та розтлумачене, поняття *мова війни* досі не отримало єдиного загальноприйнятого визначення), відносно сфери використання (поняття *мова ворожнечі* зародилось та функціонує в правовому полі, поняття *мова війни* не закріплене за певною сферою), відносно обмежень у використанні (на противагу *мові війни*, вживання *мови ворожнечі* обмежується законом та передбачає притягнення до правової відпові-

дальності), за об'єктами (*мова ворожнечі* спрямована проти особи чи групи осіб, які позначаються як «інші», *мова війни* націлена як на «своїх», так і на «чужих»), за провідною функцією (*мова ворожнечі* виконує емотивну та мотиваційну функції – використовується з метою приниження, дискримінації чи дискредитації противника і / або підбурює до таких дій; *мова війни* виконує ідентифікаційну функцію – позначає місце мовця у ситуації протистояння).

Представники третього підходу трактують поняття мова війни як більш широке, характерне для періоду протистояння, мову ворожнечі – як більш вузьке. З погляду Дж. Вокера *мова війни* – це «мова, яка використовується протягом конфлікту» [27, с. 113] та обмежується цим періодом. Іншого погляду дотримуються Б. О. Парахонський та Г. М. Яворська, які зазначають, що мова війни не обмежується періодом війни: «Вона, разом з іншими наслідками війни, поширюється у просторій й часі, перекиваючи хронологічні дати війни та обсяг театру бойових дій, стаючи одним з елементів історичної пам'яті» [10, с. 555]. Таким чином, **мова ворожнечі розглядається як складова словника мови війни**, яка, зі свого боку, постає своєрідним конструктом, який розкриває взаємозв'язок мови, війни та соціолінгвістичної реальності. Отож мова війни – це весь мовний ландшафт, узятий в його операційному (обмеженого певним періодом) та функціональному (спрямованим на досягнення певної мети) аспектах, який сформувався в період війни та далі зберігається в мові, відображається в культурних пам'ятниках та залишається в пам'яті народу ще значний час після її завершення.

Висновки. Побіжний огляд трьох різних підходів до трактування поняття *мова війни* засвідчує недоцільність вживання цього терміну у гранично вузькому значенні, який передбачає його ототожнення з мовою насильства, ненависті та нетерпимості. Водночас недоречним є його вживання і в гранично широкому значенні – для позначення цілого ряду лінгвістичних закономірностей мілітаризації мовної системи через нейтралізацію слів, що відносяться до лексико-семантичного поля «Війна». Доцільним вважаємо вживання терміну *мова війни* для позначення своєрідного «мовного ландшафту», який формується під час війни за участі всіх учасників конфлікту. Іншими словами, *мову війни* слід розглядати як цілісний конструкт, який виникає в період війни, а далі зберігається в пам'яті народу та ретранслюється в різноманітних текстах до тих пір, доки зберігається пам'ять про війну.

У сучасному глобалізованому світі, де мова стала найвиразнішим маркером гібридного конфлікту, ефективним інструментом прихованого впливу на свідомість та сприйняття, перспективною областю досліджень може стати лінгвістика війни. Комплексне вивчення мови війни, заґрунтоване на синтезі традиційних та новітніх лінгвістичних методів дослідження, спрямованих на розкриття закономірностей взаємозв'язку мови та війни, вивчення персуазивного потенціалу мови та її прихованого

впливу на свідомість людини, холістичне дослідження та опис лексику, словника та прагматики війни у текстах різних видів, породжених під час, під впливом, або в контексті воєнного конфлікту, розкривають широкі можливості для подальших наукових розвідок. Уточнення змісту та теоретична розбудова лінгвістики війни як самостійного напрямку лінгвістичних досліджень, а також мови війни як її предмету, є перспективою подальших пошуків у цьому напрямку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Данилейко О. В. Бінарна концептосфера «Війна» і «Мир» у період гібридної війни: когнітивний і прагматичний аспекти : дис. ... д-ра філософії в галузі філології : 035. Київ, 2022. 417 с.
2. Жаботинська С. А. Мова як зброя у світоглядній війні. Київ: Українська асоціація когнітивної лінгвістики та поетики, 2015. 90 с. URL: <http://surl.li/ddjzj> (дата звернення: 29.02.2024).
3. Загальнополітична рекомендація ЄКРН № 15: протидія мові ворожнечі. Страсбург : Європейська комісія проти расизму та нетерпимості, 2016. 68 с.
4. Інтерпретації російсько-українського конфлікту в західних наукових і експертно аналітичних працях / За ред. В. Кулика. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. С. 99–127.
5. Ісакова Т. О. Мова ворожнечі як проблема українського інформаційного простору. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 4 (41). С. 90–97.
6. Компанцева Л. Ф. Феномен психологічних операцій як концепт і дискурс (за матеріалами безпекових лінгвокультур НАТО та Російської Федерації). *Psycholinguistics*. 2020. № 27 (2). С. 174–194.
7. Мацюк Г. Взаємодія понять Мова-Війна як об'єкт лінгвістичного аналізу: результати і нові підходи. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. № 35. Т. 7. С. 101–106.
8. Медведєва М. О., Дібрівна Е. А., Кухарчук Р. В. «Мова ненависті» в міжнародному та європейському правовому контексті. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2017. № 133. С. 95–105.
9. Мільо А. В. Концепт «Біженець»: трансформація в сучасній українській лінгвокультурі. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2019. № 38. С. 167–189.
10. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл. Київ : НІСД, 2019. 560 с.
11. Про внесення змін до статті 161 Кримінального кодексу України щодо відповідальності за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань : Закон України від 22.01.2008 р. № 1395. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF12R00A?an=3> (дата звернення: 22.02.2024).
12. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / За ред. В. П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 496 с.
13. Термінологічний словник російсько української війни / За ред. М. М. Слюсаревського. Київ : Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2022. 20 с.
14. Черненко Г. А. Види мови ворожнечі за типом стигматизованого об'єкта в сучасному українському суспільстві. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2015. С. 34–45.
15. Яворська Г. М. Мова війни як складова конфлікту (шляхи трансформації українського медійного дискурсу). *Стратегії трансформації і превенції прикордонних конфліктів в Україні. Збірка аналітичних матеріалів*. Львів : Галицька видавнича спілка, 2015. С. 366–398.
16. Footitt H., Kelly M. Languages at War: Policies and Practices of Language Contacts in Conflict. London : Palgrave Macmillan, 2012. 269 p.
17. Gay W. C. Language, war and peace. Handbook of language and communication: Diversity and change / Ed. by M. Hellinger & A. Pauwels. Berlin: Walter de Gruyter, 2008. Pp. 493–522.
18. Lerer S. Inventing English: a portable history of the language. New York : Columbia University Press, 2007. 305 p.
19. Pushina N. I., Pushin O. The language of war vs the language of peace. *Bulletin of Udmurt University*. 2020. № 30. P. 820–827.
20. Rangkuti R. Z., Lubis A. P. Hate speech: The phenomenon of offensive language. *The Second Annual International Conference on Language and Literature, KnE Social Sciences*. 2019. Pp. 621–633.
21. Slukhai N. Composition and structure of the ideological matrix of Russian media. *Ante Portas – Studia Nad Bezpieczeństwem*. 2019. № 1 (12). P. 131–148.

22. Smoor L. Understanding the narratives explaining the Ukrainian crisis: identity divisions and complex diversity in Ukraine. *Acta universitatis: European and regional studies*. 2017. Vol. 11. P. 63–96.
23. Stone A. How to think about the problem of hate speech: Understanding a comparative debate. Hate speech and freedom of speech in Australia / K. Gelber & A. Stone (Eds.). Leichhardt, NSW : The Federation Press, 2007. Pp. 59–80.
24. Taradai D. Who is Ukraine's enemy: narratives in the military communication regarding the war in Donbas. *Russian journal of communication*. 2019. Vol. 11 (2). P. 141–156.
25. Thorne S. The language of war. London & NY : Routledge, 2006. 120 p.
26. Tsirkunova S. Through the prism of metaphor: a case study of the US and UK political discourse on the Ukraine conflict. *Acta Scientiarum. Language and Culture*. 2016. № 38 (4). P. 405–412.
27. Walker J. Words and the First World War: Language, memory, vocabulary. London : Bloomsbury Publishing, 2017. 416 p.

УДК 81'27-047.37

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.1.19>

РОЛЬ МОВНИХ КОРПУСІВ У ВИВЧЕННІ ВАРІАТИВНОСТІ МОВИ ТА МОВЛЕННЯ

THE ROLE OF LANGUAGE CORPORA IN THE STUDY OF LANGUAGE AND SPEECH VARIATION

Піроговська В.О.,

orcid.org/0000-0003-3339-8417

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри журналістики та мовної комунікації

Національного університету біоресурсів і природокористування

Дзюбак Н.М.,

orcid.org/0000-0002-7287-8889

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови

Навчально-наукового інституту української філології та журналістики
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Юлдашева С.А.,

orcid.org/0000-0003-2614-2560

кандидат філологічних наук,

професор кафедри правничої лінгвістики

Національної академії внутрішніх справ

Мовні корпуси відіграють важливу роль у вивченні варіативності мови та мовлення. Вони є великими зібраннями автентичних мовних даних, які репрезентують різноманітність мовних вживань. Наявність великих корпусів і можливість обробки дуже великих обсягів мовних даних є джерелом відновлення інтересу до лінгвостатистики, яка безпосередньо пов'язана з лінгвістикою. У поєднанні ці дві науки мають на меті вивчення варіативності мови, що передбачає аналіз різних варіантів використання мовних одиниць, таких як фонетичні, морфологічні, синтаксичні та лексичні. Мовні корпуси забезпечують дослідникам доступ до великого обсягу даних, які являють собою різноманітні варіанти мовної вживаності. У свою чергу оновлення техніки автоматичної обробки з практичними цілями спонукало учених до розробки нових теоретичних концепцій мови. Мета представленої роботи – детально описати принципи й методи керування даними, які діють у межах традицій корпусної лінгвістики, лінгвостатистики та соціолінгвістики. Результати роботи показали, що вивчення живої мови і, зокрема, її лінгвістичних варіацій і змін, особливо в контексті меншин і двомовності, можливе за допомогою корпусів. Мовні корпуси дають змогу вивчати різноманіття мови шляхом порівняння текстів різних жанрів, стилів, соціальних груп і регіонів. Вони уможливають вивчення мовлення з погляду функціональних характеристик, таких як загальна тематика, цільова аудиторія, комунікативна ситуація тощо. Висновуємо, що реалізація вивчення варіативності будь-якої мови передбачає систематичне вивчення усних корпусів, побудованих відповідно до наукових принципів, заснованих на теоріях і методах варіаційної соціолінгвістики, корпусної лінгвістики й лінгвостатистики. Для відтворення та підтвердження емпі-

ричних результатів у роботі проведено детальний науковий аналіз дотичної літератури. Методи, описані в роботі, є безцінними ресурсами для дослідження мовних варіацій та збереження живих мов.

Ключові слова: управління даними, збір даних, створення корпусу, транскрипція даних, усні дані, варіаційна соціолінгвістика.

Language corpora play an important role in studying language and speech variability. They are large collections of authentic linguistic data that represent the diversity of language usage. The availability of large corpora and the ability to process very large volumes of linguistic data have led to a renewed interest in linguistics statistics, which is directly related to linguistics. In combination, these two fields aim to study language variability. The study of language variability involves analyzing different variants of linguistic units, such as phonetic, morphological, syntactic, and lexical variations. Language corpora provide researchers with access to a large volume of data that represent various uses of language. In turn, advancements in automated processing techniques for practical purposes have prompted scholars to develop new theoretical concepts of language. The goal of this paper is to provide a detailed description of the principles and methods of data management that are employed within the frameworks of corpus linguistics, linguistic statistics, and sociolinguistics. The results of this study have shown that the study of living language and its linguistic variations and changes, particularly in the context of minorities and bilingual contexts, is possible with the help of corpora. Language corpora allow for the investigation of language diversity by comparing texts from different genres, styles, social groups, and regions. They enable the study of speech from functional characteristics, such as overall themes, target audiences, and communicative situations, among others. It is concluded that the implementation of such a study of language variability necessitates the systematic examination of oral corpora constructed according to scientific principles based on variation sociolinguistics, corpus linguistics, and linguistic statistics theories and methods. To reproduce and confirm empirical results, this work includes a detailed scientific analysis of relevant literature. The methods described in this paper are invaluable resources for studying language variations and preserving living languages.

Key words: data management, data collection, corpus creation, data transcription, oral data, variation sociolinguistics.

Постановка проблеми. Природа та ступінь змін, викликаних мовним контактом, викликають полеміку серед лінгвістів. Деякі з них вважають, що мовний контакт має дуже сильний вплив на мовну систему і спричиняє мовну варіативність. Учені стверджують, що при мовному контакті між двома або більше мовами відбувається запозичення слів, фонетичні та морфологічні зміни, а також зміни в синтаксисі й семантиці [4]. У цьому контексті Т. Паза підкреслює, що мовний контакт має менший вплив на мовну систему і що зміни, спричинені контактом, можуть бути обмеженими і непостійними. Автор стверджує, що мовні системи мають властиві їм зв'язки, які утримують їхню стабільність, і що контакт з іншою мовою може не впливати значно на ці зв'язки [10]. Загалом думки лінгвістів про вплив мовного контакту та варіативність мови й мовлення різняться, і ця тема продовжує бути предметом активних дебатів і досліджень. Вона потребує детального вивчення конкретних ситуацій мовної варіативності й урахування різних факторів, таких як соціокультурні умови, рівень схожості між мовами тощо. У цьому плані помічними є різні теорії та методології, здатні класифікувати зібрані варіативні мовні корпуси, в основі створення яких лежать порівняльний і діахронічний підходи. Такі дані допомагають усунути занепокоєння носіїв мови щодо «якості» їхньої мови, водночас поважаючи імператив оглядатися на більш ранній етап для вивчення походження мови. Під час аналізу варіативності мовлення, досить часто корпуси покладаються на синхронні звукозаписи мовлення прашчурів (при наявності

таких матеріалів). Часто діалекти відображають більш ранній етап мови, таким чином надаючи неймовірну можливість реконструювати прашчура сучасної мови. Отже, корпусна лінгвістика дає змогу досліджувати варіативність мови шляхом порівняння функціонування певних граматичних структур між ізолятами та стосовно відповідних еталонних взірців.

Мета роботи полягає в детальному описі принципів і методів керування даними, що застосовуються в рамках традицій корпусної лінгвістики, лінгвостатистики та соціолінгвістики. Автори мають намір продемонструвати, що за допомогою мовних корпусів можна вивчати різноманітність мови шляхом порівняння текстів різних жанрів, стилів, соціальних груп і регіонів, а також досліджувати мовлення з погляду функціональних характеристик. Крім того, довести, що вивчення варіативності мови передбачає систематичний аналіз усних корпусів, побудованих на наукових принципах варіаційної соціолінгвістики, корпусної лінгвістики та лінгвостатистики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Головна мета в дослідженні та збереженні живої мови полягає в аналізі спонтанного мовлення і, зокрема, варіативності, яка його характеризує. Ця мінливість, як правило, передбачає чергування між ратифікованими формами та їхніми нестандартними відповідниками, які часто стигматизуються, якщо не прямо засуджуються [3]. Найбільш регулярною та систематичною формою мови для вивчення її варіативності є народна мова. Під час офіційного збору даних виникають труднощі щодо залучення представників,

які нею послуговуються. Насамперед для цього необхідно створити ситуацію, в якій людина вважатиме доцільним вживати таку мову. Завдання здається відносно простим, коли мовиться про дослідження в соціальних мережах, де блогери часто використовують народну мову, діалектизми та інше. Втім, якщо лінгвіст ставить за мету скласти статистично репрезентативну та достатньо об'ємну вибірку, це виявляється значно складнішим завданням. У цьому випадку потрібні масштабні дослідження з великою кількістю мовців. Отримані результати мовлення рідко відрізняються від більш формальних стилів мовлення, де цікаві лінгвістичні особливості є рідкісними або навіть відсутніми. Це становить значну перешкоду для вивчення варіативності мови.

У контексті такої проблематики А. Махуб пропонує етнографічні методи для вирішення парадоксу спостерігача [9]. Для цього переважним методичним інструментом є соціолінгвістичне інтерв'ю [6]. Воно заохочує учасника висловлюватися неформально, пропонуючи широкий спектр тем мовленнєвої варіативності. Такий метод детально описаний Д. Леменмейер [9]. У дослідженні представлена велика кількість записів спонтанного мовлення, тривалість яких варіювалася від однієї до п'яти годин. На основі цих даних створено відповідний мовний корпус, який охоплює різноманітні ситуації комунікації, що дає змогу досліджувати мовну поведінку учасників у різних контекстах. Такий підхід допомагає отримати цінну інформацію про мовленнєву варіативність, оскільки учасники можуть вільно експериментувати з мовою та використовувати різні стилі мовлення [9]. У результаті дослідження можна виявити певні закономірності в мовленні індивіда або групи людей.

Корпуси мовної варіативності мають великий потенціал для подальших лінгвістичних досліджень, таких як вивчення фонетичних, морфологічних, синтаксичних, лексичних особливостей мови, а також для аналізу живих мов і вивчення змін залежно від мовної ситуації [2, с. 49]. А. Адлі, Г. Гай наголошують на тому, що методи корпусної лінгвістики з використанням соціолінгвістичного інтерв'ю та створення відповідного мовного корпусу є ефективними засобами вивчення мовленнєвої поведінки й варіативності [1]. Солідаризуємося, адже ці методи дають можливість отримати цінні дані для подальшого лінгвістичного аналізу та розуміння особливостей використання мови в різних соціокультурних контекстах.

Виклад основного матеріалу. Оскільки носії мови є основним джерелом варіативності, при-

таманної мові, і ключовим агентом змін, необхідно, де це можливо, інтегрувати носія мови з відповідними характеристиками у корпусний лінгвістичний аналіз мовної варіативності. Існують чіткі алгоритми та метадані, розроблені лінгвістами для проведення такого типу корпусного дослідження [11]. Насамперед після кожного сеансу запису інтерв'юєри заповнюють звіт про інтерв'ю, у якому вони надають демографічну, соціологічну та лінгвістичну інформацію про учасника та його найближче оточення. На цьому етапі взаємодія стає анонімною завдяки призначенню тимчасового псевдоніму та ідентифікаційного номера, який пов'язується з кожним записом, кожною формою звіту про інтерв'ю та будь-якими іншими документами в ньому. Потім ці ідентифікатори транскрибуються в основний список метаданих, доданих до корпусу, і оновлюються в міру отримання нових даних. У такий спосіб можливо отримати детальний перелік потенційно релевантних характеристик. Відносна важливість цих характеристик коливається від однієї змінної до іншої та від однієї спільноти до іншої: одна змінна може бути насамперед соціально зумовлена, тоді як наступна слугує стилістичним маркером, а третя відображає профіль, який змінюється залежно від спільноти.

У корпусному дослідженні мовної варіативності важливо розглядати класичні соціальні та демографічні характеристики, такі як вік, стать, район проживання, рівень освіти і соціально-економічний статус. Додатково необхідно враховувати місцеві особливості для об'єктивного визначення мовної варіативності. Аналіз ставлення мовців до мови більшості може пояснити мінливість у контексті меншини, наприклад, наявність іноземної мови у них або тенденція до перемикання мовного коду чи запозичення слів. Ці чинники можна розглядати через кодування, яке може бути включене у статистичний аналіз для оцінки їхнього впливу на вибір мовних варіантів мовцями.

Остаточний тип метаданих надається «статею корпусу», яка описує відповідні методологічні деталі щодо типу спільноти, методів збору інформації, критеріїв відбору вибірки, опису мовців та їхніх даних.

Слід зазначити, що існують корпуси з дуже різними статусами. Їхня початкова та остаточна вичерпність, дійсна, наприклад, для корпусів текстів з мертвих мов, які були перетворені для живих мов на вимогу репрезентативності, чи то у формі письмових, чи то усних даних.

Репрезентативність корпусів мовної варіативності також розвивається відповідно до методологічних досягнень і технічного прогресу. Наприклад, вибіркові корпуси поступилися місцем референтним корпусам [13].

В останні десятиліття активно розвиваються ановані корпуси, тобто корпуси, доповнені інформацією морфологічного, синтаксичного, семантичного, просодичного характеру тощо [12]. У сфері машинного перекладу вирівняні двомовні корпуси використовуються як пам'ять перекладу. Нарешті, спостерігаються радикально протилежні погляди щодо побудови корпусу. Наприклад, використання інтернету для збирання інформації, яке, на наш погляд, не передбачає жодного підходу до побудови корпусу. З іншого боку, для істориків, які працюють над аналізом дискурсу, побудова корпусу потребує дослідження відносин між закритим і відкритим корпусом, між корпусом і некорпусом, зокрема через поняття контексту та інтердискурсу [1].

Починаючи з 1960-их років було розроблено перші корпуси для вивчення мовної варіативності. Спочатку вони були переважно англійськими, проте згодом подібні корпуси були розроблені в багатьох мовах [8]. Розробка корпусів для вивчення мовної варіативності має певну послідовність (табл. 1).

Перераховані інструменти мають відповідати критеріям якості, таким як надійність, адаптивність, важливість покриття.

Слід зазначити, що способи автоматичної обробки дуже різноманітні. Основні інструменти пошуку, такі як конкорданси, відрізняються від більшості інших інструментів, які реалізують статистичні методи [3].

Одні методи розглядають мову як лінійні ланцюжки (послідовність слів, категорії, n-грами), інші базуються на більш складних

структурах (на основі, наприклад, імовірнісних графіків) [7].

Деякі методи поєднують використання статистики та правил, які можуть бути спеціальними, тобто не базуватися на явному лінгвістичному описі [8, с. 299]. Інші передбачають використання виключно ймовірнісних методів [5].

Незважаючи на різні підходи до розробки мовних корпусів, багато науковців у цій галузі намагається створити єдину теоретичну основу, критикуючи генеративну граматику. Є багато аргументів, які відділяють ймовірнісні моделі від формальних або застосовують обидва підходи разом. Проте, ми вважаємо доцільним відхилення від використання ймовірнісних методів, оскільки вони не враховують різницю між граматичністю та прийнятністю.

Безсумнівно, теоретичний підхід для методики створення мовного корпусу є важливим, ще важливішим є аналіз мовної варіації. Узагальнення, які варіаціоністи роблять про мову, як правило, виникають із широкомасштабного кількісного аналізу фактичної мовної поведінки. Залежно від розміру корпусу та частоти цільового лінгвістичного явища, дослідження може зосереджуватися на кількох сотнях або на десятках тисяч випадків. Тому важливо автоматизувати обробку даних. Маркування корпусів мовної варіативності обмежується ідентифікацією мови та носія. Щоб ідентифікувати цікаві дані, в аналізі покладаються на конкорданси. Небагато доступних конкордансів задовольняють усі потреби пошукувачів, зокрема потребу пов'язувати кожне слово з мовцем, який його створив, водночас виключаючи з аналізу дані від осіб, які не входять до вибірки. Необхідно також запобігати врахуванню додаткових елементів (наприклад, метаданих, екстралінгвістичних ознак, як-от «(сміх)») у розрахунках, застосовуваних до мовних явищ.

Таблиця 1

Послідовність створення корпусів для вивчення мовної варіативності

Послідовність	Інструменти
Створення лінгвістичних засобів.	Розробки з використанням корпусів, баз даних, словників, графіків тощо.
Створення лінгвістичних описів.	Використання індуктивного підходу для створення опису форм на основі їх використання (граматичні дослідження на основі корпусу).
Створення нових засобів роботи над певними питаннями, що стосуються варіації.	Аналіз жанрів, лінгвістичних змін, до яких можна додати морфологічну продуктивність.
Створення інструментів автоматичної обробки мови на основі корпусу тощо.	Ідентифікація термінів на основі НЛП або з опертям на комп'ютерну корпусну лінгвістику з використанням великих корпусів, зокрема на основі навчальних корпусів, які використовуються для ймовірнісного налаштування алгоритмів для різних завдань (розпізнавання мовлення, виправлення орфографії, автоматичне маркування, допомога при перекладі).

Джерело: власна розробка авторів.

Варіаційний аналіз часто має на меті визначити, чому вибраний один варіант, а не інший у контексті змінної (точка, де варіанти чергуються без зміни референтного значення), окресленому раніше. Запис для кожного входження в конкорданс зазвичай містить достатньо інформації, щоб дати змогу аналітику вловити потенційно пояснювальні чинники (наприклад, полярність висловлювання, граматична особа, розташування в реченні тощо). Однак слід зауважити, що виділення з лексичного посилання ризикує виявити надлишок входжень, які виходять за межі змінного контексту. Проте несуттєві випадки необхідно виявляти та усувати вручну. Виявлення випадків також ускладнюється тим фактом, що багато граматичних слів часто опускаються в усній формі, як наприклад, підмети, зв'язки та прийменники. Деякі з цих видалених форм є варіаціями досліджуваної змінної, і тому їх слід розглядати поряд із їхніми явними аналогами. Отже, розташування має здійснюватися шляхом поєднання автоматичного пошуку (для форм, які мають лексичні представлення) та ручного вилучення (для нульових елементів і синтаксичних змінних, таких як стратегії для формування відносних речень і варіації слів порядку). Ручне виділення, безсумнівно, надзвичайно складне, особливо у випадку великих корпусів, але воно має перевагу, оскільки допомагає дослідникам ідентифікувати всі варіанти змінної, що є обов'язковою умовою для варіаційного аналізу. Цей набір може включати варіанти, які спочатку не були розпізнані чи ідентифіковані. Ручна ідентифікація також змушує аналітика постійно (повторно) переглядати аналізовану інформацію, особливо таку, як ступінь деталізації анотації робить пропорційно набагато більш абстрактними. Під час виконання таких дій, ми погоджуємося з іншим фундаментальним принципом варіаційної парадигми, а саме, що мовну варіацію слід вивчати в контексті, в якому вона виникає.

На завершення слід наголосити на тому, що незалежно від методу, використаного для ідентифікації мовної варіативності, знайдені випадки потім кодуються відповідно до серії чинників для

статистичного аналізу. Кодування даних починається з транскрибування відповідних входжень безпосередньо в електронні таблиці Excel. Excel пропонує багато функцій (фільтрування, сортування, таблиці, приховування стовпців, підрахунок тощо), які роблять кодування легшим і надійнішим. Потім отримані кодові послідовності піддаються статистичному аналізу, щоб визначити їхнє значення, відносну важливість і напрям їхнього впливу.

Загалом думки лінгвістів про мовну варіативність різняться, і ця тема продовжує бути предметом активних дебатів і досліджень. Вона потребує детального вивчення конкретних ситуацій мовного контакту і врахування різних чинників, таких як соціокультурні умови, за яких відбулися мовні трансформації.

Висновки. Отже, мовні корпуси є необхідним інструментом у вивченні варіативності мови. У цьому плані, корпуси надають доступ до великого обсягу мовних даних, які демонструють різні варіанти мовного використання. Крім того, вони дають змогу порівнювати тексти різних стилів, жанрів, соціальних груп і регіонів. Лінгвостатистика, корпусна лінгвістика і соціолінгвістика використовують принципи та методи керування даними для вивчення варіативності мови. Проте вивчення варіативності мови потребує систематичного аналізу усних корпусів, заснованих на наукових принципах.

У роботі виділено, що носії мови – це головне джерело її варіативності і ключовий агент мовних змін. Тому в корпусний лінгвістичний аналіз мовної варіативності насамперед необхідно інтегрувати носіїв мови з відповідними характеристиками. У статті описані чіткі алгоритми та метадані, розроблені лінгвістами для проведення корпусного дослідження мовної варіативності, в якому також важливо розглядати соціальні та демографічні характеристики. Науковий аналіз дотичної літератури допоміг виділити методи, алгоритми та стратегії, які є цінними ресурсами для дослідження мовних варіацій та збереження живих мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Adli A., Guy G. R. Globalising the study of language variation and change: A manifesto on cross-cultural sociolinguistics. *Language and Linguistics Compass*. 2022. Vol. 16. No. 5–6. DOI: <https://doi.org/10.1111/lnc3.12452>
2. Boiko A. Formation of Students' Soft Skills by Means of Integration of English and Art in Extracurricular Activities. *Art and Education*. 2023. No. 3 (109). P. 48–53. DOI: [https://doi.org/10.32405/2308-8885-2023-3\(109\)-48-53](https://doi.org/10.32405/2308-8885-2023-3(109)-48-53)
3. Breitbarth A., Ghyselen A. S., Van Hout R., Wieling M. Big data: New perspectives for research on language variation and change. *Taal & Tongval*. 2023. Vol. 75 (1). P. 1–6. URL: <https://www.aup-online.com/content/journals/10.5117/TET2023.1.001.BREI>

4. Geeraerts D., Kristiansen G. Cognitive linguistics and language variation. *The Bloomsbury companion to cognitive linguistics*. 2014. P. 202. URL: <https://www.torrossa.com/en/resources/an/5212640#page=215>
5. Huber, M. A., Correia A., Ramgoolam S., Sadrzadeh M. Permutation invariant matrix statistics and computational language tasks. 2022. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2202.06829>
6. Ladoukakis E. D., Michelioudakis D., Anagnostopoulou E. Toward an evolutionary framework for language variation and change. *BioEssays*. 2022. Vol. 44 (3). DOI: <https://doi.org/10.1002/bies.202100216>
7. Lemmenmeier D. Spoken Language Corpora: Approaches for Facilitating Linguistic Research : Doctoral dissertation / University of Zurich. 2023. URL: https://www.zora.uzh.ch/id/eprint/235310/1/Lemmenmeier_Dolores_Dissertation.pdf
8. Li H., Dunn J., Nini A. Register variation remains stable across 60 languages. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*. 2023. No. 19 (3). P. 397–426. DOI: <https://doi.org/10.1515/cllt-2021-0090>
9. Mahboob A. Language variation and education. *The Evolution of Englishes*. 2014. P. 267. URL: <https://www.torrossa.com/en/resources/an/5015224#page=286>
10. Pasa T. A. Language Variations: A New Trend of Language Use Among Teenagers in Social Media. *3rd Annual Conference of Education and Social Sciences*. Atlantis Press, 2021. P. 176–183. DOI: https://doi.org/10.2991/978-2-494069-21-3_20
11. Ramponi A., Casula C. DIATOPIT: A Corpus of Social Media Posts for the Study of Diatopic Language Variation in Italy. *Tenth Workshop on NLP for Similar Languages, Varieties and Dialects (VarDial 2023)*. 2023. P. 187–199. URL: <https://aclanthology.org/2023.vardial-1.19/>
12. Ribtsun Y. V. The use of logopsychosynergetic approach in meeting special speech needs. *Věda a perspektivy*. 2022. No. 1 (8). P. 164–175. <https://lib.iitta.gov.ua/729772/>.
13. Steiner C. Language Variation and Change in German-speaking Switzerland: Spatial, Social, and Individual Factors : Doctoral dissertation / University of Zurich. 2023. URL: https://www.zora.uzh.ch/id/eprint/236082/1/Steiner_Carina_Dissertation.pdf

УДК 81`42

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.1.20>

СКРОЧЕННЯ ТА ПРИЧИНИ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В ЕЛЕКТРОННОМУ ЛИСТУВАННІ

ABBREVIATIONS AND THEIR USAGE IN ELECTRONIC CORRESPONDENCE

Троян А.В.,

orcid.org/0000-0003-2953-5108

аспірант кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології
Донецького національного університету імені Василя Стуса

У статті констатовано, що електронне листування є не лише засобом комунікації, але й складною формою вираження думок, що вимагає детального вивчення. Одним із феноменів цього способу комунікації є широке використання скорочень, які не лише спрощують текст, але й є своєрідними символами нової мови, що проникає у віртуальний простір спілкування. Розуміння причин, що призводять до використання цих скорочень, а також дослідження їхньої ролі у сприйнятті повідомлень стає необхідним предметом їх поглибленого студювання. Дане дослідження може розкрити не лише функціональність скорочень у віртуальному спілкуванні, але й їхній вплив на ефективність та якість передачі інформації в цифровому середовищі. Скорочення, такі як “FYI” (For Your Information) або “ASAP” (As Soon As Possible), “LOL” (Laugh Out Loud (голосно сміятись), “IMO” (In My Opinion (на мою думку)) або “IMHO” (In My Humble Opinion) є не лише зручними у використанні, але й стали символами онлайн спілкування. До основних причин використання скорочень у Інтернет-комунікації належать швидкість та зручність сприйняття (скорочення дозволяють передати інформацію швидше та компактніше, зекономити час і простір тексту).

Теоретичною основою слугують дослідження *графічних скорочень*, що реалізуються через аббревіатури, анаграми, шифри (з використанням тексту чи графічних елементів), методи стенографії, криптографії, шифру Атбаша, вживання числових або символічних кодів, використання емотиконів (смайликів) та *стилістичних скорочень*, які є ближчими до зразків усного, а не письмового спілкування (вживання вигуків, часток, редукованих та асимільованих форм).

Мета дослідження: виокремити та проаналізувати причини використання скорочень у електронному листуванні для розуміння їхньої ролі у спілкуванні та виявлення впливу на сприйняття повідомлення. Основним завданням постає наліз скорочень та їх причин використання у електронному листуванні.

Ключові слова: електронне листування, скорочення, аббревіатура, анаграма, шифрування, стенографія, криптографія, емотикон, смайл.

The article states that electronic correspondence is not just a means of communication but a sophisticated form of expressing thoughts that requires in-depth study. One of the phenomena in this mode of communication is the extensive use of abbreviations, which not only simplify the text but also serve as symbols of a new language permeating the virtual space of communication. Understanding the reasons behind the use of these abbreviations and studying their role in message perception becomes a necessary subject for deeper examination. This research can uncover not only the functionality of abbreviations in virtual communication but also their impact on the efficiency and quality of information transmission in the digital environment. Abbreviations such as "FYI" (For Your Information), "ASAP" (As Soon As Possible), "LOL" (Laugh Out Loud), "IMO" (In My Opinion), or "IMHO" (In My Humble Opinion) are not just convenient in usage but have also become symbols of online communication. The primary reasons for using abbreviations in Internet communication include speed and convenience of perception, enabling quicker and more compact information transfer, thus saving time and textual space.

The theoretical foundation comprises studies of graphical abbreviations realized through abbreviations, anagrams, ciphers (using text or graphical elements), stenography methods, cryptography, Atbash cipher, utilization of numerical or symbolic codes, emoticons (smileys), and stylistic abbreviations closer to oral rather than written communication patterns (usage of exclamations, particles, reduced, or assimilated forms).

Research Objective: To identify and analyze the reasons for using abbreviations in electronic correspondence to comprehend their role in communication and to determine their impact on message reception. The primary task involves an analysis of abbreviations and their reasons for usage in electronic correspondence.

Key words: electronic correspondence, abbreviated form of words, abbreviation, anagram, encryption, shorthand, cryptography, emoticon, smiley.

Постановка проблеми. Використання скорочень у електронному листуванні відіграє важливу роль у сучасній комунікації. Це явище стало характерною складовою цифрового спілкування, де відбувається регулярно використання аббревіатур, зокрема скорочень слів, які сприймаються як обов'язкові складові мови онлайн. Поява та використання цих скорочень породжує питання структури, механізму формування та призначення, визначення причин, що підштовхують учасників комунікації до їх застосування. Розуміння мотивів застосування скорочень у контексті електронного листування стає предметом академічного і дослідницького інтересу та вимагає систематичного та комплексного аналізу з урахуванням технічних, мовних, психологічних та соціокультурних аспектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження спрямоване на аналіз скорочень та виявлення причин, що спонукають до їх використання, а також на аналіз впливу цього явища на сприйняття повідомлень та якість комунікації в онлайн середовищі. Інтерес дослідників до Інтернет-комунікації відображений в лінгвістичних працях таких вчених як: А.Ю. Переломов, О.С. Кущенко, Л.Д. Швелідзе, Н.О. Щур, Ю.В. Літкович, Л.В. Ковальчук, Л.М. Киричук, Ю.А. Воробей, С.Г. Чемеркін та інші.

Постановка завдання. Головним завданням статті є проаналізувати та визначити основні причини використання скорочень у електронному листуванні та їхній вплив на сприйняття повідо-

млень. Також стаття має на меті розкрити роль скорочень як засобу оптимізації та поліпшення комунікації в цифровому середовищі, зокрема, їхню важливість для ефективного обміну інформацією в електронних листах.

Виклад основного матеріалу. У час глобальних змін та переходу до світу онлайн усе частіше переважає Інтернет-спілкування. Цифрові технології проникають у всі аспекти нашого життя, онлайн-комунікація стала не просто засобом обміну інформацією, але й важливим аспектом нашої культури та способу взаємодії. Від миттєвих повідомлень до відеоконференцій, Інтернет дав змогу швидкого зв'язку та спілкування, яке перетворюється із звичайної рутини в істинну форму вираження особистості, створення спільнот та їх глибинних зв'язків.

У статті «Лінгвопрагматична специфіка Інтернет-комунікації» Ю.В. Воробей зазначає, що віртуальна комунікація є комунікативною взаємодією суб'єктів, що відбувається з використанням комп'ютера, у результаті якої виникає специфічна модель реальності, що створює ефект присутності людини в цій моделі та дає змогу діяти з уявними й реальними об'єктами [1, с.108].

Електронне листування часто містить скорочення, зазвичай із метою економії часу під час комунікації, тож синтаксичні конструкції в Інтернет-спілкуванні «мають тенденцію до спрощення, текстової економії» [8, с. 4]. У цьому простежується властивість мови адаптуватись до сучасних технологій, трендів та нових потреб

комунікації в умовах швидкості та ефективності. Однією з основних причин використання скорочень є бажання адресанта скоротити кількість символів у повідомленні, щоб воно було компактнішим та якомога швидше сприймалося адресатом. Це особливо важливо в ситуаціях, коли обмежений обсяг символів, наприклад, у месенджерах, соціальних мережах, або для економії простору в коментарях. Крім того, скорочення можуть бути використані для шифрування повідомлень чи збільшення конфіденційності.

Активне використання скорочень в Інтернет-комунікації зумовлене декількома чинниками, серед яких:

- швидкість та ефективність спілкування: економія часу (скорочення слів, використання аббревіатур чи анаграм дають змогу ефективно висловлювати думки без зайвих символів) та миттєвість (у чатах, коментарях або текстових повідомленнях важливо швидко висловити думку та донести інформацію до адресата);

- адаптація до обмежень платформ (ліміти символів): деякі платформи мають обмеження на кількість символів у повідомленнях (наприклад, Twitter мав обмеження на 280 символів до 2017 року), тому використання скорочень уможливає вмістити більше інформації в обмеженому просторі;

- культурні та соціальні впливи, тренди: у деяких випадках, використання певних скорочень може бути пов'язане з трендами в мережі чи специфічною підкультурою. Деякі спільноти або групи користувачів створюють свої власні аббревіатури чи скорочення в межах цих спільнот для швидшого розуміння та передавання інформації;

- експресивність і стиль комунікації, її виразність: скорочення можуть виражати емоції чи підкреслювати стиль комунікації;

- збереження приватності та анонімності, захист особистої інформації: використання скорочень може допомогти захистити особисту інформацію та створити ефект загадковості або зробити менш ідентифікованими відповідні частини тексту.

Інтернет-комунікація має низку характерних мовних особливостей, як графічних, так і стилістичних.

Реалізуються графічні скорочення через аббревіатури, анаграми, шифри (з використанням тексту чи графічних елементів), застосування методів стенографії, криптографії, шифру Атбаша, вживання числових або символічних кодів, використання емотиконів.

Абревіатури чи анаграми можуть бути застосовані для унеможливлення розуміння пові-

домлення третіми особами. Приклади таких скорочень можуть бути: “BRB” (Be Right Back), “LOL” (Laugh Out Loud), “FYI” (For Your Information) та інші. Вони широко використовуються в електронній комунікації та в соціальних мережах, зокрема, для зручності та економії часу.

Шифри в електронному листуванні можуть бути реалізовані різними способами, однак найпоширенішими є використання візуальних елементів у тексті або вкладання зображень із прихованою інформацією.

Шифрування повідомлення в зображенні, вбудовування тексту у зображення. Спосіб вбудовування тексту в малюнок за допомогою редактора графіки. Наприклад, зашифроване повідомлення може бути вміщене в малюнок як невидимий текст, що стане візуалізованим лише після спеціального оброблення або із застосуванням додаткового обладнання.

Використання методів стенографії. За Словником української мови в 11 томах, стенографія, або скоропис (від грец. *Στενός* – вузький, *τίσνις* й *ὑράφειν* – писати) – це «швидкий дослівний запис усної мови за допомогою системи спеціальних умовних знаків» [6, с. 658]. Тобто це система запису мовлення або тексту за допомогою спеціальних символів, знаків чи швидкопису для створення короткого, уніфікованого запису, призначеного для подальшого перегляду, перекладу чи використання. Автором терміна «стенографія» вважається Д.Р. Грегг (G.R. Gregg) – американський винахідник і стенографіст, який розробив власну систему швидкопису, відому як «Метод Грегга» (1888 рік). У ньому репрезентовано швидкий та економний набір знаків, що представляють звуки та склади мовлення. Головна перевага стенографії Д.Р. Грегга полягає в тому, що вона дає змогу стенографістам швидко записувати мовлення в реальному часі, використовуючи мінімальну кількість символів.

За Олександром Панейко, у первинному значенні стенографія – це «письмо, що дає нам спромогу записати живе слово, висказане з найбільшою навіть швидкістю» [4, с. 3]. Результат та розшифрований текст такого запису називають стенограмою.

Головна мета стенографії полягає в тому, щоб записати мовлення або текст, використовуючи мінімальну кількість символів чи швидкісний запис для подальшого перегляду, перекладу або використання. Ідеї стенографії, а саме уміння ефективно скорочувати інформацію або використовувати аббревіатури для швидкості або зручності, іноді можуть впли-

вати на спосіб, яким люди висловлюються в онлайн-спілкуванні.

Не менш важливим є використання криптографії. Криптографія (грецьк. *κρυπτός* – прихований і *γράφειν* – писати) за Н.О. Щур має «декілька значень:

– наука про принципи, засоби та методи перетворення даних із метою приховування їх змісту, запобігання несанкціонованого використання або підробки;

– наука, що вивчає математичні методи, пов'язані з такими функціями захисту даних, як конфіденційність, цілісність та автентичність;

– напрям у криптології, що вивчає основні закономірності, протиріччя, методи, системи та засоби забезпечення конфіденційності, цілісності, дійсності, доступності та спостережливості інформації та ресурсів тощо, ґрунтуючись на криптографічних перетвореннях» [10, с. 6].

У сучасному електронному листуванні криптографія використовується також для забезпечення конфіденційності та автентичності інформації. Деякі месенджери (наприклад, Signal, WhatsApp, Telegram) використовують шифрування end-to-end шифрування, або наскрізне чи кінцеве шифрування, яке означає, що повідомлення шифрують на пристрої відправника і розшифровуються тільки на пристрої отримувача. Це дає змогу користувачам обмінюватися повідомленнями без страху перехоплення чи перегляду інформації третіми сторонами. Криптографія допомагає захищати дані від несанкціонованого доступу та забезпечує високий рівень безпеки під час обміну інформацією в мережі.

Одним із відомих шифрів є Атбаш (приблизно 600 р. до н.е.) – це простий шифр підстановки для іврити. Правило шифрування полягає в заміні і-тої літери абетки літерою з номером $n - i + 1$, де n – кількість літер в алфавіті. Таким чином, перша буква алфавіту замінюється останньою, друга – передостанньою і т. ін. Використання числових або символічних кодів для представлення тексту також часто використовується для приховування інформації. Наприклад, ASCII коди (англ. American standard code for information interchange) можна використовувати для перетворення символів у числа та навпаки.

У процесі спілкування онлайн учасники самостійно обирають вектор самоідентифікації, самовизначення та самопредставлення. Згідно з цим користувачі можуть самостійно створювати свій віртуальний образ, навіть якщо він є новим та відмінним від реального. Зазвичай цей образ є ідеалізованим та епатажним. Самоідентифікація

в інтернеті – це спосіб, яким користувачі формують свою онлайн-особистість, представляють себе та взаємодіють з іншими в цифровому середовищі. Це широкий процес, який охоплює різні аспекти та відображає, як особистість визначає себе в інтернеті.

Він постійно змінюється залежно від нових технологій, трендів і культурних контекстів. Вивчення самоідентифікації у спілкуванні в Інтернеті включає аналіз психологічних, соціальних, етичних і технологічних аспектів цього явища. Л.Д. Швелідзе вважає, що електронне листування часто стає «середовищем самоідентифікації» у якому користувач має пройти процес самопрезентації [9, с. 106]. Це пов'язано з тим, що найбільш значущими людськими потребами є необхідність у спілкуванні, сприйнятті, визнанні та самовираженні. І.В. Размолодчикова у статті «Імідж – шлях до успіху» наголошує, що досить важливим показником успішності є «здатність людини реалізувати себе» [5, с. 317]. Л.Д. Швелідзе у своїй праці «Мовні засоби реалізації комунікативних стратегій у дискурсі соціальних мереж (на матеріалі української й англійської мов)» підкреслює, що до особливостей мовленевої поведінки уналежнено специфічні формули спілкування, прецедентні феномени й мовну гру; до невербальних – використання емотиконів, картинок, а також мультимедійних засобів» [9, с. 106]. Часто для економії часу та підкреслення свого особливого образу онлайн здебільшого використовують емотикони. Термін емотикон з'явився в англійському середовищі (від поєднання англійських слів *emotion* – емоція та *icon* – символ, знак). Першим задокументованим випадком використання емотиконів в Інтернет-комунікації стало повідомлення Скотта Фалмана, який 19 вересня 1982 року опублікував на сайті Університету Корнегі-Меллона текст із пропозицією використовувати комбінацію :-)) – для позначення жартів і :-(– для позначення не жартівливих, серйозних висловлювань [2, с. 68].

Емотикони, смайлики – це набір символів, що використовуються для вираження емоцій чи почуттів у письмовій комунікації. Вони можуть бути важливим елементом невербального спілкування в електронному листуванні.

Набір базових символів – смайлів, за Ю.В. Літкович, Л.В. Ковальчук, Л.М. Киричук у тексті має такий вигляд:

:-) – посмішка;

;) – підморгування;

:(– означає сумний вираз обличчя, розчарування в чомусь;

: - / – символізує обличчя з кривим ротом або косу посмішку, означає розчарування, скептицизм, сарказм;

8-) – символізує усміхнене обличчя з широкими очима. Зазвичай виражає здивування та іронію. Часто ці дві емоції, об'єднані в одному смайлику, можуть стосуватися різних людей (тобто один здивувався, а іншому стало смішно);

% -) – символізує обличчя з вираженими очима та посмішкою. Він може позначати стан «ошелешеності» або іншу надмірно інтенсивну емоцію (наприклад, шок або відчуття краху) переважно неприємного вияву. Посмішка в цьому смайлику часто означає сарказм, хоча іноді вона просто не несе серйозного смислового навантаження;

% (– символізує сумне обличчя з вираженими очима. Значення близьке до попереднього знаку, але вже не містить сарказму, а радше відображає відтінок песимістичного сприйняття дійсності;

: - [] – символізує обличчя з відвислою щелепою. Вказує на високий ступінь здивування, зазвичай неприємного;

; -> – підморгування грізної фізіономії;

; -O – цей смайлик несе в собі контекст завершення розмови, замінює слова “See you!”, “Bye!” [2, с. 70].

На сьогодні текстові смайлики починають зникати і їм на зміну приходять графічні (користувачеві не потрібно друкувати емоції вручну, адже часто їх уже запроновано графічно у месенджерах чи соціальних мережах) та усічені форми текстових варіантів. Наприклад:

) – дужки на позначення посмішки, можуть також вживатися декілька підряд (дві і більше);

(– дужка на позначення сумного виразу обличчя, розчарування в чомусь.

Емотикони можуть бути використані не лише для скорочення, а й для надання емоційного відтінку тексту, уточнення тону чи забезпечення контексту для кращого сприйняття повідомлення.

Також активним є використання окремих символів, що містять у собі значення слова, або ж цілого речення, інколи вони навіть замінюють смайлики:

? – у значення «що?», «не зрозуміло нічого, поясни детальніше» або «що ти мав або мала на увазі?»;

+ або . може мати декілька значень: «повідомлення/інформацію отримав(-ла)», або «я згоден(-а)», чи «я підтримую тебе», використо-

вується, щоб висловити згоду або позитивність стосовно чогось, події або думки, схоже на піднятий великий палець як позитивний жест;

- – як і + має декілька значень: «повідомлення/інформацію не отримав(-ла)», або «я незгоден(-а)», чи «я не підтримую тебе», знак «мінус» може вказувати на відсутність, відмову або незгоду з чимось;

... – може містити декілька значень, які залежать від контексту: «не знаю як це коментувати», «це мене спантеличило» або «пізніше розповім».

Стилістичні скорочення є ближчими до зразків усного, а не письмового спілкування. Така позиція підтверджується такими ознаками:

– скорочення речень до мінімуму, усунення з їх складу займенників, артиклів, підрядних конструкцій. Напр.: 3 & 4 should be on the left IMO, де на місці сполучника and вжито амперсанд, що є ідеограмою;

– часте використання у SMS-повідомленнях сленгових виразів і діалектизмів. Напр.: Bruh it changed with Dumbledore, де сленгове слово bruh, тобто бро чи брат (скорочена форма від brother) використовується при зверненні до когось, хто викликає своїми діями обурення;

– мовні експерименти, які притаманні, насамперед, молодіжному спілкуванню. Напр.: Barbenheimer, це інтернет-феномен, який популяризувався напередодні прем'єри двох діаметрально протилежних за жанром фільмів – Barbie та Oppenheimer, сленг Barbenheimer є контамінацією назв. Використовується для спільного позначення двох фільмів;

– вживання характерних для усного мовлення мовних засобів, таких як вигуки, частки, редуковані та асимільовані форми. Напр.: 2 is darker than 3 thc, де 2 і 3 вживається як порядковий числівник, а thc як скорочена форма від to be honest; 3 kinda in the middle, де kinda це скорочена форма від kind of [3, с. 220–222].

Висновки. Аналіз основних скорочень в електронному листуванні показав, що основними причинами їх використання є бажання адресанта зменшити кількість символів у повідомленні з метою швидшого сприйняття адресатом, адаптації до обмежень платформ та впливу культурних чи соціальних чинників (трендів). Найбільш поширеним є використання аббревіатур, анаграм, а також емотиконів (смайликів) та їхніх видів: текстових, усічених форм текстових та графічних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Воробей Ю. А. Лінгвопрагматична специфіка Інтернет-комунікації. Science and Education a New Dimension. Philology. 2016. С. 107–110.

-
2. Літкович Л. В. Ковальчук Л. М. Киричук. Лінгвістичні особливості спілкування в соціальних мережах. С. 68-75. URL: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=o3o94CkAAAAJ&citation_for_view=o3o94CkAAAAJ:UebtZRa9Y70C.
 3. Мова і культура. Науковий журнал. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. Вип. 14. Т. V(151). С. 219–223.
 4. Панейко О. Українська стенографія. Повний курс українського скоропису для шкіл і самонавчання. Львів: Педагогічне товариство, 1999. 96 с.
 5. Размолдчикова І. В. Імідж – шлях до успіху. Педагогіка вищої та середньої школи. 2010. Вип. 29. С. 316–320 с.
 6. Словник української мови: в 11 тт. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 9. С. 685.
 7. Чемеркін С. Г. Українська мова в Інтернеті: позамовні та внутрішньоструктурні процеси. Київ: НАН України. Інститут української мови, 2009. 240 с.
 8. Чередник Л.А. Інтернет-комунікація як спосіб сучасного міжособистісного спілкування. Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття: зб. матеріалів X Міжнар. наук.-практ. конф., Одеса, 14–15 верес. 2017 р. Полтава: Сімон, 2017. С.161–167.
 9. Швелідзе Л.Д. Мовні засоби реалізації комунікативних стратегій у дискурсі соціальних мереж (на матеріалі української й англійської мов): дис. ... канд. філол. наук. Вінниця, 2021. 240 с.
 10. Щур Н.О., Покотило О.А. Основи криптології: навч. посібник. Житомир: Державний університет «Житомирська політехніка», 2021. 120 с.

РОЗДІЛ 5 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 811.161.2*276.6:61

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.1.21>

СПЕЦИФІКА ЛАТИНСЬКО-АНГЛІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ АНАТОМІЧНИХ МЕТАФОР-ТЕРМІНІВ

FEATURES OF THE LATIN-ENGLISH-UKRAINIAN TRANSLATION OF ANATOMICAL METAPHOR TERMS

Лисенко Н.О.,

orcid.org/0000-0001-8607-2213

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри фундаментальної та мовної підготовки
Національного фармацевтичного університету*

Кулікова О.В.,

orcid.org/0000-0001-9762-7886

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри прикладної лінгвістики

Національного аерокосмічного університету «Харківський авіаційний інститут»

У статті проаналізовано специфіку латинсько-англійсько-українського перекладу анатомічних термінів-метафор. Ураховуючи теоретичні засади вивчення метафори у вітчизняному мовознавстві, проаналізовано наукові розвідки Ю. Макаренка та І. Ткаченко, Г. Усик та Т. Кириленко, Ю. Бражук, Н. Цісар та запропоновано власну класифікацію варіантів перекладу анатомічних бінарних-термінів, яка враховує джерело метафоризації (асоціації), лексико-семантичний тип модифікатора, а також вид перекладацької трансформації (на основі класифікації В. Карабана) тощо.

Розглянуто анатомічні метафори, модифікатори яких належать до семантичного класу «світу предметів» (бінарні склепіння стопи, склепіння глотки, склепіння піхви, черевна стінка, гематоплевральний бар'єр, хребтовий стовп) та «світ природи» (бінарні долонна гілка, мигдаликова гілка, ключична гілка, вушко передсердя, ніжка мозку) – двох найчисленніших груп в анатомічній термінології.

Зазначено, що для метафор першого типу як модифікатори зазвичай використовуються назви предметів побуту, приміщень, споруд та їхніх частин, знарядь праці, одягу та механізмів та їхніх складових, для метафор другого типу – назви об'єктів рослинного світу, назви тварин, птахів, частин їх тіла та інші номінації, які стосуються їх існування.

Установлено, що типовим варіантом для виникнення метафоричної валентності є зовнішня подібність та функційна схожість. Під час аналізу враховано метафоричність латинського відповідника як першооснови й застосовано семно-компонентний аналіз, дозволяє простежити сам процес утворення метафоричного значення. Приклади обрано методом суцільної вибірки. Фактичним джерелом стало видання «Міжнародна анатомічна термінологія (латинські, українські, російські та англійські еквіваленти» за редакцією В. Черкасова (2010 р.) Порівняльний аналіз метафоричних бінарних термінів здійснюємо за допомогою «Латинсько-українського тлумачного словника клінічних термінів» (2016 р.), первинне значення лексем встановлено за одинадцятитомним Словником української мови.

Як перспективний напрям для подальших наукових розвідок обрано аналогічне дослідження термінології сучасної клінічної психології.

Ключові слова: анатомічна метафора, метафорична бінарна, модифікатор, семно-компонентний аналіз.

The article analyzes the specifics of the Latin-English-Ukrainian translation of anatomical terms-metaphors. Taking into account the theoretical foundations of the study of metaphor in domestic linguistics, the scientific studies of Y. Makarenko and I. Tkachenko, G. Usyk and T. Kyrilenko, Y. Brazhuk, N. Tsysar were analyzed and their own classification of the translation options of anatomical binary terms was proposed, considering the source of metaphorization (associations), lexical-semantic type of modifier, as well as the type of translation transformation (based on V. Karaban's classification), etc.

Anatomical metaphors are considered, the modifiers of which belong to the semantic class of the "world of objects" (binary arch of the foot, arch of the pharynx, arch of the vagina, abdominal wall, hemato-pleural barrier, spinal column) and "world of nature" (binary arch of the palmar branch, tonsil branch, clavicle branch, cerebral crus, auricle) – the two most numerous groups in anatomical terminology.

It is noted that for metaphors of the first type, the names of household items, premises, buildings and their parts, tools, clothes and mechanisms and their components are usually used as modifiers, for metaphors of the second type – the names of objects of the plant world, the names of animals, birds, parts their bodies and other nominations that concern their existence.

It was established that a typical option for the emergence of metaphorical valence is external similarity and functional similarity. During the analysis, the metaphoricity of the Latin counterpart was taken into account as the primary basis and the semantic-component analysis was applied, which allows tracing the very process of metaphorical meaning formation. The examples were selected by the continuous sampling method. The actual source was the publication "International Anatomical Terminology (Latin, Ukrainian, Russian and English equivalents)" edited by V. Cherkasov (2010), the primary meaning of tokens is established according to the eleven-volume Dictionary of the Ukrainian language.

A similar study of the terminology of modern clinical psychology was chosen as a promising direction for further scientific research.

Key words: anatomical metaphor, metaphorical binary, modifier, semantic-component analysis.

Постановка проблеми. Метафоризація – визначення невідомого через відоме – один з універсальних способів пізнання дійсності. Саме метафора допомагає зрозуміти процеси створення ментальних уявлень про світ. Посилення інтересу до наукових метафор – цілком логічне явище, адже саме вони допомагають створити умови для усвідомлення й опису нових явищ.

Наукові метафори виявляють у об'єктів відповідної області раніше невиявлені властивості і направляють процес пошуку на виявлення цих властивостей. Тим самим абстракції отожднюються з більш звичними системами уявлення, яким відповідає відомий (усталений) набір асоціацій, що сприяють осмисленню нових ідей.

Передбачається, що метафора повинна бути інформаційно адекватною, що вона повинна максимально відповідати ситуації, і наявність сторонніх сенсів у ній повинно бути зведене до мінімуму. Така вимога до метафори, на нашу думку, є найважливішою. Більшість метафор науки демонструє нам приклад того, як деяка формальна схожість речей є підставою для створення метафоричних конструкцій.

Наукова метафора повинна бути здатна трансформуватися в поняття. Дійсно, метафори, потрапляючи до корпусу науки, набувають іншого статусу. Поступово відбувається процедура перетворення метафори на термін, значення якого фіксується у словниках.

На сьогодні детальне дослідження, у якому б застосовувався порівняльний аналіз еквівалентів метафоричних анатомічних бінарм у латинській (міжнародна номенклатура), українській та англійській та латинській мовах, відсутнє.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мова медицини – однієї з найдавніших сфер людської діяльності – досліджується багатьма сучасними вітчизняними лінгвістами.

Зокрема процеси метафоризації в медичних термінах вивчають Ю. Бражук [2], Н. Цісар [8], Г. Усик та Т. Кириленко [9].

Перекладацькі трансформації при латинсько-англійському досліджують О. Беляєва та М. Малащенко [1], особливості перекладу мета-

фор при українсько-англійському вивчають Ю. Макаренко та І. Ткаченко [7].

У наших попередніх розвідках ми також висвітлювали питання перекладу анатомічних метафор-термінів із модифікаторами різних тематичних груп [4], [5].

Метафоричний компонент медичної термінології (на матеріалі анатомічної та клінічної термінології) аналізує Ю. Бражук [2]. Дослідниця перелічує основні тематичні групи, у яких відбувається метафоризація, подекуди порівнює окремі приклади з міжнародною медичною термінологією, але не вдається до детального семно-компонентного аналізу.

У схожому дослідженні Н. Цісар розглядає причини метафоризації в медичній термінології (подібність порівнюваних об'єктів, функціональна подібність, одночасне перенесення за зовнішньою та функціональною подібністю) разом із лексико-семантичними групами слів, що стали базою для термінотворення [8, с. 64–65].

Г. Усик і Т. Кириленко пропонують лексико-семантичний підхід до класифікації, розрізняючи антропологічні й неантропологічні метафори.

Антропологічні терміни-метафори автори визначають як терміни, метафоричною основою (модифікатором) яких є людина або частина людського тіла, людські якості, рухи, пози, одяг тощо. Тому цілком логічно, що до категорії неантропологічних метафоричних термінів лінгвісти відносять ті терміни, метафоричною основою яких є об'єкти, що оточують людину. До таких термінів належать, наприклад, такі, у яких модифікатором є тварини та частини їхнього тіла, природні об'єкти, рослини, ландшафти, будівлі, споруди та їхні частини, транспорт тощо. За даними дослідників, у медичній термінології переважають неантропоморфні вирази [9].

Постановка завдання. Особливості латинсько-англо-українського перекладу анатомічних бінарних термінів-метафор потребують окремого детального дослідження із застосуванням семно-компонентного аналізу. **Метою роботи є дослідження специфіки** латинсько-англо-українського перекладу анатомічних бінарних термінів-метафор, обраних методом суцільної вибірки

із видання «Міжнародна анатомічна термінологія (латинські, українські, російські та англійські еквіваленти» за редакцією В. Черкасова (2010 р.). Порівняльний аналіз метафоричних бінарних термінів здійснюємо за допомогою «Латинсько-українського тлумачного словника клінічних термінів» (2016 р.), первинне значення лексем установлюємо за одинадцятитомним Словником української мови.

Виклад основного матеріалу. Для аналізу шляхів виникнення та особливостей перекладу анатомічних та патоанатомічних термінів-метафор пропонуємо класифікацію, яка враховує джерело метафоризації (зовнішню подібність чи функційну схожість), лексико-семантичний тип модифікатора метафоричного терміна (виділяються антропоморфні, зооморфні метафори, бінарми предметної сфери, геоморфні бінарми), тип перекладу модифікатора метафоричного терміна. Тут і далі користуємося ідеєю, запропонованою В. Карабаном, згідно якої переклад може здійснюватися метафоричним словом, яке має такий самий або дуже подібний характер образності; метафоричним словом, котре має інший характер образності; неметафоричним словом, що передає тільки денотативний зміст англійського метафоричного слова, а не образність [3].

Переклад термінів-метафор із «речовинним» компонентом. У метафорах такого типу як модифікатор зазвичай використовуються назви предметів побуту, приміщень, споруд та їхніх частин, знярядь праці, одягу та механізмів та їхніх складових. Типовим варіантом для виникнення є зовнішня подібність та функційна схожість [5, с. 183]. За нашими спостереженнями це одна з найчисленніших груп метафоричних анатомічних бінарм.

У термінах із модифікатором склепіння (черепа, стопи, глотки, піхви, слізного мішка) перенесення побудоване на основі подібності за опуклою формою та функцією – бути покриттям. Метафоризація досягається поєднання модифікатора із первинним значенням «опукле покриття або покриття, що з'єднує стіни, підпори будівель, споруд, мостів і т. ін.» із назвою органа [10, IX, с. 280].

ТА.	arcus pedis	fornix pharyngis	fornix vaginae
Анг.	arch of foot	vault of pharynx	vault of vagina
Укр.	склепіння стопи	склепіння глотки	склепіння піхви

При перекладі зазначених термінів з латини та англійської в українській мові послідовно

застосовується бінарна метафора із складовою **склепіння**. Варто порівняти варіанти перекладу саме цієї лексеми: склепіння стопи – arcus pedis (латиною) та arch of foot (англійською), тобто при дослівному перекладі утворилася б сполука із складовою арка – «склепіння, що має форму дуги, яким перекривають проріз у стіні або сполучають стояни моста, два суміжні будинки і т. ін.» [10, I, с. 60]. Відповідно ми спостерігаємо переклад метафоричним словом, що має подібний характер образності.

Низка наступних метафоричних термінів демонструє іншу, порівняно з попередніми, підставу для виникнення метафоричної валентності – функційну подібність. У модифікаторах стінка – «вертикальна частина будови, яка служить для підтримання перекриття і для розділення приміщення на частини» [10, IX, с. 715] та бар'єр – «невисокі поручні, паркан, ґрати, огорожа» або «перепона, перешкода, що встановлюється на біговій доріжці, арені цирку» [10, I, с. 105] акцентуються елементи значення «розділяти» та «бути перепороною» відповідно. З латинської мови та англійської здійснюється дослівний переклад: paries – wall – стіна, repagula – barrier – бар'єр. Переклад модифікатора обох бінарм здійснюється метафоричним словом, що має такий самий характер образності.

ТА.	paries abdominalis	repagula haematopleuralia	columna vertebralis
Анг.	abdominal wall	haematopleural barrier	vertebral column
Укр.	черевна стінка	гематоплевральний бар'єр	хребтовий стовп

У бінармі **хребтний стовп** у структурі семантичного значення модифікатора актуалізується сема «колона, підпора, що підтримує склепіння, перекриття» [10, IX, с. 720]. Переклад відбувається метафоричним словом, що має такий самий характер образності: columna (лат.) – column (англ.) – стовп (укр.). Загалом, модифікатор стовп є достатньо продуктивним, а сучасна анатомічна терміносистема налічує такі термінологічні сполуки, як стовп склепіння, стовп зморшок, стовп передній та ін.

Переклад термінів-метафор із модифікатором тематичної групи «світ природи». До зазначеної тематичної групи входять геоморфні, фітоморфні, антропоморфні та зооморфні метафори.

Геоморфні метафори – метафоричні сполуки, модифікатор у яких пов'язаний з наукою про

рельєф земної поверхні, його походження, розвиток та господарське використання.

Наприклад, для утворення вторинної валентності підставою може стати просторове розташування. Відповідно, у лексемі *дно* актуалізується сема «нижня частина або нижня стінка якого-небудь предмета» [10, II, с. 314], у лексемі *полюс* іде розвиток переносного значення – «що-небудь абсолютно протилежне іншому» [10, VII, с. 106], оскільки скроневи полюси є парним органом (розташовані ліворуч і праворуч).

Лат.	fundus vesicae	polus temporalis
Анг.	fundus of bladder	temporal pol
Укр.	дно міхура	скроневи полюс

У всіх наведених бінармах переклад з латинської та англійської мов здійснюється метафоричним словом, що має такий самий характер образності.

Антропоморфні метафори утворюються на основі ототожнення навколишнього світу з характерними рисами міфічної істоти чи певними органами самої людини. Так, перший шийний хребець, що підтримує голову (atlas, antis m), був названий «атлантом» на ім'я грецького титана Атланта, який як покарання за свою непокору був змушений тримати на своїх плечах небесне склепіння. Джерелом анатомічного терміна *п'ятковий сухожилок* (Ахілл) (tendo calcaneus (лат.) – calcaneal tendon (Achilles) (англ.) вважається міф про Ахілла, у якого була вразлива тільки п'ята, за яку його тримала мати, зануривши у води річки Стікс із наміром дати своєму синові безсмертя. Іншими прикладами антропоморфних метафор можуть бути терміни, що позначають різні частини тіла людини: caput (caput costae – головка ребра); cervix (cervix uteri – шийка матки); lingula (lingula pulmonis sinistri – язичок лівої легені) тощо.

Фітоморфні метафори містять у собі порівняння анатомічних утворень з об'єктами рослинного світу. Такі метафори побудовані на зовнішній подібності.

Найдовші метафоричні ряди утворюють модифікатори *корінь* та *гілка*.

Наприклад, лексема *гілка* є супермодифікатором і утворює 160 метафоричних бінарм, коли вживається в однині, а також уживана в множині є базою для виникнення численних метафоричних сполук. У лексемі *гілка* актуальною залишається сема «невеликий боковий відросток, пагін дерева» [10, II, с. 69]. Перенесення побудоване на подібності за формою.

Лат.	ramus palmaris	ramus tonsillaris	ramus clavicularis
Анг.	palmar branch	tonsillar branch	clavicular branch
Укр.	долонна гілка	мигдаликова гілка	ключична гілка

У наведених метафоричних термінах переклад з латинської та англійської мов здійснюється метафоричним словом, що має такий самий характер образності.

Зооморфними метафорами є назви тварин, птахів, частин їх тіла та інші номінації, які стосуються їх існування.

Наприклад, у модифікаторі *ніжка* актуалізується сема «опора» [10, V, с. 437], відтак виникнення метафори пояснюється функційною схожістю і частково видовженою формою.

Лат.	crus cerebri
Анг.	cerebral crus
Укр.	ніжка мозку

Розглядаючи латинсько-англійський переклад модифікатора, спостерігаємо застосування слова, що має такий самий характер образності. Однак дослівний переклад слова crus з обох зазначених мов на українську – гомілка. Отже, при англо-українському перекладі застосовується метафоричне слово, що має подібний характер образності.

У наступній бінармі підставою для виникнення метафоричної валентності є подібність за формою та функційна схожість (здатність бути отвором). Якщо розглядати латинсько-англійський переклад, бінарма стягується до монотерміна, для перекладу обирається неметафоричне слово, для латинсько-українського перекладу застосовується метафоричне слово, що має такий самий характер образності.

Лат.	auricular atrii
Анг.	auricle
Укр.	вушко передсердя

Висновки. Проведено детальний аналіз специфіки перекладу анатомічних метафор, модифікатори яких належать до семантичного класу «світу предметів» та «світ природи» – двох найчисленніших груп в анатомічній термінології.

Переклад медичної метафори повинен бути гранично точним, у випадку анатомічної термінології використовується єдноможливий, унесений до словникової кодифікації варіант, проте застосування семно-компонентного аналізу дозволяє простежити сам процес утворення метафоричного

значення. Терміни-метафори допомагають зрозуміти національну специфіку мовного бачення навколишнього світу, щільно пов'язані з культурою народу й відбивають особливості його гносеологічної діяльності. Установлено, що типовим варіантом для виникнення метафоричної валентності є зовнішня подібність та функційна схожість.

Матеріали дослідження можуть бути використані при викладанні відповідних спецкурсів як студентам-філологам, так і здобувачам вищої освіти в галузі медицини. Перспективним об'єктом для майбутніх досліджень уважимо метафоричні терміни сучасної клінічної психології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Беляєва О. Латинсько-український тлумачний словник клінічних термінів. Київ: ВСВ «Медицина», 2016. 222 с.
2. Бражук Ю. Метафоричний компонент у медичній термінології (на матеріалі анатомічних і клінічних термінів). *Studia Linguistica*. 2012. Вип. 6. С. 224–228.
3. Карабан В. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової та технічної літератури на українську мову. Част. 2. Вінниця: Нова книга, 2001. 324 с.
4. Лисенко Н., Дорошина Л. Специфіка перекладу анатомічних термінів-метафор на матеріалі англійської та української мов. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 19. Т. 2. С. 110–115.
5. Lysenko N., Lytvynenko O., Kryvko R. Semantic-component analysis and features of translation of anatomical terms-metaphors with modifier – name of mechanisms and their parts. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 23. Т. 2. С. 185–187.
6. Новий англо-український українсько-англійський медичний словник. Київ: Арій. 2020. 480 с.
7. Макаренко Ю., Ткаченко І. До проблеми перекладу медичних термінів у науковому англійському медичному тексті. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. Вип. 21. С. 268–271.
8. Цісар Н. Метафора в медичній терміносистемі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2005. № 538. С. 63–67.
9. Усик Г., Кириленко Т. Метафора як спосіб утворення медичної термінології. *Advanced Linguistics*. 2020. № 5. С. 62–67.
10. Словник української мови: В 11-ти томах. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

УДК 811.111'253

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.1.22>

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АКТИВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

FEATURES OF TRANSLATION OF ASSETS OF EUROPEAN LEGISLATION IN THE CONDITIONS OF UKRAINE'S INTEGRATION INTO THE EUROPEAN UNION

Логінова Л.В.,

orcid.org/0000-0003-2263-9657

старший викладач кафедри філології

Одеського національного морського університету

Заснов І.О.,

orcid.org/0009-0003-0236-2179

студент IV курсу

Навчально наукового морського гуманітарного інституту

Одеського національного морського університету

У статті розглянуто питання перекладу активів європейського законодавства (*acquis communautaire*) українською мовою в контексті інтеграції України до Європейського Союзу та досліджено особливості цього процесу. Визначено загальну кількість активів, що утворюють систему *acquis* та наголошено на тому, що не всі вони підлягають обов'язковому перекладу в процесі вступу до ЄС. Визначено особливості юридичної термінології, яка зустрічається

у досліджуваних актах і підкреслено, що головною серед них є використання не лише правових понять та категорій, а й тих, що використовуються у інших науках та сферах, зокрема фінансова політика, енергетика, рибальство та інших, які відповідають кожному з 35 розділів *acquis*. На підставі цього висунуто ідею про недоцільність делегування перекладу виключно одній особі (перекладачу) і необхідність залучення у цей процес великої кількості фахівців з різних галузей, адже одній людині буде важко впоратися з таким обсягом робіт. З'ясовано, що в процесі перекладу має використовуватися еквівалентний метод із використанням таких прийомів, як транспозиція, модуляція, додавання і вилучення, калькування, запозичення. Окрім цього підкреслено необхідність використання також інших прийомів, наприклад генералізації, експлікації, ампліфікації, перестановки. Проаналізовано національне законодавство, присвячене процедурі перекладу актів європейського законодавства і з'ясовано, що повноваження організувати та планувати цю процедуру делеговано Урядовому офісу координації європейської та євроатлантичної інтеграції Секретаріату Кабінету Міністрів України. Присвячено увагу і процедурі здійснення перекладу, зокрема, зазначається, що передбачено створення Орієнтованого плану перекладу актів Європейського Союзу *acquis communautaire*. На підставі дослідження сформульовано висновок про важливість правильно організації процедури перекладу для вступу України в ЄС.

Ключові слова: переклад, європейське законодавство, *acquis communautaire*, євроінтеграція, англійська мова.

The article examines the issue of translating acts of European legislation (*acquis communautaire*) into Ukrainian in the context of Ukraine's integration into the European Union and explores the peculiarities of this process. The total number of acts that make up the *acquis* system is determined and it is emphasized that not all of them are subject to mandatory translation in the process of joining the EU. The peculiarities of the legal terminology found in the researched acts are identified and it is emphasized that the main one among them is the use of not only legal concepts and categories, but also those used in other sciences and spheres, in particular financial policy, energy, fishing and others, which correspond to each of the 35 sections of the *acquis*. Based on this, the idea of the impracticality of delegating translation exclusively to one person (the translator) and the need to involve a large number of specialists from various fields in this process, because it will be difficult for one person to cope with such a volume of work. It was found that the equivalent method should be used in the translation process using such techniques as transposition, modulation, addition and subtraction, tracing, borrowing. In addition, the need to use other methods, such as generalization, explication, amplification, permutation, is emphasized. The national legislation devoted to the procedure of translation of acts of European legislation was analyzed and it was found that the authority to organize and plan this procedure was delegated to the Government Office for the Coordination of European and Euro-Atlantic Integration of the Secretariat of the Cabinet of Ministers of Ukraine. Attention is also paid to the procedure of unifying the translation, in particular, it is noted that the creation of an Oriented Plan for the translation of acts of the European Union *acquis communautaire* is foreseen. On the basis of the study, a conclusion was formulated about the importance of correctly organizing the adjustment procedure for Ukraine's accession to the EU.

Key words: translation, European legislation, *acquis communautaire*, European integration, English language.

Постановка проблеми. Одним з базових критеріїв вступу будь-якої держави до Європейського Союзу є виконання так званого третього (інституційного) копенгагенського критерію, який передбачає адаптацію національного законодавства до норм та правил ЄС. Наразі, увесь комплекс європейського законодавства написаний англійською мовою, що є об'єктивною необхідністю з огляду на те, що членами даної спільноти є 27 держав, кожна з яких має власну історію, культура, та, відповідно, мову. Саме тому, Україна, як майбутній член Європейського Союзу, має узгодити своє законодавство з європейським, для чого необхідно спочатку перекласти його українською. Специфіка виконання даного завдання полягає в тому, що конкретні кроки до вступу в ЄС розпочалися лише в 2022 році, а тому усталена практика в цьому напрямку поки що не сформувалася.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана тема, наразі все частіше стає предметом дослідження українських науковців, проте наразі існує небагато робіт присвячених саме цій проблемі. Прикладом можуть слугувати роботи Поліщук Л.П. та Пушкар Т.М., які безпосередньо присвячені питанню перекладу актів ЄС. Окрім цього, використано праці, що стосуються

загальних особливостей перекладу юридичних текстів, авторами яких є Шумило І., Сніца Т., Коломієць С.С., Дембіцька А.А., Роєнко Л., Горлатова О. та інші. В порівняльному аспекті використано роботу Гібової К., яка дослідили специфіку перекладу актів ЄС словацькою мовою.

Постановка завдань. Дане дослідження потребує вирішення таких завдань: визначення комплексу актів європейського законодавства, які підлягають переведенню; визначення основної термінології та її особливостей; з'ясування того, які методи і прийоми слід використовувати; визначення відповідальних за переклад осіб та загальної специфіки проведення цього процесу.

Виклад основного матеріалу. Наразі сукупність актів європейського законодавства являє собою цілісну, чітко структуровану систему, яку прийнято називати *acquis communautaire* (далі *acquis*), що у перекладі з французької мови означає «добробок спільноти». Загалом, *acquis* є сукупністю спільних та обов'язкових для всіх країн-членів ЄС прав і обов'язків. Особливість даного інституту полягає в тому, що не існує окремого кодифікованого акту, який би систематизував дані норми. Наразі прийнято вважати, що *acquis* включають в себе:

1) зміст, принципи, цілі, що містяться в договорах;

2) законодавство, прийняте відповідно до договорів та судової практики;

3) декларації та резолюції, прийняті ЄС;

4) інструменти спільної зовнішньої політики та політики безпеки;

5) міжнародні договори, укладені самим Союзом та його членами між собою [1, с. 1].

Окрім цього, Венеціанська комісія в своєму звіті від 21 жовтня 2005 року зазначила, що до *acquis* також слід відносити також і неписане право, зокрема: судову практику Європейського суду з прав людини; прецедентне право Європейської комісії з питань корупції; офіційні тлумачення договорів і законодавства; Хартію основних прав ЄС та інше [2, с. 3].

Говорячи про загальну кількість даних актів, що являють собою *acquis*, слід відмітити, що їх налічується близько 14 тисяч, а рішень Суду ЄС близько 9 тисяч. Проте, доцільно говорити про те, що у перекладі всього масиву даних актів немає об'єктивної необхідності, оскільки обов'язковій імплементації Україною підлягають лише 4094 (відповідно до звіту Кабінету Міністрів України щодо відповідності законодавства України праву Європейського Союзу (*acquis* ЄС)) [3], [4].

Визначаючи мову, з якої необхідно здійснювати переклад, слід відмітити, що серед 27 країн ЄС кожна має власну мову і, відповідно існує велика кількість варіантів *acquis*. Проте, на нашу думку, доцільно використовувати в даному випадку саме англійський варіант з огляду на те, що він є першоджерелом, а також те, що обрання лише одного варіанту з якого здійснюватиметься переклад дозволить: по-перше, уникнути потенційних розбіжностей, по-друге, залучити меншу кількість спеціалістів для виконання цієї роботи, по-третє, значно прискорити сам процес перекладу.

Щодо особливостей здійснення перекладу *acquis* українською, то слід звернути увагу в-першу чергу на термінологію, яка використовується. Безспірним є факт того, що досліджувані акти є яскравим зразком юридичної мови, яка передбачає використання специфічних лексичних одиниць, зрозумілих саме фахівцям у галузі права. Більшість дослідників, до яких належать Л. Поліщук та Т. Пушкар наголошують на можливості виокремлення системи термінів, що використовуються у *acquis*, яка складається з 4 елементів, а саме:

1. Терміни, що позначають галузі права: Administrative Law, Administrative procedural law, Commercial law, Commercial procedural law, Land law.

2. Терміни із значенням особи: lawyer, prosecutor, judge, investigator, lawyer of international law, legal consultant, partner.

3. Терміни, що означають правові документи: laws, bylaws, protocol, declaration, agreement, communiqué.

4. Терміни, що позначають права та обов'язки: ownership, civil legal capacity, sovereign rights [5].

Погоджуючись із структурою даної системи, вважаємо за необхідне підкреслити той факт, що *acquis* складаються із 35 розділів, кожен з яких охоплює окрему сферу, наприклад: Економіка та фінансова політика (розділ 17), Енергетика (розділ 15), Рибальство (розділ 13) та інші. З огляду на це, вважаємо доцільним, що окрім зазначеного вище до системи також належать і терміни з інших наук: renewable energy, blackouts, monetary policy.

Таким чином, можна стверджувати, що особа, яка здійснює переклад *acquis* має бути всесторонньо розвиненою, і орієнтуватися як в юридичній термінології, так і в тій, що характерна для інших наук. Альтернативним варіантом, який на нашу думку є більш ефективним, є тісна взаємодія перекладача із фахівцями в інших сферах, адже це дасть змогу комплексно підійти до вирішення даної проблеми і уникнути потенційних проблем, викликаних необізнаністю перекладача у вузькопрофільних аспектах.

Звертаючи увагу на сам процес перекладу *acquis*, необхідно враховувати той факт, що даний процес є важливим завданням державного значення, саме тому необхідно враховувати імперативні приписи органів влади, що стосуються цієї процедури.

Наразі, цей процес регламентується Порядком здійснення перекладу на українську мову актів Європейського Союзу *acquis communautaire* та на англійську мову актів законодавства України, пов'язаних з виконанням зобов'язань України у сфері європейської інтеграції, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 2 травня 2023 року № 451 (далі Порядок) Саме на вимоги і приписи даного акту слід орієнтуватися при дослідженні питання перекладу *acquis*.

Першим, на що слід звернути увагу, є принципи здійснення перекладу, під якими слід розуміти обов'язкові для врахування фундаментальні засади, з дотриманням яких має відбуватися цей процес. Порядок закріплює, що переклад *acquis* має бути адекватним та еквівалентним, проте не дає визначення цим поняттям. [6]

Під адекватністю слід розуміти відтворення єдності і змісту оригіналу, враховуючи при цьому

змістову та прагматичну еквівалентність і не допускаючи переключень [7, с. 177].

Дотримання даного принципу в контексті перекладу саме юридичних текстів є принципово важливим, оскільки навіть незначні відступи від змісту оригінального тексту можуть призвести до неправильного розуміння конкретної норми права.

Еквівалентність перекладу в свою чергу передбачає, відтворення змісту іншомовного оригіналу на одному з рівнів еквівалентності. Під змістом оригіналу, в даному випадку, мається на увазі вся інформація, що передається, включаючи його денотативні та конотативні значення, а також прагматичний потенціал тексту. Важливо зазначити, що хоча будь-який адекватний переклад повинен бути еквівалентним, не кожен еквівалентний переклад може вважатися адекватним [8, с. 144].

Наступним, на що слід звернути увагу є вибір прийому перекладу, який слід використовувати в тій, чи іншій ситуації. Прийоми перекладу можна розглядати як інструмент аналізу тексту, що включає процес виявлення семантичних та формальних зв'язків між оригіналом і цільовим текстом. Вони виявляються через порівняння оригіналу і перекладу, впливаючи на мікростилістику тексту, таку як речення та їх частини.

Обираючи прийом перекладу, перекладач повинен пам'ятати про вибраний метод перекладу, який є загальним підходом під час здійснення цього процесу. Попри те, що Порядок не визначає метод перекладу, який має використовуватися, логічним, з огляду на зазначені вище принципи, вбачається доцільними говорити про використання еквівалентного методу перекладу. З його допомогою перекладач намагається відтворити точне контекстуальне значення оригіналу в межах граматичних структур мови перекладу [9, с. 93].

Що стосується конкретних прийомів, які доцільно використовувати в межах цього методу, то найбільш розповсюдженими і ефективними з точки зору максимально точної передачі змісту актів законодавства, є наступні:

1. Транспозиція – це класичний прийом перекладу, яка передбачає заміну однієї частини мови іншою без зміни сенсу повідомлення. Фактично, це єдина процедура перекладу, яка має щось спільне з граматиною, хоча багато перекладачів виконують транспонування інтуїтивно [10, с. 164].

Приклад: *budgetary availability* – доступність бюджету (прикметник змінюється на іменник).

2. Модуляція – це прийом перекладу, що передбачає варіацію форми повідомлення,

отриману шляхом зміни точки зору. Це означає, що модуляція ґрунтується на зміні когнітивних категорій між двома мовами. Цей зсув вважається виправданим, коли дослівний або навіть транспонований переклад призводить до граматично правильного висловлювання, яке все одно залишається непридатним, однодіоматичним.

Приклад: *void patent* – патент, що втратив силу.

3. Додавання і вилучення – прийоми, які сприймаються як взаємодоповнюючі, проте протилежні за змістом, процедури перекладу. Розширення передбачає додавання додаткової інформації до цільового тексту, тобто слів, яких немає в оригіналі, але які мають бути присутніми, для кращого розуміння та більш природнього вигляду тексту. Скорочення, в свою чергу, є протилежною процедурою [11, с. 126].

Приклад: *European Anti-Fraud Office* – Європейське бюро по боротьбі з шахрайством (розширення), *residence permit issued to unremunerated trainees* – посвідка на тимчасове проживання неоплатним стажистам (скорочення).

4. Калькування – дослівний переклад, тобто відтворення форфологічних та семантичних особливостей іншомовного слова українською. Найчастіше використовується при перекладі назв різноманітних міжнародних організацій та інститутів ЄС [12, с. 269].

Приклад: *lawgiver* – законодавець, *European Parliament* – Європейський парламент.

5. Запозичення – прийом прямого перенесення іншомовного слова без структурної зміни. Використовується для перекладу слів, які не мають аналогів в українській мові.

Приклад: *migration* – міграція; *mobility* – мобільність.

Незважаючи на те, що зазначені прийоми є основним при здійсненні перекладу юридичних текстів, їх перелік є набагато ширшим і в окремих випадках також можливе використання генералізації, експлікації, ампліфікації, перестановки та інших.

З огляду на той факт, що переклад *acquis* є завданням державного значення, доцільним в контексті даного дослідження вбачається звернути увагу на суб'єкта, відповідального за здійснення цієї процедури.

На відміну від перекладу звичайних документів, який можуть здійснювати будь-які перекладачі, які мають відповідну освіту або акредитацію, переклад актів європейського законодавства здійснюється спеціально уповноваженою на це особою. Відповідно до Порядку

здійснення перекладу на українську мову актів Європейського Союзу *acquis communautaire* та на англійську мову актів законодавства України, обов'язок здійснення перекладу покладено на державну установу «Офіс із залучення та підтримки інвестицій», тоді як загальна організація та планування цього процесу здійснюється Урядовим офісом координації європейської та євроатлантичної інтеграції Секретаріату Кабінету Міністрів України.

Процедура перекладу, визначена даним порядком передбачає створення Орієнтовного плану перекладу актів *acquis* ЄС, який формується на основі пропозицій, що подаються ініціаторами перекладу, до яких належать Апарат Верховної Ради України, Офіс Президента України, Секретаріат Кабінету Міністрів України, міністерства, а також інші центральні органи виконавчої влади, державні колегіальні органи [6].

Відповідно до Орієнтованого плану перекладу актів Європейського Союзу *acquis communautaire* та актів законодавства України на 2024 рік, який затверджено рішенням Урядового комітету з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, міжнародного співробітництва, культури, молоді, спорту та інформаційної політики від 18 серпня 2023 р., перекладу підлягають 491 акт ЄС, до яких належать як безпосередньо ті, що містяться у 35 розділах *acquis*, так і ті, переклад

яких є прямим обов'язком України відповідно до Угоди про асоціацію.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна дійти висновку, що процедура перекладу актів європейського законодавства має свої визначні особливості і кардинально відрізняється від перекладу звичайних юридичних текстів. До таких особливостей можна віднести наступні. По-перше, широке коло різних за своїм призначенням і правовою природою актів, які підлягають перекладу, за відсутності повноцінного, чітко визначеного їх переліку. По-друге, наявність специфічної термінології, яка охоплює не лише право, а й інші науки. По-третє, процес перекладу відбувається із використанням специфічних прийомів із обов'язковим дотриманням принципів еквівалентності та адекватності. По-четверте, імперативність правового регулювання процедури перекладу, яка полягає в тому, що чітко визначено суб'єкта, відповідального за його здійснення, а також визначено загальні правила його проведення. Подальші дослідження можуть бути направлені на визначення ефективності та правильності здійснення перекладу *acquis* відповідно до нового Порядку, адже даний процес тільки розпочався, саме тому, його вивчення є принципово необхідним задля забезпечення ефективності, і, як наслідок, прискорення процесу інтеграції України до Європейського Союзу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. From EU membership application to accession negotiations: frequently asked questions. *An official website of the European Union* : веб-сайт. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2016-12/20160209_faq.pdf (дата звернення: 05.12.2023).
2. Integration of *acquis Communautaire* into the legal order of the new and future member states of the UE. *European commission for democracy through law (Venice commission)* : веб-сайт. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-UDT\(2005\)032-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-UDT(2005)032-e) (дата звернення 05.12.2023).
3. Звіт щодо відповідності законодавства України праву Європейського Союзу (*acquis* ЄС) (частина 1) : веб-сайт. URL: https://dostup.pravda.com.ua/request/117956/response/387717/attach/3/0001%201106.pdf?cookie_passthrough=1 (дата звернення 06.12.2023).
4. Звіт щодо відповідності законодавства України праву Європейського Союзу (*acquis* ЄС) (частина 2): веб-сайт. URL: https://dostup.pravda.com.ua/request/117956/response/387719/attach/3/1107%201953.pdf?cookie_passthrough=1 (дата звернення 06.12.2023).
5. Поліщук Л.П., Пушкар Т.М. Лексичні одиниці в перекладі законодавчих актів Європейського Союзу. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2023. № 205. С. 160–164.
6. Про затвердження Порядку здійснення перекладу на українську мову актів Європейського Союзу *acquis communautaire* та на англійську мову актів законодавства України, пов'язаних з виконанням зобов'язань України у сфері європейської інтеграції : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 травня 2023 р. № 451 / Кабінет Міністрів України. *Урядовий кур'єр*. 2023. № 94.
7. Яблочнікова В.О. Перекладацька адекватність та еквівалентність. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2019. № 38. С. 177–179.
8. Журавель Т.В. Сутність поняття перекладацької еквівалентності. *Подолання мовних та комунікативних бар'єрів: освіта, наука, культура: збірник наукових праць / за заг. ред. Гудманяна А.Г.*, Київ. 2017. С. 144–147.
9. Роєнко, Л., Горлатова, О., Редько. Особливості перекладу юридичних текстів. *Актуальні питання іноземної філології*. 2021. № 15. С. 91–96.

10. Gibova K. Some Thoughts on Translation Procedures as Employed in Acquis Communautaire Documents. *Ostrava Journal of English Philology*. 2011. № 1. P. 161–171.

11. Коломієць С.С., Дембіцька А.А. Відтворення структурно-семантичних і лінгвостилістичних особливостей бінарних термінологічних словосполучень юридичного дискурсу у перекладі з англійської на українську мову. *Молодий вчений*. 2019. № 12(76). С. 124–127.

12. Шумило І., Сніца Т. Особливості перекладу юридичних текстів. *Філологічний дискурс*. 2016. № 4. С. 266–272.

УДК 81'255.2:792=111=161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.1.23>

ФОНЕТИЧНИЙ СИНХРОНІЗМ ЛІПСИНК-ВІДПОВІДНИКІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ДУБЛЯЖІ АНГЛОМОВНИХ ФІЛЬМІВ

PHONETIC SYNCHRONY OF LIP-SYNC EQUIVALENTS IN UKRAINIAN DUBBING OF ENGLISH-LANGUAGE FILMS

Мовчан Б.В.,

orcid.org/0000-0002-1565-5304

кандидат філологічних наук,

*асистент кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Мелень С.П.,

orcid.org/0009-0005-3883-1701

*магістрант кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті розглянуто способи досягнення фонетичного синхронізму в процесі добору ліпсінк-відповідників та укладання дубляжу англійськомовних фільмів українською. Кінопереклад – це процес передачі змісту фільму з оригінальної мови на мову перекладу з урахуванням культурних та мовних особливостей, що забезпечують належне сприйняття фільму глядачем. Переклад фільмів належить до аудіовізуального перекладу, визначальною рисою якого є синхронізація вербального та невербального компонентів. Дослідники виокремлюють декілька типів аудіовізуального перекладу, одним із яких є дубляж як складний процес, що характеризується повною заміною оригінальної аудіодоріжки мовою перекладу. Потреба синхронізації має безпосередній вплив на процес перекладу кінопродукту, змушуючи перекладачів відходити від буквального перекладу і бути більш творчими. Термін «ліпсінк-переклад» описує процес перекладу в міжмовному дублюванні та його подальшу синхронізацію з відеорядом. Основною одиницею ліпсінк-перекладу є ліпсінк-відповідник, який представляє собою слово або словосполучення в мові перекладу, що відповідає вимогам синхронізації у дубляжі. Синхронізація має враховувати кінетичний синхронізм, що відповідає реплікам акторів їхнім рухам, ізохронізм, що відповідає однакової тривалості реплік у мові оригіналу і перекладу, та фонетичний синхронізм, який поєднує кінетичний синхронізм з ізохронізмом. Усі ці види синхронізації є важливими для забезпечення природного та правдоподібного аудіовізуального досвіду для глядача. Добір ліпсінк-відповідника за принципом фонетичного синхронізму передбачає знаходження відповідності між аудіо- або відеозаписом та текстом перекладу на основі фонетичних властивостей мови. Конкретні способи вибору ліпсінк-відповідників залежать від обраних перекладацьких стратегій та підстратегій, які зумовлені низкою факторів: типом кадру, мовним портретом героя, його роллю у фільмі тощо. Досягнення фонетичного синхронізму є одним із найскладніших завдань під час дублювання.

Ключові слова: кінопереклад, дубляж, фонетичний синхронізм, аудіовізуальний переклад, ліпсінк.

The article examines the ways to achieve phonetic synchrony in the process of selecting lipsync equivalents and dubbing English-language films into Ukrainian. Film translation is the process of transferring the content of a film from the original language into the target language, taking into account cultural and linguistic features that ensure proper perception of the film by the viewer. Film translation belongs to audiovisual translation, the defining feature of which is the synchronisation of verbal and non-verbal components. Researchers distinguish several types of audiovisual translation, one of which is dubbing which is a complex process characterised by the complete replacement of the original audio track with the target language. The need for synchronisation has a direct impact on the process of translating a film product, forcing translators to move away from literal translation and be more creative. The term “lipsync translation” describes the process of cross-language dubbing and its subsequent synchronisation with the video footage. The basic unit of lipsync translation is a lipsync equivalent, which is a word or phrase in the target language that meets the requirements for synchronisation in

dubbing. The synchronisation should take into account kinetic synchrony, which corresponds to the actors' lines matching their movements, isochronism, which corresponds to the same length of cues in the source and target languages, and phonetic synchrony, which combines kinetic synchrony with isochronism. All of these types of synchronisation are important for providing a natural and believable audiovisual experience for the viewer. The selection of a lipsync equivalent based on phonetic synchrony involves finding a match between an audio or video recording and the translated text based on the phonetic properties of the language. Specific methods of finding lipsync equivalents depend on the translation strategies and sub-strategies chosen, which are determined by a number of factors: the type of shot, the character's speech portrait, his/her role in the film, etc. Achieving phonetic synchrony is one of the most difficult tasks in dubbing.

Key words: film translation, dubbing, phonetic synchrony, audiovisual translation, lipsync.

Постановка проблеми. Кінопереклад – це процес передачі змісту фільму з оригінальної мови на мову перекладу, з урахуванням культурних та мовних особливостей, що забезпечують його належне сприйняття глядачем. Ця тема активно досліджується, з'являється дедалі більша кількість наукових праць, що не дивно, адже створення вдалого дубляжу – непростий виклик.

Кінотекст – це складна семіотична система, яка розділена на вербальні та невербальні компоненти. Вербальна система в кінотексті поділяється на письмову (титри та написи, які є частиною світу фільму) та усну частину (голос акторів, текст озвучення, пісня тощо). Відеоряд і звуковий елемент складають невербальну систему (зображення героїв, їхні рухи, пейзаж, інтер'єр, реквізит, спецефекти). Отже, переклад кінотексту відрізняється від перекладу інших типів тексту наявністю двох планів вираження. Нині для визначення перекладу фільмів активно вживають термін «аудіовізуальний переклад».

Дослідники виокремлюють декілька типів аудіовізуального перекладу: переозвучування, субтитрування, закадровий переклад, адаптація, синхронний переклад, дубляж. Два основні види кіноперекладу – це дубляж і субтитрування. Процес дублювання дуже трудомісткий і включає безліч факторів, які й допомагають отримати якісне кіно. Для розуміння специфіки дублювання виникає потреба у ґрунтовному дослідженні всіх його аспектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало українських та іноземних мовознавців займалися і займаються дослідженням кіноперекладу, зокрема дублюванням (Л. Славова [1], Б. Колодій [2], О. Полякова [3], А. Гудманян [4], Т. Малкович [5], Ф. Чаум [6], Х. Діас-Сінтаз [7], К. Вітмен-Лінсен [8]).

О. В. Полякова звертає увагу на особливості дублювання як виду кіноперекладу, зокрема аналізує дублювання за психолінгвістичною класифікацією [3], виокремлює види (за кількістю мов та за кількістю акторів дубляжу) та етапи дублювання, яких налічує аж вісім [9]. Крім того, в одній зі своїх робіт вона розкриває проблематику ліпсінк-відповідників як одиниці ліпсінк-пере-

кладу в дублюванні, досліджує стратегії добору ліпсінк-відповідників в українському дубляжі анімаційних фільмів [9].

Хорхе Діас Сінтаз (Jorge Díaz Cintas) зосереджується на проблемах перекладу аудіовізуального контенту та стратегіях, які можна використовувати для їхнього подолання. Дослідник підкреслив важливість урахування під час дубляжу фільмів як мовних, так і нелінгвістичних елементів, як рухи губ і ракурс камери. Одним із вагомих внесків у вивчення ліпсінку є його аналіз використання технології автоматичної синхронізації губ. Він дослідив потенціал використання згенерованих комп'ютером зображень для створення відповідності перекладеному аудіо, що могло б значно підвищити ефективність і точність синхронізації в аудіовізуальному перекладі [7].

Іспанський дослідник Фредерік Чаум (Frederic Chaume) провів широке дослідження перекладу дубляжу, який передбачає процес адаптації діалогів та інших розмовних елементів фільму чи телепрограми іншою мовою. У своїх працях він розглядає такі теми, як культурна адаптація, технічні міркування [10] та роль перекладача [6]. Також багато писав на тему синхронізації губ і запропонував різні моделі й теорії для покращення процесу синхронізації [11]; підкреслив важливість підтримки синхронності між звуком і зображенням під час процесу перекладу, що має вирішальне значення для досягнення природної та правдоподібної синхронізації губ. Згідно з моделлю Ф. Чаума, синхронність між аудіо та візуальними засобами має бути максимально збережена, незалежно від використовуваної техніки перекладу.

Формулювання цілей. Завданням статті є виявлення преференційних способів досягнення фонетичного синхронізму під час створення ліпсінк-відповідників в українському дубляжі англійських фільмів.

Ця тема перекладознавчих досліджень активно розвивається і вимагає комплексного підходу до аналізу текстів із фільмів, що вийшли на екрани протягом останніх років. Вони дозволяють проаналізувати останні тенденції у практиці перекладу, наочно проілюструвати та підтвердити,

спростувати або уточнити теоретичні засади, що лежать в основі кіноперекладу. Увагу зосереджено на досягненні фонетичного синхронізму образних ліпсінк-відповідників українського дубляжу англomовного супергеройського фільму «Вартові Галактики» (англ. *Guardians of the Galaxy*) і біографічної драми «Темні часи» (англ. *The Darkest Hour*).

Виклад основного матеріалу. Британські дослідники Х. Діас-Сінтаз (Jorge Diaz-Cintas) і Г. Андерман (Gunilla Anderman) визначають дублювання як повну заміну оригінальної аудіодоріжки новою на мові перекладу, коли мову оригіналу не чути. Особливим аспектом дубляжу як різновиду перекладу є обов'язок підготувати текст цільовою мовою, у якому забезпечено відповідність артикуляції актора, а також враховано швидкість мовлення та довжину кожного рядка [12].

Отже, запорукою успішного дубляжу є синхронізація, яка передбачає збереження довжини реплік акторів, водночас узгоджуючи їхні рухи та артикуляцію з аудіорядом мовою перекладу. Мета синхронізації в дубляжі полягає в тому, щоб створити безперервний досвід перегляду для аудиторії.

Існують вужчі або ширші погляди на концепцію синхронізму. Х. Діас-Сінтаз вказує на те, що синхронізм – це лише синхронність між звуками мови перекладу та рухами губ акторів [13]. Ф. Чаум же наголошує на тому, що синхронізм передбачає синхронність і висловлювань, і рухів акторів на екрані, і їхньої артикуляції. Відповідно він дає наступне визначення: «Синхронізація – одна з особливостей перекладу для дубляжу, яка полягає у відповідності перекладу цільовою мовою та артикуляційних рухів і рухів тіла акторів і актрис, а також у відповідності висловлювань і пауз у перекладі з вихідним текстом» [10, с. 43].

Ф. Чаум виокремлює три види синхронізації у дублюванні: 1) кінетичний синхронізм (*kinesic synchrony*) або драматичний – відповідність реплік акторів їхнім рухам; це ступінь реалістичності, з якою персонаж розмовляє в цільовій мові. Тобто, коли на екрані актор киває головою, то доцільно озвучити його репліку словом «так»; 2) ізохронізм (*isochrony*) – однакова тривалість реплік акторів у мові оригіналу і перекладу, тобто, перекладений діалог має відбуватися точно в проміжок часу між моментом, коли актор відкриває рот – щоб вимовити вихідний текстовий діалог – і моментом, коли він/вона закриває рот; 3) фонетичний або ліпсінк (*lip-sync* від *lip*

synchrony) – поєднання кінетичного синхронізму й ізохронізму, повний збіг перекладеної репліки за тривалістю, відповідність артикуляції акторів, їхнім рухам і жестам [10].

О. В. Полякова у своїй роботі пропонує термін «ліпсінк-переклад», який визначає як «процес перекладу у міжмовному дублюванні та його подальша синхронізація з відеорядом за принципами фонетичного, семантичного та драматичного синхронізму» [9, с. 19]. На її думку, основною одиницею ліпсінк-перекладу є ліпсінк-відповідник, тобто слово або словосполучення на мові перекладу, що задовольняє вимоги синхронізму в дубляжі [9].

Зазвичай адаптувальники при укладанні і при пошуку точного ліпсінк-відповідника враховують: 1) наявність слів з білабіальними фонемами та з відкритими голосними; 2) як саме актори вимовляють ці слова в стрічці оригіналу; 3) загальну побудову сцени – у якій спосіб камера захоплює дію на майданчику.

Згідно з Р. Паквіном, фонетична синхронія досягається тоді, коли артикуляція акторів фільму відповідає звуковому ряду, записаному в процесі дубляжу. Враховувати слід не тільки лише слова а й придихання, бурчання, вигуки тощо [14].

А. Гудманян та О. Полякова пропонують проводити аналіз фонетичного синхронізму у два етапи. Спершу треба визначити, наскільки збігається ізохронізм (тривалість звучання) реплік, підрахувавши кількість складів у репліках оригіналу та перекладу, а також зіставити відповідність в оригіналі та перекладі певних звуків: «губних приголосних звуків (губно-губних та губнозубних), лабіалізованих (огублених) та відкритих голосних звуків з урахуванням їхньої взаємодії в мовному потоці (редукція голосних, асиміляція приголосних, акомодация приголосних та голосних)» [4, с. 95].

Р. Паквін наголошує на ще одному правилі – необхідності приділити особливу увагу білабіальним звукам («m», «v», «p», «b», «f») [14].

Для аналізу ліпсінку обрано два різножанрові фільми. «Вартові галактики» (*Guardians of the Galaxy*), режисером якого є американець Джеймс Ганн, створено на основі сюжетної лінії з однойменної серії коміксів компанії Marvel. У фільмі є як і анімаційні персонажі, так і живі актори, що дозволяє зіставити способи відтворення їхніх реплік у дубляжі, адже кожен персонаж має свою власну унікальну манеру мови, яка ще більше підкреслює їхні індивідуальність та характер, що становить певні труднощі під час синхронізації лінгвістичних та нелінгвістичних елемен-

тів у кадрі. Отже, бачимо відмінності добору ліпсінк-відповідників за типом персонажа.

Як уже було зазначено, фонетичний синхронізм – це наріжний камінь вдалого дублювання, пов'язаного з адаптацією перекладу до артикуляції персонажа на екрані. Так, через те, що в цьому фільмі є різні типи персонажів, як анімовані, так і реалістичні, то, проаналізувавши їхню артикуляцію, можна дійти висновку, для якого саме героя потрібно було застосовувати повну фонетичну синхронізацію.

При дубляжі персонажів, артикуляція яких повністю відповідає людській, потрібно застосовувати повну фонетичну синхронізацію, особливо, якщо кадри крупні. Отож, глядач не буде відволікатися і зможе краще зануритися в сюжет фільму і повірити в те, що персонажі на екрані справді говорять те, що він чує.

Для анімованих персонажів допускається часткова фонетична синхронізація. Їхні дубльовані репліки з вдалим ізохронізмом не спотворюють артикуляцію, а навпаки, за умови необхідної швидкості, вдало інтегруються в кадр.

Сцени у фільмі доволі динамічні, репліки укладаються з урахуванням подій на екрані, тому в залежності від ситуації досягається повний синхронізм, частковий чи нульовий. У створеному дубляжі ліпсінк-відповідники також залежать і від крупності кадру.

Для порівняльного аналізу обрано британську історичну біографічну драму режисера Джо Райта «Темні часи» (*Darkest hour*). Фільм розповідає про британського прем'єр-міністра Вінстона Черчилля. Характеристики цієї кінострічки зовсім інші: особливості реплік персонажів, позамовна ситуація, залучення реальних історичних фактів зумовлюють інакші підходи до добору ліпсінк-відповідників і способи досягнення фонетичного синхронізму.

З метою досягнення фонетичного синхронізму перекладачі найчастіше вдаються до лексичних та синтаксичних заміни. Доволі часто вживають трансформацію компенсації для відтворення втраченої стилістичної та реєстрової характеристики слів; трансформацію генералізації, коли термін вужчої семантики зводиться до терміну ширшої семантики; антонімічний переклад.

Щодо синтаксичних заміни, то здебільшого при укладанні трапляється заміна простого двоскладного речення простим односкладним або заміна складного речення простим, тобто відбувається компресія репліки. Англійська мова складається з безлічі односкладових слів, і фраза англійською в середньому коротша, ніж така сама фраза укра-

їнською, тому не варто забувати про трансформації вилучення, як-от: вилучення означення, додатку, обставини, вставного слова. Також при роботі з аудіовізуальним перекладом цілком логічним є трансформація перестановки.

Усі ці перекладацькі прийоми сприяють досягненню ізохронізму реплік, а також більшому збігові ключових звуків слів, що дозволяє добитися часткового фонетичного синхронізму ліпсінк-відповідників, який за даними О. Полякової становить 88% і переважає в українському дубляжі фільмів [9]. Адже, з огляду на різницю фонетичної будови двох мов і приналежність їх до різних структурних типів мов (українська – флективна, англійська – аналітична), повний фонетичний синхронізм у фільмах трапляється вкрай рідко, а якщо він і є, то стосується омонімів, слів іншомовного походження та інтернаціоналізмів, які піддаються транскодуванню і дослівному перекладу.

Отже, для досягнення еквівалентності та адекватності перекладу, незважаючи на розбіжності форми та змісту, використовуються перекладацькі трансформації [15, с. 35].

Розглянемо окремі випадки досягнення фонетичного синхронізму. Так, до прикладу, репліка «Take my hand» перекладена як «Дай мені руку». Якби був використаний дослівний переклад «Візьми мою руку», то не вдалося би досягти фонетичного синхронізму. У цьому випадку лексична заміна сприяла збільшенню кількості ключових звуків, що збігаються: обидві репліки починаються на язикові приголосні – /t/ і /d/. Схоже спостерігаємо в репліці «Because I do not forgive you people», яка перекладена як «Бо я не пробачу ворогам те». Лексична заміна допомогла досягти ізохронізму репліки – по 8 складів у кожній, а також збільшити кількість ключових звуків, бо слова «people» і «ворогам» починаються з губних приголосних /p/ і /v/. А також у репліці «Without his prize» така трансформація сприяла появі лабіалізованого /o/ – «Без здобичі» й досягненню однакової кількості складів. Те саме можемо помітити в репліці «Take these fool things off», яка перекладена «Ану, зніми свої талалайні».

Перші ж репліки фільму «Темні часи» також є прикладом того, як перекладач уміло виконав свою роботу. Фраза «Order!» у дубляжі звучить як «Увага!». Тобто, точно прослідковується збіг двох лабіалізованих звуків /o/ і /y/. Якби було використано словниковий відповідник «Порядок!», то була б відсутня синхронність артикуляції.

Дуже часто у фільмах можна побачити, як замінюють усі «довгі» цифри, як «дев'ятсот», «чоти-

риста», «дев'яносто», «одинадцять» на короткі «шістсот», «сто», «двадцять», «три», «сорок» тощо, звісно, за умови, що цифра не відіграє важливої ролі. Тобто, в цьому випадку скорочується кількість складів для того, щоб можна було втиснути декілька фраз і дати можливість актору, який озвучуватиме, вимовити їх у відведений час. Так, наприклад, у репліці “Well, that’s just as fascinating as the first 89 times you told me that” перекладач замінив цифру вісімдесят дев’ять на дев’яносто, зробивши меншу кількість складів «Не перестаю дивуватися цьому факту, хоч ти вже 90 разів нам представився. У другому проаналізованому фільмі чуємо “Crossed the Meuse River in under 24 hours”, яка в дубляжі звучить як «І форсували Маас менш ніж за добу». Цей приклад унаочнює генералізацію, бо, очевидно, що дослівний переклад призвів би до збільшення хронометражу перекладеної репліки.

Цікавий момент прослідковується, коли у фільмі «Темні часи» Вінстон Черчилль розповідає про людей, які входитимуть до його воєнного кабінету, згадує лорда Галіфакса. В оригіналі репліка звучить “The Reverend Holy Fox”, проте у перекладі чуємо «Його Святість Голий Факт». Цей випадок уособлює приклад гри слів, що ґрунтується на обіграванні подібних або однозвучних одиниць з різними значеннями. Отже, бачимо, що в перекладі вдалося водночас досягти фонетичного синхронізму і відтворити гру слів за формою.

Цікавий підхід для досягнення синхронізації запропонував український вчений Т.І. Малкович [5]. У своєму дослідженні він пропонує спрощений підхід до укладання реплік, використовуючи теорію фонетичних кластерів. Ця теорія полягає в тому, що замість окремих слів перекладач може розділити фразу на кластери, щоб відтворити губні змикання оригіналу через використання співзвучних українських слів або одного слова, адже у англійській мові більшість слів значно коротші за їхні українські еквіваленти. Це зробить процес вимовляння кількох англійських слів природнішим і допоможе досягти кращої точності та якості відтворення. Т. Малкович стверджує, що для теорії фонетичних кластерів не семантичний збіг між кластерами є важливим, а саме фонетичний, адже семантичний збіг виникає безпосередньо в репліці.

Проаналізуємо фразу з фільму «Темні часи» “We find him personally responsible...” – «І тепер має особисто відповідати». Цю репліку можна поділити на два кластери. “We find him” – «І тепер має» – перший. “Personally responsible” – «Особисто відповідати» – другий. Бачимо наго-

лошений голосний звук /i/ у словах we та і, які починають фразу. Простежується однакова кількість складів у словах “find” та «має», крім того, є спільна наголошена /a/. Тобто тут є повна відповідність наголошених звуків у першому кластері. У словах “personally” і «особисто» бачимо спільні губні приголосні /п/ і /б/. У слові «responsible» наголошене О вимовляється як А, в українському звучанні чуємо слово «відповідати», у якому такий самий наголошений звук А. На цьому прикладі бачимо, що підхід із використанням фонетичних кластерів під час створення ліпсінк-відповідників може спростити або навіть уможливити досягнення фонетичного синхронізму, вірогідно прискорює процес укладання реплік і може застосовуватись при роботі з дубляжем.

Висновки. Отже, з огляду на вимоги аудіовізуального перекладу, фонетичний синхронізм є ключовим елементом успішного дублювання, оскільки забезпечує адаптацію перекладу до вимови персонажа на екрані. Проаналізований матеріал засвідчує високу якість українського дубляжу, бо під час його створення враховано особливості мови оригіналу та мови перекладу, а також застосовано необхідні перекладацькі трансформації. Для досягнення фонетичного синхронізму використовують такі перекладацькі прийоми, як лексичні заміни: трансформації вилучення, додавання, компенсації і конкретизації. Вони дозволяють компенсувати втрату стилістичної характеристики слів, зводити терміни вузької семантики до ширшої семантики та використовувати антонімічний переклад. Також часто застосовуються синтаксичні заміни, що, зокрема, приводить до компресії репліки і досягнення ізохронізму. Наведені приклади свідчать про те, що мова героїв в українському перекладі стає виразнішою, ніж в оригіналі. Для збереження змісту оригіналу і досягнення ліпсінку може застосовуватись як доместикація, так і форенізація або буквальний переклад. Дієвим інструментом спрощення процесу перекладу і укладання реплік є прийом роботи на рівні фонетичних кластерів.

Перспективи подальших досліджень. З огляду на залежність обраних стратегій досягнення фонетичного синхронізму від низки позамовних факторів, перспективним виглядає проведення компаративного аналізу перекладу аудіовізуальних творів різних жанрів. Значна роль плану вираження в кіноперекладі неодмінно призводить до втрат на рівні плану змісту. Тому цікавим питанням для подальших досліджень може бути природа та обсяг семантичних втрат у кіноперекладі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Славова Л. Л., Борисенко Н.Д. Одомашнення та очуження як основні прийоми дублювання у кіноперекладі. *Переяславська мовознавча толока* : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, м. Переяслав-Хмельницький, 19-20 вересня 2019 року. Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 168–169.
2. Колодій Б. М., Мельник А.Л. Відтворення сучасного молодіжного сленгу в англо-українському аудіовізуальному перекладі телесеріалу “Пліткарка”. *Science of Europe*. 2017. Vol. 3, No 18 (18). P. 52–58.
3. Полякова О. В. Дублювання як вид кіноперекладу. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. 2013. Вип. 116. С. 338–341.
4. Гудманян, А. Г., Полякова, О. В. Критерії добору ліпсінк-відповідників в українському дубляжі англomовних анімаційних фільмів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2017. Вип. 67. С. 93–95.
5. Малкович Т.І. Принципи відтворення діалогічного мовлення в англо-українському кіноперекладі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2014. 298 с.
6. Chaume F. Quality standards in dubbing: a proposal. *TradTerm*. 2007. 13. P. 71–89.
7. Diaz Cintas J. La traducción audiovisual: el subtitulado. Salamanca, 2001. 173 p.
8. Whitman-Linsen, Candace. Through the Dubbing Glass. The synchronisation of American Motion Pictures into German, French and Spanish. Frankfurt, 1992. 341 p.
9. Полякова, О. В. Стратегії добору ліпсінк-відповідників в українському дубляжі англomовних анімаційних фільмів : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Одеса, 2015. 19 с.
10. Chaume F. Synchronization in dubbing: A translational approach. *Topics in Audiovisual Translation*. / edited by Pilar Orero. Amsterdam, Philadelphia, 2004. P 35–52.
11. Chaume F. Teaching synchronisation in a dubbing course: Some didactic proposals. *The Didactics of Audiovisual Translation*. 2008. XII. P. 129–140.
12. Diaz-Cintas J., Anderman G. Audiovisual Translation: Language Transfer on Screen. Basingstoke, 2009. 272 p.
13. Diaz-Cintas J. Audiovisual Translation: Subtitling. London, 2007. 284 p.
14. Paquin R. Translator, Adapter, Screenwriter. Translating for the Audiovisual. *Translation Journal*. 1998. Vol. 2. Num. 3. URL: <https://translationjournal.net/journal/05dubb.htm> (дата звернення: 22.02.2024).
15. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу : навчальний. посібник. Київ, 2003. 280 с.

УДК 004.91'38:82-1:81'25

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.1.24>

МАШИННИЙ ПЕРЕКЛАД ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

**MACHINE TRANSLATION OF LITERARY TEXTS:
A THEORETICAL PERSPECTIVE**

Наумова Т.М.,

orcid.org/0000-0001-7161-004X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови та слов'янської філології

Державного вищого навчального закладу «Приазовський державний технічний університет»

Щенка О.А.,

orcid.org/0000-0001-6718-1676

кандидат філологічних наук,

завідувач кафедри гуманітарних дисциплін і мовної підготовки іноземних громадян

Державного вищого навчального закладу «Приазовський державний технічний університет»

Активне зростання інтересу до машинного перекладу художніх текстів, спричинене появою нових технічних інструментів та штучного інтелекту. Ці інструменти автоматизують процес перекладу і спрощують розуміння мови як коду, який можна просто декодувати й закодувати відповідно до правил. Мета представленої роботи полягає у розгляді теоретичних аспектів машинного перекладу художніх текстів. Новизна роботи полягає в тому, що цей спрощений підхід не враховує творчості перекладача і недосконалості сучасних систем машинного перекладу, які все ще покладаються

на статистичну обробку текстів. В контексті представленої роботи проаналізовано теорії та техніки машинного перекладу та розглянуто переваги і проблеми, які виникають в наслідок використання технології машинного перекладу. Робота також була зосереджена на можливостях штучного інтелекту для перекладу тестів текстів. Розкрито питання впливу машинного перекладу художніх текстів на видавничу і перекладацьку індустрію. Результати роботи показали, що технологічні зміни викликають нові питання щодо концепції перекладу і змінюють спосіб сприйняття перекладознавства в цілому. Опрацьована наукова думка ставить під сумнів здатність машини вловити унікальність стилю автора і знайти стратегію для передачі цієї складної трансформації. Серед переваг машинного перекладу художніх текстів виділено зменшення витрат часу і зусиль для перекладу текстів. Серед недоліків існує ризик зловживання машинним перекладом, що може поставити під загрозу видимість та роль професійних перекладачів. Підсумовуючи наукові роботи, що вже були проведені в цьому напрямку, висновуємо, що дослідження ролі та впливу нових технологічних інструментів в перекладі, роль комп'ютерної лінгвістики, когнітивних наук, неврології та їх перспективи трансформують парадигму традиційного перекладознавства. Співвідношення машинного перекладу з художньою літературою, роль машинного перекладу в оновленні літературної творчості та співпраця між людиною та машиною в художньому перекладі може бути цікавою перспективою для перекладознавства.

Ключові слова: постредагування, література, адаптація, домен, текстова зв'язність, референційні ланцюжки.

The growing interest in machine translation of literary texts has been fueled by the emergence of new technical tools and artificial intelligence. These tools automate the translation process and simplify language understanding as a code that can be easily decoded and encoded according to rules. The objective of this paper is to examine the theoretical aspects of machine translation of literary texts. The novelty of the work lies in the fact that this simplified approach does not consider the creativity of the translator and the imperfections of current machine translation systems, which still rely on statistical processing of texts. In the context of this paper, theories and techniques of machine translation are analyzed, and the advantages and problems arising from the use of machine translation technology are discussed. The work also focuses on the possibilities of artificial intelligence for translating literary texts. The impact of machine translation of literary texts on the publishing and translation industries is also explored. The results of the work show that technological changes raise new questions about the concept of translation and change the way translation studies are perceived as a whole. The processed scientific thought questions the ability of a machine to capture the uniqueness of an author's style and find a strategy for conveying this complex transformation. Among the advantages of machine translation of literary texts is the reduction in time and effort required to translate texts. Among the disadvantages, there is a risk of machine translation being misused, which could jeopardise the visibility and role of professional translators. Summarising the scientific work already conducted in this direction, it is concluded that research into the role and impact of new technological tools in translation, the role of computational linguistics, cognitive sciences, neurology, and their perspectives transform the paradigm of traditional translation studies. The relation between machine translation and fiction, the role of machine translation in the renewal of literary creativity, and the cooperation between humans and machines in literary translation can be an interesting perspective for translation studies.

Key words: post-editing, literature, adaptation, domain, textual coherence, reference chains.

Постановка проблеми. Аналіз перекладознавчої літератури свідчить про посилену увагу до перекладу художніх творів порівняно з текстами технічних або прикладних галузей [4, с. 230]. Поява машинного перекладу викликала активну полеміку в науковому світі. Зазначимо, що автоматичні перекладацькі системи все ще мають свої обмеження і не можуть повністю замінити людину в цьому процесі. Навіть найсучасніші з них часто дають неточні або неправильні переклади, особливо в складних або незвичних ситуаціях. Також варто зазначити, що завдання не обмежується лише перекладом тексту з однієї мови на іншу. Не менш важливо передати культурні, історичні й емоційні аспекти тексту. А це, як відомо, потребує людського сприйняття та розуміння контексту. Окрім того, перекладачі володіють такими унікальними навичками інтерпретації тону та нюансів мови, які машинні програми поки що не можуть повністю відтворити. Науковий аналіз підтверджує наявність тенденції до компрометації автоматичних перекладачів, коли деякі особи використовують онлайн-системи з метою довести, що кілька некоректно перекладених рядків прози свідчать про безглуздість машинного

перекладу в цілому. Дослідження також показують, що ця тенденція може бути спричинена небажанням приймати нові технології, недосконалістю певних перекладацьких програм або навмисним спотворенням результатів перекладу. Некоректний машинний переклад може мати різні причини: помилки в інтерпретації граматичних правил, недостатнє врахування контексту або недостатня кількість тренувальних даних для певних мов. Однак важливо підкреслити, що ці проблеми є технічними і можуть бути подолані з часом, з розвитком нових алгоритмів і покращенням якості навчання машинних систем.

Отже, для наукового дослідження важливо провести об'єктивну оцінку якості машинного перекладу художніх текстів, враховуючи різні метрики та критерії, зокрема точність перекладу, збереження семантики, правильність передачі почуттів та експресії тексту. Також слід врахувати, що оцінка якості автоматичного перекладу може бути суб'єктивною і залежати від особистого досвіду й очікувань користувача.

Некоректний машинний переклад не є загальним правилом, але може стати об'єктом окремих випадків. Представлене наукове дослідження

спрямоване на виявлення переваг і недоліків використання автоматизованих систем при перекладі художніх текстів.

Мета роботи – розгляд теоретичних аспектів машинного перекладу художніх текстів з використанням нових технічних інструментів та штучного інтелекту. Аналіз зосереджений на теоріях і техніках машинного перекладу, а також на з'ясуванні переваг та проблем, пов'язаних з використанням цієї технології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як ми зазначали вище, останнім часом спостерігається зростання уваги широкого кола лінгвістів до автоматизованого перекладу художніх текстів. Частково це пов'язано зі стійким уявленням про те, що в художній текст вкладається авторська автономія «душа». На думку О. Ашер та С. Глігсон, це стало причиною посилення ідеї протиставлення людини та машини в перекладі [2]. Однак технічний прогрес все частіше спонукає дослідників експериментувати з новітніми цифровими технологіями в перекладацькій галузі. Наприклад, Н. Грабар і Т. Хамон розробляють статистичну систему машинного перекладу, яка підпорядковується обмеженням щодо довжини, акцентної метрики та рими. Проте після вивчення даних домену виявилось, що ця система відповідала формальним вимогам, хоча мала низький рівень точності [5]. Автори створили дві статистичні системи, аналогічно обмежені метриками, з метою генерування та перекладу віршів з польської мови на українську. Результат дослідження показав, що ці системи були створені з однаковими метриками з метою генерації та перекладу віршів. Учені розробили систему перекладу, яка була програмована для збільшення лексичного охоплення. Під час експерименту дослідники помітили, що вона неодноразово генерувала переклади, схожі на відрізок тексту зі зразка. Виявлено, що цю систему легко можна модифікувати з погляду форми, але отримані результати не завжди були бездоганними.

Цікавими є наукові розвідки, присвячені вивченню традицій використання машин для вдосконалення аналізу прозових текстів [9]. Наприклад, дослідники акцентують на труднощах, що виникають при автоматизованому перекладі, які потрібно подолати як машині, так і людині. Автори стверджують, що текстова зв'язність має велике значення для художніх текстів, доводячи, що вони мають густіші референційні ланцюжки, ніж тексти інших стилів. Є припущення, що майбутні дослідження машинного перекладу необхідно здійснювати з урахуванням текстових

елементів, які виходять за межі речення, для того щоб він був дійсно ефективним у літературі та науковій сфері. З огляду на це вагомими є досягнення в галузі нейронного машинного перекладу [8]. У дослідженні П. Орнич проведені спроби перекладу віршів зі слов'янських мов за допомогою нейро машинного перекладача. Систему спочатку налаштували на недовідомі дані, а потім адаптували до паралельного корпусу тексту. Опубліковані результати показали, що ця модель успішно перекладає вірші з польської на українську мову з дотриманням накладених формальних обмежень [11]. Варто зауважити, що переклад віршів становить лише незначну частину досліджень у сфері літературного перекладу. Більшість досліджень зосереджена на машинному художньому перекладі прози, якому саме і присвячена ця стаття.

Виклад основного матеріалу. З огляду на те, що література є однією зі спеціалізованих галузей, дослідники вбачають необхідність адаптації використання машинного перекладу до художніх текстів.

Спроби адаптації до домену відображені в роботах, присвячених нейронному підходу [8]. Нещодавні дослідження А. Пім свідчать про необхідність спеціалізації систем на основі літературних даних в машинному перекладі [12]. Втім, дослідження О. Ашер про ймовірнісний машинний переклад демонструють, що він не має достатньо даних, що пояснюється обмеженою кількістю доступних корпусів у цій сфері [1]. Одним із важливих висновків, який роблять науковці, є необхідність більшої репрезентативності художніх текстів. Однак зараз спостерігаються стрімкі зміни в цьому питанні. Вони супроводжуються появою нейронного перекладу, зокрема рекурентних нейронних мереж з механізмами уваги, для яких адаптація до домену стала головною темою вибору включно з художніми текстами.

Ще кілька років тому говорили про прогалини і відсутність фундаментальних досліджень у теорії машинного перекладу. Однак з прогресом у виробничій моделі, яка поєднує машинний переклад і постредагування, спостерігається поступове покращення ситуації [3]. У цьому контексті насамперед важливо проаналізувати ефективність цих інструментів з урахуванням змін парадигми, зумовлених нейронними технологіями, та продемонструвати їхні переваги й недоліки. Це питання стає ще більш актуальним через те, що художній переклад є невіддільною частиною культурного трансферу, а також і на сьогодні

залишається складним і високотехнологічним завданням. Машинний переклад може бути цікавим для всіх учасників перекладацького процесу: видавців, читачів, авторів і перекладачів. Отже, для наочності й аргументованості, необхідно ретельно розглянути всі позитивні та негативні аспекти цієї технології.

Машинний переклад порушує перед перекладачами цілу низку питань, зокрема етичних і соціальних, що мають прямий вплив на професію загалом. Частина з них вже розглядалася в інших галузях, але деякі з них можуть вже зараз або в найближчому майбутньому стосуватися літературного перекладу. Разом з цим вважаємо, що такі дослідження є надзвичайно важливим для забезпечення етичного та стійкого розвитку художнього перекладу.

Перші недоліки машинного перекладу художніх текстів виявляються під час оцінки його якості та рівня креативності. Часто результати таких перекладів є незадовільним. Неможливо заперечувати, що некоректна реалізація машинного перекладу може призвести до втрати якості тексту. Якість перекладу нерозривно пов'язана з умовами, за яких він здійснюється, а також соціальними факторами, які впливають на процес перекладу. Зниження якості перекладу може мати негативний вплив на читацький досвід, сприйняття професії перекладача та творчі здібності автора, а також на культурний трансфер, навчання мови та формування мовних / мовленнєвих навичок читачів.

Аналіз сучасних досліджень свідчить, що негативні ефекти переважно пов'язані з відсутністю достатнього досвіду в галузі постредагування. Зміна парадигми, яка відбувається через використання нових технологій, потребує від перекладачів навчання та ознайомлення з абсолютно новим способом роботи, щоб вміти виконувати переклад у новому форматі. Це так само стосується комп'ютерного перекладу, використання якого на початку було не таким поширеним, як ручний переклад. Проте з часом комп'ютерний переклад набув своєї «популярності». Це пояснюється тим, що людині потрібен час для того, щоб звикнути до чогось нового, зокрема до нових інструментів перекладу.

Іншим недоліком автоматизованих систем є негативний вплив незручного інтерфейсу на роботу та якість перекладу, що може збільшити когнітивне навантаження на користувачів. Тому науковці рекомендують впроваджувати машинний переклад художніх текстів так, щоб відступати від традиційного постредагування, що

є більш релевантним для цієї галузі. Зокрема, називають інтерактивний інтерфейс, здатний відображати кілька пропозицій. Також говорять про систему, яку можна навчати під час роботи перекладача [7]. Нарешті, відсутність контексту в постредагуванні може призвести до відсутності однорідності, тому важливо акцентувати на наявності сегментації за абзацами як невід'ємного елементу програмного забезпечення для перекладу художніх текстів.

Тому ці два питання вказують на необхідність повної інтеграції перекладачів у нову парадигму перекладу й адаптацію нових інструментів до своєї роботи. Крім того, важливо враховувати, що перекладачі художніх текстів також залежать від видавничих груп та їхніх вимог і правил, у зв'язку з чим використання машинного перекладу може створювати потенційні ризики для їхньої діяльності.

Використання комп'ютерних і машинних перекладів у науковій сфері має такі наслідки, як зниження оплати праці та скорочення термінів виконання робіт. Водночас у деяких випадках продаються невідредаговані результати машинного перекладу, що ставить під сумнів професіоналізм постредакторів і навіть самої видавничої галузі.

Застосування інструментів комп'ютерного та машинного перекладу може призвести до неправильного сприйняття професії перекладача, яка раніше вважалася складною та вибагливою. Унаслідок цього знижується її престижність і можливість отримання належної оплати праці.

Одним з ключових викликів, пов'язаних з використанням машинного перекладу, є недосконалість і неконтрольованість результатів перекладу. Навіть найкращі перекладацькі системи мають свої обмеження й помилки, що може призвести до появи неточностей та неправильного розуміння змісту тексту [10, с. 230]. Це особливо стосується складних наукових тем, які потребують глибокого розуміння та точної передачі інформації.

Використання машинного перекладу художніх текстів може призвести до зниження залучення професійних постредакторів. Оскільки деякі люди продають нередатовані результати автоматизованого перекладу, видавництва мають менше потреби у використанні послуг постредагування, що може підірвати якість кінцевого продукту.

Однак не слід забувати і про позитивні аспекти використання нових технологій. Наприклад, вони можуть прискорити процес перекладу, надаючи можливість швидко отримувати базовий текст. Крім того, вони можуть бути корисними для

пошукового аналізу та виявлення нової інформації. Хоча використання інструментів машинного перекладу може мати певні негативні наслідки, враховуючи їх обмеженості та потенційні ризики. Тому важливо постійно оцінювати та покращувати якість засобів перекладу.

У контексті цього дослідження розглянемо питання плагиату, який трапляється через використання автоматичних інструментів перекладу. Опубліковані плагиатні роботи порушують не лише наукову доброчесність, а й повагу до авторського права та права власності на твори [13, с. 268]. Нині важливо врегулювати питання плагиату, водночас слід враховувати, що машинний переклад може впливати на «видимість» перекладачів та їхню роль у цьому процесі. Очевидно, що це стосується всіх сфер перекладу. Зазначимо ще, що машинний переклад має тенденцію до послаблення «видимості» перекладача в цільовому тексті. Незаперечним є факт, що професіонали почуваються обмеженими через завдання постредагування та сегментації текстів. Часто це призводить до зниження креативності. У машинному перекладі художніх текстів перекладачі мають дуже мало свободи щодо структури вихідного тексту. З іншого боку, науковці виявили, що перекладачі користуються більшою свободою, коли вони мають досвід постредагування [6]. У цьому ж контексті дослідники відзначають відсутність різниці в креативності при порівнянні постредагованих машинних текстів з перекладами, виконаними людьми [2].

З точки зору прихильників науково-технічного прогресу, машинний переклад художніх текстів може, навпаки, стимулювати творчий процес, пропонуючи інші можливості перекладу або полегшуючи переклад менш важливих уривків, щоб перекладач міг сконцентруватися на найскладніших моментах, ключових уривках, де потрібна людська винахідливість [1].

Серед переваг машинного перекладу художніх текстів слід також виділити зменшення витрат часу і зусиль для перекладу. Машини можуть швидко й ефективно перекладати великі обсяги тексту, звільняючи перекладачів від монотонної та повторюваної роботи. Це дає їм можливість сконцентруватися на більш складних і творчих завданнях, таких, як редагування та культурна адаптація перекладу.

Крім того, використання машинного перекладу може збільшити продуктивність перекладачів, тим самим розширивши глобальний ринок перекладів і забезпечивши більше можливостей для працевлаштування перекладачів. Водночас

використання машинного перекладу може знизити вартість роботи перекладача та спонукати збільшення попиту на його послуги.

Статус художніх перекладачів є нестабільним, а терміни виконання перекладів дуже короткі. Це означає, що потрібно забезпечити гарантії щодо етичних питань, які були обговорені раніше. Для видавців найбільшою перевагою буде зниження витрат на послуги професійних перекладачів. Крім того, машинний переклад може дати їм змогу збільшити кількість замовлень на переклад, полегшити доступ до нових творів і розширити свій каталог. Для авторів перевагою буде те, що їхні твори будуть перекладені більшою кількістю мов. Для читачів це буде можливість отримати швидкий доступ до перекладів своїх улюблених авторів.

Використання машинного перекладу може бути виправданим у контексті вивчення мов. За його допомогою можна забезпечити ширшу доступність перекладів і різноманітність у перекладі художньої літератури. Однак існує ризик зловживання автоматизованим перекладом, що може поставити під загрозу «видимість» і роль професійних перекладачів. Крім того, не всі автори та перекладачі мають однакові можливості просування своїх творів на ринку. Експерти вважають, що використання машинного перекладу, з одного боку, може знизити зацікавленість видавництва до праць авторів, з іншого – може допомогти ознайомитися з новими творами або спростити процес надсилання зразків для публікації. Крім того, машинний переклад може сприяти різноманітності в художньому перекладі, представляючи твори представників меншин, жертв дискримінації, початківців-перекладачів або маловідомих авторів.

Урівноважена комбінація використання машинного перекладу та праці професійних перекладачів є необхідною для досягнення оптимальних результатів при перекладі художніх текстів. Зважаючи на те, що машинний переклад має свої обмеження в точності та застосуванні у випадках, коли текст містить складні мовні комбінації або має вагомні відтінки сенсу, важливо забезпечити виконання частини перекладу вручну. Більшість перекладачів використовують машинний переклад як інструмент для швидкого та ефективного перекладу текстів, після чого переглядають результати та вносять корективи постредагування за необхідності. Така комбінація допомагає отримати точний переклад, врахувати нюанси сенсів і передати їх з точністю, необхідною для збереження інтегритету початкового тексту. Комбінація

машинного та ручного перекладу може виявитися найефективнішою стратегією для досягнення найвищої якості та продуктивності в перекладі художніх текстів.

Висновки. Отже, ми дослідили теоретичний аспект переваг і недоліків машинного перекладу художніх текстів та дійшли висновку, що, незважаючи на обмеження, які має машинний переклад, він може бути корисним інструментом. Однак його не варто розглядати як єдиний варіант і відмовлятися від людського ресурсу. Машинний переклад – це передусім можливість

для позитивних змін, що на сьогодні полягають у зменшенні часу, витраченого на переклад, вивільненні частини людських ресурсів, збільшенні доступності до перекладу тощо. Проте в умовах технологічного прогресу важливо знайти баланс між технологічним і людським ресурсом, оскільки розвиток машинного перекладу може як поліпшити, так і погіршити ситуацію. Тому дослідження в цьому напрямі залишаються актуальними і перспективними, зокрема в аспекті симбіозу інноваційних технологій і традицій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Asscher O. The position of machine translation in translation studies: A definitional perspective. *Translation Spaces*. 2023. Vol. 12 (1). P. 1–20. DOI: <https://doi.org/10.1075/ts.22035.ass>
2. Asscher O., Glikson E. Human evaluations of machine translation in an ethically charged situation. *New media & society*. 2023. Vol. 25 (5). P. 1087–1107. DOI: <https://doi.org/10.1177/146144482110188>
3. Carl M., Schaeffer M. Outline for a relevance theoretical model of Machine translation post-editing. *Researching cognitive processes of translation*. 2019. P. 49–67. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-981-13-1984-6_3
4. Costa C. B., da Silva I. A. L. On the translation of literature as a human activity par excellence: ethical implications for literary machine translation. *Aletria: Revista de Estudos de Literatura*. 2020. Vol. 30 (4). P. 225–248. DOI: <https://doi.org/10.35699/2317-2096.2020.22047>
5. Grabar N., Hamon T. Creation of a multilingual aligned corpus with Ukrainian as the target language and its exploitation. *Computational linguistics and intelligent systems (COLINS 2017)*. National Technical University “KhPI”. 2017. URL: <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:58632400>
6. Grabar N., Kanishcheva O., Hamon T. Multilingual aligned corpus with Ukrainian as the target language. *SLAVICORP*. 2018. URL: <https://shs.hal.science/halshs-01968343/document>
7. Guerberof Arenas A., Moorkens J. Machine translation and post-editing training as part of a master's programme. *The Journal of Specialised Translation*. 2019. No. 31. P. 217–238. URL: <https://doras.dcu.ie/23584/>
8. Liebling D. J., Lahav M., Evans A., Donsbach A., Holbrook J., Smus B., Boran L. Unmet needs and opportunities for mobile translation AI. *Proceedings of the 2020 CHI conference on human factors in computing systems*. 2020. P. 1–13. DOI: <https://doi.org/10.1145/3313831.3376261>
9. Mandziy K., Yurlova U., Dilai M. English-Ukrainian Parallel Corpus of IT Texts: Application in Translation Studies. *CEUR Workshop Proceedings*. 2022. Vol. 3171. P. 724–736. URL: <https://ceur-ws.org/Vol-3171/paper54.pdf>
10. Omar A., Gomaa Y. The machine translation of literature: Implications for translation pedagogy. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*. 2020. Vol. 15 (11). P. 228–235. URL: <https://www.learntechlib.org/p/217120/>
11. Orynycz P. BLEU Skies for Endangered Language Revitalization: Lemko Rusyn and Ukrainian Neural AI Translation Accuracy Soars : International Conference on Human-Computer Interaction. *Springer Nature Switzerland* 2023. P. 135–149. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-35894-4_10
12. Pym A. Exploring translation theories. *Taylor & Francis Group*. 2023. 256 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003383130>
13. Toral A., Way A. What level of quality can neural machine translation attain on literary text? *Translation quality assessment: From principles to practice*. 2018. P. 263–287. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-91241-7_12

TRANSLATION TEXT ANALYSIS AS AN ESSENTIAL PART OF FUTURE TRANSLATOR'S TRAINING

ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТУ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ПЕРЕКЛАДАЧА

Onyshchak H.V.,

orcid.org/0000-0002-5133-4313

Candidate of Philological Sciences,

*Associate Professor at the Department of English Philology
State University "Uzhhorod National University"*

Popovych Y.V.,

orcid.org/0000-0003-2279-2750

*Lecturer at the Department of English Philology
State University "Uzhhorod National University"*

Pochepetska T.M.,

orcid.org/0000-0003-0156-8792

*Senior Lecturer at the Department of English Philology
State University "Uzhhorod National University"*

The demand for interlingual and intercultural mediation has grown significantly in the contemporary globalized world. To address the former, educational systems in Ukraine have adapted to train specialists as mediators in intercultural communication. The current research delves into the significance of incorporating translation text analysis into the curriculum for the training of future translators. The study reviews recent research in translator training, emphasizing the need for viable methodological approaches. The paper also explores the role of translation text analysis in enhancing translation competence, focusing on the stages of pre-translation analysis, translation analysis proper, and post-translation analysis. The analysis involves linguistic and pragmatic aspects, addressing challenges in comprehending and reproducing the original context.

Through systematic analysis of translation strategies, transformations, and quality assessment procedures, future translators enhance their comprehension and critical assessment of translated texts. These skills, in turn, contribute to their overall proficiency as translators. Translation analysis instills in future translators the ability to critically evaluate choices made by other translators, fostering the development of analytical skills essential for making informed decisions in their work. This process necessitates delving into diverse resources and reference materials, cultivating research skills that aid in locating and utilizing pertinent information to address translation challenges.

Moreover, translation text analysis trains future translators to pay meticulous attention to details such as grammar, syntax, and word usage, which is crucial for producing high-quality, error-free translations. Exposure to various translation styles and approaches through analysis enhances adaptability, enabling future translators to tailor their strategies based on the specific requirements of diverse projects, genres, or subject matters.

Key words: translation text analysis, translator training, translation competence, translation strategies and transformations, translator's skills.

У сучасному глобалізованому світі попит на міжмовне та міжкультурне посередництво значно зріс. Для того, щоб відповідати цьому запиту, освітні системи в Україні адаптувалися для підготовки фахівців-посередників, які здатні забезпечити якісну міжкультурну комунікацію. Проведене дослідження детально розглядає значущість перекладацького аналізу тексту у підготовці майбутніх перекладачів, зокрема в формуванні їхньої перекладацької компетенції, зосереджуючись на особливостях доперекладацького, власне перекладацького та післяперекладацького аналізу тексту. Усі етапи здійснення останнього охоплюють розгляд лінгвістичних та прагматичних аспектів перекладу, які впливають на сприйняття та відтворення оригінального тексту.

Майбутні перекладачі поглиблюють своє розуміння зіставлюваних текстів та розвивають критичне мислення через послідовний аналіз перекладацьких стратегій і трансформацій та оцінку якості перекладу. Ці навички, в свою чергу, сприяють розвитку їхньої перекладацької компетенції. Перекладацький аналіз тексту передбачає розвиток у майбутніх перекладачів вміння критично оцінювати вибір еквівалентів іншими перекладачами, сприяючи розвитку аналітичних навичок, необхідних для вирішення проблем перекладу у власній роботі. Цей процес включає ознайомлення з різноманітними ресурсами та довідковими матеріалами, що сприяє розвитку дослідницьких навичок студентів.

Крім того, перекладацький аналіз тексту спрямовує майбутніх перекладачів ретельно приділяти увагу деталям, таким як граматиці, синтаксичним структурам і вживанню лексичних одиниць, що є важливими для створення високоякісних перекладів та уникнення помилок. Ознайомлення з різними стилями та підходами до перекладу через перекладацький аналіз тексту дозволяє майбутнім перекладачам пристосовувати свої стратегії відповідно до конкретних вимог різноманітних проєктів, жанрів чи тем.

Ключові слова: перекладацький аналіз тексту, підготовка перекладачів, перекладацька компетенція, перекладацькі стратегії та трансформації, навички перекладача.

Problem statement. In the contemporary globalized world, many international interactions occur daily across various spheres of life, necessitating interlingual and intercultural mediation, whether in face-to-face or remote modes. The latter is believed to be “central to the processes of interpreting, creating and exchanging meanings across languages and cultures” [7, p. 44]. In this respect, it has become decisive to prepare specialists capable of serving as “mediators” in intercultural communication. Consequently, educational systems worldwide, including Ukraine, have confronted this challenge in the 21st century, endeavoring to adapt expeditiously and effectively to the evolving landscape.

Analysis of recent research and publications. The development of translator training in higher educational establishments has stimulated the emergence of new translation didactics. Many domestic and foreign scholars have contributed to establishing this diverse pedagogical field. For instance, N. Zinukova described the pedagogical system for instructing master students in interpreting within the external economic sphere. S. Panov provided a comprehensive overview of the theoretical and methodological foundations for developing professional technical interpreters in university settings.

D. Robinson, J. Xiu Yan J., J. Pan and H. Wang articulated general principles for the training of written and oral translators. Likewise, D. Gile examined the most prevalent models and methodological approaches in the field. D. Salamah addressed the issues of translator training and translation competence, presenting some plausible translation competence models. Š. Timarová and H. Salaets, for instance, considered the problems of learning styles, motivation, and cognitive flexibility in interpreter training. Despite extensive research in the field, the issue of viable methodological approaches and tools for training prospective translators remains unresolved and merits further investigation. In this regard, examining the role of translation text analysis in enhancing translation competence and preparing future specialists emerges as both relevant and promising.

Setting objectives. The proposed paper aims to explore and establish the significance of incorporating translation text analysis into the curriculum to develop essential skills and competencies among future translators. In addition, the objectives encompass outlining the stages involved in conducting translation text analysis, along with an elucidation of the fundamental activities undertaken by a translator.

Presentation of the main findings. Translation competence is cultivated through proficiency in at least two languages and cultures, mastery of stylistic and pragmatic aspects, command of translation strategies and transformations, comprehension of text-typological features at various levels, and the ability to generate texts of different genres based on communicative purpose and situational context. Thus, the former enables the translator to navigate through subsequent stages of analytical and interpretative activities in the translation process. However, since translation competence encompasses the ability to assess challenges in comprehending a text [13, p. 53], producing an adequate translation lies in deep translation text analysis.

Selecting a proper text for analysis is “really demanding, and it has a crucial role in the success or failure of the instruction in translation skills” [8, p. 97]. Firstly, the choice of a text influences the complexity and diversity of linguistic structures, styles, and cultural aspects that students encounter, providing a rich learning experience. A well-chosen text enables future translators to develop a broad range of skills, from linguistic proficiency to cultural sensitivity and awareness, as they grapple with various text types and subject matters. Moreover, carefully selecting texts allows educators to tailor the curriculum to address specific competencies, ensuring that students engage with materials that align with their proficiency levels and progressively challenge them. Additionally, exposure to a diverse range of texts equips future translators with the adaptability to handle different genres and subject domains in their professional careers. Ultimately, choosing the proper texts for the analysis fosters a comprehensive and profound understanding of translation principles.

Translation text analysis is conducted in several subsequent stages: 1) pre-translation analysis, 2) translation analysis proper, and 3) post-translation analysis. The pre-translation analysis focuses primarily on the essential characteristics of the source language text. In the seminal work, C. Nord claims that “the factors of the communicative situation in which the source text is used are of decisive importance for text analysis because they determine its communicative function” [4, p. 43]. Regarding extralinguistic parameters of a text, considerations encompass elements such as the author of the original text and the addressee of the translation, the context in which the source text was conceived, including deictic markers of space, time, and participants, as well as the author’s communicative intent. The pre-translation analysis incorporates the original text’s linguistic and pragmatic aspects and the interplay between non-verbal and verbal elements.

On the one hand, it indicates that the author presupposes the presence of a distinct author's style in the text, which needs to be faithfully reproduced in translation at the level of genre-specific invariance. However, on the other hand, its manifestation is inherently determined by the genre of a text or at least the style to which the text belongs. For instance, in literary translation, transmitting the original style is "a requirement for the study of the unity and diversity of the author's or work's ideological content and linguistic flair" [12, p. 98]. As highlighted by A. Scarino, "students learn to become intercultural mediators, analysing the meanings of others, which are constructed within particular cultural framings" [7, p. 44]. Thus, the intricate interplay between the author's style and genre-specific demands underlines the complexity inherent in the art of translation, wherein the translator must navigate the delicate balance between fidelity and adaptation to faithfully capture the essence and cultural aspects of the source text.

Future translators stand to benefit significantly from engaging in pre-translation text analysis, an initial stage in the overall translation process that contributes to developing essential skills. The former facilitates a profound understanding of the source text's nuances, cultural references, and contextual cues. This heightened awareness enables them to make informed decisions regarding lexical choices, stylistic elements, and overall tone in the target language. Moreover, this analytical approach enhances their problem-solving abilities, allowing them to tackle further linguistic and pragmatic challenges effectively. Additionally, future translators cultivate critical thinking skills, enabling them to assess the impact of linguistic and extralinguistic means on the intended audience. Overall, engaging in the pre-translation text analysis is a valuable training practice for future translators, fostering linguistic proficiency, cultural sensitivity, and strategic decision-making skills essential for success in the field.

A.H. Albir maintains that "translation problems can be located in the various phases of the translation process and are closely linked to the strategies used to solve them and with decision-making processes: solving translation problems involves different cognitive operations within the translation process, and requires constant decision-making on the part of the translator" [1, p. 10]. Thus, the subsequent translation analysis phase, often referred to as translation analysis proper, involves the translators' decision-making regarding the interlingual transformations necessary to reproduce the original context in the target language adequately.

J. Munday and M. Zhang maintain that "the outcomes of this analysis dictate the selection of translational strategies and tactics for reproducing the original text, establishing its framework through text-typological characteristics" [3, p. 3]. Thus, the process of translating a text is accompanied by selecting plausible translation strategies and transformations and choosing the proper equivalents for lexical units.

Additionally, it is essential to remember that the selection of translation strategies is always affected by factors collectively shaping the translational situation. Hence, the translation process is not a one-dimensional endeavor but rather a dynamic interplay of multifaceted elements encompassing the text's purpose, the translator's intent, the linguistic and artistic aspects inherent in the original work, and the intended recipients' characteristics. Regarding the latter, J. Munday and M. Zhang claim that "the resultant translation is directed towards the audience's comprehensive understanding, aligning with their perceptual expectations" [3, p. 3]. Recognizing the audience's expectations and cognitive framework becomes pivotal in shaping the translation strategies employed by the translator.

Describing a skillful translator's work, D. Robinson points out that "a sensitive and versatile translator will recognize when a given task requires something besides straight "accuracy" – various forms of summary or commentary or adaptation, various kinds of imaginative re-creation" [5, p. 9]. The statement aligns with the broader perspective that effective translation extends beyond linguistic fidelity to encompass a harmonious adaptation resonating with the intended audience, ensuring a culturally sensitive rendering of the source text.

Translation analysis proper involves grappling with various linguistic and cultural challenges. Future translators develop problem-solving skills by identifying and addressing issues related to ambiguity, idiomatic expressions, and cultural mismatches in the source and target texts. The analysis of translation transformations promotes cultural competence as it requires understanding cultural aspects and how they affect linguistic choices. Students learn to navigate cultural differences and adapt content to effectively resonate with the target audience.

Tropes and figures of speech analyzed in the subsequent translation analysis stage contribute significantly to a text's stylistic richness. Analyzing them helps translators understand the unique ways in which meaning is conveyed. The former can then strive to preserve these stylistic aspects in the target language, ensuring the translated text maintains a similar rhetorical impact. Moreover, tropes and fig-

ures of speech often have cultural connotations and may not have direct equivalents in another language. Their analysis helps translators identify culturally specific expressions, find suitable equivalents, or adapt them appropriately. Therefore, understanding the cultural context of figurative language is crucial for producing translations that are not only linguistically accurate but also culturally sensitive.

Finally, tropes and figures of speech often serve pragmatic functions, influencing how the reader or audience interprets the text. Analyzing these elements helps translators maintain the intended pragmatic effects, ensuring the translated text communicates the same persuasive, emotive, or rhetorical impact. Analyzing these rhetorical elements allows translators to understand the author's intent and replicate or adapt the strategies in the target language.

The quality of translated texts is the critical focus in post-translation text analysis. In their seminal article on the quality and integrity of official documents translation, M. Taibi and U. Ozolins define a quality translation as "an accurate, precise and transparent translation" [9, p. 889]. Consequently, the post-translation text analysis serves as a critical evaluative mechanism to assess the fidelity, coherence, and overall effectiveness of the translation process.

Considering the intricacies of the translated output, future translators can identify potential discrepancies, deviations, or aspects that may impact the accuracy and communicative efficacy of the target text. They gain insights into the translational choices made by the translator through a meticulous examination of linguistic fidelity, cultural appropriateness, and stylistic congruence. This evaluative lens enables the identification of strengths and areas for improvement, contributing not only to the refinement of specific translations but also to the advancement of theoretical and practical dimensions within the field of translation studies. The post-translation text analysis,

thus, stands as an indispensable tool for enhancing the precision and quality of translated works, fostering a continuous dialogue on best practices, and elevating the standards of cross-cultural communication.

Conclusions. Translation text analysis is a valuable tool for the ongoing development of multifaceted skills that contribute to the success of future translators in a constantly evolving linguistic and cross-cultural landscape. The latter can develop a range of valuable skills through the systematic analysis of translation strategies and transformations as well as translation quality assessment procedures. These skills not only enhance their ability to comprehend and critically assess translated texts but also contribute to their overall proficiency as translators.

Translation analysis encourages future translators to evaluate choices made by other translators critically. The latter fosters the development of analytical skills, enabling them to assess the effectiveness of different translation strategies and make informed decisions in their own work. To conduct thorough translation analysis, they often need to delve into various resources and reference materials, cultivating their research skills and helping them locate and utilize relevant information to address translation challenges.

Through translation analysis, future translators learn to pay meticulous attention to details such as grammar, syntax, and word usage. This attention to detail is crucial for producing high-quality, error-free translations. Exposure to various translation styles and approaches through analysis helps future translators become more adaptable. They can learn to tailor their strategies based on the specific requirements of different projects, genres, or subject matters.

The prospects for future research lie in the deep analysis of implementing effective instructional practices and new models for developing students' linguistic and sociocultural competence in both oral and written translation.

REFERENCES:

1. Albir A.H. Translation and Translation Competence. *Researching Translation Competence by PACTE Group* / ed. by A.H. Albir. Amsterdam – Philadelphia, 2017. P. 3–34.
2. Gile D. Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training. Amsterdam – Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2009. 383 p.
3. Munday J., Zhang M. Introduction. *Discourse Analysis in Translation Studies* / ed. by J. Munday, M. Zhang. Amsterdam – Philadelphia, 2017. P. 1–10.
4. Nord C. Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-oriented Text Analysis. 2nd ed. Amsterdam – New York : Rodopi, 2005. 274 p.
5. Robinson D. *Becoming a Translator: An Introduction to the Theory and Practice of Translation*. 3rd ed. London – New York : Routledge Taylor and Francis Group, 2012. 230 p.
6. Salamah D. Translation Competence and Translator Training: A Review. *International Journal of Linguistics, Literature and Translation*. 2021. Vol. 4. Iss. 3. P. 276–291.
7. Scarino A. Mediation in the Assessment of Language Learning within an Interlingual and Intercultural Orientation: The Role of Reciprocal Orientation. *Toward a Reconceptualization of Second Language Classroom Assessment* / ed. by M.E. Poehner, O. Inbar-Lourie. Cham, 2020. P. 43–61.

8. Seresova K., Breveníková D. Towards Text Didactisation for the Purpose of Developing Translation Skills. *Advanced Education*. 2018. Iss. 9. P. 96–100.
9. Taibi M., Ozolins U. Quality and Integrity in the Translation of Official Documents. *Perspectives*. 2023. Vol. 31. Iss. 5. P. 882–899.
10. Timarová Š., Salaets H. Learning Styles, Motivation and Cognitive Flexibility in Interpreter Training: Self-selection and Aptitude. *Aptitude for Interpreting I* ed. by F. Pöchhacker, M. Liu. Amsterdam – Philadelphia, 2014. P. 33–54.
11. Xiu Yan J., Pan J., Wang H. Research on Translator and Interpreter Training: A Collective Volume of Bibliometric Reviews and Empirical Studies on Learners. Singapore : Springer Nature Singapore Pte Ltd., 2018. 200 p.
12. Zou X., Bai Y. Analysis of Translation Errors in English-Chinese Translation. *Journal of Education, Teaching and Social Studies*. 2023. Vol. 5. No. 4. P. 92–100.
13. Зінукова Н.В. Методична система навчання студентів магістратури усного перекладу у зовнішньоекономічній сфері (на матеріалі англійської та української мов) : дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.02 ; Київський національний лінгвістичний університет. Київ, 2018. 500 с.
14. Панов С.Ф. Теоретико-методичні основи професійної підготовки технічних перекладачів у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.04 ; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2017. 42 с.

УДК 821.14'06-3:81'255.4

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.1.26>

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У РОМАНІ КОЛЛІН ГУВУР «ЗАЛИШСЯ, ЯКЩО КОХАЄШ»

PECULIARITIES OF TRANSLATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN COLLEEN HOOVER'S NOVEL "IT STARTS WITH US"

Петровська Н.М.,

orcid.org/0000-0002-8028-1847

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов гуманітарних спеціальностей
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Предметом розгляду цього дослідження є фразеологічні єдності в перекладацькому аспекті. У статті розглядаються особливості перекладу з англійської мови на українську фразеологічних одиниць у романі Коллін Гувер «Залишся, якщо кохаєш» (Colleen Hoover "It starts with us"). Нами було розглянуто та проаналізувати варіанти перекладу, здійснені перекладачкою Ольгою Бондаренко, у порівнянні зі словниковими відповідниками.

Фразеологічні одиниці (ФО) досить часто використовують у художній літературі. У статті розглянуто поняття фразеологічної одиниці. Зазначено, що фразеологічні одиниці – групи слів – не є механічною сумою значень кожного окремого елемента; вони містять інформацію, пов'язану з певними асоціаціями у свідомості мовця/перекладача.

Проаналізовано 40 фразеологічних одиниць, які зустрілися у романі. Визначено групи фразеологічних одиниць: вербальні, номінативні, компаративні. Наведено приклади фразеологічних одиниць, та варіанти їх перекладу автором перекладу роману у порівнянні зі словниковими перекладами деяких з них.

Варіанти перекладу, визначені нами: фразеологічний еквівалент, фразеологічний аналог та описовий/вільний переклад. Наведено приклади перекладу описовим способом деяких фрагментів тексту.

Проаналізовані фразеологічні одиниці представлені у таблиці, з якої видно кількість вживаних прикладів кожної групи фразеологізмів за видом перекладу. Проаналізувавши фразеологічні одиниці у досліджуваному художньому творі, ми дійшли висновку, що найбільша кількість вживань фразеологізмів першого типу (вербального) – 21 одиниць; далі слідує номінативні – 10; на третьому місці – фразеологізми компаративні, їх кількість складає 9 одиниць. Як демонструють показники таблиці, найчастотнішим видом перекладу виявився вид перекладу "фразеологічний аналог" (17 ФО), "фразеологічний еквівалент" (15 ФО) займає другу позицію, на третьому місці – "описовий переклад" (8 ФО).

Велика кількість яскравих прикладів фразеологічних одиниць, використаних талановитою американською письменницею, а також цікавий сюжет книги зробили роман надзвичайно популярним, а вдалий переклад поширив коло україномовних читачів.

Ключові слова: вербальні/номінативні/компаративні фразеологічні одиниці, фразеологічний еквівалент, фразеологічний аналіз, описовий/вільний переклад, частота вживань.

Peculiarities of translation of phraseological units in Colleen Hoover's novel "It starts with us". The subject of consideration of this study is phraseological unities in the translational aspect. The article examines the peculiarities of the translation from English into Ukrainian of phraseological units in Colleen Hoover's novel "It starts with us". We considered and analyzed the translation options made by the translator Olga Bondarenko in comparison with dictionary counterparts.

Phraseological units (Ph.U) are quite often used in fiction. The article discusses the concept of a phraseological unit. It is noted that phraseological units – groups of words – are not a mechanical sum of the values of each individual element; they contain information related to certain associations in the mind of the speaker/interpreter.

In the novel 40 phraseological units were analyzed. Such groups of phraseological units were defined: verbal, nominative, comparative. Examples of phraseological units and variants of their translation by the author of the translation of the novel were given in comparison with the dictionary translations of some of them.

Translation options defined by us are as following: phraseological equivalent, phraseological analogue and descriptive/free translation. Examples of descriptive translation of some text fragments were given.

The analyzed phraseological units are presented in the table, which shows the number of used examples of each group of phraseological units by type of translation. Having analyzed the phraseological units in the researched artistic work, we came to the conclusion that the largest number of uses of phraseological units of the first type (verbal) is 21 units; followed by the nominative – 10; the third place is occupied by comparative phraseological units, their number is 9 units. As it is shown in the table, the most frequent type of translation turned out to be "phraseological analogue" (17 Ph.U), "phraseological equivalent" (15 Ph.U) takes second place, and "descriptive translation" (8 Ph.U) takes the third place.

A large number of bright examples of phraseological units used by a talented American writer, as well as an interesting plot of the book, made the novel extremely popular, and a successful translation spread the circle of Ukrainian-speaking readers.

Key words: verbal/ nominative/ comparative phraseological units, phraseological equivalent, phraseological analysis, descriptive/ free translation, frequency of use.

Постановка проблеми. Ця стаття присвячена аналізу англійських фразеологічних одиниць та способам їх перекладу українською мовою в художньому творі.

Актуальність статті пояснюється необхідністю вивчення лексичного та граматичного наповнення фразеологічних одиниць (ФО), моделей їх побудови, особливостей вживання в умовах міжкультурного діалогу з метою рішення численних комунікативних завдань.

Мета даного дослідження – проаналізувати основні особливості перекладу фразеологічних одиниць у романі Коллін Гувер «Залишся, якщо кохаєш», використані перекладачем даного твору.

Для досягнення мети були поставлені такі *завдання*: розглянути поняття фразеологічної одиниці, її особливості та принципи класифікації фразеологізмів; визначити основні способи перекладу фразеологічних одиниць; проаналізувати варіанти перекладу, здійснені перекладачем цього роману Ольгою Бондаренко, у порівнянні зі словниковими відповідниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам перекладу було присвячено багато наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних мовознавців: О.О. Потебні, І.В. Корунця, М.М. Полюжина, О. Тайтлера, Е. Доле та ін.

Фразеологічні одиниці стали об'єктом дослідження таких відомих лінгвістів як Ш. Баллі, І.О. Бодуен де Куртене, О. Єсперсен, Р.П. Зорівчак,

та багатьох інших. Вони ґрунтовно дослідили синтаксичну природу словосполучень, а також висвітлили стилістико-семантичні особливості стійких комплексів слів.

Переклад – це відтворення оригіналу засобами іншої мови із збереженням єдності змісту і форми. Завдання перекладача – передати засобами іншої мови цілісно і точно зміст оригіналу, зберігши його стилістичні та експресивні особливості. Під «цілісністю» перекладу слід розуміти єдність форми і змісту на новій мовній основі.

Теоретичною базою дослідження послужили роботи Етьєна Доле та Олександра Тайтлера.

Найвідомішою роботою Е. Доле став трактат «Про те, як якісно перекладати з одної мови на іншу». Його п'ять принципів перекладу стали п'ятьма заповідями для усіх перекладачів світу: 1) в досконалості розуміти зміст тексту, що перекладається, і намір автора, якого він перекладає; 2) досконало володіти мовою, з якої перекладає, і так само чудово знати мову, якою перекладає; 3) уникати тенденції перекладати слово в слово, бо це спотворило б зміст оригіналу і оригінал втратив би красу; 4) використовувати у перекладі загальноновживані форми мови; 5) правильно вибираючи та розташовуючи слова, передавати загальне враження від оригіналом у відповідній тональності [1].

О. Тайтлер, автор книги «Принципи перекладу», наполягав на наступних принципах

щодо перекладу: максимально точно донести ідеї, викладені в тексті, що перекладається; використовувати в перекладі той самий стиль викладу, що й у тексті, що перекладається; необхідно, щоб перекладений текст не викликав якое непорозуміння з боку читача, він повинен сприйматися читачем так само легко, як оригінальний твір [2].

На думку вчених М.М. Полюжина, Н.М. Максимчук та Л.Ф. Омельченко, слід розрізняти такі види перекладу:

Адекватний, який передбачає вичерпну передачу змісту оригіналу і повноцінну функціонально-стилістичну відповідність йому. Е.г. *“Help yourself”* – «взьміть, будь ласка», або «частуйтеся, будь ласка».

Дослівним/прямим вважається переклад, який відтворює структуру іншомовного речення без зміни конструкції і без істотної зміни порядку слів.

Буквальний переклад. Оскільки можна встановити шість мовних рівнів (*рівень фонем, морфем, слова, словосполучення, речення і всього тексту*), то і в процесі перекладу варто орієнтуватися на необхідний у даному випадку рівень. Е.г. *Liverpool* – Ліверпуль; *Churchill* – Черчіль; *speaker* – спікер. Все це випадки транскрибованого перекладу, виконаного по фонемно. Слово *“one-side-ness”* – *одно-сторонність* перекладено, наприклад, поморфемно.

Вільним вважається переклад, який не вимагає адекватної передачі стилю оригіналу (*наприклад, переклад старовинних текстів з інформаційною метою*). Вільним є також прозаїчний переклад віршованих творів. У вільному перекладі дозволяється скорочувати оригінал, опускати другорядні деталі [3, с. 5–6].

Переклад фразеологічних одиниць – традиційно актуальна тема для перекладацького загалу, оскільки саме передача іншомовних фразеологізмів викликає ряд труднощів. У силу свого семантичного багатства, образності, лаконічності і яскравості фразеологія грає в мові дуже важливу роль. Особливо широко фразеологізми використовуються в усному мовленні, в художній і політичній літературі. Вибір того чи іншого виду перекладу залежить від особливостей фразеологічних одиниць, які перекладач повинен розпізнати і зуміти передати їх значення, яскравість і виразність. Основні способи перекладу фразеологічних одиниць – це, калькування, описовий переклад, контекстуальна заміна, фразеологічний еквівалент, фразеологічний аналог [4, с. 72]. Р.П. Зорівчак зазначала, що слово-аналог не зафіксоване у лінгвістичних словниках і є близьким за звучанням до

терміну аналогія, що має інше значення – «уподібнення, викликане впливом одних елементів мови на інші». Дослідниця виділяє лише повні і часткові фразеологічні еквіваленти [5].

При дослідженні фразеологічного складу сучасної англійської мови потрібно ознайомитися з поняттями ідіоми (чи фразеологічної одиниці), представленими в різних лінгвістичних джерелах. Визначення загального характеру фразеологізму дав Ш. Баллі: «визначаючи їх як поєднання, що міцно ввійшли в мову, називаються фразеологічними зворотами» [6].

Фразеологічні одиниці – групи слів – не є механічною сумою значень кожного окремого їх компонента. Вони містять додаткову інформацію, пов'язану із певними асоціаціями у свідомості мовця. Адекватність їх перекладу передбачає відтворення саме асоціативного компонента фразеологічних одиниць задля забезпечення їх функціональності, виконання відповідної, визначеної, прагматичної функції у мові перекладу. Не стільки передача денотативної, скільки збереження образу та стилю має бути при цьому головною умовою досягнення еквівалентності перекладу [7, с. 77].

Існують різні підходи щодо принципів класифікації фразеологізмів, а саме структурно-семантичний, граматичний та функціонально-стилістичний.

І.В. Корунець, схиляється до класифікації, що пов'язана з частинами мови, до яких належать компоненти фразеологічних одиниць. На його думку це такі ФО:

1) **дієслівні**. Найпростішим дієслівним утворенням є поєднання дієслова з іменником, е.г. *raise Cain* – *скандалити, підняти галас*; фразеологічних висловлювань, е.г. *to start business from scratch* – *починати все з нуля*; фразеологізми, які починаються із допоміжних дієслів *be та have*, е.г.: *be on one's bones* – *дійти до крайності, бути у тяжкому матеріальному становищі*; *have a bone in one's throat* – *бути не в змозі сказати ні слова*;

2) **субстантивні**. Найхарактернішою структурною моделлю є прийменниково-іменникове утворення. Е.г.: *big card* – *туз*; *the Trojan horse* – *троянський кінь*; два іменника, пов'язані прийменником, наприклад: *a dog in the manger* – *собака на сні*;

3) **адвербіальні (якісні і обставинні адвербіальні)**, е.г. : *tit for tat* – *в кінці кінців*;

4) **національні**, е.г., тільки в англійській мові існують фразеологізми *to cut off with a shilling*; *to accept the Chiltern Hundreds* і тільки в українській мові знайдемо такі фразеологічні вирази, як: *впіймати облизня*; *пекти раків*; *утерти носа*;

5) *міжнародні*. e.g., *to cross the Rubicon* – *перейти рубікон*; *I came, I saw, I conquered* – *прийшов, побачив, переміг*; *prodigal son* – *блудний син*; *to be in the seventh heaven* – *бути на сьомому небі* [8, с. 165].

Виклад основного матеріалу. Фразеологічні одиниці є досить поширеним засобом вираження образів, їх часто використовують у художній літературі. Вони допомагають інакше сприймати інформацію, впливають на уяву. Вони роблять текст цікавішим, виразним, допомагають створювати певні образи під час читання. Дуже важливо розпізнати у тексті фразеологізми та знайти оптимальне перекладацьке рішення. Дуже важливо враховувати нюанси перекладу фразеологічних одиниць.

На наш погляд, автору роману вдалось яскраво описати образи своїх героїв, часто вживаючи англійські фразеологізми, а перекладачка вміло передала ці образи засобами української мови і зберегла наміри талановитої американської письменниці.

Матеріалом нашого дослідження послужив роман Коллін Гувер «Залишся якщо кохаєш». Книга є продовженням роману “It ends with us” («Покинь, якщо кохаєш»). Авторка двотомника Коллін Гувер – популярна сучасна американська письменниця, відома своїми романами в жанрі романтики для молоді (і не тільки) про людські почуття та родинні стосунки. Майстерний переклад українською зроблений Ольгою Бондаренко.

У процесі роботи над текстами оригіналу і перекладу нами було розглянуто 40 ФО.

Аналізуючи вживання ФО у текстах оригіналу і перекладу, ми розподілили їх за групами. При розподілі нами використано граматичні ознаки фразеологічних одиниць, на базі підходу І.В. Корунця, який схилився до класифікації, пов’язаної з частинами мови. Нами визначено три групи ФО: **I. Вербальні; II. Номінативні; III. Компаративні.**

До першої групи увійшли дієслівні (V) та ФО з дієсловом “to be” (V-to be); до другої – прикметник+іменники (adj+N) та (N(+N/+pr)); до третьої – дієслово “like”+іменник (like+N), “feel (like)”+дієслово/іменник (feel+V/N), прикметник ступеню порівняння (Adj); іменник з порівнянням когось/чогось (figN).

Способи/види перекладу наступні: **адекватний, вільний** (за М.М. Полужиним), **фразеологічний аналог, фразеологічний еквівалент, описовий** (за Р.П. Зорівчак). Зазначимо, що переклад усіх проаналізованих нами ФО ми розцінюємо як адекватний.

Групи, види перекладу і кількість їх вживань представлено у таблиці.

Наведемо конкретні приклади ФО і способи їх перекладу українською мовою, використані авторкою перекладу згідно виділених нами груп ФО.

I. Вербальні

1. V: *to hold one’s breath in anticipation* – *завмирати в очікуванні (b)*; *to go through smb’s mind* – *впадати комусь на гадку (a)*; *to create a lull in one’s conversation* – *робити в розмові паузу (a)*; *to make a bee line* – *одразу прямувати (b)*; *to*

Таблиця 1

Кількість вживань ФО за видами перекладу

Група ФО	Кількість вживань (разом за видами перекл.)	Вид перекладу		
		(a): Фразеологічний еквівалент (кількість вживань)	(b): Фразеологічний аналог (кількість вживань)	(c): Вільний/описовий (кількість вживань)
1. V	16	4	10	2
2. V-to be	5	3	2	-
Разом:	21	7	12	2
1. adj+N	3	2	1	-
2. N(+N/+pr)_))	7	1	-	6
Разом:	10	3	1	6
1. like+N	2	2	-	-
2. feel+V/N +V/N +V/N	3	1	2	-
3. figN	2	1	1	-
4. Adj	2	1	1	-
Разом:	9	5	4	-
Заг. кількість:	40	15	17	8

collect emotions – зібратися (b); *to put two and two together* – зводить все до купи (b); *to second-guess* – засумніватися (b); *to run in different circles* – мати різні кола спілкування (a); *to brush everything under a rug* – замовчувати про все (b); *to catch off guard* – звучати несподівано (b); *to sense the storm brewing* – відчувати наближення лиха (b); *to piss smb off* – розізлити когось (b); *to call smb and ask for points* – зателефонувати за поясненнями (b); *to see the flicker in smb's eyes* – побачити вогник у очах (a).

Два приклади перекладу наводимо повністю (у реченні). Вони перекладені описово, спираючись на контекст. I'll let him do dishes for an hour or so and then *we'll call it even*. – Хай помие посуд годинку-другу, та й годі з нього (c). (Словниковий варіант перекладу: *to be/to get/to call it even* – звести рахунки, розквитатися [9, с. 469]).

Fingers crossed (to keep fingers crossed) they don't look too hard into the enrollment forms I had to fill out. I lied a little". – «Сподіваюся, що вони не надто» прискіпуватимуться до формулярів – «я в них трошки прибрехав» (c). (Словниковий варіант перекладу: *to have/t keep one's fingers crossed for smb/smith* – молитися з за когось/щось [9, с. 508]).

2. V-to be: *to be still in the back of smb's mind* – досі думати про когось (a); *to be on the verge of breakdown* – бути на межі зриву (a); *to be a thing* – бути парою (a); *to be all-in with smb* – Я з головою занурилася в стосунки з кимось (b); *to be the straw that broke the camel's back* and got me kicked out in the first place – бути останньою краплею (b).

II. Номінативні

adj+N: *cheesy lines* – солодоцві коментарі (b); *full-on conversation* – поговорити про все (a); *get-to-know-you questions* – ознайомчі запитання (a);

N (+N/+pr): *problem-solving Sunday* – неділя, присвячена розв'язанню проблем (a); *hand-me-down* – речі, які дісталися мені від когось (про одяг) (c).

У тексті твору зустрічається фразеологізм *ride-or-die friend* (Значення: A best friend who is loyal, trustworthy, and will always have your back [10]. Переклад: вірний, надійний, який завжди буде за тобою.) Авторка перекладу роману переклала ФО описовим способом, тому наводимо його повністю. *She's not ride-or-die friend*, nor is she a ride-or-die sister. – Вона не з тих, хто ладен на все заради подруги, як і заради брата (c).

Наведемо також вдалі варіанти перекладу ФО *sit-down*, використані у чотирьох різних ситуаціях: *have a sit-down* – бути поряд; *had a serious*

sit-down – настав час серйозно поговорити; *to have that sit-down* with Ryle, I told I wanted – поговорити з Райлі, як тобі розповідала; *planned sit-down* запланована розмова (c). (Словниковий варіант перекладу: сидячий, сидяча демонстрація/страйк, коротка нарада [11, с. 496]).

III. Компаративні

like+N: *like lightning rod* – наче наелектризовані (a); *like a bully to the bullies* – найперший серед розбишак (a);

feel (like) +V/N: I *feel I look ninety* – Відчуваю себе чудово (на всі 100) (b); *to feel so tongue-tied* – відчувати, ледве рота можна розтулити (a); *my heart feels like it's tumbling down my rib cage like a Plinko chip*. – Він говорить так упевнено, що моє серце летить у п'яти, наче фішка у гри «Плінко» (b);

figN: It's just a *week from the hell* – Не тижень, а пекло (a); *a spitting image of her mother* – точна копія мамі (b);

Adj : *to choose the lesser of two evils* – обрати менше лихо (b); *It's more of a sand box game* – Це гра типу «пісочниця» (a).

Відмітимо також, що авторка роману досить широко використовує слова, що пишуться через дефіс. Загальна кількість їх складає 13 одиниць. Крім зазначених у номінативній групі N(+N/+pr) для дослідження цікавими є варіанти перекладу таких ФО у контексті. E.g. I don't know how I supposed to have a *full-on conversation* with him about everything over the last *twenty-four hours* when I *feel so tongue-tied* around him. – Я не розумію, як можу нормально поговорити з ним про все, що впало мені на гадку за цю добу, коли ледве рота можу розтулити в його присутності. I am *all-in with* Atlas, and I want to be present in that part of my life. – Я з головою занурилася в стосунки з Атласом і хочу бути стовідсотково присутньою в них. Once we we're in the office, *I second-guess* myself. – Коли ми зайшли до кабінету, я засумнівалася.

Отже, проаналізувавши ФО у досліджуваному художньому творі, ми дійшли висновку, що найбільша кількість вживань фразеологізмів першого типу (вербального) – 21 одиниці; далі слідує ФО номінативні – 10; на третьому місці – фразеологізми компаративні, їх кількість складає 9 ФО. Як демонструють показники таблиці, найчастотнішим видом перекладу виявився вид перекладу «фразеологічний аналог» (17 ФО), «фразеологічний еквівалент» (15 ФО) займає другу позицію, на третьому місці – «описовий переклад» (8 ФО). Таблиця також містить показники видів перекладу по кожній групі фразеологічних одиниць.

Ми лише звернемо увагу на той факт, що описовий переклад не зустрівся при перекладі компаративного виду перекладу.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У результаті дослідження ми дійшли висновку, що перекладу фразеологізмів приділено чималу увагу в теоретичних роботах та у посібниках, в яких особлива увага приділялася перекладу творів художньої літератури. Крім того, у роботі були розглянуті особливості перекладу фразеологічних одиниць.

У результаті дослідження було визначено, що при перекладі фразеологічних одиниць перед

перекладачем на сучасному етапі стоять такі основні завдання, як суворе дотримання норм сполучуваності слів та передача образності фразеологізмів. Нами проаналізовані особливостей перекладу з англійської мови на українську фразеологічних одиниць у вищезгаданому романі Коллін Гувер, а також порівняння їх художнього перекладу, зробленого Ольгою Бондаренко з перекладом, запропонованим словниками.

Перспективу подальших досліджень убачаємо у розгляді вживань прислів'їв та приказок і варіантів їх перекладу у художніх текстах, зокрема в одному чи кількох інших романів Коллін Гувер, багатих на лексику емоційної виразності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. La manière de bien traduire d'une langue en autre – Gallica – Bn F. URL: https://www.google.com/search?sca_esv=598740777&hl (дата звернення: 5. 02.2024).
2. Alexander Fraser (Lord Wood house lee). Essay on the Principles of Translation. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Essay_on_the_Principles_of_Translation.html?id=pPmJz1mnN_Tytler (дата звернення: 19.01.2024).
3. Полюжин М.М., Максимчук Н.М., Омельченко Л.Ф. Теорія і практика перекладу з англійської мови на українську. Київ : РОВО Укрвузполіграф, 1991. 96 с.
4. Кревсун Я. Основні шляхи перекладу фразеологічних одиниць. *Матеріали V Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції*. Суми : СумДУ, 2015. С. 71–72.
5. Зорівчак З.П. Фразеологія як перекладознавча категорія (на матеріалі творів української літератури англійською мовою). Львів : Вища школа, 1983. 172 с.
6. Phraseology- Phraseonet.com. URL: www.phraseonet.com > phraseology (дата звернення: 12.02.2024).
7. Сінченко Є.І. Способи забезпечення адекватності перекладу фразеологічних одиниць *Науковий вісник ВНУ*. Луцьк, 2008. № 2. С. 77–79.
8. Корунець І.В. Порівняльна типологія англійської та української мов. навч. посібник. Вінниця : Нова книга, 2003. 458 с.
9. Англо-український словник / Гороть Є.І. та ін. Вінниця: Нова книга, 2006. 1700 с.
10. 10 Signs of a Ride or Die Friend (& What it Means to Be One) URL: <https://socialself.com/blog/ride-die-friend/> (дата звернення: 9.02.2024).
11. Загнітко А.П., Данилюк І.Г. Великий сучасний англо-український україно-англійський словник. Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2008. 1008 с.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ:

1. Гувер Коллін. Залишся, якщо кохаєш. переклад з англ. О. Бондаренко. Харків : Віват, 2024. 288 с.
2. Hoover Colleen. It starts with us. New York: Simon & Schuster. 2022. 336 p.

**СИНТАКСИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ
НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТІВ ПРО БОЙОВІ ЛІТАКИ F-16 FIGHTING
FALCON, GRIPEN E ТА B-21 STEALTH BOMBER**

**SYNTACTIC TRANSFORMATIONS IN THE ENGLISH-UKRAINIAN
TRANSLATION OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL TEXTS FOCUSED
ON COMBAT AIRCRAFTS SUCH AS F-16 FIGHTING FALCON, GRIPEN E
AND B-21 STEALTH BOMBER**

Ребрій І.М.,

orcid.org/0000-0002-1008-0142

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Пустовіт Н.В.,

orcid.org/0000-0003-2597-1885

кандидат філософських наук,

викладач кафедри іноземних мов

Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

У статті перекладено науково-технічні тексти про бойові літаки західного зразка. Проаналізовано та представлено моделі перекладу характерні для сучасної перекладацької парадигми. Окреслено базовий пласт синтаксичних трансформацій, які ґрунтуються на теоретичних доробках Е. Честермана та В. Карабана та охоплюють як синтаксичні стратегії, так й перекладацькі прийоми.

У дослідженні проаналізовано та охарактеризовано перекладацькі трансформації на синтаксичному рівні у англо-українському перекладі науково-технічних текстів. Дослідження проведено з використанням емпіричного матеріалу отриманого з відкритих джерел інформації. Тексти структурно поділено на логічно завершені блоки: технічні характеристики, кабіна та навігаційні системи. Установлено, що більшість синтаксичних трансформацій стосуються інфінітиву, стану та способу дієслова, частин мови, порядку слів у реченні. Виявлено наступні англомовні конструкції та запропоновано їхній переклад цільовою мовою: конструкції *have+noun+passive infinitive* та *modal verb+passive infinitive* зазвичай перекладаються через введення конструкції *може бути+дієприкметник*; конструкція *being+V3* перекладається підрядним реченням. Відзначено, що *present participle* має декілька способів перекладу, зокрема як підрядне речення, дієприслівниковий зворот та прислівник. Виявлено, що окрім вищевказаних конструкцій у англомовному перекладі має місце зміна порядку слів у межах одного речення, а також, у деяких випадках, можливе об'єднання або членування речень. Останні трансформації носять зовнішній характер та стосуються форми синтаксичної одиниці.

Під час дослідження перекладені складні терміни, які зустрічалися у науково-технічних текстах було виокремлено у тематичний міні-словник, яким можна користуватися під час підготовки та тренувань на бойових літаках. У міні-словнику систематизовано актуальні терміни та словосполучення авіаційної галузі.

Ключові слова: синтаксичні трансформації, науково-технічний переклад, F-16, Gripen E, B-21 Stealth Bomber, термінологічний словник.

The article deals with the translation of scientific and technical texts about Western combat aircraft. The authors analyze and present translation models typical for the modern translation paradigm. The basic layer of syntactic transformations based on the theoretical work of A. Chesterman and V. Karaban covers both syntactic strategies and translation techniques.

The study analyzes and characterizes translation transformations at the syntactic level in the English-Ukrainian translation of scientific and technical texts. The study was conducted using empirical material from open sources. The texts are structurally divided into logically complete blocks: technical specifications, cockpit and navigation systems. It is established that most of the syntactic transformations concern the infinitive, verb tense and mood, parts of speech, and word order in the sentence. The following English-language constructions are identified and their translation into the target language is proposed: the constructions such as *have+noun+passive infinitive* and *modal verb+passive infinitive* are usually translated by introducing the construction *може бути+дієприкметник*; the construction *being+V3* is translated as a subordinate clause. It is noted that the present participle has several ways of translation, in particular, as a subordinate clause, an adverbial phrase and an adverb. It was found that in addition to the outlined constructions, the translation changes the order of words within a sentence, and in some cases, it is possible to unite simple sentences or split a compound one. The latter transformations are external and relate to the form of syntactic units.

In the course of the research, compound terms found in scientific and technical texts were compiled into a thematic mini-glossary that can be used, for example by pilots during the training programs. The mini-glossary systematizes some relevant terms and phrases of the aviation industry.

Key words: syntactic transformations, scientific and technical translation, F-16, Gripen E, B-21 Stealth Bomber, glossary.

Постановка проблеми. Авіаційна галузь відіграє надзвичайно важливу роль в обороноздатності будь якої країни. У контексті розвитку співпраці між Україною та країнами-членами НАТО щодо тренування українських пілотів на літаках західного зразка зростає роль перекладу текстів, що містять як військову, так й науково-технічну термінологію і стосуються бойових літаків, як бомбардувальників, так й винищувачів. Аналіз перекладацьких трансформацій не лише підвищить якість перекладу науково-технічних текстів, а й дозволить адаптувати їх до потреб військовослужбовців в умовах воєнного стану. Актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю як інформаційного, так й перекладацького супроводу співпраці України та країн-членів НАТО в авіаційній галузі. У свою чергу, бойові літаки F-16 Fighting Falcon, Gripen E та B-21 Stealth Bomber є вдалим прикладами для дослідження, оскільки вони відрізняються технічними характеристиками та навігаційними системами, а також відносяться до різних підходів та концепцій захисту неба, що відображені у текстах та термінології.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасна перекладацька парадигма пропонує до розгляду декілька моделей перекладу. Згідно інтерпретативної моделі, переклад – це не просто транскодування, а і розуміння та вираження значення. У функціональній моделі переклад є актом комунікації, через який вихідний текст перетворюється на свою нову версію для досягнення якоїсь нової мети. Експериментальна модель виходить за межі перекладознавства як дисципліни та пропонує додати психологічний та когнітивний контексти. Джозеф Мелоун розробив лінгвістичну модель перекладу, яка містить у собі такі перекладацькі прийоми, як пошук відповідників, зигзагування, повторне наростання, перепакування та зміна порядку. Для нього теорії перекладу ґрунтуються на лінгвістиці. У контексті лінгвістики та перекладу правомірно розглядати обидва однаково, наприклад, під час вивчення впливу лінгвістичної теорії підтверджених перекладацьких еквівалентів у різних мовах [1]. Два французьких вчених Жан-Поль Віне та Жан Дарбельне досліджували лінгвістичні аспекти перекладу. Вони запропонували сім головних прийомів перекладу, а саме: запозичення, калькування, дослівний переклад, транспозиція, модуляція, еквівалентність, адаптація [2; 3].

Переклад науково-технічних текстів має свою особливість, яку варто досліджувати з позицій комбінованого підходу, що ґрунтується на певних принципах теорій еквівалентності та функ-

ціоналістських підходів. Еквівалентність можна охарактеризувати як зв'язок між текстами двох різних мов з фокусом на переклад текстів та висловлювань з позиції контексту, а не двох різних знакових систем. Окрім цього, під час перекладу науково-технічних текстів працює інтертекстуальна та інтратекстуальна когерентність, тобто цільовий текст повинен бути прийнятним для цільової аудиторії, одночасно зберігаючи зв'язок з вихідним текстом. Науково-технічні тексти характеризуються специфічним вокабуляром та синтаксичними структурами, які відповідають за когерентність, адекватність та еквівалентність вихідного та цільового текстів.

У дослідженні ми звертаємось до теоретичних наробок Е. Честермана та В. Карабана для того, аби окреслити базовий пласт синтаксичних трансформацій, які ляжуть в основу аналізу синтаксичних трансформацій англо-українського перекладу науково-технічних текстів про бойові літаки.

Незважаючи на те, що більшість синтаксичних стратегій застосовуються через недоцільність дослівного перекладу, Е. Честерман презентує саме дослівний переклад як першу синтаксичну стратегію. Він вважає, що це є стратегія «за замовчуванням». Так, дослівний переклад передбачає максимальне відтворення форми вихідного тексту, а не дотримання структури вихідної мови. Згідно Е. Честермана, другою синтаксичною стратегією є запозичення. Перекладач запозичує окремий термін та відтворює структуру вихідного тексту, який є чужим для цільової аудиторії. Третьою синтаксичною стратегією є транспозиція, термін запозичений у Жан-Поля Віне та Жана Дарбельне. Транспозиція передбачає заміну однієї частини мови іншою, наприклад прикметника іменником. Четвертою синтаксичною стратегією є зміщення мовних одиниць. Термін запозичений у шотландського лінгвіста та фонетика Дж. Кетфорда та охоплює морфему, слово, словосполучення, речення та параграф [6]. П'ята стратегія стосується зміни структури парафрази, тобто це трансформації, які відбуваються у внутрішній структурі іменникового або дієслівного словосполучення, незважаючи на те, що вихідне словосполучення може бути перекладене еквівалентним словосполученням цільової мови. Шоста синтаксична стратегія характеризується зміною структури простого речення, тобто це перекладацькі трансформації, що впливають на організацію компонентів речення, наприклад зміни з активного стану в пасивний. Сьома стратегія стосується зміни структури складного речення, тобто

це зміна взаємозв'язку між головним та підрядними реченнями. Восьмою синтаксичною стратегією є зміна текстової згуртованості. Спосіб, у який частини речення поєднуються та утворюють логічно завершене та зрозуміле речення називається текстовою згуртованістю. Зміна текстової згуртованості стосується внутрішньотекстової структури і передбачає застосування таких прийомів як еліпсис, заміна, повтор тощо. Зміщення мовного рівня є дев'ятою синтаксичною стратегією Е. Честермана. Вона виражається на фонологічному, морфологічному, синтаксичному та лексичному рівнях. Ці рівні виражаються по-різному у різних мовах. Десятою стратегією представленою в класифікації є зміна схеми, яка стосується риторичних схем, таких як паралелізм, алітерація, ритм та римування в поезії [4, с. 87–94].

Серед проаналізованих нами перекладацьких трансформацій запропонованих В. Карабаном ми звернули увагу на наступні способи передачі значень синтаксичних конструкцій: зміну порядку слів у реченні, заміну активного стану пасивним та навпаки, переклад герундіального звороту підрядним реченням або прийменниково-іменниковим словосполученням, трансформацію одночленних номінативних речень у двочленні, трансформацію інфінітивних речень у наказові речення з дієсловом-присудком у формі 1-ї особи множини, переклад речень з запереченнями як стверджувальних речень або введення додаткових заперечувальних часток «не» [5, с. 196–216].

Виділення невирішеної раніше частини загальної проблеми. Як у західному, так й в українському науковому дискурсі практичний аспект застосування синтаксичних трансформацій недостатньо відпрацьований, а самі синтаксичні трансформації потребують більш детального аналізу, оскільки саме вони є одним із інструментів досягнення адекватності перекладу та когерентності під час перекладу. Крім цього, у сучасних перекладознавчих студіях бракує обговорення проблематики синтаксичних трансформацій у контексті англійських науково-технічних текстів про бойові літаки.

Формулювання цілей статті. Мета статті – перекласти тексти про бойові літаки з подальшим аналізом синтаксичних трансформацій в англо-українському перекладі. Поставлена мета передбачає виконання наступних завдань:

1) перекласти тексти про характеристику, озброєння та навігацію F-16, Gripen E, B-21 Stealth Bomber;

2) охарактеризувати перекладацькі трансформації на синтаксичному рівні в англо-українському перекладі;

3) скласти тематичний міні-словник до текстів про бойові літаки.

Виклад основного матеріалу. До нашої вибірки потрапили літаки, які репрезентують нове покоління компактних багатоцільових винищувачів/бомбардувальників з різними аеродинамічними показниками, системами озброєння та навігації, а саме F-16 Fighting Falcon, Gripen E та B-21 Stealth Bomber. Тексти для аналізу було взято з відкритих джерел інформації, оскільки креслення та схеми є інтелектуальною власністю з обмеженим доступом. Ми систематизували інформацію про літаки згідно наступних пунктів: функції, кабіна та навігація. Почнемо аналіз з багатоцільового винищувача F-16.

It is highly maneuverable and has proven itself in air-to-air combat and air-to-surface attack. It provides a relatively low-cost, high-performance weapon system for the United States and allied nations. – Він надзвичайно маневрений та зарекомендував себе як літак класу «повітря-повітря», так й «повітря-поверхня». Літак виступає в якості відносно недорогої, високоефективної системи озброєння для Сполучених Штатів та країн-союзників. (У перекладеному абзаці трансформації полягають у введенні конструкції як *в, ... так й в...*; у другому реченні має місце зміна порядку слів у словосполученні *weapon system – система озброєння*).

In an air combat role, the F-16's maneuverability and combat radius (distance it can fly to enter air combat, stay, fight and return) exceed that of all potential threat fighter aircraft. It can locate targets in all weather conditions and detect low flying aircraft in radar ground clutter. In an air-to-surface role, the F-16 can fly more than 500 miles (860 kilometers), deliver its weapons with superior accuracy, defend itself against enemy aircraft, and return to its starting point. An all-weather capability allows it to accurately deliver ordnance during non-visual bombing conditions. – У повітряному бою маневреність та бойовий радіус F-16 (*відстань, на яку він може летіти, щоб вступити в повітряний бій, залишитися, виконати бойові задачі та повернутися*), перевершують всі потенційні загрози винищувальної авіації. F-16 може знаходити цілі за будь-яких погодних умов та виявляти літаки, що *низько летять*, в умовах радіолокаційних перешкод. У ролі літака класу «повітря-поверхня» F-16 може пролетіти понад 500 миль (860 кілометрів), доставити зброю з надзвичайною точністю, захиститися від ворожих літаків та повернутися до місця старту. Можливість виконувати бойові задачі за будь-яких погодних умов дозволяє F-16 точно доставляти боєприпаси

в умовах невидимого бомбардування. (У цьому абзаці маємо переклад конструкції *it+modal verb+infinitive* підрядним реченням: **...it can fly to enter air combat... – ...він може летіти, щоб вступити в повітряний бій...**; конструкція *adjective+noun* перекладається підрядним реченням: **...detect low flying aircraft... – ...виявляти літаки, що низько летять;** зміна порядку слів у реченні: **In an air-to-surface role... – У ролі літака класу «повітря-поверхня»...;** та **An all-weather capability allows – Можливість виконувати бойові задачі за будь-яких погодних умов дозволяє, during non-visual bombing conditions – в умовах невидимого бомбардування).**

In designing the F-16, advanced aerospace science and proven reliable systems from other aircraft such as the F-15 and F-111 were selected. These were combined to simplify the airplane and reduce its size, purchase price, maintenance costs and weight. With a full load of internal fuel, the F-16 can withstand up to nine G's – nine times the force of gravity – which exceeds the capability of other current fighter aircraft. – При проектуванні F-16 **були використані** передові досягнення аерокосмічної науки та надійні системи інших літаків, таких як F-15 та F-111. Вони **були об'єднані, щоб спростити літак** і зменшити його розмір, **вартість, вагу та витрати** на технічне обслуговування. З повним паливним баком F-16 може витримати **дев'ятикратну силу тяжіння. Це перевищує можливості інших сучасних винищувачів.** (У даному абзаці присутня зміна порядку слів у реченні, наприклад, перенесення пасивної конструкції **were selected** з кінця речення на його початок; заміна інфінітивної конструкції *to simplify* підрядним реченням: **were combined to simplify the airplane... – були об'єднані, щоб спростити літак...**, у перекладі третього речення було застосовано прийом членування, тобто утворення двох окремих речень цільової мови).

The cockpit

The cockpit and its bubble canopy give the pilot unobstructed forward and upward vision, and greatly improved vision over the side and to the rear. The seat-back angle was expanded from the usual 13 degrees to 30 degrees, increasing pilot comfort and gravity force tolerance. The pilot has excellent flight control of the F-16 through its “fly-by-wire” system. Electrical wires relay commands, replacing the usual cables and linkage controls. For easy and accurate control of the aircraft during high G-force combat maneuvers, a side stick controller is used instead of the conventional center-mounted stick. Hand pressure on the side stick controller sends elec-

trical signals to actuators of flight control surfaces such as ailerons and rudder. – Кабіна та її бульбашкоподібна кришка забезпечують пілоту безперешкодний огляд вперед та вгору, **a також значно покращують** огляд збоку та ззаду. Кут нахилу спинки сидіння **збільшився з 13 до 30 градусів, що підвищило комфорт** пілота та стійкість до сили тяжіння. Пілот **дуже добре** контролює літак F-16 завдяки електродистанційній **системі управління: електричні дроти** передають команди, **що замінюють звичайні кабелі** та елементи управління зв'язком. Для легкого та точного керування літаком **під час бойових маневрів з високим перевантаженням пілот використовує** контролер бічного важеля замість традиційного центрального важеля. Тиск на **контролер бічного важеля** посилає електричні сигнали до приводів **поверхонь керування польотом**, таких як елерони та кермо. (Перекладацькі трансформації цього абзацу полягають у заміні прикметника *improved* дієсловом **покращують**: **...greatly improved vision over... – ...значно покращують огляд..;** заміні пасивного стану дієслова активним **...angle was expanded from the usual 13 degrees... – ...кут сидіння збільшився з 13...;** **...controller is used instead... – ...пілот використовує контролер...;** перекладі *present participle* підрядним реченням минулого часу: **...increasing pilot comfort... – ...що підвищило комфорт пілота...;** при перекладі третє та четверте речення були об'єднані, усередині новоутвореної конструкції маємо такі трансформації, як наприклад, зміна порядку слів, а також заміна *present participle* підрядним реченням: **...replacing the usual cables and... – що замінюють звичайні кабелі...).**

Avionics

Avionics systems include a highly accurate enhanced global positioning and inertial navigation systems, or EGI, in which computers provide steering information to the pilot. The plane has UHF and VHF radios plus an instrument landing system. It also has a warning system and modular countermeasure pods to be used against airborne or surface electronic threats. – **Системи авіоніки** включають високоточне глобальне позиціонування та інерційні навігаційні системи або EGI, у яких комп'ютери надають пілоту **інформацію для керування.** Літак **оснащений** UHF та VHF радіосистемами, а також системою посадки за приладами. Він також має систему попередження та модульні капсули протидії, **які можна використовувати** проти повітряних та надводних електронних загроз. (У цьому абзаці має місце зміна порядку слів, наприклад, **Avionics systems... – Системи авіоніки...;** заміна

дієслова *has* дієприкметником *оснащений*: *The plane has UHF and VHF radios...* – *Літак оснащений UHF та VHF радіосистемами...*; заміна пасивного стану дієслова активним: *...to be used against...* – *...які можна використовувати...* [7].

Наступним літаком із застосуванням прогресивних технологій є Gripen E Multirole Fighter Aircraft.

Gripen E is an enhanced version of the Gripen C/D multi-role aircraft. The Gripen E has an overall length of 15.2m, wingspan of 8.6 m, and maximum takeoff weight of 16,500 kg. The maximum speed of the aircraft is Mach 2 at high-altitude, while the speed at low-altitude is 1,400 km/h. – Gripen E – це вдосконала версія *багатоцільового літака Gripen C/D*. Gripen E має загальну довжину 15,2 м, розмах крил 8,6 м та максимальну злітну вагу 16,500 кг. Максимальна швидкість літака становить Маха 2,0 на великій висоті та *1,400 км/год на малій висоті*. (У даному абзаці найпоширенішою синтаксичною трансформацією є зміна порядку слів у реченнях при перекладі, наприклад, *...Gripen C/D multi-role aircraft* – *...багатоцільового літака Gripen C/D*).

The aircraft's internal fuel tanks with a combined capacity of 3.4t are approximately 40% larger than those of its former version. The increased volume is made possible by moving the landing gear from the fuselage of the aircraft out to the inner wings. – *Внутрішні паливні баки літака* загальною місткістю 3,4 т приблизно на 40% більші, ніж у попередньої версії. *Збільшення об'єму стало можливим* завдяки перенесенню шасі з фюзеляжу літака на внутрішні крила. (У даному абзаці присутні перекладацькі трансформації, які стосуються зміни порядку слів у реченні: *The aircraft's internal fuel...* – *Внутрішні паливні баки літака...*; заміна прикметника іменником (відзначимо, що *increased* формально є *past participle*, однак несе граматичне навантаження прикметника): *The increased volume...* – *Збільшення об'єму стало...*; зміна часу та способу дієслова: *is made possible...* – *стало можливим завдяки...*).

The cockpit

The Gripen E features a digital cockpit with three large multi-functional displays (MFD) including a few 3D screens. The cockpit also features a hands-on-throttle-and-stick (HOTAS) which provides superior situational awareness for the pilot. – Gripen E має цифрову кабіну з трьома великими багатофункціональними дисплеями (MFD), включаючи декілька 3D-екранів. Кабіна оснащена згідно концепції розміщення кнопок і перемикачів на важелі

дроселя та ручці керування польотом (HOTAS), що забезпечує покращену ситуаційну обізнаність пілота. (У даному абзаці спостерігаємо зміну порядку слів: *features a hands-on-throttle-and-stick (HOTAS)* – *оснащена згідно концепції розміщення кнопок і перемикачів на важелі дроселя та ручці керування польотом...*).

Weaponry

The air-to-air missiles on the Gripen E include infrared-guided short range IRIS-T missile, and the Meteor missile, which is a beyond visual range air-to-air missile (BVRAAM). The aircraft also has the flexibility to be fitted with Sidewinder and A-Darter missiles to replace the IRIS-T, and the Advanced Medium Range Air-to-Air Missile (AMRAAM) missile to replace the Meteor. The Gripen E can also be integrated with a number of air-to-surface weapons including unguided Mk82, Mk83 and Mk84 bombs, laser-guided bombs such as GBU-12, GBU-16 and GBU-10, and advanced bombs such as GBU-49 and GBU-39. The aircraft features a 27mm all-purpose Mauser BK27 high velocity gun providing both air-to-air and air-to-surface attack capability. – *Ракети класу «повітря-повітря»* на Gripen E включають *ракету малої дальності* з інфрачервоним наведенням IRIS-T та ракету Meteor, яка є *ракетною класу «повітря-повітря» для ураження цілей за межами прямої видимості* (BVRAAM). Літак також *може бути оснащений* ракетами Sidewinder та A-Darter *на заміну* IRIS-T, а також вдосконаленою ракетною середньої дальності класу «повітря-повітря» (AMRAAM) *на заміну* Meteor. Gripen E також *може бути інтегрований* з низкою озброєнь класу «повітря-земля», *включаючи* некеровані бомби Mk82, Mk83 та Mk84, *бомби з лазерним наведенням*, такі як GBU-12, GBU-16 та GBU-10, а також вдосконалені бомби, такі як GBU-49 та GBU-39. Літак *оснащений* 27-мм універсальною високошвидкісною гарматою Mauser BK27, *що забезпечує* ураження цілей у повітрі та на землі. (У даному абзаці спостерігаємо зміну порядку слів, наприклад, *The air-to-air missiles on the Gripen E...* – *Ракети класу «повітря-повітря» на Gripen E...*; *... laser-guided bombs such as...* – *...бомби з лазерним наведенням...*; конструкція *have+noun+passive infinitive* перекладається через введення конструкції *може бути+дієприкметник*, наприклад, *...has the flexibility to be fitted...* – *...може бути оснащений...*; інфінітив перекладається іменником з прийменником, наприклад, *to replace the Meteor...* – *на заміну Meteor...*; конструкція *modal verb+ passive infinitive* перекладається через конструкцію *може бути+дієприкметник*, наприклад, *...can also be integrated*

with... – ...може бути інтегрований...; заміна дієслова дієприкметником, наприклад, The aircraft features a 27mm... – Літак оснащений 27-мм...; переклад *present participle* підрядним реченням ...providing both air-to-air and... – ...що забезпечує ураження...).

Avionics

The fighter features Selex's ES-05 Raven active electronically scanned array (AESA) radar system. Fitted on a swashplate at the nose of the aircraft, the radar provides an angular field of view of 100° and look behind capability.

The Gripen E can be optionally fitted with different pod systems, including Saab's own Modular Reconnaissance Pod System (MRPS), Rafael's Recelite and Thales' digital joint reconnaissance pod (DJRP).

The aircraft can be fitted with regular radios, Havequick/SATURN frequency hopping secure radio, long-distance satellite communication systems, including the Link 16 for wide-area command and control (C2), which is compatible with FLORAKO radar system. – Винищувач оснащений радіолокаційним комплексом ES-05 Raven з антенною решіткою з автоматичним електронним скануванням компанії Selex. Радар, встановлений на носовій частині літака, забезпечує кутове поле зору 100° та можливість огляду позаду. Gripen E може бути за вибором оснащений різними системами капсул, включаючи власну систему модульних розвідувальних капсул (MRPS) компанії Saab, розвідувальний комплекс Recelite компанії Rafael та цифрову об'єднану розвідувальну капсулу компанії (DJRP) Thales. Літак може бути оснащений звичайними радіостанціями, захищеною радіостанцією зі «стрибаючими частотами» Havequick/SATURN, системами супутникового зв'язку на великі відстані, зокрема Link 16 для командування та управління на великих територіях (C2), яка сумісна з радіолокаційною системою FLORAKO.

(У даному абзаці спостерігаємо заміну дієслова дієприкметником: The fighter features... – Винищувач оснащений радіолокаційним...; переклад *past participle* дієприкметниковим зворотом: Fitted on a swashplate at the nose of the aircraft, the radar... – Радар, встановлений на носовій частині літака,...; переклад конструкції *modal verb+adverb+passive infinitive* через введення конструкції *може бути*: ...can be optionally fitted with... – ...може бути за вибором оснащений...; переклад *present participle* дієприслівниковим зворотом: ...including Saab's own Modular Reconnaissance Pod System... –

...включаючи власну систему модульних розвідувальних капсул...; переклад конструкції *modal verb+passive infinitive* через введення конструкції *може бути*: The aircraft can be fitted with regular... – Літак може бути оснащений...; зміна порядку слів у реченні, наприклад, ...long-distance satellite communication systems... – ...системами супутникового зв'язку на великі відстані...; заміна *present participle* прислівником: ...including the Link 16 for wide-area... – ...зокрема Link 16 для командування...) [8].

Завершує тріаду лінгвістичного аналізу літак B-21 Stealth Bomber, надсучасний літак, який характеризується унікальною ергономікою та технологією виробництва.

B-21 Raider is a long-range strike stealth bomber being developed with nuclear capabilities for the US Air Force.

The design features an open systems architecture, which will allow for easy integration of new sensors or other subsystems from various suppliers. The architecture will enable easy upgrades to the aircraft with advanced technologies to meet the challenges posed by evolving threats. – B-21 Raider – ударний стелс-бомбардувальник великої дальності, який розробляється з ядерним озброєнням для Військово-повітряних сил США. Конструкція має системи з відкритою архітектурою, що дозволяє інтегрувати нові датчики або інші підсистеми від інших постачальників. Така архітектура дозволяє легко модернізувати літак за допомогою передових технологій, щоб відповідати викликам, які виникають у зв'язку з новими загрозами. (У даному абзаці маємо переклад конструкції *being + V3* підрядним реченням: ...being developed with nuclear... – ...який розробляється з ядерним...; заміну майбутньої часової форми дієслова на теперішню: ...which will allow for... – ...що дозволяє...; заміну іменника дієсловом: ...for easy integration of new sensors... – ...інтегрувати нові датчики... та ...will enable easy upgrades... – ...дозволяє легко модернізувати...; переклад інфінітива підрядним реченням: ...to meet the challenges... – ...щоб відповідати викликам...; переклад *past participle* підрядним реченням теперішнього часу: ...the challenges posed by evolving threats – ...які виникають у зв'язку з новими загрозами).

The B-21 Raider will be a vital part of a larger family of conventional long-range strike systems and complementary systems, including electronic attack, intelligence, surveillance and reconnaissance (ISR), communication and other capabilities. It will be able to operate in future anti-access, area-denial environments.

The long range and large payload are strongly indicative of B-21 being subsonic. The bomber is also expected to provide the flexibility to launch both conventional and nuclear munitions.

It will be armed with conventional weapons, the long-range standoff (LRSO) missile, and B61-12 gravity bombs. – В-21 Raider стане життєво важливою частиною великого сімейства традиційних ударних систем великої дальності та додаткових систем, до яких входять засоби радіоелектронної боротьби, розвідки, спостереження та огляду (ISR), зв'язку та інші можливості. Він зможе працювати в майбутніх середовищах з використанням засобів заборони доступу та закриття території. Велика дальність польоту та велике корисне навантаження чітко вказують на те, що B-21 є дозвуковим літаком. Очікується, що бомбардувальник також забезпечить гнучкість для запуску як традиційних, так і ядерних боєприпасів. Він буде оснащений традиційним озброєнням, далекобійною ракетою (LRSO), гравітаційними бомбами B61-12. (У цьому абзаці *present participle* перекладається підрядним реченням: ...including electronic attack... – ...до яких входять...; переклад конструкції *of + noun+being+adjective* підрядним реченням: ...of B-21 being subsonic – ...що B-21 є дозвуковим літаком; переклад пасивного стану дієслова безособовим реченням: The bomber is also expected... – Очікується, що...; переклад інфінітива іменником: ...to launch both... – ...для запуску як...).

Stealth capabilities

The B-21 will feature next-generation radar-absorbent materials, providing stealth capabilities to the aircraft. Its high processing power will allow it to quickly process information from onboard sensors and external sources to detect threats. It will have minimum aircraft signatures for a lower probability of interception in multiple frequency bands. The advanced capabilities are expected to allow the B-21 bombers to penetrate current and future adverse defences.

Software

Kubernetes, an open-source system to automate deployment, scaling and management of containerised applications, is being used for the B-21 programme. – В-21 буде оснащений радіопоглинаючими матеріалами нового покоління, що забезпечить літаку «невидимість». Висока обчислювальна потужність дозволить бомбардувальнику швидко обробляти інформацію з бортових датчиків і зовнішніх джерел для виявлення загроз. Він матиме мінімальні авіаційні сигнатури для зменшення ймовірності перехоплення в декіль-

кох частотних діапазонах. Очікується, що розширені можливості дозволять бомбардувальникам В-21 проникати крізь існуючі та майбутні системи протиповітряної оборони. Для програми B-21 використовується Kubernetes, система з відкритим вихідним кодом для автоматизації, розгортання, масштабування та управління контейнерними додатками. (У цьому абзаці маємо переклад *present participle* підрядним реченням: ...providing stealth... – ...що забезпечить літаку; переклад інфінітива дієслова іменником: ...to detect threats – ...для виявлення загроз; переклад пасивного стану дієслова безособовим реченням: The advanced capabilities are expected... – Очікується, що...; зміна порядку слів у реченні, тобто підмет та присудок не роз'єднані другорядними членами речення, це є наглядним в останньому реченні даного абзацу) [9].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як ми бачимо, переклад науково-технічних текстів має свою специфіку, яка обумовлена, з одного боку, термінологічним апаратом, а з іншого, – синтаксичними конструкціями. Так, найпоширенішими синтаксичними трансформаціями у науково-технічних текстах про бойові літаки є наступні: заміна інфінітивної конструкції підрядним реченням (...were combined *to simplify* the airplane... – ...були об'єднані, щоб спростити літак...); заміна пасивного стану дієслова активним (...angle *was expanded* from... – ...кут сидіння збільшився...); заміна частин мови, наприклад, прикметника дієсловом або іменником (...greatly *improved vision* over... – ...значно покращують огляд.../ The *increased volume*... – Збільшення об'єму...); конструкції *have+noun+passive infinitive* та *modal verb+passive infinitive* зазвичай перекладаються через введення конструкції *може бути+дієприкметник* (...*has the flexibility to be fitted*... – ...може бути оснащений.../...*can also be integrated*... – ...може бути інтегрованим...); past participle зазвичай трансформується в дієприкметниковий зворот (*Fitted on* a swashplate at the nose of the aircraft, the radar... – Радар, встановлений на носовій частині літака...); у той час, як *present participle* у проаналізованих нами текстах перекладається декількома способами, а саме підрядним реченням, дієприслівниковим зворотом та прислівником (...*replacing* the usual cables and... – ...що замінюють звичайні кабелі.../...*including* Saab's own Modular Reconnaissance Pod System... – ...включаючи власну систему модульних розвідувальних капсул.../...*including* the Link 16 for wide-area... – ...зокрема Link 16 для командування...); конструкція *being+V3*

перекладається підрядним реченням (...*being developed* with nuclear... – ...*який розробляється* з ядерним...).

Таким чином, проведене нами дослідження дозволило розширити перелік існуючих перекладацьких трансформації, виокремивши вищевказані конструкції та запропонувавши варіант їхнього перекладу на синтаксичному рівні. Крім

того, було запропоновано тематичний міні-словник складних термінів, які були вжиті в текстах. Перспективи дослідження полягають у подальшому аналізі лексико-граматичних трансформацій в перекладі науково-технічних текстів про бойові літаки країн-членів НАТО цільовою мовою, а також укладання термінологічного словника.

Таблиця 1

Тематичний міні-словник термінів

Термін	Переклад
active electronically scanned array (AESA) radar system	радіолокаційний комплекс з антенною решіткою з автоматичним електронним скануванням
Advanced Medium Range Air-to-Air Missile (AMRAAM)	вдосконалена ракета середньої дальності класу «повітря-повітря» (AMRAAM)
aileron	елерон
anti-access / area-denial	заборона доступу / закриття території A2/AD
armament system	система озброєння
beyond visual range air-to-air missile (BVRAAM)	ракета класу «повітря-повітря» для ураження цілей за межами прямої видимості
cockpit	кабіна
conventional and nuclear munitions	традиційне та ядерне озброєння
conventional center-mounted stick	традиційний центральний важіль
crew	екіпаж
digital joint reconnaissance pod (DJRP)	цифрова об'єднана розвідувальна капсула (DJRP)
flight control surfaces	поверхні керування польотом
«fly-by-wire» system	електродистанційна система управління
frequency hopping secure radio	захищена радіостанція зі «стрибаючими частотами»
fuel capacity	місткість паливного бака
fuselage	фюзеляж
global positioning and inertial navigation systems	глобальне позиціонування та інерційні навігаційні системи
gravity force tolerance	стійкість до сили тяжіння
hands-on-throttle-and-stick (HOTAS)	концепція розміщення кнопок та перемикачів на важелі дроселя та ручці керування польотом
hardpoints	кріплення / вузли підвіски
high processing power	висока обчислювальна потужність
infrared-guided short range missile	ракета малої дальності з інфрачервоним наведенням
initial operating capability	початок експлуатації
intelligence, surveillance and reconnaissance (ISR)	розвідка, спостереження та огляд (ISR)
landing gear	шасі
long-distance satellite communication systems	системи супутникового зв'язку на великі відстані
long-range standoff (LRSO) missile	далекобійна ракета
long-range strike stealth bomber	ударний стелс-бомбардувальник великої дальності
maximum takeoff weight	максимальна злітна вага
Modular Reconnaissance Pod System (MRPS)	система модульних розвідувальних капсул
next-generation radar-absorbent materials	радіопоглинаючі матеріали нового покоління
open systems architecture	системи з відкритою архітектурою
payload	корисне навантаження
primary function	основна функція
side stick controller	контролер бічного важеля
subsonic	дозвуковий
thrust	тяга
wingspan	розмах крила

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Joseph L. Malone. The Science of Linguistics in the Art of Translation: Some Tools from Linguistics for the Analysis and Practice of Translation. Albany: State University of New York Press, 1988. 258 p.
2. Vinay J-P., Darbelnet J. Comparative stylistics of French and English: a methodology for translation. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1995.
3. Intro to Translation Studies: Vinay and Darbelnet's Translation Procedure. URL: http://www.thelinguafile.com/2014/05/intro-to-translation-studies-vinay-and.html#.ZAY_IXZBzIU (дата звернення 05.10.2023).
4. Chesterman A. Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory. Amsterdam: John Benjamin, 2000.
5. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця, 2018. 656 с.
6. Catford J.C. A Linguistic Theory of Translation. London: Oxford University Press, 1974.
7. F-16 Fighting Falcon. URL: <https://www.af.mil/About-Us/Fact-Sheets/Display/Article/104505/f-16-fighting-falcon/> (дата звернення 19.10.2023).
8. Gripen E Multirole Fighter Aircraft. URL: <https://www.airforce-technology.com/projects/gripen-e-multirole-fighter-aircraft/?cf-view> (дата звернення 15.11.2023).
9. B-21 Stealth Bomber. URL: <https://www.airforce-technology.com/projects/b-21-raider-stealth-bomber-usa/?cf-view> (дата звернення 29.11.2023).

УДК 811.111'25:34

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.1.28>

**МАШИННИЙ ПЕРЕКЛАД АНГЛОМОВНИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ.
ОСОБЛИВОСТІ ПОСТРЕДАГУВАННЯ**

**MACHINE TRANSLATION OF ENGLISH-LANGUAGE LEGAL TEXTS.
DISTINCTIVE CHARACTERISTICS OF POST-EDITING**

Ходаковська О.О.,

orcid.org/0000-0002-2168-4558

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Харківського національного університету мистецтв імені І.П. Котляревського

Бабаєвська Л.В.,

orcid.org/0000-0003-1278-0086

старший викладач кафедри іноземних мов

Харківського національного університету мистецтв імені І.П. Котляревського

Статтю присвячено вивченню особливостей машинного перекладу англomовного дискурсу та постредагування українською мовою. Виявлено переваги та недоліки машинного перекладу, відзначено шляхи та принципи постредагування юридичних текстів. Відзначено, що машинний переклад є досить точним, проте не досконалим. Машинний переклад дозволяє повністю або частково автоматизувати розпізнавання мови і тексту, перекласти окремі слова та створити бази перекладів. Системи автоматизованого перекладу не гарантують якості, а лише надають ефективні інструменти, які потрібно правильно використовувати. Визначено і класифіковано основні помилки та неточності машинного перекладу юридичного тексту. Визначено, що, основними недоліками машинного перекладу є буквальный переклад, вибір нерелевантної одиниці з-поміж наявних варіантів перекладу слів, відсутність перекладу лексики, яка не належить до мови перекладу. Було запропоновано рекомендації для постредагування юридичного машинного перекладу: ретельно перевіряти випадки буквального перекладу з огляду на їхню релевантність; перевіряти вживання термінів, уніфікувати їх та створювати термінологічні перекладацькі словники; редагувати граматичні, лексичні та синтаксичні помилки; зважати на необхідність нейтрального викладення юридичних норм; брати до уваги етимологію термінів (питомі англійські, французькі, латинські юридичні терміноелементи). Відзначено, що для повноцінного перекладу необхідне постредагування тексту з урахуванням виявленої типології помилок машинного перекладу. У результаті дослідження, було виявлено, що система перекладу Google Translate припускається більшої кількості помилок у порівнянні з DeepL Translate, але й остання також припускається помилок в перекладі. Різниця у вихідній мові та мові перекладу, розбіжності у граматичних структурах обох мов, спричиняють некоректне відтворення відмінків, чисел, осіб тощо. Буквалізми та збереження синтаксису оригіналу також є доволі суттєвим

зауваженнями до МП, і вимагають від перекладача правничих текстів редагування синтаксичної структури речень. Варто також уніфікувати вживання термінів.

Ключові слова: машинний переклад, постредагування, перекладацькі трансформації, системи машинного перекладу, якість машинного перекладу.

The article is devoted to the study of the peculiarities of machine translation of English-language discourse and post-editing into Ukrainian. The author identifies the advantages and disadvantages of machine translation, and outlines the ways and principles of post-editing legal texts. It is noted that machine translation is quite accurate, but not perfect. Machine translation allows full or partial automation of speech and text recognition, translation of individual words and creation of translation databases. Automated translation systems do not guarantee quality, but only provide effective tools that must be used correctly. The main errors and inaccuracies in machine translation of legal texts are identified and categorized. It is determined that the main disadvantages of machine translation are literal translation, selection of an irrelevant unit among the available word translation options, and lack of translation of vocabulary that does not belong to the target language. The author proposed recommendations for post-editing legal machine translation: to carefully check cases of literal translation for their relevance; to check the use of terms, unify them and create terminological translation dictionaries; to edit grammatical, lexical and syntactic errors; to take into account the need for a neutral presentation of legal norms; to take into account the etymology of terms (English, French, Latin legal terms). It is noted that for a full-fledged translation, post-editing of the text is necessary, taking into account the identified typology of machine translation errors. The study found that the Google Translate translation system makes more mistakes than DeepL Translate, but the latter is not perfect either. Differences in the source and target languages, differences in the grammatical structures of both languages cause incorrect reproduction of cases, numbers, persons, etc. Literalism and preservation of the original syntax are also quite significant criticisms of MT, and require the translator of legal texts to edit the syntactic structure of sentences. The use of terms should also be unified.

Key words: machine translation, post-editing, translation transformations, machine translation systems, machine translation quality.

Постановка проблеми. Поняття перекладу в контексті міжкультурної взаємодії є надзвичайно широким і може потребувати виконання декількох завдань. Мова йде як про самостійне спілкування, так і про використання електронних засобів перекладу. Для отримання загального уявлення про зміст будь-якого тексту в Інтернеті, як правило користуються одним з наявних інтерактивних перекладачів. У тих випадках, коли йдеться про значні обсяги перекладу, про переклад на декілька мов одночасно, про якість перекладу термінів, потреба у якісному та кваліфікованому перекладі стає надзвичайно важливою.

Як свідчать статистика і економічні дослідження, індустрія перекладів у всьому світі за останнє десятиліття значно зросла, і протягом останніх років щорічні темпи зростання цієї галузі в середньому становлять від 15% до 25%. Взаємодія культур вимагає міжмовного і міжкультурного обслуговування, яке виражається у зростаючій потребі в перекладі і культурній адаптації. Саме вирішення цих питань стає ланкою, що пов'язує процеси глобалізації та локалізації, часто дозволяючи нейтралізувати негативні і посилити позитивні сторони цих явищ. Збільшення попиту на перекладацькі послуги висуває нові вимоги до термінів і якості виконуваних робіт.

Загальновідомим є те, що для того, щоб перекласти текст, важливо розуміти правила та лінгвокультурні особливості мови перекладу. Переклад також має бути точним, безпомилковим і адекватним. З метою пришвидшення процесу перекладу прийнято застосовувати автоматичні засоби, так

званий «машинний переклад». Існує велика кількість програм, які суттєво полегшують роботу перекладача. Сучасні системи автоматизованого перекладу з часом вдосконалюються. Уважають, що машинний переклад досяг досить високого рівня точності, проте не є досконалим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Машинний переклад (далі – МП), або переклад, який виконують спеціальні автоматичні програми, використовується вже доволі давно і не є новим явищем. Відповідно, системи автоматизованого машинного перекладу перебувають в полі зору науковців вже декілька десятиліть. Теоретичне обґрунтування поняття «машинного перекладу», історія його розвитку було подано в працях Н. Півень, П. Асоянц, В. Омеляненка, Л. Андрієнко, Л. Осіпа, Arnold D., Koehn P. та інших. Багато українських та зарубіжних науковців (Т. Корольова, Н. Жмаєва, Ю. Стахмич, Christopher D. Manning, Mirko Plitt та інші) досліджували механізми машинного перекладу з подальшою розробкою алгоритмів та інструментів постредагування перекладу. На жаль, поза увагою науковців лишилися проблеми постредагування правничих текстів, які вимагають уважного і ретельного ставлення з боку перекладача, оскільки переклад англomовного юридичного дискурсу позначений комплексністю проблематики.

Завдання нашої розвідки вбачаємо в уточненні та узагальненні фактів, які стосуються постредагування юридичних текстів МП, встановити основні проблеми та шляхи вирішення перекладацьких задач різної складності та спрямова-

ності в аспекті постредагування МП. Матеріалом дослідження слугували юридичні тексти [13], які були перекладені за допомогою програм Google Translate (далі – GT) та DeepL Translate (далі – DT).

Виклад основного матеріалу. Ідея про використання комп'ютера для перекладу з однієї мови на іншу вперше була висловлена в 1947 р в США, а перша публічна демонстрація можливостей машинного перекладу відбулася в США в 1954 р. Цей експеримент виявився вдалим і в багатьох країнах почалися дослідження в галузі комп'ютерної лінгвістики. Незважаючи на величезні досягнення в цій галузі, найдосконаліші системи машинного перекладу не в змозі забезпечити таку якість, яка може бути результатом роботи людини – професійного перекладача.

На сьогоднішньому етапі розвитку технологій машинного перекладу повірити в те, що комп'ютерні технології зможуть повністю замінити усних і письмових перекладачів. Автоматизація, яка застосовується в сучасній індустрії перекладів, дозволяє повністю або частково автоматизувати:

- розпізнавання мови і тексту;
- переклад окремих термінів;
- створення баз перекладів.

Можливості автоматизації процесу перекладу розширюються. Крім того, технологічні новинки дозволяють за допомогою новітніх засобів підвищити рівень володіння іноземними мовами.

Мільйони користувачів щодня перекладають тексти за допомогою Google. Через десять років після запуску Google Translate американська компанія представила систему нейронного машинного перекладу Google Neural Machine Translation (GNMT). Основна відмінність від фразового машинного перекладу полягає в тому, що він більше не розбиває вхідний текст (чи вихідний текст) на слова і фрази перед перекладом. У нейронному машинному перекладі одиницею перекладу вважається весь вихідний текст (речення).

Системи автоматизації перекладу (Computer-Assisted Translation tools, Computer-aided Translation tools, CAT tools) стали невід'ємною частиною професійного перекладацького процесу. Вони являють собою набір технологій та інструментів для перекладу документів, локалізації програмного забезпечення, створення термінології, перевірки якості перекладу та розподілу перекладацьких проектів. Використання такої системи дозволяє значно підвищити швидкість перекладу документів.

Використання інструментів CAT підходить для перекладу технічних, фінансових, юридич-

них та інших документів і матеріалів з великою кількістю повторів тексту. Кількість повторів у таких документах може досягати 50%, що збільшує швидкість перекладу приблизно в 1,5–2 рази. Використання CAT-інструментів також необхідне, коли над одним проектом працює кілька перекладачів, оскільки їм потрібно забезпечити узгодженість і послідовність перекладу.

Системи, призначені для автоматизації перекладу, не гарантують якості, а лише надають ефективні інструменти, які потрібно правильно використовувати. Найбільші перекладацькі бази даних і численні словники не гарантують ідеального перекладу. Важливу роль відіграє контроль якості на всіх етапах перекладацького процесу.

У 2017 році машинний переклад зробив ще один технологічний стрибок із появою нейронного машинного перекладу (NMT). Нейронний машинний переклад використовує потужність штучного інтелекту (AI) і використовує нейронні мережі для створення перекладів. Відомий перекладач DeepL був запущений у 2017 році, більш ніж через десять років після появи Google Translate. Розроблений колишнім співробітником Google, DeepL швидко став серйозним конкурентом Google Translate.

Обсяг праці перекладача з МП залежить від потреб користувача. У деяких випадках може бути достатньо виправити серйозні помилки (зазвичай при обробці текстів для внутрішнього використання), тоді як в інших випадках може знадобитися максимально наблизити текст до якості людського тексту. Визначення постредагування різняться, але в ньому завжди присутнє людське втручання. Суть цього виду робіт полягає в редагуванні / вичитуванні перекладеного тексту фахівцем (зазвичай перекладачем) за допомогою програмного забезпечення для МТ. Вимоги до постредагування визначені в міжнародному стандарті ISO 18587:2017.

У ході проведення аналізу перекладу, виконаного за допомогою Google Translate та DeepL та виявлення і аналізу помилок були помічено такі закономірності.

У доволі незначній кількості, проте були зафіксовані помилки у використанні великої літери:

As per Article 297 TFEU, publication of all Regulations and Directives is compulsory. The same applies to international treaties concluded by the EU with third countries. It should be noted that failure to publish a legal act in the Official Journal makes it unenforceable vis-à-vis individuals.

GT – Відповідно до статті 297 ДФЄС публікація всіх регламентів і директив є обов'язковою. Те

саме стосується міжнародних договорів, укладених ЄС із третіми країнами. Слід зазначити, що неопублікування правового акта в Офіційному віснику робить його недійсним щодо фізичних осіб.

DT – Відповідно до статті 297 Договору про заснування Європейського Союзу, публікація всіх Регламентів та Директив є обов'язковою. Те саме стосується і міжнародних договорів, укладених ЄС з третіми країнами. Слід зазначити, що неопублікування нормативно-правового акта в Офіційному віснику робить його нечинним по відношенню до приватних осіб.

Граматичні помилки та неточності стосувалися:
– заміни відмінка:

One of the obligations resting on the shoulders of the Ukrainian law-makers is timely and comprehensive approximation of the domestic law with dozens of EU legal acts listed in the annexes to the Association Agreement as well as other international treaties between EU-Ukraine and policy documents.

GT – Одним із обов'язків, які покладаються на плечі законотворців України, є своєчасне та комплексне **наближення** внутрішнього законодавства з **десятками правових актів ЄС**, перелічених у додатках до Угоди про асоціацію, **а також інших міжнародних договорів** між ЄС та Україною та програмних документів.

DT – Одним із зобов'язань, що лежить на плечах українських законотворців, є своєчасне та всебічне **наближення** вітчизняного законодавства до **десятиків правових актів ЄС**, перелічених у додатках до Угоди про асоціацію, **а також до інших міжнародних договорів** між Україною та ЄС а також іншими міжнародними договорами між Україною та ЄС та політичними документами;

– заміни активного і пасивного стану присудка:

Those provisions of the Charter, which originate from ECHR, should be interpreted exactly in the way ECHR is interpreted by the European Court of Human Rights in Strasbourg which is not an institution of the European Union.

GT – Ті положення Хартії, які походять з ЄКПЛ, слід тлумачити саме так, як ЄКПЛ **тлумачить** Європейський суд з прав людини в Страсбурзі, який не є установою Європейського Союзу.

DT – Ті положення Хартії, які впливають з ЄКПЛ, повинні тлумачитися саме так, як ЄКПЛ **тлумачиться** Європейським судом з прав людини в Страсбурзі, який не є інституцією Європейського Союзу.

З огляду на те, що англійська та українська мови належать до різних типів, в мові оригіналу

певне граматичне явище не може бути повністю відображене в мові перекладу без втрати змісту і функціональних характеристик. Саме тому слід вдаватися до перекладацьких трансформацій.

Випадки порушення перекладацьких трансформацій бачимо на прикладах:

– відсутності вилучення мовних елементів:

It is essential as it allows an assessment, even if at rather general level, of what exactly needs to be done to approximate with a given piece of EU acquis and how to do it.

GT – Це важливо, оскільки дозволяє оцінити, **навіть якщо на досить загальному рівні**, що саме потрібно зробити для наближення до певної частини *acquis* ЄС і як це зробити.

DT – Це дуже важливо, оскільки дозволяє оцінити, **навіть на досить загальному рівні**, що саме потрібно зробити для наближення до того чи іншого положення законодавства ЄС і як це зробити;

– порушення додавання:

Finally yet importantly, jurisprudence of the CJEU forms an important source of EU law.

GT – **Нарешті, але важливо**, судова практика Суду ЄС є важливим джерелом права ЄС.

DT – **Нарешті, що не менш важливо**, практика Суду ЄС є важливим джерелом права ЄС;

– зміни порядку слів у реченні:

Last but not least, in case of major changes to the existing legislation, EU institutions may decide to proceed with a complete overhaul of the legal framework, which replaces previously applicable legal acts.

GT – І останнє, але не менш важливе: у разі серйозних змін до існуючого законодавства інституції ЄС можуть вирішити продовжити повний перегляд законодавчої бази, яка замінює **чинні раніше правові акти**.

DT – І останнє, але не менш важливе: у разі внесення значних змін до чинного законодавства, інституції ЄС можуть прийняти рішення про повний перегляд нормативно-правової бази, який замінить **раніше чинні правові акти**;

– неадекватності перекладу:

In everyday practice the bulk of EU's legislative output form legal acts falling under the umbrella category of secondary legislation.

GT – У повсякденній практиці основна частина законодавчої продукції ЄС складається з правових актів, що підпадають під **парасолькову** категорію вторинного законодавства.

DT – У повсякденній практиці основну частину законодавчої продукції ЄС становлять **правові акти**, що підпадають під **загальну** категорію вторинного законодавства;

– спотворення змісту вихідного повідомлення та відсутність описового перекладу:

It should be noted that accession treaties are of very limited approximation relevance and therefore – at least until Ukraine formally expresses a desire to join the EU – they do not have to remain on the radars of Ukrainian civil servants.

GT – Слід зазначити, що договори про приєднання мають **дуже обмежену релевантність наближення**, а тому – принаймні поки Україна офіційно не висловить бажання приєднатися до ЄС – їм не потрібно **залишатися на радарі** українських державних службовців.

DT – Слід зазначити, що договори про вступ мають **дуже обмежену апроксимаційну актуальність**, а тому – принаймні до того часу, поки Україна офіційно не висловить бажання приєднатися до ЄС, – вони не обов'язково повинні **залишатися в полі зору** українських державних службовців.

Окремо слід відзначити неправильний добір термінів (варіантів перекладу):

This is not a novelty as Ukraine was also required to align its legal order with EU acquis under the predecessor Partnership and Co-operation Agreement (PCA). However, the breadth of approximation currently envisaged is unprecedented and goes well beyond what PCA provided for.

GT – Це не є **новинкою**, оскільки від України також вимагалось привести свій правопорядок у відповідність із **acquis** ЄС згідно з попередньою Угодою про партнерство та співробітництво (УПС). Однак широта наближення, яка зараз передбачається, є **безпрецедентною** та виходить за рамки того, що передбачено УПС.

DT – Це не **новина**, оскільки Україна також була зобов'язана привести своє законодавство у відповідність до **законодавства** ЄС згідно з попередньою Угодою про партнерство та співробітництво (УПС). Однак, передбачена нині широта наближення є **безпрецедентною** і виходить далеко за рамки того, що передбачалося УПС.

У досліджуваному матеріалі спостерігаємо поодинокі випадки відсутності перекладу аббревіатур:

In order to clarify the situation, and to make the EU more understandable to its citizens, the drafters of the Treaty of Lisbon decided to include the catalogues of EU competences. Consequentially, as of 1 December 2009 (date of entry into force of the Lisbon Treaty amending the Treaty on the Functioning of the European Union, TFEU), one can easily verify in which areas the EU has competences to act. For more details, see below, section 2.1.2.

GT – Щоб прояснити ситуацію та зробити ЄС більш зрозумілим для його громадян, розробники Лісабонського договору вирішили включити каталоги повноважень ЄС. Отже, станом на 1 грудня 2009 року (дата набрання чинності Лісабонським договором про внесення змін до Договору про функціонування Європейського Союзу, **TFEU**) можна легко перевірити, у яких сферах ЄС має компетенцію діяти. Додаткову інформацію дивіться нижче, розділ 2.1.2.

DT – Для того, щоб прояснити ситуацію і зробити ЄС більш зрозумілим для своїх громадян, розробники Лісабонського договору вирішили включити до нього каталоги компетенцій ЄС. Таким чином, з 1 грудня 2009 року (дата набуття чинності Лісабонського договору про внесення змін до Договору про функціонування Європейського Союзу, **ДФЄС**) можна легко перевірити, в яких сферах ЄС має повноваження діяти. Більш детально див. нижче, розділ 2.1.2.

Отже, основними недоліками машинного перекладу є:

- 1) буквальный переклад;
- 2) вибір нерелевантної одиниці з-поміж наявних варіантів перекладу слів;
- 3) відсутність перекладу лексики, яка не належить до мови перекладу.

Звертає на себе увагу й те, що МП відбувається на рівні речення, а це означає, що одне й те саме речення або навіть одне й те саме слово чи словосполучення може бути перекладено по-різному.

Системи, створені для автоматизації перекладу, не гарантують якості, вони лише пропонують ефективні інструменти, якими потрібно вміти правильно користуватися. Найбільша база перекладів та велика кількість словників не є гарантими досконалого перекладу. Організація контролю якості на всіх етапах процесу перекладу відіграє провідну роль.

Для удосконалення МП відбувається кілька етапів постредагування. Для проведення такого виду роботи починають з аналізу вихідного тексту, а потім ретельно вивчаються результати машинного перекладу. Постредактор виділяє саме ті частини машинного перекладу, які мають належну якість, і в подальшому спирається на них. Основна увага приділяється правильному відтворенню змісту. З огляду на особливості постредагування, слід пам'ятати про те, що найголовнішим є виправлення помилок і недоліків МП. У випадку постредагування перекладу правничого дискурсу актуальним також є уніфікація термінологічних одиниць та ретельна перевірка релевантності добору варіантів перекладу.

З огляду на проведений нами аналіз, можна надати такі рекомендації для постредагування юридичного машинного перекладу:

- ретельно перевіряти випадки буквального перекладу з огляду на їхню релевантність;
- перевіряти вживання термінів, уніфікувати їх та створювати термінологічні перекладацькі словники;
- редагувати граматичні, лексичні та синтаксичні помилки;
- зважати на необхідність нейтрального викладення юридичних норм;
- брати до уваги етимологію термінів (питомі англійські, французькі, латинські юридичні терміноелементи).

Висновки. Попри те, що найближчими роками відбуватимуться прориви в перекладі за допомогою штучного інтелекту, роль технології залишиться незмінною: підвищення продуктивності перекладачів-людей. Ми можемо використовувати найновіші інструменти для миттєвого перекладу тексту, але для все одно такий текст потребувати доопрацювання, редагування та вдосконалення. Для повноцінного перекладу необхідне постредагування тексту з урахуванням виявленої типології помилок машинного перекладу.

Система GT припускається більшої кількості помилок у порівнянні з ДТ, але й остання також не є досконалою. Різниця у вихідній мові та мові перекладу, розбіжності у граматичних структурах обох мов, спричиняють некоректне відтворення відмінків, чисел, осіб (приблизно 30% від усіх помилок дослідженого перекладу). Буквалізми та збереження синтаксису оригіналу також є доволі суттєвими зауваженнями до МП, і вимагають від перекладача правничих текстів редагування синтаксичної структури речень. Варто також уніфікувати вживання термінів.

Точний переклад термінології – одна з найважливіших вимог якісного перекладу. Для забезпечення точності і узгодженості термінологічних одиниць в системах автоматизації перекладу зазвичай використовуються єдині централізовані сховища термінів (універсальні електронні словники). Крім цього фахівці створюють додаткові одномовні чи багатомовні термінологічні глосарії для окремих проектів і / або замовників. Це дозволяє підвищити якість перекладу. Слід відзначити, що жодна з систем МП не є досконалою. Перспективою подальших наукових розвідок є пошук шляхів усунення типових помилок систем МП перекладі юридичного дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрієнко Л.О. Проблеми розвитку машинного перекладу на сучасному етапі. *Гуманітарний вісник. Серія: Іноземна філологія*. Черкаси. ЧДТУ, 2005. № 27. С. 348–351.
2. Асоянц П. Г. Автоматизовані технології науково-технічного перекладу / П. Г. Асоянц. К. : КНЛУ, 2012. 243 с.
3. Енциклопедія перекладознавства. Т.1. Редактори Л.М.Черноватий, О.А.Калиниченко. Вінниця: НОВА КНИГА, 2020. 552 с.
4. Корольова Т.М., Жмаєва Н.С., Колчаг Ю.І. Постредагування при машинному перекладі. *Науковий вісник ПНПУ ім. К.Д. Ушинського*. 2020. № 30. С. 102–119. URL: <https://www.lingstud.od.ua/archive/2020/30/7.pdf> (останнє звернення 25.01.2024).
5. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу аспекти перекладу / І. В. Корунець. Вінниця, 2003. 448 с.
6. Мацак Ж.І., Скоробогатова Т.І. Машинний переклад та його специфіка. 2009. URL: http://www.rusnauka.com/31_ONBG_2009/Philologia/54653.doc.htm (останнє звернення 25.01.2024).
7. Міщенко А.Л. Машинний переклад у контексті сучасного науково-технічного перекладу. *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2013. № 1051. С. 172–180
8. Осіпа Л.В. Комп'ютерний переклад тексту за допомогою системи машинного перекладу PRAGMA. *Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах*. 2008. № 1 (13). С. 14–19.
9. Стахмич Ю.С. Адекватність та еквівалентність перекладу в контексті комп'ютерної лінгвістики. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир. 2013. Вип.66. С. 235–238.
10. Arnold D. Machine Translation: An Introductory Guide / D. Arnold. London: NCC Blackwell, 1994. 240 p.
11. Bowler L. Computer Aided Translation Technology: A Practical Introduction. Ottawa: University of Ottawa Press, 2002. 185 p.
12. Green, Spence, Jeffrey Heer, and Christopher D. Manning 2013. "The Efficacy of Human PostEditing for Language Translation" PDF. ACM Human Factors in Computing Systems.
13. GUIDELINES FOR UKRAINIAN GOVERNMENTAL ADMINISTRATION ON APPROXIMATION WITH EU LAW. URL: [a4u_legal_approximation_guidelines_en_2018.10.pdf](https://www.kmu.gov.ua/a4u_legal_approximation_guidelines_en_2018.10.pdf) (kmu.gov.ua)
14. Guzmán Rafael, Advanced Automated Post-editing, Multilingual 95, 2008. URL: <http://www.rafaelguzman.ie/pubs/advancedautomaticMTpost-editing.pdf>
15. Koehn P. Statistical Machine Translation. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 433 p.
16. Plitt Mirko and Francois Masselot 2010. "A Productivity Test of Statistical Machine Translation Post-Editing in A Typical Localisation Context" PDF. Prague Bulletin of Mathematical Linguistics. 93: 7–16.

**ВІДТВОРЕННЯ ПРАГМАСТИЛІСТИЧНОГО АСПЕКТУ
ПАРАТЕКСТУАЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ УКРАЇНСЬКОГО МЕДІАДИСКУРСУ
В АНГЛОМОВНОМУ ПЕРЕКЛАДІ**

**RENDERING PRAGMASTYLISTIC ASPECT OF PARATEXTUAL ELEMENTS
OF THE UKRAINIAN MEDIA DISCOURSE IN ENGLISH TRANSLATION**

Шахновська І.І.,

orcid.org/0000-0002-2712-0120

*доцент кафедри англійської філології і перекладу
Національного авіаційного університету*

Романюк А.О.,

orcid.org/0009-0002-7870-9047

*магістрант кафедри англійської філології і перекладу
Національного авіаційного університету*

У статті було проаналізовано прийоми відтворення прагматики паратекстуальних елементів, як-от заголовки, підзаголовки та цитати в текстах медіа ресурсів. Прагматика паратексту переважно полягає у широкому застосуванні ряду прагмастилістичних засобів задля привернення уваги читачів та створення аксіологічної оцінки змісту повідомлення.

Актуальність дослідження полягає в нагальній потребі в поширенні правдивих новин іншими мовами, головним чином, англійською, унаслідок початку повномасштабної війни в Україні. Оскільки метою англомовних перекладів є зв'язки з демократичним світом та утримання високого рівня підтримки України іншими країнами, тому, потреби, а також об'єми перекладених статей стрімко зросли за останні роки. Разом з тим, кількість неякісних та прагматично неадекватних перекладів також суттєво збільшилася.

Одним із найважливіших аспектів адекватності перекладу є відтворення прагматики. Відповідно до визначення паратексту, це – елементи, що оточують текст та виконують певну функцію, зокрема прагматичну, що особливо актуально в умовах війни для створення певного настрою та ставлення читачів до описаної в новинній статті інформації.

У статті також розглянуто категорію адресованості, що є провідною для розуміння взаємодії засобів масової інформації та їхньої аудиторії, а також методів прагматичного впливу та необхідних трансформацій при зміні аудиторії в процесі перекладу. Зміна аудиторії, в свою чергу, призводить до необхідності залучення прагматичної адаптації як одного із загальних способів вирішення прагматичних та прагмастилістичних проблем в перекладі.

У ході дослідження було проаналізовано ряд паратекстуальних елементів з популярних українських онлайн-видань, зокрема, «Українська Правда», «РБК-Україна», «Факти», «Liga.net», «Ukrainian», «Громадське», а також виявлено прийоми відтворення прагмастилістики паратексту та причини їх застосування при перекладі медіатекстів англійською мовою.

Ключові слова: медіадискурс, медіатекст, паратекстуальність, прагматика, стилістика, прагмастилістика, переклад.

The article analyzed the ways of rendering the pragmatics of paratextual elements, such as the title, subtitle, quotes in the texts of media resources. Paratext pragmatics is mainly presented in the wide use of a number of stylistic devices to attract the attention of readers and create an axiological assessment of the message content.

As a result of the beginning of a full-scale war in Ukraine, there has been an urgent need for spreading truthful news in other languages, mainly English. The purpose of English translations is to maintain channels of communication with the democratic world and maintain support for Ukraine by other countries at a high level. Therefore the needs, as well as the volume of translated articles, have grown rapidly in recent years. At the same time, the number of low-quality and pragmatically inadequate translations has also increased significantly.

One of the most significant aspects of translation adequacy is the rendering of pragmatics. According to the definition, paratext is all the elements that surround a text and provide a certain function, in particular a pragmatic one, which is especially relevant in the conditions of war to create a certain mood and readers' attitude to the information described in news articles.

The article also examines the category of addressee, which is the key to understanding the interaction of mass media and their audience, as well as methods of pragmatic influence and necessary transformations when the target audience is changed during the translation process. The change of the audience, in turn, leads to the need to involve pragmatic adaptation as one of the general ways of solving pragmatic and pragmatic-stylistic problems in translation.

In the course of the research, a number of paratextual elements from popular Ukrainian online media resources, in particular, «Ukrainian Pravda», «RBK-Ukraine», «Fakty», «Liga.net», «Ukrainian» were analyzed, as well as methods of rendering the pragmatics of the paratext and reasons for their use in translation were identified.

Key words: media discourse, media text, paratextuality, pragmatics, stylistics, pragmatics, translation.

Постановка проблеми. Прагматичний аспект медіатекстів впливає на їхню ефективність та сприйняття у суспільстві. Часто прагматика паратекстуальних елементів втілюється за допомогою стилістичних прийомів та засобів. Це змушує перекладачів знаходити нестандартні та творчі підходи у намаганні передати настрої, закладені авторами, а також адаптувати повідомлення до менталітету та інтересів нової аудиторії. При цьому, на перекладачах лежить велика відповідальність за те, як нова аудиторія сприймає текст, новину, повідомлення, заголовок, передмову тощо, оскільки важливо не спотворити інформацію та не вдаватися до зловживання прагматичними та стилістичними засобами з метою маніпулювання свідомістю та почуттями читачів новинних Інтернет-ресурсів та інших ЗМІ.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Паратекстуальність є відносно новим об'єктом дослідження, що викликав інтерес у другій половині ХХ-го століття. Підвалини досліджень паратекстуальності як аспекту інтертекстуальності в мовознавстві заклала Ю. Крістева, базуючись на ідеях М. Бахтіна. Доробок вчених-мовознавців та літературознавців, таких як Р. Барт, М. Фуко, Ж. Дерріда, Ж. Женетт, Н. Пьєге-Гро, У. Еко, та Ю. Лотман, стосувалися саме особливостей функціонування паратексту та взаємодії з текстом в площині мовознавства. Серед вітчизняних вчених варто відзначити М. Галич та Н. Ротову, що вивчали паратекстуальність в рамках інтертекстуальності та семіотики. Прагматичним та комунікативним аспектом паратексту займалися С. Авраменко, М. Сокол, М. Шаповал, А. Потапенко, Л. Біловус, Л. Грицюк. Проблеми паратекстуальності в рамках медіадискурсу в своїх наукових роботах висвітлювали О. Ковальова (на матеріалі французької мови), В. Великорода та Р. Довганчина. Остання зробила внесок в дослідження паратексту в англо-українському перекладі.

Постановка завдання. Метою статті є визначення тенденцій та способів відтворення прагматилістики в україномовному медійному дискурсі при перекладі англійською мовою.

Виклад основного матеріалу. За визначенням автора поняття, Жерара Женетта, паратекст це – все, що супроводжує основний текст, але не є його частиною і має свою певну функцію [19, с. 1]. У рамках медіатексту, паратекстом виступають заголовок, підзаголовок, передмова (лід), ім'я автора, дата публікації, зображення тощо.

Функції паратексту різноманітні в залежності від його виду, однак Жерар Женетт вдало відзна-

чив, що паратекст є посередником між читачем і текстом подібно до порогу або вестибюлю, що веде читача до тексту [19, с. 2]. А тому, мета паратексту – інформувати читача про тему, автора, мету та значення тексту, щоб сприйняти його повноцінно не впустивши важливих деталей.

Паратекстуальні елементи в медіатексті є засобами прагматичного впливу або аспектом тексту, що концентрує як інформацію, так і прагматичний вплив (заголовок, передмова). Тобто, існує нерозривний зв'язок між паратекстом як посередником між реципієнтом і текстом, та прагматикою тексту як посередником між автором і реципієнтом. Ці зв'язки реалізуються рядом засобів, що можуть мати лінгвістичний чи паралінгвістичний характер.

Направленість цього впливу не є специфічною, тобто, автор тексту оригіналу та автор тексту перекладу (перекладач) обирають принципи висвітлення інформації (конструктивний чи маніпулятивний), відповідно до свого етичного світогляду та професійного кодексу. Перекладачі часто вимушені вдаватися до прагматичної адаптації при зміні аудиторії, оскільки прагматика тексту реалізується його направленістю на конкретну категорію людей, для яких призначено текст.

Наприклад, підзаголовок статті зберігає свій стиль та формальну граматичну форму, однак при зміні аудиторії на іноземну (що є, в свою чергу, зміною відношення між автором тексту та реципієнтом) перекладачі вимушені вдаватися до деяких змін, що стосуються категорії адресованості тексту. Адресованість є категорією, що описує важливу дискурсивну характеристику тексту – направленість на адресата. У межах медіадискурсу адресатом є аудиторія медіаресурсу [6, с. 107].

У наступному прикладі ці зміни виражаються як заміна займенника на назву країни, створюючи прийом метонімії в перекладі:

«Що за угоду *ми* підписали?» [10].

“What kind of agreement did *Ukraine* sign?” [22].

Головною перекладацькою проблемою відтворення прагматики є невідповідність прагматичного потенціалу тексту оригіналу та перекладу, що частково полягає у відмінності мов, але значною мірою ця проблема викликана відмінністю культур. Тісно пов'язаною з прагматикою тексту є стилістика, оскільки обидві дисципліни вивчають один і той самий об'єкт з різних ракурсів. Стилістика є текстоцентричним розділом мовознавства, що вивчає систему стилістичних засобів мови. На противагу, прагматика є антропоцентричною та вивчає взаємовплив мови та людини

у конкретній мовленнєвій ситуації, де мовець є в центрі дослідження, а не сама мова [2, с. 8–10].

Іноді лінгвостилістичний аспект може бути переданим недостатньо ефективно з ряду причин, зокрема погану обізнаність та недостатні фонові знання перекладача, а також нестачу часу тощо. Наприклад, наступний підзаголовок-цитату, що містить емотивну лексику, було перекладено стандартною фразою:

«В 30-ті роки історик – це була найбільш **розстрільна професія**» [3].

“Being a historian in the 1930s **could easily get you executed**” [26].

Тим не менш, втрата емотивної лексики була компенсована граматичною структурою, хоч і слабшою за прагматичним впливом.

Типовим для медіадискурсу та його паратекстуальних елементів є вживання низки стилістичних засобів. Деякі з них є доволі поширеними у новинних та інформаційних текстах, тоді як інші можуть траплятися тільки в авторських публіцистичних есеях журналістів, що публікують власну думку на новинному вебсайті. Зокрема, метафори, фразеологізми, метонімія є вкрай поширеними, коли ж гра слів, антитеза, полісиндетон тощо є доволі рідкісними та оказіональними.

Одним з найбільш поширених стилістичних засобів паратексту є метафора. На думку перекладознавця Пітера Ньюмарка, метафора є комбінацією образу (певного зображення, що викликається метафорою) та об'єкту (слова, що описується метафорою), що пересікаючись утворюють додаткове значення, яке може бути конотативним або денотативним, позитивним або негативним. Образ, що накладається в різних мовах на об'єкт не повинні обов'язково збігатися. Невідповідність двох образів, або символів, в різних мовах пов'язано з культурною різницею, яку перекладач має усвідомлювати для якісного та природного перекладу [23, с. 104–106].

Часто складові елементи метафори замінюються іншими образами в перекладі з метою культурної адаптації метафори:

«*Російські технології конструювання «темних часів» у Європі*» [9].

“*Russia’s playbook for creating “dark ages” in Europe*” [24].

Епітет «темні» було перекладено прямим еквівалентом “dark”, однак слово часи було перекладено більш доречним відповідником “ages”, а не “times”. Буквальний переклад викликав би плутанину та неправильне сприйняття, оскільки може означати не тільки певний відрізок часу, а й рази,

випадки, а не лише періоди в історії. Крім того, варіант “ages” також відсилається до інших сталих метафоричних виразів як от Dark Ages (Темні Століття, епоха раннього середньовіччя) та інших епох в історії. Таким чином, подібна заміна має культурне підґрунтя, що підсилює прагматичний вплив метафори.

На противагу стандартним метафорам, бачимо, що клішована метафора «відкриті двері» існує в різних мовах без змін, а тому її переклад є точним, еквівалентним та простим:

«*Посол при НАТО: Ми не хочемо зависнути у відкритих дверях і ще 20 років чути про Бухарест*» [8].

“*We do not want to wait at NATO ‘open door’ for another 20 years, Ukraine’s ambassador says*” [27].

Іншою цікавою рисою цього заголовку є наявність ще однієї метафори «зависнути», що є стандартною та має експресивність. За П. Ньюмарком, задля збереження прагматики повідомлення така метафора повинна була бути перекладеною. Варіантом перекладу метафори «зависнути» могло б бути “to be suspended”, але недоліком такого перекладу є клішованість метафори, тому перекладач вирішив замінити образ задля експресивності сприйняття. Її замінили на “wait”, що також є метафорою, однак, не окремою, а скоріше, продовженням наступної. Таким чином, для збереження прагматики заголовку було замінено образ без погіршення розуміння інформаційної складової заголовку.

Наступним поширеним лексичним стилістичним прийомом, на який натрапляємо у заголовках онлайн видань, є метонімія. Наприклад:

«*Як Росія русифікувала схід України*» [13].

“*How Russia Russified the east of Ukraine*” [20].

Оригінальний заголовок містить дві синекдохи, що позначають населення країни та її лідерів замість людей, що живуть в цьому географічному регіоні. Обидва випадки застосування метонімії перекладаються буквально без змін в силу схожості застосування цього прийому в обох дискурсах.

Можна зробити висновок, що підхід до перекладу метафор запропонований П. Ньюмарком можна адаптовувати для перекладу метонімії. Як було зазначено, при перекладі експресивних текстів (включно з паратекстами) варто шукати рівносильні еквіваленти, а за відсутності останніх вдаватися до компенсації, що і спостерігаємо у наведеному вище прикладі.

Ідіоматичні вирази та фразеологізми є також важливим стилістичним засобом, що має значний прагматичний потенціал. Одним зі способів пере-

кладу ідіоматичних виразів у заголовках є фразеологічне калькування: Наприклад:

«Як (не) працює МАГАТЕ: історія невдач захисників *“мирного атома”*» [12].

*“How the IAEA does (not) work: a history of failures of the *“peaceful atom”* defenders”* [21].

Фразеологізм «мирний атом» є сталим виразом, що позначає використання досягнень ядерної фізики в мирних цілях. Такий фразеологізм є відносно новим та використовується переважно в публіцистиці, а не розмовній мові чи художній літературі, що виділяє його з поміж інших та наближає до термінологічної лексики своєю вузькою спеціалізацією. Однак, ми тлумачимо його як ідіоматичний вираз, а його переклад розглядаємо як дослівне калькування.

Оскільки цей вираз з'явився як наслідок політики СРСР, в англійськомовних країнах такий дослівний переклад буде незрозумілим, хоча в США була подібна політика під назвою *“Atoms for peace”*. Остання закріпилася в мові після численних промов президентів та посадовців. Відповідно, такий переклад міг би бути прикладом еквівалентного перекладу, але перекладач вирішив застосувати калькування. Таким чином, заради точного відтворення змісту перекладачі пожертвували прагматичною складовою: вираз *“peaceful atom”* хоча і є метафорою, однак він не викликає необхідних асоціацій з державною політикою та численними міжнародними установами, що, вірогідно, і хотіли зробити автори у тексті про роботу міжнародної організації з контролю ядерної енергетики. А тому такий переклад є невдалим з точки зору відтворення прагматики через слабку обізнаність перекладача.

Переклад ідіом за допомогою пошуку аналогу представлено у наступних заголовках:

«*З гряді в князі. Як Пригожин «піднявся» на війні в Україні та кинув виклик Путіну»* [4].

“From rags to riches: How Prigozhin rose in the Ukrainian war and defied Putin” [18].

Подібно до перекладу за допомогою пошуку еквіваленту, перекладач віднаходить в цільовій мові фразеологічний вислів, що має той самий прагматичний вплив, стилістичні характеристики та значення. Єдиною різницею є лексико-граматичний склад фрази, а також образи та символи, які лежать в її основі. Такий переклад може не задовольнити вимоги формально-структурної еквівалентності, однак є прагматично рівноцінним.

У поданому перекладі доцільно відтворена англійськомовна ідіома, однак привертає увагу те, що ідіома в оригіналі є також іронічно запозиченою

з російської мови, що створює додатковий стилістичний ефект. Така насмішка зі сторони автора та редакції є доречною по відношенню до суб'єкта через негативне ставлення до нього аудиторії українського медіаресурсу. Тим не менш, у випадку вживання власне українських фразеологізмів з тим самим значенням, скажімо, «панство в голові, а воші за коміром», «не дай боже з хама пана», чи «свиня в наричниках, так уже й кінь» мало б той самий англійський відповідник та, вірогідно, було б перекладено тією самою ідіомою *“from rags to riches”*.

Крім лексичних особливостей у заголовках медіадискурсу поширеними є ряд стилістичних прийомів, що надають тексту експресії та емотивності за допомогою синтаксису, зокрема, номінативне речення. Цей стилістичний засіб виконує подвійну функцію: робить речення максимально економним з точки зору кількості символів, а також емотивним та виразним.

«*365 днів війни»* [15].

“365 days of war” [29].

Подане вище номінативне речення чудово демонструє легкість перекладу цього стилістичного прийому. Лаконічність дозволяє читачам сформулювати власне ставлення і звертати увагу не на граматичні форми дієслів, а на лексичне значення іменників, прикметників та інших іменних частин мови.

Часто заголовки медіатекстів мають форму питань, оскільки вони мають більший прагматичний вплив через бажання читача знайти на них відповідь. Така особливість є типовою для англійської та української мов. Зокрема:

«*Перший аудит антикорупційного органу НАЗК відбувся – що далі?»* [7].

“First Audit of Anti-Corruption Body is Done – What's Next?” [17].

Як і очікувалося, така риса практично завжди зберігається в перекладі, крім рідких випадків, коли б питання було необхідно замінити на розповідне речення з інших певних причин. Однак, з точки зору прагматичного впливу перекладачам необхідно зберегти цю особливість задля еквівалентності перекладу.

Варто зауважити, що питальні речення в заголовках в медіадискурсі не розповсюджені рівномірно по всіх видах текстів. Під час аналізу на ряді сайтів (Українська правда, Слово і Діло, РБК-Україна) у розділі «новини» не було знайдено жодного заголовку, що містив би питальне речення серед перших декількох десятків новинних текстів. Тим не менш, у розділі «Колонки» сайту Українська правда вдалося віднайти велику

кількість авторських текстів медіадискурсу, що мають питальну форму. Таким чином, можемо зробити висновок, що ця граматична особливість заголовків медіатекстів є характерною не для суто новинних та інформативних текстів, а частіше для есе чи текстів журналістів, що включають певні роздуми та неоднозначність ситуації без конкретної відповіді (тобто, текст описує проблему чи дилему).

Деякі україномовні заголовки мають вигляд питань, однак такими не є, наприклад:

«Як може змінитися хід війни в Україні в разі повернення Трампа: два сценарії» [14].

“Trump’s return may change course of war in Ukraine: Expert sees two scenarios” [25].

Порівняно з попереднім прикладом, такий заголовок не викликає почуття неоднозначності, а навпаки – впевненості у відповіді на це «псевдопитання». Як видно, переклад англійською зазнав певних змін, оскільки для української мови властиво передавати різницю між розповідним та питальним реченням за допомогою інтонації усно та знаку питання на письмі, у той час, коли англійська мова вимагає іншого порядку слів чи допоміжного дієслова. Відповідно, українське речення в цьому прикладі звучить як відповідь чи відголосок питання, а англійське речення втрачає цю особливість і перекладається як розповідне речення. Теоретично, цей заголовок можна було б перекласти англійською з наявністю питального слова “How”, але перекладач вважав це непотрібним, що не зашкодило перекладу через збереження інформативної складової, однак зменшило прагматичний вплив через усунення цієї особливості.

Беручи до уваги наведену вище інформацію, можна зробити висновок, що питання не є проблемою перекладу як такою, однак перед викладачем стоїть вибір, як його оформити, зберігаючи баланс між стилем, доречністю та прагматичним впливом. Україномовні тексти іноді перекладаються розповідними реченнями через відсутність граматичного розмежування, коли прагматичний вплив питання є не менш сильним.

Гра слів є складним для перекладу стилістичним засобом, крім того вона не є частим прийомом, а тому при появі такого засобу перекладачу доводиться перекладати її описово, а сам прийом компенсувати іншим для збереження прагматичного впливу, однак це не завжди так. Зокрема, наступний заголовок обіграє схожість інтернаціоналізму «маска» та прізвища «Маск», що дозволяє доволі точно перекласти гру слів та передати прагматичний вплив у повній мірі.

«Elon Musk без масок» [5].

“Elon Musk Without Masks” [16].

Наступний приклад паралелізму підтверджує тенденцію, але при перекладі в іншому напрямку:

«Байден розвіяв нарпав New York Times». Як Зеленський з'їздив на саміт G7 та що з F-16» [1].

“Zelensky goes to key global summit, returns with F-16s for Ukraine” [28].

Однорідні присудки “goes” та “returns”, що мають один підмет підкреслюють цілеспрямованість особи, яка почала дію, та успішно закінчила її. Вірогідно, свідомо чи несвідомо, автор заголовку надихався відомою фразою, що належить Юлію Цезарю та звучить як «Прийшов, побачив, переміг», однак у сучасному політичному контексті, що робить цей стилістичний прийом дуже потужним. Таким чином, паралелізм утворився під час перекладу. Зауважимо, що з точки зору прагматичної еквівалентності, така стратегія перекладу є доволі виграшною, оскільки при появі стилістичного прийому паралелізму відбувається зміна фокусу, а точніше – прагматична адаптація заголовку. Англійськомовні читачі в першу чергу цікавляться іноземними лідерами так само, як україномовні, а тому змінюється інформаційний акцент та виникає комплексна лексико-граматична трансформація, що вилучає деяку інформацію, яка є неактуальною для іншої аудиторії, однак компенсує це паралелізмом. Перспективою дослідження є подальше вивчення когнітивно-прагматичного аспекту паратексту.

Висновки. Паратекстуальні елементи та прагматика тексту є поняттями пов'язаними та нерозривними, оскільки паратекст є посередником між автором і текстом та реципієнтом. Прагматика тексту реалізовується категорією адресованості на читача та наданням авторської аксіологічної оцінки. При зміні аудиторії може виникати прагматична невідповідність, яка є гострою проблемою перекладознавства і часто вирішується на практиці прагматичною адаптацією, що вимагає розуміння двох культур та історичного контексту. Одним із способів прагматичного впливу є стилістика тексту. Теоретично кожен із стилістичних засобів може застосовуватися в паратекстуальних елементах, зокрема заголовках, але найпоширенішими є метафора та метонімія. Більшість прагматичних та прагматилістичних засобів не потребують значних трансформацій, однак часто перед викладачем стоїть вибір, яким чином оформити стилістичний засіб, зберігаючи баланс між стилем, доречністю та прагматичним впливом. Головними способами перекладу стилістичних засобів є еквівалент, заміна, описовий

переклад та компенсація. Перспективою дослідження є подальше вивчення когнітивно-прагматичного аспекту паратекстуальних елементів медіадискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. «Байден розвіяв наратив New York Times». Як Зеленський з'їздив на саміт G7 та що з F-16. Liga.net: вебсайт. URL: <https://www.liga.net/ua/politics/articles/bayden-razveyal-narrativ-new-york-times-kak-zelenskiy-sezdil-na-sammit-g7-i-chto-s-f-16> (дата звернення: 02.04.2023).
2. Безугла Л. Р. До питання розмежування прагматики, стилістики та прагмалінгвістики. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. 2014. № 1102, Вип. 77. С. 6–10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPG_2014_1102_77_3
3. Віра Агеєва: “Велика російська культура” – це міф, створений великими грошима. Українська правда: вебсайт. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/11/12/7428378/> (дата звернення: 25.11.2023).
4. З гязі в князі. Як Пригожин “піднявся” на війні в Україні та кинув виклик Путіну. РБК-Україна: вебсайт. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/gryazi-knyazi-kiy-prigozhina-vpliv-putina-1668371158.html> (дата звернення: 27.11.2023).
5. Ілон Маск без масок. Українер: вебсайт. URL: <https://ukrainer.net/ilon-mask/> (дата звернення: 13.09.2023).
6. Кузнєцова, Г. В. 2021. Адресованість та адресат (на матеріалі політичного дискурсу). Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія, № 48 том 1, с. 105–108.
7. Перший аудит антикорупційного органу НАЗК відбувся – що далі?. Українська Правда: вебсайт. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/08/4/7414166/> (дата звернення: 24.11.2023)
8. Посол при НАТО: Ми не хочемо зависнути у відкритих дверях і ще 20 років чути про Бухарест. LIGA.net: вебсайт. URL: <https://www.liga.net/ua/politics/interview/posol-pri-nato-my-ne-hotim-zavisnut-v-otkrytyh-dveryah-i-esche-20-let-slushat-o-buhareste> (дата звернення: 11.11.2023).
9. Російські технології конструювання «темних часів» у Європі. Українер: вебсайт. URL: <https://ukrainer.net/tehnolohii-destabilizatsii/> (дата звернення: 15.11.2023).
10. Тонкощі перекладу: чи дають іноземні партнери гарантії для захисту України в майбутньому? Громадське: вебсайт. URL: <https://hromadske.ua/posts/tonkoshi-perekladu-chi-dayut-inozemni-partneri-garantiyi-dlya-zahistu-ukrayini-v-majbutnomu> (дата звернення: 05.01.2024).
11. Удар по Дніпру: загинули жінка та дворічна дівчинка, четверо поранених. Факти: вебсайт. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20230428-zagynula-zhinka-ta-tryrichna-dytyna-filatov-pro-udar-po-dnipru/> (дата звернення: 19.03.2023).
12. Як (не) працює МАГАТЕ: історія невдач захисників «мирного атома». Українер: вебсайт. URL: <https://ukrainer.net/mahate/> (дата звернення: 01.11.2023).
13. Як Росія русифікувала схід України. Українер: вебсайт. URL: <https://ukrainer.net/rusyfikatsiia-skhodu/> (дата звернення: 17.10.2023).
14. Як може змінитися хід війни в Україні в разі повернення Трампа: два сценарії. РБК-Україна: вебсайт. URL: <https://www.rbc.ua/rus/comment/k-mozhe-zminitisya-hid-viyeni-ukrayini-razi-1697118560.html> (дата звернення: 27.11.2023).
15. 365 днів війни. Українська правда: вебсайт. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/02/24/7390792/> (дата звернення: 25.03.2023).
16. Elon Musk Without Masks. Українер: вебсайт. URL: <https://ukrainer.net/musk-without-masks/> (дата звернення: 13.09.2023).
17. First Audit of Anti-Corruption Body is Done – What's Next? Українська Правда: вебсайт. URL: <https://www.pravda.com.ua/eng/columns/2023/08/4/7414166/> (дата звернення: 24.11.2023)
18. From rags to riches: How Prigozhin rose in the Ukrainian war and defied Putin. РБК-Україна: вебсайт. URL: <https://www.kyivpost.com/post/19325> (дата звернення: 27.11.2023).
19. Genette G. Paratext. Thresholds of Interpretation / G. Genette. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. 427 p
20. How Russia Russified the east of Ukraine. Українер: вебсайт. URL: <https://ukrainer.net/russia-russified/> (дата звернення: 17.10.2023).
21. How the IAEA does (not) work: a history of failures of the “peaceful atom” defenders. Українер: вебсайт. URL: <https://ukrainer.net/iaea/> (дата звернення: 01.11.2023).
22. Lost in translation: do foreign partners give guarantees to protect Ukraine in the future? Громадське: вебсайт. URL: <https://hromadske.ua/en/posts/lost-in-translation-do-foreign-partners-give-guarantees-to-protect-ukraine-in-the-future> (дата звернення 05.01.2024).
23. Newmark Peter. A Textbook of Translation. ReEd. NY: New Style, 2003. 322 p.
24. Russia's playbook for creating “dark ages” in Europe. Українер: вебсайт. URL: <https://ukrainer.net/russia-s-playbook/> (дата звернення: 15.11.2023).

25. Trump's return may change course of war in Ukraine: Expert sees two scenarios. РБК-Україна: вебсайт. URL: <https://newsukraine.rbc.ua/comment/trump-s-return-may-change-course-of-war-in-1697121280.html> (дата звернення: 27.11.2023).

26. Vira Aheieva: "Great Russian culture" is a myth with big money behind it. Українська правда: вебсайт. URL: <https://www.pravda.com.ua/eng/articles/2023/11/12/7428378/> (дата звернення: 25.11.2023).

27. We do not want to wait at NATO 'open door' for another 20 years, Ukraine's ambassador says. LIGA.net: вебсайт. URL: <https://www.liga.net/en/politics/interview/posol-pri-nato-my-ne-hotim-zavisnut-v-otkrytyh-dveryah-i-esche-20-let-slushat-o-buhareste> (дата звернення: 11.11.2023).

28. Zelensky goes to key global summit, returns with F-16s for Ukraine. Ліга.net: вебсайт. URL: <https://www.liga.net/en/politics/articles/bayden-razveyal-narrativ-new-york-times-kak-zelenskiy-sezdil-na-sammit-g7-i-htos-f-16> (дата звернення: 02.04.2023).

29. 365 days of war. Українська правда: вебсайт. URL: <https://www.pravda.com.ua/eng/columns/2023/02/24/7390792/> (дата звернення: 25.03.2023).

РОЗДІЛ 6 УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 82–311.6(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.1.30>

ІДЕОЛОГІЧНА ДИХОТОМІЯ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ ПІД ЧАС «ГІБРИДНОЇ» ВІЙНИ В УКРАЇНІ

IDEOLOGICAL DICHOTOMY OF UKRAINIAN SOCIETY IN THE CONDITIONS OF ARMED CONFRONTATION DURING THE “HYBRID” WAR IN UKRAINE

Волосянко І.В.,

orcid.org/0000-0003-0761-1587

викладач кафедри перекладу та філології

Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»

Російсько-українська війна як мілітарна домінанта сучасного збройного протистояння загальноєвропейського значення розпочалася ще 2014 року. З боку росіян вона з перших днів проявилася як явище потворне, як абсолютне нехтування усіма правилами та нормами, передбаченими багатьма міжнародними документами ХХ ст. з питань ведення воєнних дій. Усталена століттями і вписана в історичну культуру українців модальність щодо братського російського народу призвела наш уряд до нехтування очевидною небезпекою, хоч США й Західна Європа постійно попереджали про невідворотність воєнної агресії з боку Росії. Віковичний тоталітарний досвід спрацював на користь путінської Росії безвідмовно. Тільки страшна іловайська трагедія змусила навіть найбільш ліберальних і тих, що ще сповідують «братерські» почуття до Росії українських воєначальників розплющити очі й побачити споконвічного ворога в усій потворності його цинізму й патологічній жорстокості. На жаль, і цивільне населення на окупованій території виявилось настільки зомбованим ідеєю відновлення СРСР, що фактично відразу поділилося на табори, які ворогують між собою. Ті, хто вітав прихід «руського міра», наївно сподівалися на матеріальні блага й пенсії, «як у Москві» [6, с. 230]. Заради таких ефемерних ілюзій здебільшого старше покоління на Донбасі схвально ставилося до приєднання онуків, синів і доньок до місцевих збройних угруповань. Зазначені ідеологічні колізії відобразились у художній літературі про війну. Наприклад, мати Геннадія (роман «Ракурс» Світлани Талан) аж розплакалася від щирого розчулення, коли побачила сина в незвичній формі мало не карнавального штибу: «Я (...) офіційно вступив до Великого війська Донського. Мені видали форму козаків, кубанку, СКС – карабін Сімонова (...) Мама, побачивши мене у формі, розчулилась і розплакалась» [10, с. 68–69]. Водночас поява «ряжених», тобто тих, що «мавпують» своїм одягом колишніх козаків «війська донського», до якого українську молодь наполегливо агітували вступати на окупованих Росією територіях Луганщини та Донеччини, засвідчила те, що російські ідеологи використовували й досі використовують усі засоби пропаганди й лицемірства, щоби тільки розколоти українське суспільство, зробити ворогами представників єдиного народу, не дати можливості українцям усвідомити, що на території Донбасу йдеться аж ніяк не про їхні, а тільки про суто російські інтереси.

Місцевий цивільний соціум як активний учасник протистояння на Донбасі також виявився зовсім не мирним, а тим більше – не громадянсько свідомим. Практично в усіх художніх текстах літератури про російсько-українську війну більшою чи меншою мірою автори роблять екскурси, як ще від кінця 40-х рр. ХХ ст. населення на Донбасі було перелякане патріотичною свідомістю «западенців», а тому навіть у ХХІ ст. найстарше покоління донеччан і далі панічно боялося приходу на Донбас бандерівців і «Правого сектора». До речі, саме на цю аудиторію робило ставку проросійське телебачення, поширюючи страшилки, в яких нібито «правосеки» розпинали маленьких дітей, отримавши перемогу над сепаратистами. Ширилися чутки, що бандерівці розстрілюватимуть всіх, хто має більше 60-и років, щоб не платити цим людям пенсію. Саме це покоління, репрезентоване переважно бабусями, волало до Путіна про необхідність приєднання до Росії, урочисто ходило голосувати за своє існування в єдиному просторі з Росією, як було в часи СРСР, що слугувало причиною виникнення частих конфліктів.

Ключові слова: російсько-українська війна, окупанти, сепаратисти, колаборанти, патріоти, пасіонарії, політика, «руський мір», ідеологія, пропаганда.

The Russian-Ukrainian war as the military dominant of the modern armed confrontation of European significance began in 2014. The first days of this war demonstrated its ugly nature, as an absolute disregard for all the rules and regulations stipulated by many international documents of the 20th century concerning military operations. Established for centuries and inscribed in the historical culture of Ukrainians, the modality towards the fraternal Russian people led our government to neglect the obvious danger, although the USA and Western Europe constantly warned about the inevitability of military aggression by Russia.

Age-old totalitarian experience worked in favor of Putin's Russia without fail. Only the terrible Ilovai tragedy forced even the most liberal and those who still profess "fraternal" feelings towards Russia of the Ukrainian military leaders to open their eyes and see the ancient enemy in all the ugliness of his cynicism and pathological cruelty. Unfortunately, the civilian population in the occupied territory was so obsessed with the idea of restoring the USSR that it actually immediately

divided into camps that are at war with each other. Those who welcomed the arrival of the “Russian peace” naively hoped for material benefits and pensions, “as in Moscow” [6, p. 230]. For the sake of such ephemeral illusions, mostly the older generation in Donbas approved of the joining of grandchildren, sons and daughters to local armed groups. The mentioned ideological conflicts were reflected in the fiction about the war. For example, Gennady’s mother (Svitlana Talan’s novel “Rakurs”) burst into tears from sincere emotion when she saw her son in an unusual form, almost like a carnival costume: “I (...) officially joined the Great Army of the Don. They gave me a Cossack uniform, a kubanka. SKS – Simonov’s carbine (...) Mother, seeing me in uniform, was moved and burst into tears” [10, p. 68-69]. At the same time, the appearance of the “dressed-up”, that is, those who “monkey” with their clothes the former Cossacks of the “Don army”, which Ukrainian youth were persistently campaigning to join in the Russian-occupied territories of Luhansk and Donetsk regions, proved that Russian ideologues used and still use all means of propaganda and hypocrisy in order to split Ukrainian society, to make the representatives of the one nation enemies, to prevent Ukrainians from realizing that the territory of Donbas is not about their interests, but only about purely Russian interests.

The local civil society, as an active participant in the confrontation in Donbas, also turned out to be not at all peaceful, and even more, not civic-conscious. In practically all literary texts about the Russian-Ukrainian war, to a greater or lesser extent, the authors show the population in Donbas was frightened by the patriotic consciousness of the “Westerners”, and therefore even in the 21st century the oldest generation of Donetsk residents still panicked about the arrival of the Banderites and “Right Sector” in Donbas. By the way, it was precisely this audience that pro-Russian television was betting on, spreading horror stories in which “right-wingers” allegedly crucified young children after winning over the separatists. Rumors spread that the people of Bandera would shoot everyone who is over 60 years old in order not to pay these people a pension. It was this generation, represented mainly by grandmothers, who cried out to Putin about the need to join Russia, solemnly went to vote for their existence in a single space with Russia, as it was in the times of the USSR, which caused frequent conflicts.

Key words: Russian-Ukrainian war, occupiers, separatists, collaborators, patriots, passionarians, politics, “Russian peace”, ideology, propaganda.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. Грунтовний різновекторний літературознавчий аналіз та осмислення проблемно-тематичних модусів, допомагають сучасному досліднику проблеми гібридної війни на Сході України з’ясувати причини появи сторін, що ворогують між собою, та їхньої ролі у збройному протистоянні. Зазначена проблема є ключовою і в нашій розвідці.

Постановка завдання. На основі опрацьованих літературних прозових творів можемо зробити висновок, що насправді існували й досі існують не дві, а три суттєво відмінні соціальні групи протистояння: а) «сепаратисти», тобто представники місцевого населення, котрим наївно забаглося самостійності Донбасу, без відповідного усвідомлення наслідків; б) російська кадрова армія, яка для збройної агресії в Україні цілеспрямовано укомплектована насамперед не з питомо російських солдатів, а із кадірівців (чеченців) і бурятів, для яких європейські, отже, й українські, світоглядно-моральні принципи були чужими й незрозумілими; в) як протиставлення окупантам – військові частини ЗСУ, які спочатку діяли тільки у межах АТО, й уже з цієї причини українські воїни постійно наражалися на сотні заборон власного командування, зокрема щодо можливості давати ворогам належну відсіч, а до того ж, хронічно не отримували необхідної кількості боєприпасів, харчів й амуніції. Іншими словами, уже перший період російсько-української війни (2014–2021 рр.) засвідчив її гібридність, дифузність, розмитість фронтів.

Основний виклад матеріалу: Топос війни в сучасній українській літературі страшний і експресивно насичений. Гібридна війна неначе щодня змінює маски на догоду Путіну. Інтерпретаційні моделі досвіду війни, проєкція реальних подій на художній світ прози про війну ще тільки у процесі свого становлення. «Воєнна» романтика розвінчується і для самих сепаратистів Донбасу. Обертається для них великими втратами та зневір’ям. Надіслані з Росії «командири» постійно відверто знущаються з місцевих добровольців із Луганської та Донецької областей. Саме таким носієм шовіністичних поглядів на усіх, без винятку, жителів України у романі «Маріупольський процес» Галини Вдовиченко постає Буча-Буслаєв, який приїхав на Луганщину із Ростова-на-Дону ще задовго до воєнних подій, заробляв на проживання тим, що спочатку ремонтував, а оскільки в нього були «руки-дрюки» [1, с. 27], то надалі тільки мив машини, пиячив, буянив і взагалі мав усі ознаки мало не парії-безхатька, який здебільшого перебивався випадковими заробітками. Інша річ, що воєнні події цього типового лузера завдяки його вродженим рисам садиста, дурисвіта й деспота винесли на авансцену подій і дозволили посісти керівну посаду в середовищі місцевих ополченців. Буча почав безжально дресировувати своїх підлеглих «найвитонченішими» методами. Як не дивно, молоді луганські представники безвідмовно корилися Бучі-Буслаєву навіть тоді, коли він їх випробовував садистськими способами, наприклад, закопуванням у землю, що для брата головної героїні роману Ольги – Вітька-Тарпана, сердеч-

ника з дитинства – мало не закінчилося трагічно. Мотивував Буча свої людиноненависницькі експерименти тим, що нібито перевіряє, чи зможуть його підлеглі витримати катування «укропів», хоч насправді таким чином злісно самоутверджувався, примушував власних підлеглих особисто його панічно боятися.

У романі «Маріупольський процес» Галини Вдовиченко новоявлені інфантильні «сепаратисти» репрезентовані вчорашніми випускниками середньої школи, найвними дітлахами, які не можуть позбутися ілюзій і водночас мають за наймовірне щастя можливість потримати зброю в руках, то в книзі «Повернутися дощем» Світлана Талан ще й розглядає процес деградації такого контингенту населення. Безкарність, вседозволеність робить сина місцевих алкоголіків Яшу на псевдо Змій, який постійно носить балаклаву, щоб ніхто не міг упізнати його обличчя, бандитом і гвалтівником, який бездумно ламає життя навіть своїй єдиній товаришці дитинства Улянці, майбутній снайперці ЗСУ. Знакові теми війни, знакові проблеми війни, тиражовані мілітарні герої відходять на задній палан. На передньому залишається людина з усіма її бідами, негараздами й проблемами в незатишному світі.

Проблема зрадників і колаборантів переходить у ранг вічної проблеми злочину на основі задрості й пошуку наживи. Наприклад, до нібито своїх поплічників-кадірівців ще один сепаратист на рівні підсвідомості ставиться зневажливо, але свідомо дико задрить, що сам він отримує мінімальну зарплату за службу у «війську донському», а вони – долари, тому в день зарплати веде їх відстріл, закопуючи тіла ним убитих, щоб ніхто не запідозрив його в кривавих розправах і мародерстві. Іншими словами, завербовані в сепаратисти молоді люди Донбасу з різних причин рано чи пізно стають одного рівня з типовими бандитами, для яких не існує жодних табу.

У більшості художніх творів про війну персонажі діють згідно з їхнім усвідомленим особистісним вибором. Нерідко у цих творах простежується увага авторів до психологічних і психічних змін у характерах описаних образів сепаратистів. Письменники намагаються проникнути у глибини фрустраційного за своєю суттю внутрішнього світу таких героїв. Часто образи і кривди, яких ці герої творів зазнали ще у дитинстві та юності, спричиняються у зрілому віці до намагання помститися всьому світові, а індикатори їхнього внутрішнього стану (насамперед психологічні деталі портретного гатунку) одночасно натякають читачам на ті руйнівні процеси у пси-

хці персонажів, які мають динаміку наростання. Інтимізація вчинків, наприклад, того-таки Бучі-Буслаєва, який по садистському замордував свою собаку і помстився Вальці-Саморекламі винятково за те, що відмовилася з Бучею вступити у сексуальні стосунки, – вчинки одного знаменника: Буча – типовий психопат і збоченець. Навіть більше, стильова домінанта відповідних епізодів відзначається патологічною тривожністю цього персонажа, його потаємними панічними страхами, підсиленими на кожному кроці хронічною воєнною небезпекою, а на далеку перспективу – власним інтуїтивним відчуттям неминучого програву, життєвого фіаско.

Аналізуючи сучасну прозу про війну, неможливо нехтувати проблемами художності текстів, особливостей їхньої поетики. Якщо брати до уваги стильові компоненти, то практично вся так звана «воєнна» література вкладається в рамки неореалізму, започаткованого ще Лесею Українкою («Бояриня»), О. Кобилянською («Земля»), Володимиром Винниченком («Краса і сила»), «Федько-халамидник»), Миколою Хвильовим (оповідання «Мати»). Неореалізм – високопродуктивна стильова течія в українській, а також у світових (насамперед європейських) літературах початку ХХ ст., яку ще зараз називають соціально-психологічним, романтичним, імпресіоністичним або лірико-психологічним реалізмом із вкрапленнями сюрреалізму, елементами фентезі [3, с. 117–118]. Симптоматично, що саме в річищі неореалізму (у якому доволі часто появляються ознаки магічного реалізму) з'являється можливість для опису, окрім «людського», ще й інфернального зла, яке своїми щупальцями висмоктує з усіх, без винятку, персонажів такої прози навіть бажання залишатися непричетними до вбивств, насильства, грабунків. Пересічна людина іноді стає знаряддям злочинів, негідних вчинків, скоєної біди не стільки свідомо, як підсвідомо. За К.-Г. Юнгом, Тінь починає домінувати над Самістю, тваринне витісняє людське, змушує Его погоджуватися на компроміси з сумлінням. Наприклад, щиро закоханий Геннадій у романі «Ракурс» Світлани Талан прекрасно розуміє, що кохана медсестра-патріотка Люба ніколи не схвалить його рішення стати сепаратистом, боїться з нею випадково зустрітися вдягнутим у «карнавальну» форму бійця «Великого війська Донського». Проте Геннадій приєднується таки до сил зла, чого після смерті Люби-патріотки не може собі вибачити до кінця власного життя.

Спокусою для цивільної беззахисної людини стає летальна зброя, причетність до воєнізова-

ного об'єднання, в якому індивідум ніби безслідно розчиняється у масі, а відповідальність за вчинені особисто ним злочини перекладається на необхідність виконання наказів командирів. Водночас ворожі командири також не проти перекласти свою провину на когось іншого. До того ж вони усе новими й новими злочинами та пиятикою постійно глушать голос власного сумління. Саме таким у романі «Повернутися дощем» Світлани Талан зображено Філіна, який до 2014 р. був полковником української міліції. Філіна-садиста панічно бояться всі заарештовані, адже він щоденно когось гвалтує, власноручно вбиває, під автоматами підлеглих посилає полонених своїми тілами розмінювати територію. Верхом цинізму цієї людини стає те, що в кабінеті Філіна під самим порогом замість ганчірки лежить брудний український жовто-блакитний прапор, у який витирають ноги всі Філінові відвідувачі. Спаплюженим прапором колишній український полковник демонструє свою вірно-підданість російським завойовникам, а водночас морально знущається з українських волонтерів, яких приводять до Філіна на допити. Прибираючи в його кабінеті, полонена волонтерка Настя, побачивши цей прапор, несподівано перестає боятися Філіна. Їхня розмова набирає не просто політичного змісту, а й торкається моралі: *«Щось у тобі мені подобається. Може, залишишся у нас на роботі? Я дам тобі посаду, гідну зарплатню, а ти промовитимеш мізки тим, хто ще не зрозумів, що Україна – це фашизм (...) Дам вам з чоловіком житло (...) У вас буде власний двоповерховий будинок, службова машина. – (...) Краще уже на шести квадратах кухні, ніж жити у відібраному житлі (...) – Вона підійшла до прапора, струсила з нього пил і обережно склала. – Ти що робиш? – Філін аж підскочив на місці. – Візьму попраати – (...) Він повинен лежати брудним! (...) – Ви офіцер? – Настя сміливо дивилася йому в очі. – Так! – Негоже так чинити офіцеру (...) Це вас не принижує як офіцера? – Я виконую наказ, – раптом заспокоївся він»* [9, с. 119–121]. Словесну дуель з озброєним Філіном полонянка Настя виграла, винесла й сховала прапор, щоб згодом забрати додому. Психологічний ресурс цього епізоду надзвичайно потужний хоч би тому, що в поєдинку з озброєним до зубів усевладним чоловіком при високій посаді виграє беззбройна цивільна жінка-полонянка, яка на певних регістрах стає уособленням України.

Якщо звернутися до трагедійної доміанти воєнних подій, то можна зрозуміти, що патерналистська функція держави зумовлює певні

перекося в гендерних питаннях цього періоду. Насамперед між завойовниками і завойованими реалізується в усій непривабливості гендерна асиметрія, статево насильство, нівелювання морально-етичних традицій. Жінку як представницю упослідженої статі війна, уособлена в окупаційній доктрині, саме за статевою ознакою відкидає на маргінес. Закономірно, що в умовах війни російські окупанти-шовіністи зневажають і ненавидять усіх українців, принципово вважають себе кращими й вищими від сепаратистів, розцінюють їх як зрадників, зневажають і насміхаються над ними. У романі «Ракурс» Світлани Талан російський офіцер на прізвище Козир (Козирев) відверто й цинічно знущається із сепаратиста Геннадія, справляючи у його присутності прямо на воєнному плацу свої природні потреби й вимагаючи все негайно прибрати. Геннадій зазнає від Козиря постійних принижень і починає політично прозрівати: *«Ми чекали їхньої допомоги, раділи, а виходить, що ми для них не люди (...) Іноді мені хотілося крикнути: «Панове офіцери! Де ж ваша честь?» (...) Була перестрілка, і свої своїх постріляли. Командири не можуть між собою поділити захоплені майно та нерухомість, а прості хлопці, хто вірив у світле майбутнє, платять за це найдорожчим»* [10, с. 173–179]

Ставлення офіцерів російської армії до солдатів ЗСУ, які потрапили в полон, – антигуманне за своєю суттю. У романі «Маріупольський синдром» Галини Вдовиченко є епізод розстрілу пораненого Петровича – батька трьох дітей – лише за те, що цей чоловік пішов добровольцем в АТО. Іншому героєві цього твору – Романові – вдається вціліти лише тому, що він – солдат призовного віку, але Буча-Буслаєв катує його, а надалі перетворює в раба з гирею на нозі. Ще гірше від Бучі-Буслаєва до Романа ставиться місцевий дідок-росіянин, який усе життя панічно боїться власної дружини. Прекрасно розуміючи, що солдат важкопоранений і може вмерти, дід починає його бити ногами: *«А-а-а – вищанув дядя Вася (...) – падла! (...) – Слина летіла навсібіч (...) – Фашист клятий! Н-на! Н-на, с-суко!»* [1, с. 19].

Поняття честі для російських солдатів чуже й абсолютно незрозуміле. У романі «Ловайськ» Євгена Положія вражаюче описано розстріл беззбройних солдатів ЗСУ, яким власне командування наказало вийти нібито безпечним «зеленим коридором» [12, с. 170] із зони подвійного оточення Псковською і Курською дивізіями. Схожа страхітлива картина постає і в книгах «Соняхи» Андрія Зелінського, «Оголений нерв» та «Повернутися дощем» Світлани Талан, а також

у творі «Обірвана Струна» Ніни Фіалко, де поранених українських військових жорстоко добивають окупанти: «*Чорні бородаті чоловіки відтинали голови, мов баранам, пораненим бійцям і задоволено реготали. «Чеченці!»*» – майнула думка і змусила завмерти» [12, с. 161]. Під час евакуації українським гелікоптером вцілілих бійців головний герой цього роману – Михайло – вимагає, щоби на борт узяли бодай його мертвих друзів Віктора й Сашка, інакше їхні тіла розтягатимуть бродячі пси. Відповідальність за гідне поховання мертвих настільки велика, що хлопець ставить питання руба, затягуючи час, хоч сам важкопоранений, і кожна зайва хвилина працює проти нього. Як бачимо, цивільне ество на рівні підсвідомості Михайла домінує над статусом військового, а здорова сільська мораль для нього навіть у екстремальній ситуації виявляється неперушною.

Висновки. В аналізованих художніх творах цивільні й воєнні люди у процесі збройних конфліктів чи під час проходження фронту через населені пункти апріорі проявляють себе незіставно, по-різному реагують на одні й ті самі події. У значно гіршій ситуації завжди опиняються цивільні люди, які під час окупації стають особливо вразливими, щоденно ризикують життям без жодної провини. Війна не залишає нікого поза межами своєї страшної досяжності: ні цивільних, ні військовозобов'язаних. Проте цивільна людина, порівняно з військовою, в умовах війни значно вразливіша, її життя перебуває у постійній небезпеці, адже в неї навіть немає зброї для свого захисту, переважно не існує реальної можливості відступити у безпечне місце без втрати надбаного впродовж усього життя майна, відсутня підтримка і допомога випробуваних у боях побратимів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вдовиченко Г. Маріупольський процес: Роман: передмова В. Лиса. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2015. 288 с.
2. Зелінський А. Соняхи. Львів: Видавництво Старого Лева, 2015. 128 с.
3. Літературна енциклопедія: У двох томах. Т. 2. Авт.-укладач Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ: «Академія», 2007. 624 с.
4. Положій Є. Іловайськ: Розповіді про справжніх людей. Харків: Фоліо, 2017. 378 с.
5. Рішар Ж.-П. Смерть та її постаті. *Слово. Знак. Дискурс: антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / за ред. Зубрицької М. Львів: Літопис, 1996. С. 164–179.
6. Талан С. Оголений нерв. Книга 1.: Роман. Харків: Книжковий Клуб: «Клуб Сімейного дозвілля», 2022. 288 с.
7. Талан С. Оголений нерв. Книга 2.: Роман. Харків: Книжковий Клуб: «Клуб Сімейного дозвілля», 2022. 480 с.
8. Талан С. Повернутися дощем. Книга 1: роман. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2022. 384 с.
9. Талан С. Повернутися дощем. Книга 2: роман. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2022. 288 с.
10. Талан С. Ракурс: Роман. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля». 2018. 320 с.
11. Фіалко Н. Обірвана струна. Тернопіль: Богдан, 2016. 352 с.
12. Фромм Е. Мати чи бути? ; пер. з англ. Київ: Український письменник, 2010. 222 с.

ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ МОТИВУ МАНДРІВ У НОВЕЛІСТИЦІ ЛЮДМИЛИ ТАРАН

ARTISTIC INTERPRETATION OF THE MOTIF OF JOURNEYS IN LYUDMYLA TARAN'S NOVELS

Дашко Н.С.,

orcid.org/0000-0002-5415-4983

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри експертизи культурних цінностей та дизайну
Університету митної справи та фінансів

У статті на матеріалі новел збірок «Любовні мандрівки» (2007), «Артеміда з ланню» (2010), «Прозорі жінки» (2015), «Айвенко, або Чоловіки – це...» (2021) Людмили Таран проаналізовано особливості художньої реалізації мотиву мандрів у малій прозі письменниці. Увага зосереджена на різних аспектах окресленого мотиву: мандри реальні й уявні. Заявлена тема є актуальною, оскільки розгляд новелістичного доробку Людмили Таран з метою виявлення художніх особливостей реалізації мотиву мандрів у ньому не був предметом наукових зацікавлень літературознавців, що зумовлює актуальність цієї розвідки. Крім того, велике значення має й гендерний ракурс інтерпретації мотиву мандрів. При дослідженні було використано описовий, порівняльний методи, пообразний та контекстуальний аналіз, елементи психоаналітичної та семіотичної методологій.

У результаті проведеного аналізу було встановлено, що мотив мандрів у новелах Людмили Таран розгортається багатопланово: мандри постають як своєрідна метафора й осмислюються в різних аспектах (пошуку, втечі, способу життя, повернення). Мандри розгортаються в аспектах пошуку любовних пригод (новела «Троє та один»), пошуку себе, пошуку втрачених мрій (новела «Любовна мандрівка до Парижа»). У новелі «Цанга шасі» мандри – це втеча з замкненого кола життя. У нотатках про мандри Європою «Подорож – це дорога додому» мандрівка-втеча слугує засобом вираження глибини почуттів героїні, загалом способом її існування.

Особливої актуалізації набуває хронотоп дороги, який не лише маркує реальний простір, розширює його, а й відображає психологічний простір героїв і їхні духовні пошуки. Авторка акцентує на внутрішніх станах героїнь: тривогах, страхах, переживаннях і стражданнях. Домінуючу роль при цьому виконують психологічні деталі (очі, серце). Поглибленню психологізму сприяє використання прийому сну, завдяки чому письменниця розкриває приховані тенденції підсвідомого життя героїв. Така своєрідна інтерпретація мандрів дозволяє Людмилі Таран заглибитися у внутрішній світ своїх героїнь, а сам мотив наповнити філософським змістом.

Ключові слова: жіноча проза, мотив, новела, психологізм, художня деталь.

The article based on the material of the short stories of the collections “Love Journeys” (2007), “Artemis with the Doe” (2010), “Transparent Women” (2015), “Ivenko, or Men are...” (2021) by Lyudmila Taran analyzed the features of the artistic implementation of the motif of travels in the writer’s short prose. Attention is focused on various aspects of the outlined motif: real and imaginary journeys. The declared topic is relevant, since the examination of Lyudmila Taran’s novelistic work with the aim of identifying the artistic features of the realization of the motif of wandering in it was not the subject of scientific interests of literary critics, which determines the relevance of this investigation. In addition, the gender perspective of the interpretation of the motive of traveling is of great importance. The research used descriptive, comparative methods, figurative and contextual analysis, elements of psychoanalytic and semiotic methodologies.

As a result of the analysis, it was established that the motif of journeys in Ludmila Taran’s short stories unfolds in many ways: journeys appear as a kind of metaphor and are interpreted in different aspects (search, escape, lifestyle, return). Travels unfold not only in the semantic aspects of search – the search for love adventures (the novella “Three and One”), but also the search for oneself, the search for lost dreams (the novella “Love Journey to Paris”). In the short story “Tsanga Shasi”, traveling is an escape from the closed circle of life. In the notes about traveling through Europe, “The Journey is the Road Home,” the escapist journey serves as a means of expressing the depth of the heroine’s feelings, in general, her way of existence.

The chronotope of the road, which not only marks the space and expands it, but also deepens the manifestation of the psychological space of the heroes and their spiritual quests, acquires a special relevance. The author focuses on the inner states of the heroines: anxieties, fears, experiences and sufferings. Psychological details (eyes, heart) play a dominant role. The deepening of psychologism is facilitated by the use of sleep techniques, thanks to which the writer reveals the hidden tendencies of the subconscious life of the characters. Such a peculiar interpretation of the motif of traveling allows Lyudmila Taran not only to delve into the inner world of her heroines, but also to philosophically rethink the essence of the phenomenon of travel.

Key words: women’s prose, motive, novel, psychologism, artistic detail.

Постановка проблеми. Мотив мандрів – один із найдавніших і найпоширеніших у літературі. На думку дослідників, він притаманний усьому

українському постмодерну як «перманентний пошук мети» [2, с. 165] і виявляється переважно у творах, написаних чоловіками [9, с. 92].

Однак, зауважимо, що мотив мандрів успішно реалізується й у жіночій прозі. Наприклад, він є наскрізним у новелах Людмили Таран, зокрема її збірці «Любовні мандрівки» (сама поетика назви якої налаштовує читача на пригоди), твори якої переважно й обрано за об'єкт дослідження. Мотив мандрів тут набуває особливого звучання: мандри насамперед «віддзеркалюють еротичні та екзистенційні пошуки» [6, с. 239], як, власне, і в новелах інших збірок письменниці (наприклад, «Love story», «Колекція коханців», «Втечі й повернення» («Прозорі жінки»)) [7] та ін.). Мандри виступають як своєрідна метафора, що дозволяє авторці художньо ототожнити реальні та уявні мандрівки, по-філософськи переосмислити суть явища подорожі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасна література подорожей становить значний пласт і досить розмаїта в жанровому спектрі: нотатки, щоденники, репортажі, путівники, есе, новели, романи, ліричні твори. Закономірно, що вона постає в центрі наукових зацікавлень дослідників і вивчається ними в різних аспектах. Зокрема Ольга Гончар, виділяючи різні жанри в постмодерній літературі мандрів, відзначає, що всі вони «об'єднують у собі мистецтво інтелектуальної подорожі зі здатністю проникати в життя й культуру чужої країни, поступово виявляючи її, здавалося б, неочевидні, але міцні зв'язки з усім світом» [1, с. 64]. Ірина Кропивко на прикладі творів українських і польських письменників-постмодерністів аналізує специфіку персонажа-мандрівника й світу, що ним осягається, а також жанрові моделі текстів-подорожей. Дослідниця зауважує, що «специфіка постмодерністського тексту про мандри полягає в тому, що навіть окремі його частини можуть належати до різних жанрів» [5, с. 102]. Ольга Шаф, вивчаючи творчість Сергія Жадана, інтерпретує мандри й бездомність у контексті гендерної поетики: «Саме в маскулінній творчості, найяскравішим представником якої є Сергій Жадан, ситуація мандрів провокує «бездомність» (життєва сфера героя не локалізується в конкретному місці, а постійно переміщується разом з ним, зумовлюючи його особистісну еволюцію» [10, с. 92]. Юлія Запороженко на матеріалі публіцистичної прози Ю. Андруховича й А. Стасюка розглядає концепт подорожі як один із основоположних у сучасному постмодерністському тексті. На думку авторки, концепт подорожі відображає як «прагнення героя знайти своє «я» в епоху загальної кризи культури», так і «особливості постмодерністського мандрування «без мети», єдиним сенсом якого стає пошук

своєї національної і культурної ідентичності у фрагментованому просторі Європи» [3, с. 11]. Анна Карач, узявши за об'єкт дослідження поетичні тексти І. Андрусяка, Ю. Бедрика, О. Галети, М. Кіяновської, М. Савки та ін., аналізує мотив мандрів у ліриці дев'ятдесятників, виявляючи основні механізми й способи його розгортання. Крім того, дослідниця окреслює конструктивні елементи й художньо-естетичні компоненти творення означеного мотиву, а також особливості функціонування семантичного поля, відношення часу й простору [4].

Постановка завдання. Розгляд новелістичного доробку Людмили Таран в аспекті художньої реалізації мотиву мандрів у ньому не був предметом спеціальних досліджень, тому він є актуальним. Актуальність зумовлюється ще й тим, що велике значення має гендерний ракурс інтерпретації мотиву мандрів, а в сучасному літературознавстві питання щодо впливу статевої психології на стильову манеру письма залишається дискусійним. Тож мета цієї розвідки – проаналізувати новели письменниці й виявити особливості втілення мотиву мандрів у них.

При дослідженні було використано описовий, порівняльний методи, пообразний та контекстуальний аналіз, елементи психоаналітичної та семіотичної методологій.

Виклад основного матеріалу. Мотив мандрів у новелах Людмили Таран, зокрема у творах збірки «Любовні мандрівки» розгортається багатопланово: не лише в смислових аспектах пошуку – пошуку любовних пригод («Троє та один» – три подруги Вікторія, Марія та Наталка й один чоловік, їх колега Країнський, їдуть у вихідний день відпочити на дачу, де на них чекають несподівані, не позбавлені містики, романтичні пригоди), пошуку себе, пошуку втрачених мрій («Любовна мандрівка до Парижа» – головна героїня Інна все життя мріє побувати в Парижі: «Побачити Париж і померти...») [6, с. 123]), але й втечі з замкненого кола життя, де мандрівка-втеча слугує засобом вираження глибини почуттів героїні («Цанга шасі» – життя Тетяни «все упівока, бігом-бігом – наче *(вона)* не живе, а лише біжить», «життя ніби тільки черкає її, не зачіпає»; «життя – бочка, наполовину заповнена механічним молоком» [6, с. 37]. І тільки тоді, коли героїня опиняється в літаку, щоб летіти до Америки, вона відчуває себе вільною: «Все, що мучило її, зв'язувало, в'язило страхами, стрижувало тривогами, принижувало і ятрило – зникло, розвіялося» [6, с. 57]), загалом способу існування («Подорож – це дорога додому» – нотатки про мандри Європою

(Німеччина, Швеція, Франція, Велика Британія, Іспанія, Португалія), щоразу після повернення з яких у авторки «з'являється нова «оптика», якої б вона «хотіла (а може, й не хотіла б) позбутися. Бо через те збільшувальне скло прискіпливіше, пильніше, ніж звичайно, бачиться наше щоденне (економічне, побутове, політичне, культурне) життя в Україні» [6, с. 184]). Повторюваність цього мотиву свідчить про орієнтованість героїв новел письменниці на рух, зміну, трансценденцію (як прагнення вийти за власні межі), що характерно не лише для вітчизняної, але й усієї світової літературної практики.

Для багатьох героїнь Людмили Таран важливим є сам процес пересування й зумовлена ним романтика мандрів, яка актуалізується через пов'язану з дорогою образність: автомагістралі, транспорт, нові міста. Джерелом романтичного є зміна звичного оточення, новизна вражень, можливість пригод, калейдоскопічність: «Станіслава вбирала очима дорогу» [6, с. 64] («Там, де небо»); «сидіти <...> біля вікна: втупитися в шибку і заковтувати очима всередину себе плинні, біжучі краєвиди. І тоді в душі ніби розгладжуються, розсмоктуються якісь кострубатини» [6, с. 100] («Замок тамплієрів»); «Перед очима все миготіли-переливалися калейдоскопом чужі охайні міста, легкі летючі автобани» [6, с. 142] («Любовна мандрівка до Парижа» – романтика дороги виявляється тут і через мотив пошуку втрачених мрій). Хронотоп дороги не лише маркує простір, розширює його, а й поглиблює вияв психологічного простору героїв і їхніх духовних пошуків.

Художню площину мандрів героїв Людмили Таран можна розділити на зовнішню і внутрішню: герої опиняються в різних куточках не лише України, але й світу (Європа, Америка, Канада), вони пізнають світ, що їх оточує, і самих себе. Тобто герої здійснюють дискурс подорожі: говорять словами про зовнішнє і йдуть до внутрішнього, що веде їх до заглиблення в себе, самопізнання, виявлення нових рис, дослідження почуттів і усвідомлення сенсу життя. Таким чином, мотив мандрів розгортається у філософському та психологічному аспектах. У центрі філософського дискурсу – людина і світ, життя і смерть, плинність людського життя та його сенс: «Людина – як трава дні її, немов цвіт польовий – так цвіте вона, та вітер перейде над нею – немає його, і вже місце його не пізнає його...» [6, с. 13] («Анна-Марія»). Психологізація досягається шляхом відтворення подій крізь призму світобачення й світовідчуття рефлектуючих героїв. Авторка акцентує на їхніх

внутрішніх станах: тривогах, страхах, переживаннях і стражданнях. Домінуючу роль при цьому виконують психологічні деталі, які фіксують ці стани: «І враз клубок здушив груди, очі налилися слізьми» [6, с. 39], «Сталева дуга зайшла в саму середину серця і розвернувалася там» [6, с. 42], «серце виривається з грудей» [6, с. 43] («Цанга шасі»). Поглибленню психологізму сприяє використання прийому сну, завдяки чому авторка розкриває приховані тенденції підсвідомого життя героїв. Показовою в цьому плані є новела «Цанга шасі», тривоги і страхи головної героїні якої проникають навіть у її сон: «У Тетяни обриваються нутрощі, підкошуються ноги – вона падає просто в коридорі. Цей сон їй сниться так часто – у різних варіаціях, що вона вже навчилася просинатися в потрібний момент так, щоб сюжет обірвати, <...>. Як їй утекти від снів, страхів своїх, самої себе...» [6, с. 53]. Таким чином, поступово розгортається весь спектр настроїв і переживань героїні, драматизм її внутрішнього життя.

Насамкінець зазначимо, що мандри героїв Людмили Таран, як правило, завжди вмотивовані. Наприклад, у новелі «Анна-Марія» головний герой, успішний театральний художник, їде у відпустку в Карпати, а заодно й попрацювати: «Він уперше за скільки років вирвався на етюди: так скучив за пленером, за мольбертом»; «Він приїхав сюди не шури-мури крутити, а працювати» [6, с. 8]. Проте тут з героєм трапляється любовна пригода, яка стає для нього чимось значно більшим, ніж просто пригода, свідченням чого є слова: «Ми були ближчими, ніж кожен сам із собою, ми були ближчими, ніж могли уявити собі, ми не могли такого уявити, поки не пережили» [6, с. 36]. Героїня новели «Цанга шасі» Тетяна планує летіти до Америки працювати, а разом з тим нарешті вирватися з сірого повсякдення. Героїня новели «Там, де небо» разом зі своїм чоловіком їде на весілля, а опиняється наодинці сама з собою і небом: «...ніби вона одна-єдина на землі, і їй ніхто не потрібен. Ніхто. Тільки вона – і небо» [6, с. 75] тощо. Для героїні новели «Айвенко» (зі збірки «Айвенко, або Чоловіки – це...») мандри до Карпат залишаються лише спогадом про щасливе життя з коханим чоловіком. Таким чином, від новели до новели, від збірки до збірки авторка розкриває основи екзистенції своїх героїв.

Висновки. Отже, мотив мандрів у новелах Людмили Таран – полісемантичний, бо реалізується в різних смислових варіантах: пошуку, втечі, способу життя, повернення. Авторська інтерпретація мотиву мандрів, що

має глибокий філософський зміст, психологічна за характером проникнення в таїни душ героїнь. Ключову роль при цьому виконуть художні деталі (очі, серце) та прийом сну. Усе це яскраво ілюструють розглянуті новели письменниці.

Звичайно, обсяг запропонованої статті не дозволяє висвітлити порушену проблему в повному обсязі, тому вона потребує подальшого поглибленого вивчення й розрахована на перспективу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гончар О. Жанри мандрівної прози в сучасній українській літературі: культурологічний аспект. Коло: книгознавчий часопис. 2013. № 5: «...Подорожі розвивають розум, якщо, звичайно, він у вас є...». С. 64–67.
2. Гундорова Т. Постмодерна бездомність. Постчорнобильська бібліотека : український літературний постмодерн. Київ : Критика, 2005. С. 159–177.
3. Запорожченко Ю. Концепт подорожі в сучасному постмодерністському тексті (Ю. Андрухович, А. Стасюк). Слово і Час. 2009. № 7. С. 11–18.
4. Карач А. Мотив манрів у ліриці дев'яностятих років. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2018. Вип. 67. Ч. 2. С. 139–145. URL : visnuk_verstka 67 Ч 2.indd (lnu.edu.ua) (дата звернення: 28.02.2024).
5. Кропивко І. Постмодерністська література мандрів: персонаж, трансгресія, жанр. Науковий вісник Ужгородського університету. 2018. Випуск 1 (39). Серія : Філологія. С. 99–104. URL: _39_.pdf (uzhnu.edu.ua) (дата звернення: 27.02.2024).
6. Таран Л. Любовні мандрівки : Новели. Подорожні нотатки. Київ : Факт, 2007. 240 с.
7. Таран Л. «Артеміда з ланню» та інші новели. Львів : Срібне слово, 2010. 184 с.
8. Таран Л. Прозорі жінки. Чернівці : Букрек, 2015. 316 с.
9. Таран Л. Айвенко, або Чоловіки – це...[Текст] : коротка проза. Львів : Видавництво Старого Лева, 2021. 272 с.
10. Шаф О. Мотив мандрів у творчості Сергія Жадана в контексті «маскулінної безпритульності». Таїни художнього тексту (до проблеми поетики тексту). Дніпропетровськ, 2012. Вип. 14. С. 91–96.

УДК 82-16:94:341.485(477)»19»

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.1.32>

ХУДОЖНЯ РЕАЛІЗАЦІЯ ТЕМИ ГОЛОДОМОРУ В ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА СИТНИКА¹

ARTISTIC IMPLEMENTATION OF THE THEME OF THE HOLODOMOR IN THE POETICAL CREATIVITY OF MYKHAILO SYTNYK

Куньч З.Й.,

orcid.org/0000-0002-8924-7274

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри української мови

Національного університету «Львівська політехніка»

У статті досліджено художню реалізацію теми Голодомору 1932–1933 рр. на матеріалі поетичних творів українського письменника М. Ситника, який у дитинстві став свідком цих трагічних подій в Україні і почав писати про них ще в шістнадцятирічному віці «в шухляду»: «Як сумно в нашому селі...» (1936), «Моє дитинство» (1936), «З минулого» (1937), «Ще прийде час...» (1938), «На кладовищі» (1938). Щойно 1941 року в часописі «Література і мистецтво» (Ч. 2 від 29 жовтня 1941 р.) М. Ситник опублікував ці поезії в циклі «Тридцять третій». Тему Голодомору та його наслідків в Україні М. Ситник порушує згодом також у поемі «Вигнанець» (1946), віршованій повісті «Залізничний сторож» (1947) та в низці прозових творів. Через Ситникові вірші-сповіді перед читачем відкриваються трагічні сторінки історії України, послідовно й жорстко знищеної сталінським тоталітарним режимом через репресії, голод, тотальну русифікацію, й вимальовується художньо-біографічний портрет самого автора в умовах окупації України сталінським режимом: «нелюдські, щоденні» страждання від злиденних буднів; «чорна ніч» історії, «криваві дні» тридцять третього; опухлі з голоду селяни, змушені їсти зі свого поля полову, а за хлібом їхати до Москви; смерть навкруги; сум і мертва тиша по селах; «похилені й сумні» хлібороби, що, немов раби, ідуть на колгоспні поля «заробляти трудодні»; холодний вітер, який свище у вікнах рідної хати; лушпиння замість хліба; маленькі діти, що без молока «вмирають на руках у матерів». Водночас поет яскраво демонструє, що біль і прини-

¹ Цю наукову публікацію виконано в межах роботи над грантом на дослідження від Консорціуму досліджень Голодомору Канадського інституту українських студій.

ження, несправедливість і зло пробуджують у серцях українців почуття помсти. В аналізованих поетичних творах особливо виразно проглядається опозиційність болю через страшне минуле і твердої віри в світле майбутнє, як і опозиційність рідного та чужого. Михайло Ситник не просто змальовує страждання свого знедоленого народу – він твердо вірить у торжество справедливості, у світле майбутнє свого народу, проголошує свою тверду віру в його звитягу: «Іще мої покривджені брати // Піднімуться за Вільну Україну».

Ключові слова: Голодомор 1932–1933 рр., Михайло Ситник, поетичний цикл «Тридцять третій», натуралізм, художня переконливість, опозиційний концепт, антитеза.

The article explores the artistic realization of the theme of the Holodomor of 1932–1933 based on the poetic works of the Ukrainian writer M. Sytnyk, who witnessed these tragic events in Ukraine as a child and began writing about them at the age of sixteen “to a drawer”: “How sad into our village...” (1936), “My childhood” (1936), “From the past” (1937), “The time will come...” (1938), “At the cemetery” (1938). Just in 1941, M. Sytnyk published these poems in the cycle “Thirty-third” in the magazine “Literature and Art” (Part 2 dated October 29, 1941). M. Sytnyk subsequently raised the topic of the Holodomor and its consequences in Ukraine in the poem “Vygnanets” (1946), the verse novel “Railway Guard” (1947), and several prose works. Through Sytnyk’s confessional poems, the reader is exposed to the tragic pages of the history of Ukraine, which was successively and cruelly destroyed by the Stalinist totalitarian regime through repression, famine, total russification, and an artistic and biographical portrait of the author himself emerges in the conditions of the occupation of Ukraine by the Stalinist regime: “inhuman, daily” suffering from the poor weekdays; “black night” of history, “bloody days” of the thirty-third; peasants swelled from hunger, forced to eat chaff from their fields, and go to Moscow for bread; death all around; sadness and dead silence in the villages; “slanted and sad” farmers who, like slaves, go to the collective farm fields “to earn a day’s work”; the cold wind that whistles in the windows of the native house; husks instead of bread; small children who “die in their mother’s arms” without milk. At the same time, the poet vividly demonstrates that pain and humiliation, injustice and evil awaken feelings of revenge in the hearts of Ukrainians. In the analyzed poetic works, the opposition of pain due to the terrible past and firm faith in a bright future, as well as the opposition of the native and the foreign, can be especially clearly seen. Mykhailo Sytnyk does not simply depict the suffering of his impoverished people – he firmly believes in the triumph of justice in the bright future of his people: “Still my afflicted brothers // Will stand up for Free Ukraine,” proclaims his firm belief in its victory.

Key words: Holodomor 1932–1933, Mykhailo Sytnyk, poetic cycle “Thirty-third”, naturalism, artistic persuasiveness, oppositional concept, antithesis.

Постановка проблеми. Тематика Голодомору 1932–1933 рр. не втрачає своєї актуальності, хоча в українському літературознавстві широко досліджено її реалізацію у творчості українських письменників-емігрантів Василя Барки, Уласа Самчука, Тодося Осьмачки, Юрія Клена, Яра Славутича, Олекси Веретенченка, Ігоря Качуровського, Василя Чапленка та інш. Тема Голодомору та пов’язана з нею проблематика яскраво представлена також у творчості Михайла Васильовича Ситника (1920–1959) – українського письменника, журналіста, редактора, життєвий та мистецький шлях якого розпочався в Україні та завершився в США. У художніх творах М. Ситника тема Голодомору звучить особливо актуально, оскільки письменник у дитинстві став свідком цих трагічних подій в Україні. Він почав писати про це ще в шістнадцятирічному віці у віршах «Як сумно в нашому селі...», «Моє дитинство». Поезії на цю тематику він писав у «шухляду» й читав лише найближчим друзям, бо на сторінках совєтської преси правду про «кріпосне» становище українського села й Голодомор 1932–1933 рр., звичайно, надрукувати було неможливо. Щойно 1941 року в часописі «Література і мистецтво» (Ч. 2 від 29 жовтня 1941 р.) М. Ситник опублікував поезії циклу «Тридцять третій», присвячені Голодомору в Україні. Вони датовані 1936–1938 роками – періодом розпаду й посилення в Україні сталінських репресій, якими московсько-більшовиць-

кий режим намагався остаточно зламати дух української нації: «Як сумно в нашому селі...» (1936), «Моє дитинство» (1936), «З минулого» (1937), «Ще прийде час...» (1938), «На кладовищі» (1938). Тему Голодомору та його наслідків в Україні М. Ситник порушує згодом також у поемі «Вигнанець» (1946), віршованій повісті «Залізничний сторож» (1947), оповіданні з елементами автобіографізму «Месник» (Гаденав, 1948), написаному в повоєнний період, та в його публіцистиці на сторінках часописів в Україні та за її межами. Об’єктом цього дослідження є названі вище поетичні твори М. Ситника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для висвітлення тематики та проблематики Голодомору у творчості українських письменників важливою вважаємо концептуальну статтю О. Астаф’єва «Трагедія Голодомору в українській літературі (спроба екзистенційного аналізу)», у якій він зазначає: «Художня література дуже чутливо реагує на національну трагедію. Тут кожен із митців виступає реалістом із ясним, тверезим поглядом на село, письменником, для якого життєва вірогідність, достеменність, наочна справжність зображуваного є головним художнім принципом» [1]. Багато наукових праць, зокрема й дисертаційне дослідження, присвятила проблематиці Голодомору Н. Тимошук [2, 3]. Творчість Михайла Ситника – видатного еміграційного поета-лірика, публіциста, журналіста, редактора українських часописів воєнного періоду – поступово доходить

до українського читача завдяки книжковим виданням «Катам наперекір» [4], «Я в Україну повернусь» [5], «Над Україною палають обрії нові... Поєми» [6], в яких опубліковано поетичні твори М. Ситника з прижиттєвих та посмертних видань автора, а також його численні публікації в газетах, журналах, альманахах різних років в Україні та за кордоном. Дослідженню творчої спадщини Михайла Ситника присвятив низку своїх наукових праць І. Василичин. Він дослідив життєпис і творчість М. Ситника довоєнного та воєнного періоду [7], проаналізував національно-екзистенціальну парадигму ліро-епосу Михайла Ситника [8], піддав аналізу екзистенційно-філософські концепти в повоєнній ліриці Михайла Ситника [9], дослідив літературну та журналістську діяльність автора на сторінках часопису «Васильківські вісті» [10], звернув увагу на дискурс Європи та концепт «чужина» в ліриці Михайла Ситника [11, 12]. Проте теми Голодомору у творчості Михайла Ситника досі ніхто спеціально не розглядав, відтак ця тема потребує багатогранного наукового висвітлення.

Мета і завдання дослідження. Мета цієї статті – дослідити художню реалізацію теми Голодомору 1932–1933 рр. на матеріалі поетичної творчості українського письменника-емігранта Михайла Ситника в контексті національного художньо-біографічного дискурсу. Для реалізації цієї мети плануємо реалізувати такі завдання: 1) висвітлити творчу поетичну спадщину М. Ситника, присвячену проблематиці Голодомору 1932–1933 рр.; 2) виокремити та проаналізувати художньо-біографічний дискурс у творах М. Ситника, пов'язаний з цією тематикою; 3) розкрити художньо-стилістичні особливості висвітлення теми Голодомору в поетичній творчості письменника.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трагічний період, у якому зростав М. Ситник, влучно охарактеризував один із дослідників його творчості Леонід Череватенко: «Хлопчик удався допитливий і вразливий <...> він змалку спостерігав голод, приниження, дикий терор» [13, с. 45]. Ніжна душа поета не могла не відгукнутися на біль і страждання свого народу, хоча М. Ситник і був вихованцем советської школи та комсомольцем, про що зазначали його колеги-сучасники. Так, у газеті «Миргородські вісті» від 6 травня 1943 р. опубліковано рецензію М. Степового на збірку М. Ситника «Нові обрії», в якій автор наголошує: «Приємно відзначити, що М. Ситник належить до тієї невеликої частини української молоді, яка і в кошмарних умовах советчини мала своє розуміння речей, свої погляди, на свідомість

якої не могли вплинути ні марксизм-ленінізм, ні політзаняття, ні економполітики, ні «Короткі курси». Ця краща частина нашої молоді з радістю зустріла боротьбу і свідомо присвятила себе праці для відбудови рідного краю» [14, с. 89]. Сам Михайло Ситник про свою творчість у вірші «Про себе» пише так:

Я вмочаю перо в свою кров,
що на серці скипіла моему.

І пишу я про смерть і любов

Як умію правдиві поеми [5, с. 208].

Через Ситникові вірші-спогади, вірші-сповіді перед читачем відкриваються трагічні сторінки історії України, послідовно й жорстоко знищеної сталінським тоталітарним режимом через репресії, голод, тотальну русифікацію: «То недруг чорний, хижий, як змія, // Знов розпинав велику Україну» («Ще прийде час» [5, с. 178]); «Маленькі діти й ті без молока // Вмирають на руках у матерів» («З минулого» [5, с. 180]); «Свою ми забували рідну мову» («Ще прийде час» [5, с. 178]); «Мою Вкраїну рідну, як рабину, // Ти мучила, як тільки лиш могла» («Ти помилилась, Азіє!» [5, с. 212]); «Москва, мов гідра, дика чорноглава, // Із України кров святу пила» («Слово бувшого комсомольця» [5, с. 209]). Поет чітко усвідомлює, де джерело страждань і бід його працелюбного народу. У поемі «Вигнанець» він наголошує:

Бо згадується лиховісна банда,

Що в дім його внесла страшну біду;

Як жінка вмерла, як померли діти

Від голоду в той 33-ій рік

І як пішов бурлакувати по світу

Обідраний херсонський чоловік [15, с. 88–89].

Поет натуралістично й художньо переконливо показує голод і його страшні наслідки: «ми умирили на ходу, // Опухлі з голоду й обдерті» («Ще прийде час» [5, с. 178]), «люди, мов собаки, злі // один на одного усюди» («Як сумно в нашому селі» [5, с. 178]), «Вже п'ятий день не топлено в печі» («З минулого» [5, с. 180]). Поезії циклу «Тридцять третій» – це насамперед історичний документ трагічної доби, адже М. Ситник осмислює в них те, що особисто пережив у дитинстві, у цих творах зображено убоге, жебрацьке життя українців у «советському раю» після примусової колективізації та поступового знищення українського селянства, пограбованого та насильницьки загнаного в колгоспи. Колгосп у свідомості українця – це символ неволі, рабського ставлення до селянина, експлуатації дитячої праці в селі, коли голодні діти, гризучи «чорний сухар», змушені випасати «колгоспний товар». Поет з болем у серці змальовує трагічну правду про «темну

ніч» української історії, до якої увійдуть «криваві дні у рік той Тридцять третій», історіософськи осмислює долю України та української нації в московській імперії:

То нація знедолена моя,
Обдурена, вмирала на руїнах,
То недруг чорний, хижий, як змія,
Знов розпинав велику Україну [5, с. 178].

Проте шістнадцятирічний поет (констатуємо це, оскільки під віршем стоїть дата написання, яку він сам визначив – 1936 рік), відчувши на собі всі «блага» більшовицького режиму й усвідомивши його антигуманну й антиукраїнську суть, уже готовий до спротиву:

Ой, ви роки дитинства злиденні,
Запалили мене ви огнем,
І терпіння, нелюдське, щоденне,
Вже гартує до бою мене [5, с. 179].

Щиро прагнучи світлої долі для свого народу, М. Ситник зазнавав душевних мук через усвідомлення того, що Україну «плюндрують і калічать». У вірші «Слово бувшого комсомольця» (1943 р.) він пише:

Однаково страждала Україна,
Однаково страждав із нею я [5, с. 210].

Друг поета Петро Карпенко-Крениця (справжнє ім'я Петро Дмитрович Горбань (1917–2003)) – український поет, журналіст, редактор, з яким М. Ситник товаришував ще в студентські роки, так згадував про цю творчість поета: «...» вечорами читав мені вірші про жахливий 1933 рік... І коли він говорив: «*Ще мої покривджені брати підіймуться за вільну Україну*», – хотілося вимовити: «Тихше, можуть почути, і тоді все...». Але хто не знав, що це правда і в ім'я правди треба жертвувати всім» [7, с. 44]. Хоча, як пише сам М. Ситник, «Боялися один одному в вічі // Сказати правду задумів тяжких» [5, с. 210], у серці поета кипів гнів і наростало прагнення боротися.

Констатуємо, що в кожному поетичному творі, який порушує тему Голодомору, М. Ситник яскраво демонструє, що біль і приниження, несправедливість і зло пробуджують у серцях українців жагу до боротьби: «*Ще мої покривджені брати // Піднімуться за Вільну Україну*» («Ще прийде час» [5, с. 178]); «*І терпіння, нелюдське, щоденне, // Вже гартує до бою мене*» (Мое дитинство» [5, с. 179]), «*В моєму серці, як важкий удар, // Як предчуття протесту і тривоги*» («З минулого» [5, с. 180]).

Відтак можемо стверджувати, що особливо виразно в аналізованих поетичних творах проглядається опозиційність болю через страшне минуле і твердої віри в світле майбутнє, як і опо-

зиційність рідного та чужого: *криваві дні, лиха година, знедолена нація, недруг чорний, хижий, як змія*; і життєствердне: *велика Україна, Вільна Україна, гаряче серце, найдостойніша молитва*. Подекуди цю опозиційність М. Ситник заплітає в художній прийом антитези, як у таких цитатах: «Коли за хлібом їхали в Москву, // А з свого поля їли ми полову» («Ще прийде час» [5, с. 178]); «Інші діти їдять булку з маслом, // А ми чорний гриземо сухар» («Мое дитинство» [5, с. 179]); «Давно уже не бачили ми хліб, // Імо лише лушпиння й воду п'єм» («З минулого» [5, с. 180]). Опозиційність страшного поневоленого минулого («червоний тиф з азійських рік») і світлого вільного майбутнього («святість краю», «земля чиста і плодюча») простежуємо і в пізніших творах М. Ситника, як-от у вірші «В часи тривоги і конспірацій» (із циклу «Берлінські присмерки») [15, с. 39].

Отож найважливішою рисою аналізованих поетичних творів М. Ситника вважаємо опозиційні концепти Україна – московія, біль – боротьба, які мають місце у творах багатьох українських письменників-емігрантів і є вагомими для дослідження національно-історіософської концептосфери, їхнього поетичного буття-у-світі. Саме опозиційні концепти «найгрунтовніше висвітлюють мистецький світ українських поетів на різних рівнях – емоційно-психологічному, духовно-моральному, екзистенційно-філософському, культурно-історичному» [16, с. 122]. Михайло Ситник не просто змальовує страждання свого знедоленого народу – він твердо вірить у торжество справедливості, у світле майбутнє України і готовий покласти за це власне життя.

Саме оспівування відваги й готовності до самопожертви в ім'я України, мужність і добротність простої людини в спротиві кривавим реаліям епохи – це лейтмотив віршованої повісти М. Ситника «Залізничний сторож». І. Василичин слушно наголошує на ідеї «трагічного стоїцизму» й «трагічного оптимізму» в цьому творі, який відображає духовий двобій людини з кривавою ідеологією та псевдоідеями тоталітарних режимів [8, с. 157–158]. Змальовуючи страшні голодні роки, автор акцентує на жертвності головного героя: «Й не раз було від голоду аж падав, // Все віддавав для неї, сам не їв» [6, с. 65], та здатності не впадати у відчай і не нарікати, хоч які випробування і життєві перешкоди не траплялися б на його шляху. Отож саме такі народні герої – романтики і патріоти – виборють для України вільне й щасливе майбутнє:

І чути зброї й зброї передзвін, –
В похід сідлають коней партизани [6, с. 122].

Висновки. У поетичних творах Михайла Ситника, присвячених темі Голодомору 1932–1933 років в Україні («Ще прийде час...», «Як сумно в нашому селі...», «З минулого», «Мое дитинство», «На кладовищі» та ін.), перед нами відкриваються трагічні сторінки історії України й вимальовується художньо-біографічний портрет самого автора в умовах окупації України сталінським режимом: «нелюдські, щоденні» страждання від злиденних буднів; «чорна ніч» історії, «криваві дні» тридцять третього; опухлі з голоду селяни, змушені їсти зі свого поля полу, а за хлібом їхати до Москви; смерть навкруги; сум і мертва тиша по селах; «похилені й сумні» хлібороби, що, немов раби, ідуть на колгоспні поля «заробляти трудодні»; холодний вітер, який свище у вікнах рідної хати; лушпиння замість хліба; маленькі діти, що без молока «вмирають на руках у мате-

рів»; «сумний, печальний, строгий» стукіт у селі молотка теслі, який робить численні домовини. Проте насильницька колективізація, Голодомор, знищення українців як нації, що, знедолена, «обдурена, вмирає на руїнах розп'ятої ворогом «великої України», формують у душі ліричного героя – українця-патріота – спротив та ненависть до всього советсько-сталінського й бажання воювати до кінця за незалежну Україну: посилаючи прокляття катам-московитам, поет заявляє: «Ще мої покривджені брати // Піднімуться за Вільну Україну», а в поезії «На рідних землях», життєствердно проголошує свою непохитну віру в непереможність і звитягу українського народу:

При золотавім сяєві багаття
Виношу я на голубий папір –
Непереможність нашу і завзяття
Усім лихим катам наперекір [14, с. 8].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Астаф'єв О. Трагедія Голодомору в українській літературі (спроба екзистенційного аналізу). URL: <https://zolotapektoral.te.ua/%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B3%D0%B5%D0%B4%D1%96%D1%8F-%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%80%D1%83-%D0%B2-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96%D0%B9-%D0%BB%D1%96/> (дата звернення: 20.02.2024).
2. Тимошук Н. М. Антитоталітарний дискурс української прози ХХ століття : проблематика голодомору та особливості її художньої реалізації : автореф. дис ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2005. 13 с.
3. Тимошук Н. М. Проблематика прози на тему штучного голоду 1932–1933 рр. : екзистенційний аспект. *Актуальні проблеми слов'янської філології : Міжвузівський збірник наукових статей*. Київ : Знання України, 2005. Вип. X. С. 351–358.
4. Ситник М. Катам наперекір : поезії, проза, спогади / упоряд. М. Неврлий, Г. Булах. Київ : Вид-во імені Олени Теліги, 1998. 448 с.
5. Ситник М. ...Я в Україну повернусь... Відома й невідома лірика / упоряд. Т. Салига, І. Васишин. Львів : Сполом, 2021. 464 с.
6. Михайло Ситник. Над Україною палають обрії нові... Поеми / упоряд. Т. Салига, І. Васишин. Львів : Сполом, 2022. 240 с.
7. Васишин І. Михайло Ситник. Поезія і доля (художньо-біографічний дискурс) : монографія / за ред. З. Й. Куньч. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2023. 312 с.
8. Васишин І. Людина у вирі трагічної епохи (національно-екзистенціальна парадигма ліро-епосу Михайла Ситника). *Михайло Ситник. Над Україною палають обрії нові... Поеми* / упоряд. Т. Салига, І. Васишин. Львів : Сполом, 2022. С. 141–169.
9. Васишин І. Екзистенційно-філософські концепти в повоєнній ліриці Михайла Ситника. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Київ : Міленіум, 2016. Вип. 257. С. 133–142.
10. Васишин І. Літературна та журналістська діяльність М. Ситника на сторінках часопису «Васильківські вісті». *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 2023. № 53. С. 99–106. DOI: 10.24919/2522-4565.2023.53.12.
11. Васишин І. Дискурс Європи в ліриці Михайла Ситника. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах : зб. наук. праць*. Київ : Університет «Україна», 2018. Вип. 37. С. 116–123. DOI: 10.18372/2520-6818.37.13005.
12. Васишин І. «Концепт «чужина» в еміграційній ліриці Михайла Ситника (період «другої еміграції»). *Spheres of Culture*. Lublin, Volume XVI. 2017. С. 272–278. DOI: 10.32342/2523-4463-2021-2-22-7.
13. Череватенко Л. Моя душа розділена надвоє. *Дніпро : Літературно-художній та суспільно-політичний журнал*. Київ, 1994. № 1. С. 44–53.
14. Ротач Петро. На сторінках Миргородської газети: кілька нових штрихів до біографії Михайла Ситника. *Слово і Час*. 2011. № 10. С. 87–91.
15. Ситник М. Відлітають птиці. Гамбург–Гайденау, 1946. 95 с.
16. Термінологічна актуалізація української мовної дійсності : монографія / Фаріон І. Д. та ін. Львів : Галицька Видавнича Спілка, 2020. 232 с.

ТЕМА СТРИЛЕЦЬКОЇ ГОЛГОФИ І ЇЇ ЖАНРОВО-СТИЛЬОВЕ ВТІЛЕННЯ В ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ 20–30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

THE THEME OF STRILETSK GOLGOTHA AND ITS GENRE-STYLE IMPLEMENTATION IN WESTERN UKRAINIAN PROSE OF THE 20–30S OF THE 20-TH CENTURY

Мафтин Н.В.,

orcid.org/0000-0001-6661-2956

доктор філологічних наук,

професор кафедри української літератури

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Хомишин О.М.,

orcid.org/0000-0002-1896-4567

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті досліджується специфіка реалізації теми національно-визвольних змагань січового стрілецтва на жанрово-стильовому рівні, переакцентування стильової домінанти із символізму на експресіонізм та активний романтизм. Об'єктом дослідження є прозові твори письменників Юрія Шкрумеляка, Олесь Бабія, Миколи Матієва-Мельника. Уперше під таким кутом досліджено повісті О. Бабія «Перші стежі» та «Дві сестри».

Стильова діаграма аналізованих творів виявляє спільні риси: індивідуальні авторські спроби вибудування стильових стратегій «митусівцями» ще міцно закорінені у символізмі. До найважливіших рис поетики символізму, реціпійованих цими творами, належать ліризovanість, фрагментарність викладу, наявність центральних образів-символів. Відзначаємо і стильовий синкретизм, й водночас виразні ознаки експресіоністичної естетики. У творчості цих митців у 30-ті роки спостерігається певна жанрова «еволюція»: проза тяжіє до фабульності, епічності. На зміну коротким ліризованим жанрам приходить жанр повісті. У повістях О. Бабія «Перші стежі» та «Дві сестри» кризь призму долі кожного персонажа автор намагався дати якнайповнішу картину доби великої звитяги й трагічної поразки. Базовим для сюжетотворення у повістях О. Бабія є мотив «трикутника» закоханих. Моделювання приватного часопростору наратора у повістях відбувається на тлі суспільно-історичних подій і має лінійний, хронологічний порядок, характеризується включенням детективно-пригодницьких елементів («Дві сестри»). Тому добре виписана сюжетна лінія персонажа з авантюрно-пригодницьким відтінком, з типово новелістичною несподіванкою у фіналі повісті «Дві сестри» не стає для автора самоціллю: автор дає портрет часу. У структурі твору акцентуються й метафізичні категорії – необхідність і випадок, пов'язані з категоріями Хаосу й Порядку.

Ключові слова: тема, мотив, жанр, стиль, Юрія Шкрумеляк, Олесь Бабій, Микола Матієв-Мельник, символізм, експресіонізм, творчість січових стрільців, новела, повість, наратор, часопростір, метафізичні категорії.

The article examines the specifics of the implementation of the theme of national liberation competitions of sich shooters at the genre-stylistic level, the re-emphasis of the style dominant from symbolism to expressionism and active romanticism. The object of the research are the prose works of the writers: Yuriy Shkrumelyak, Oles Babii and Mykola Matiyiv-Melnyk. For the first time O. Babii's novels: "First Paths" and "Two Sisters" were studied from this angle.

The stylistic diagram of the analyzed works reveals common features: the individual author's attempts to build stylistic strategies by "mytusivtsy" are still firmly rooted in symbolism. The most important features of the poetics of symbolism, received by these works, include lyricism, fragmentary presentation and the presence of central images-symbols. We note both stylistic syncretism and, at the same time, signs of expressionist aesthetics. In the work of these artists in the 1930s, a certain genre "evolution" is observed: the prose gravitates towards fabulousness, epicness. Short lyrical genres are being replaced by the novel genre. In O. Babii's novels: "First Paths" and "Two Sisters" through the prism of the fate of each character, the author tried to give the most complete picture of the era of great triumph and tragic defeat. The motif of the "triangle" of lovers is the basis for plot creation in O. Babii's novels. The modelling of the narrator's private space-time in the novels takes place against the background of socio-historical events and has a linear, chronological order, characterized by the inclusion of detective-adventure elements ("Two Sisters"). Therefore, a well-written storyline of a character with its adventurous tone and a typically novelistic surprise at the end of the story "Two Sisters" does not become an end in itself for the author: the author gives a portrait of time. The structure of the work also emphasizes metaphysical categories – necessity and chance, related to the categories of Chaos and Order.

Key words: theme, motif, genre, style, Yuriy Shkrumelyak, Oles Babii, Mykola Matiyiv-Melnyk, symbolism, expressionism, creativity of Sich Shooters, short story, novel, narrator, time-space, metaphysical categories.

Постановка проблеми. Проблематика творчості митців, що творили на західноукраїнських теренах, ще потребує пильнішої уваги літературознавців. Саме проза, присвячена темі 20–30-х років вивчені доволі вичерпно, однак

звитяжної боротьби українських січових стрільців, писана сучасниками й учасниками тих подій, містить чимало потенційних можливостей для досягнення нових дослідницьких горизонтів. Зосібна це стосується ліризованої новелістики Юрія Шкрумеляка, Миколи Матіїва-Мельника, Олеса Бабія, жанрової трансформації названої тематики в прозі останнього від малих епічних форм до жанру повісті. Творчість цих авторів засвідчує пошуки нових стильових і жанрових форм, долання пасіонарного надлому, спричиненого поразкою змагань за державність України, шляхи становлення «органічно-національного стилю» (Ю. Шерех).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Жанрово-стильові форми, ідейно-художній спектр, теми й мотиви прозової творчості письменників-«усусів» були об'єктом досліджень як їх сучасників (літературні відгуки В. Бобинського, С. Тудора, Л. Рудницького, М. Матіїва-Мельника, що друкувалися в тогочасній періодиці), так і літературознавців нашого сьогодення (М. Хороб, Т. Салиги, М. Ільницького, Н. Мафтин).

Постановка завдання. Основним завданням статті є дослідження специфіки реалізації теми національно-визвольних змагань січового стрілецтва на жанрово-стильовому рівні, простеження подолання у творчості вчорашніх «усусів» пасіонарного надлому шляхом переакцентування стильової домінанти із символізму на експресіонізм та активний романтизм. Об'єктом дослідження є прозові твори письменників, згуртованих довкола журналу «Митуса» (Юрія Шкрумеляка, Олеса Бабія, Миколи Матіїва-Мельника). Цікаву сторінку художнього осмислення трагізму й величі подвигу УСС становлять повісті О. Бабія «Перші стежі» та «Дві сестри», що досі залишалися поза увагою дослідників й чи не вперше стали об'єктом дослідження у цій статті.

Методологічну базу дослідження становлять прийоми культурно-історичного, естетичного, інтерпретативного літературознавчих методів.

Виклад основного матеріалу. Пошуки активності стильових форм у західноукраїнській прозі минулого століття припадають на початок 20-х років. Тому закономірно, що на рівні тематичному вони пов'язані з осмисленням трагедії й величі стрілецької Голгофи. Літературна молодь, котра згурпувалася довкола журналу «Митуса» чи тяжіла до нього способом художнього мислення (переважно «січовики»: Ю. Шкрумеляк, В. Бобинський, О. Бабій, М. Матіїв-Мельник, В. Софронів-Левицький), прагнула досягнути причини поразки національно-визвольних зма-

гань, увіковічити подвиг стрілецтва. Звісно, ця тема знайшла реалізацію завперш у поезії, однак «митусівці» розвивали її й у прозі. Щоправда, великі епічні полотна про героїчні змагання за державність України з'явилися дещо пізніше, на початку тридцятих. Для початку ж 20-х характерні малі форми, здебільшого нариси, ліризована проза. Індивідуальні авторські спроби вибудування стильових стратегій тут ще міцно закорінені у символізмі, хоча вже помітна й певна рецепція поетики експресіонізму.

Поєднання пафосу героїчного й трагічного, ліризованої оповіді та документалізму виявляється зокрема у творах Ю. Шкрумеляка. Письменник пройшов дорогами перемог і поразок січового стрілецтва, у складі УГА перетнув Збруч фатального липня 1919 р., плекаючи палку віру в повернення. Тому «спогад-нарис» Ю. Шкрумеляка «Поїзд мерців» (1922 р.), прикметний і документальністю свідчень очевидця, і високим трагедійним пафосом, й водночас цікавий як ілюстрація стильових пошуків на терені прози, що вели до вироблення «органічно-національного стилю», потребу якого першим чітко обґрунтував В. Бобинський у статті «Від символізму – на нові шляхи». У стильовій діаграмі «Поїзду мерців» можна простежити ті важливі ознаки експресіоністичної естетики, що, на думку Н. Шумило, характеризують національний варіант експресіонізму вже на зламі століть: «“нервову” напруженість, фрагментарність, символ, гіперболу, гротеск, [...], контрастування барв, мотивів» [1, с. 306]. Виразно експресіоністичним є і центральний метафоричний образ твору, що акумулював «енергетику» страждань і жертви, ставши водночас віссю композиції, – лейтмотивний образ, винесений як назва: «поїзд мерців». Водночас тут виявляється сугестивність як суто стильова ознака символізму, синтез змісту й ритму, що є також прикметою метамови символізму, наявність символів із романтичної парадигми української літератури початку ХІХ ст. (зокрема концептуально значимий для поетики романтизму образ розкритої могили, з якої виходять на раду мертві герої, образ битви як щедрої сіви та багатих жнив у майбутньому, архетип «трьох шляхів»).

Автор ставив за мету увіковічення подвигу патріотів-лицарів, котрі «... дорогою жертвою свого молодого життя засвідчили перед світом, що прапор галичан оставав у всіх пригодах і «союзах» чистим, не сплямленим зрадою загальної справи» [2, с. 96], тому ідеєю й пафосом «Поїзду мерців» – «героїчного епосу боротьби за соборність» (така

авторська дефініція жанру) – умотивовані як специфіка композиції (наявність ліричного прологу, послідовний хронологічний виклад подій), так і стильова своєрідність (виразна народнопоетична метафорика, стилістичні фігури). Цілі сторінки твору стилізовані під український героїчний епос. Однак такі особливості поезики та естетики твору, що мали б, за задумом автора, спрацьовувати на дотримання тональності пафосу героїчного й трагічного, все ж знижують його художню вартість, бо свідчать про надмірну увагу прозаїка до критикованого М. Євшаном «пораженческого дискурсу», з якого важко народжується авторський стиль самого Ю. Шкрумеляка, а на рівні мотиваційному виявляють, що пережита особистісно письменником національна трагедія була ще свіжою й болючою раною, поглибленою відсутністю перспективи, й давала на рівні «енергії стилю» ефект «знекровлення», колапсу.

Хоча в стильовому плані твір не належить до кращих здобутків української прози, однак є тут і справді високохудожні сторінки, зокрема картина зустрічі Різдва галичанами в тифозних теплушках, коли далеко від рідних місць, серед безмежних, засніжених полів «над ешелонами із мареннями тифозними злітає коляда». Серед тяжкого побуту тифозного шпиталю на колесах, в який перетворилася галицька армія, серед гірко розчарування й передчуття неминучого краху світлим янголом до кожного серця лине звук гуцульської сопілки-денцівки, несе спогади про зелені гори, шум смерек, рідну домівку.

Ю. Шкрумеляк одним із перших почав писати сторінки літопису гіркої стрілецької слави, змалював мужню постать воїна-галичанина, що в найтяжчих випробуваннях зберіг людяність, шляхетність поведінки, високий патріотичний дух, любов до України. Деяко в іншій тональності – тональності оптимізму – письменник звернувся до стрілецької тематики в кінці 20-х (пригодницько-фантастична повість «Чета крилатих» (1929)).

Тема стрілецької Голгофи звучить трагічними регістрами також у малій прозі Миколи Матієва-Мельника, що заявив про себе як талановитий новеліст також на початку 20-х (зб. «По той бік греблі»). Згодом були збірки «За рідне гніздо», «Крізь дим і згар». Сам автор своєю найкращою книжкою вважав збірку новел «На чорній дорозі» (1930). Центральною темою його прози є війна – від початку до окупації Галичини Польщею.

У творах першої збірки спостерігається тяжіння художнього мислення автора до поезики символізму, розмитість жанрової структури,

виразний струмінь ліризму (ще Степан Тудор підкреслював у літературно-критичному огляді «Діло за 1930–1939 рр.» стильовий синкретизм прози цього письменника, трактуючи стильову палітру його творів як поєднання символізму, елементів натуралізму, сентиментального романтизму, народно-легендарного стилю). Однак уже тут заявлені як доміанти художнього мислення М. Матієва-Мельника прагнення осмислити вічні проблеми буття, чітка антитетичність образів-символів. Виразним гуманістичним звучанням, силою художньої експресії окремі твори письменника наближаються до новелістичних шедеврів В. Стефаніка. Така типологічна близькість простежується між новелами М. Матієва-Мельника «Як легіні відходили», «Червоні чаші» та Стефаніковими «Виводили з села», «Стратився» не тільки на рівні тематики, але й у використанні образності, характерної для поезики експресіонізму, зокрема мортально-апокаліптичної символіки, що імпліцитно натякає на закладений у глибинних структурах твору архетип невинної жертви.

Малу прозу М. Матієва-Мельника, як і його літературного вчителя, характеризує тяжіння до образності, зітканої з переплетень вузлів багатьох асоціацій. Часто саме образи-символи стають підложжям архітектоніки його ліричних новел, уможливаючи авторові відхід від традиційного жанрового канону.

Безфабульні ліричні мініатюри збірки «По той бік греблі» («Рана», «І стугоніла земля», «Хвилина», «В осінній день», «На вигнанні») присвячені стрілецькій Голгофі. Пафос трагічного й героїчного підносить цикл ліричних мініатюр до рівня літопису звияги й жертви українського лицарства. Хоча в окремих мініатюрах М. Матієв-Мельник наслідує раннього Тичину (зокрема його «Хвилина» й композиційно, і на рівні символіки нагадує «Золотий гомін»), однак назагал цикл – «це сторінка стрілецької епопеї, що промовляє сьогодні живим голосом її учасників» [3, с. 9]. М. Матієв-Мельник прагнув своїм словом створити реквієм полеглому цвітові нації – «І падали червоні маки і червоніла дорога. За ними вставали маленькі хрести, піднімали до неба рамена, хилились над могилами й кам'яніли» [4, с. 303]. Тут домінують образи-символи відфольклорної та біблійної семантики (круки, мідяні змії, ліс хрестів – білі голуби, червоні маки, тернові вінки, образ розп'ятого Хреста як аналогія з офірою стрілецтва), а також алегоричні образи Білої Левади як майбутнього України та Долі. Автор устами безіменного ліричного героя, що опи-

нився на чужині, висловлює віру в державницьке майбутнє України: «Із погаслих пожарів, з попелу руїн устане нова, непереможна сила – і – з гуком розпадуться корони кривавих божків у дрібні, дрібні кусні... в порох!» [4, с. 304].

Талант М. Матієва-Мельника як одного з краших українських майстрів новелістичного жанру розкрився найповніше в 30-ті, однак його здобутки на теренах стилю й жанру періоду 20-х також є яскравим свідченням намагання досягнути ідейно-естетичні горизонти, до яких прагнуло західноукраїнське письменство в пошуках «органічно-національного стилю».

Тема стрілецької Голгофи є центральною й у творчості Олеся Бабія, відомого більше як поет-символіст. Збірки його малої прози – «Шукаю людини: Нариси з часів війни» (1921) та «Гнів: Новели» (1922), ідейною домінантою яких є «невтишима потреба людяності в людях і подіях історії» (В. Бобинський), також позначені стильовим синкретизмом: тут помітні риси символізму, експресіонізму, романтики вітаїзму. Проза О. Бабія 20-х – це передусім ліричні мініатюри, в яких питома вага образності припадає на символи й алегорії. Серед апокаліптичних візій війни автор шукає Людину. Рання проза О. Бабія своїм гуманістичним спрямуванням та жанровою своєрідністю – передусім тяжінням до поєднання ліризму з фабульністю – близька до манери письма німецького новеліста Бруно Франка. Еволюція О. Бабія як прозаїка відбувалася в напрямку до більших епічних жанрів у стильовій парадигмі реалізму: у тридцять років з'явилися його повісті «Перші стежі» (1931) та «Дві сестри» (1936), присвячені також стрілецькій тематиці й буремним подіям української революції.

Сюжет повісті «Перші стежі» охоплює значний відтинок часу: від початків створення Легіону УСС, героїчних змагань легіонерів у битвах за Лисоню, Маківку, до закінчення війни. Тут є і той епічний розмах у змалюванні воєнної дійсності, трагедії галицького села, що характерний для «Карпатської ночі» Мирослава Ірчана, і лінія закоханих (Данило Косар – Ліда Садівницька – Юрко Голуб). Автор намагається крізь призму долі кожного персонажа дати якнайповнішу картину тієї доби, доби великої звитяги й трагічної поразки. Та лінії «приватного життя» виписані ще блідо, без належної глибини занурення в психологію героїв. Окремі персонажі подані спрощено, одноплослинно (як образ Ліди Садівницької) або тенденційно (соціаліст Василь Маланчин – обмежений, нездібний до науки, неохайний), відсутній показ властивої для епічного мислення еволю-

ції характерів. Часто в уста своїх персонажів автор вкладає цілі політичні промови. Набагато краще Бабієві вдалося змалювання ратних буднів і подвигів, батальні сцени.

«Перші стежі» – це передана у формі художньої повісті історія Легіону УСС від перших днів його становлення, тих радісних днів, які пережила громадськість Галичини у зв'язку зі створенням «рідного війська». Герої Бабія – учорашні гімназисти, що радіють життю в період канікул, будують плани на майбутнє, – з початком війни добровольцями йдуть записуватися в українське військо. У пориві молодечого запалу, загального піднесення («до Легіону йшли записуватися, як на Великдень»), буянні надій не чують юнаки гірких попереджень тих, хто вже воював – «за царя, а не за Україну! За ось цих генералів, що б'ють нас і катують». Вони сповнені усвідомлення історичної значимості події, власного вибору – О. Бабій, учасник тих подій, показує, як відчайдушно й мужньо б'ються напівроздягнені, погано озброєні стрільці. Своєю мужністю вони прагнуть привернути увагу до Легіону. Лише завдяки героїзмові українських юнаків відбито наступ на Маківку. Жертва, яку заплачено за перемогу, наголошує автор, недаремна – «їхні чини дають ім'я безіменній нації». Навіть німецькі генерали, що лише вчора з погордою відвертали від абияк обмундированих стрільців, після Маківки називають Легіон УСС елітою серед військ.

З гіркотою показує О. Бабій і страшну битву на Лисоні, що стала символом трагедії легіону – «Вона ще й досі червона від нашої крові». Бабій розкриває трагізм братовбивчої війни, коли в арміях ворожих держав ідуть один проти одного українці. У рукопашній бою Юрко Голуб чує, як ворог, гинучи від його удару багнетом, у відчай кличе по-українськи своїх дітей... Знайдений у кишені вояка лист промовляє до Юрка рідною мовою, мовою далекої жінки й дітей, котрих щойно осиротила війна.

Повість О. Бабія має виразне антимілітарне скерування. Війна несе смерть, руїни, голод, утрату людськості по всій Європі. Василь Маланчин, не бажаючи йти добровольцем до Легіону, все ж змушений воювати за царя: хлопця мобілізують на італійський фронт. І якщо його ровесники вмирають бодай із вірою в ту ідею, за яку пішли воювати, то перед Маланчиним страшні виразки війни розкриваються у всій безглуздість кривавої бійни. Повість закінчується оптимістичною нотою опису сонячного ранку: уцілілих вояків, що після оголошення миру повертаються з італійського фронту додому, вітає сонце, «що сходило,

ясне і усміхнене, над країною попелищ і могил», як символ надії на краще майбутнє.

У наступній повісті – «Дві сестри» – автор зосереджується на крихкості долі людини у вирі подій, фатальній невідворотності могутнього буттєвого потоку, що не підлягає жодним раціональним поясненням, грається людськими почуттями, долями, життям. Повість характеризує цікава фабула, основою якої є трикутник закоханих. Яскраві картини боїв і походів, у яких брав участь сотник УГА (він же й оповідач), становлять тло для незвичайної історії кохання, помсти, розлуки й зустрічі. Зав'язка твору переносить читача в часи, коли УГА, рятуючись від загибелі, «злучила свої сили з червоною армією». Команда Куреня УГА видає наказ ліквідувати бандитські ватаги, що воювали з Денікіним як червоні партизани, а тепер тероризують мирне населення. Сотник зі своїм бойовим відділенням рушає виконувати наказ. У рейді його чекала несподівана зустріч, що вплинула на всю його подальшу долю.

Життя і смерть, велике кохання, якому не судилося вилитись у щасливе родинне життя – це проблеми, що передбачають епічну глибину їх філософського осмислення. Та, як слушно зауважив М. Матіїв-Мельник, «ті духові перемини надто слабо підготовлені» – ця глибина, попри добре вибудовану інтригу, авторові не зовсім вдалася. І все ж, незважаючи на слабкі місця твору, «Дві сестри», за висловом критика, – це спроба дати повість, «яка поставила би перед нами всю болочу легенду, але в своїх муках величаву і справді героїчну» [4, с. 580]. І хоча авторська увага більше сконцентрована на «приватній лінії», історичні події періоду борні за державність України постають тут далеко не блідим фоном. Базовим для сюжетотворення у повісті О. Бабія, як ми вже наголошували, є мотив «трикутника» закоханих, моделювання приватного часопростору наратора відбувається на тлі суспільно-історичних подій і має лінійний, хронологічний порядок, характеризується включенням детективно-пригодницьких елементів (переслідування персонажа більшовицьким комісаром Хромовим, втеча із тюремного шпиталю за складеним Олею планом, пробирання крізь ворожі застави із чужими документами). Виразним тут є і мотив фатуму – закохані розлучаються. Про те, як склалася доля героїв надалі, стає відомо з епілогу. Минуло десять років. Прогулюючись львівським парком, герой помічає черницю, в постаті, в рухах якої є щось дуже знайоме йому... Це дійсно була Оля. Вона опинилася з вояками УНР в таборах Каліша,

вісім років провела в лічницях для козаків, що вмирили від сухот. Хронотоп оповіді, як і хронотоп сюжету, (як, зрештою, і приватний хронотоп людського життя) вичерпаний – «Важка залізна брама відчинилась і зачинилась з глухим гуркотом, наче двері понурої гробниці, коли до неї внесуть покійника» [5, с. 294].

Приватний хронотоп інтригуючої історії кохання старшини галицької армії розгортається на тлі важливих, доленосних для України подій. Тому добре виписана сюжетна лінія персонажа з авантюрно-пригодницьким відтінком, з типово новелістичною несподіванкою у фіналі все ж не стає для автора самоціллю: автор дає портрет часу, твір важливий і як свідчення очевидця. Тому соціально-історичний хронотоп відіграє важливу роль у моделюванні як часопростору героїв, так і формуванні «ідейно-оцінного» рівня композиції. Щоправда, у структурі твору акцентуються й метафізичні категорії – необхідність і випадок пов'язані з категоріями Хаосу й Порядку: «у тім хаосі, в який змінилася вся Україна, в хаосі, в якому панував лиш один закон війни проти всіх, загубилися межі між ворогом і приятелем. Вчорашні вороги ставали за ніч союзниками, а за дві ночі ворогами» [5, с. 188]. І натомість – як протиставлення, як символ вічного, упорядкованого локусу – «малесенька дерев'яна церковиця серед липових дерев»; церковиця, яку селяни не віддали на поталу більшовицьким бандам: «Вітри з-над моря несли, підіймали на крилах цілі хмари снігів, заслоняли ними малесеньку церковицю, і часами храм Божий зникав з-перед наших очей. За хвилину вітри вщухли, хмари розвіялись, і в місячнім сьйві високий хрест на вежі церкви яснів золотом, простягаючи рамена над селом, над бурями, хуртовинами, мов тріумфуючи над світом» [5, с. 189].

На цьому й вибудовується одна з колізій сюжету: протиставлення між характерами й долями двох сестер, тієї випадковості, що переростає в закономірність.

Романтична домінанта стильової манери О. Бабія виявляється також і в пейзажах – переважно це описи нічної природи, розбурханого моря чи його величавого спокою. У творі О. Бабія активно використовуються саме «маркери» художньої традиції романтизму: мотив нічних мандрів – «ми збилися зі шляху на поля, заблукали серед темряви», заакцентований в пейзажі хронотоп вічності («краєвид був величаво гарний: хмари важкі, олов'яно сірі спустилися так низько над зеленкувато темне море, що злилися із водами»; «море було спокійне, тільки часами

воно озивалося тихим, понурим шумом. Коли ми виходили з-між акацій на самий берег, перед нами стелилася безконечна срібна смуга, що переливалася з невисловленими барвами, мільйонами барв... Це місяць посріблив по морі безконечну стежку. Праворуч, далеко-далеко, бовваніли скелі високих берегів, об які вдаряло море під час приливу, глухо гуділо, стогнало, пінилось наче бажаючи розбити береги й потім умовкало, вертаючи, втікаючи від нагих скель і наче скаржилося вітрові, що не може розбити їх» [5, с. 231]. Однак пафос трагізму, пасіонарної надломленості, тривоги мінюється на сторінках твору оптимістичною домінантою в описі свята відкриття пам'ятника Т. Шевченку. «Галичани», вимушено об'єднавшись із «червоними», отримали наказ «скинути з шапок тризуби, наложити п'ятикутні зірки, й замість жовто-синього прапора принести червоний». Та наступного дня переодягнений у цивільне старшина бачить радісну для нього картину: вулицями йдуть групи селян й інтелігенції у вишитих сорочках, під жовто-блакитним прапором. Йдуть школярі – «кожна дитина несла в руці національний прапорець, і неначе на злість комуністам, вимахувала ним бадьоро». Біля Соборної Площі – «відділ більшовицької кінноти. Невже ж? І кіннота йде під жовто-блакитним прапором? Так! На переді наш національний прапор, а ген позаду червоний! То чорноморський полк. В ньому самі українці, і хоч революція загнала їх, як і мене, в ряди червоної армії, вони ігнорують наказ влади й несуть жовто-блакитний прапор, щоб схилити його перед тінню Шевченка» [5, с. 238]. Піднесено-урочисто розповідає герой (а з його позиції – й імпліцитний автор) про загальний настрій на площі, що розцвіла національними прапорами, вибухнула вигуками «Слава!». І безпомічно, з гнівом і досадою намагався перекинути натовп комендант міста Животкін: «Долой жовто-блакитні тряпки!». Враз оркестр заграє «Ще не вмерла Україна». Емоційний тон повісті сягає вершини, він сповнюється романтично-героїчного забарвлення, виявляючись на рівні архітектоніки кульмінаційним загостренням: «І сталося щось, чого я не бачив ніколи в житті. Не знаю, чи з наказу вчителів, чи на знак протесту проти більшовиків, кількості шкільних дітей, почувши свій святий гімн, упало на коліна й клячучи співали: «Ще не вмерла Україна». Бачачи українське військо, що стоячи «позір!» слухало національного гімну, бачачи многотисячеву товпу з відкритими головами, комуністичний комендант міста знімав із страху, чи наслідуючи всіх, приложив руку

до дашка шапки й вислухав мовчки український гімн» [5, с. 240]. Картина мітингу сповнена динаміки, здається, перед очима читача пропливають кадри кінофільму. Зусібіч лунають вигуки: «Геть комуно!». Здається, ще хвиля – і народний гнів упаде на більшовиків. Однак напруга викладу спадає. І хоча звуки «Інтернаціоналу», що залунав з наказу влади, «губилися в звуках національного гімну», – «два гімни, дві стихії, національна й інтернаціональна» ще боролись між собою, герой відчуває емоційний спад. Його стан передається і описом моря. Причини для зміни пафосної тональності вагомі: у вікнах будинку навпроти площі було видно «скоростріли, звернені просто на учасників свята. Найменше заворушення – і ті червоноармійці, що стоять біля скорострілів, скосять скорострілом наш курінь, як лан цвітистий!» [5, с. 241]. Конфлікт доби увиразнюється й включенням вертикалі героїчного минулого – згадки про давню Русь. Постір мрій героя, його споглядання моря наповнюється образами з тієї героїчної доби. Перед очима колихаються на хвилях кораблі Святослава, Ярослава, Володимира Великого, козацькі човни. Герой вибухає гнівною інвективою: «я прийшов з-під Карпат творити тут рідну державу, а чужинці московини переслідують мене, щодня розстрілюють над Чорним морем десятки українців за те лиш, що прагнуть волі своєму народові» [5, с. 246].

Ще одним важливим штрихом до портрету часу є деталі допитів у стінах «чрезвычайки», в яку потрапляє герой. Хаос, що панує на Україні, знаходить резонансний перегук з подіями й переживаннями у приватному часопросторі персонажів: учорашня черниця, що не могла й дня прожити без звернень до Бога, дедалі більше симпатизує комуністам з їхніми атеїстичними гаслами, вчорашні союзники – більшовики – розстрілюють вояків галицького куреня; війська УНР, що вмирають за соборність, державність України, об'єднуються з польськими окупантами... Такий часопростір хаосу («чорторию») знаходить проекцію в суб'єктивно-переживальному часопросторі героя: у тифозному маренні Україна постає перед старшиною «царством смерті», вона із раю «змінилася в звіринець, у кубло гадюк... українці-комуністи розстрілюють українців інших таборів, українці республіканці руйнують гетьманську Україну, а замість неї створили хаос... кожний повіт в Україні – то держава іншого отамана, і всі отамани, то борці за свою славу,наживу, а не за Україну...» [5, с. 268]. Тяжкий стан хворого передається і його мареннями, поданими ретроспективно, в яких зринає обличчя матері, старенька

хата, материні сльози в день розлуки, коли пішов воювати за далеку Україну. Водночас фінал твору О. Бабія позначений оптимістичною нотою: «В погідний осінній день сидів я у Львівському парку в тіні крилатих кленових дерев, милуючись листками, що густо падали на стежку, мов золоті підстрелені пташки» [5, с. 292]. Використане письменником порівняння – «золоті пташки» – натякає на мрії молодості, ілюзії, «підстрелені», понижені життям. Тут – і минучість життя, і життєствердний пафос. І хоча Оля зрікається життя («В муках і терпіннях, у погоні за оманною щастя серед пекла воєн і революцій я зрозуміла, що щастя людини лежить не в тім, щоби все здобути, а в тім – щоби виречися всього... бо на дні кожної чаші полин» [5, с. 293]), головний герой відчуває власну готовність іти назустріч викликам, смуткові й радощам буття. Бабієві вдається цікаво змодельовати інтригу, бо саме конфлікт між вома сестрами виразно впливає на динаміку сюжету, призводячи до певних наслідків, що спонукають героя до тих чи інших учинків. Прикметно, що наративна стратегія «Двох сестер» визначається автором у виборі «я-оповідача», тобто, про все, що з ним трапилося, розповідає з певної часової перспективи сам герой.

Висновки. Активізація літературного процесу в Галичині у 20-х роках ХХ століття, пошуки активності стильових форм, означені В. Бобинським як вектор руху «від символізму – на нові шляхи» були пов'язані перш за все з осмисленням трагедії й величчя стрілецької Голгофи, відтак – із подоланням пасіонарного надлому, спричиненого поразкою змагань за українську державність. Тему цю підняли як у поезії, так і в прозі учорашні учасники визвольних змагань, тому їхня творчість виразно позначена «поетикою учасника».

Проаналізувавши художні тексти Ю. Шкрумеляка (спогад-нарис «Поїзд мерців»), новели М. Матіїва-Мельника (зб. «По той бік греблі»), новели О. Бабія (зб. «Шукаю людини: Нариси з часів війни» та «Гнів: Новели»), ми зауважили у стильовій діаграмі цих творів спільні риси: індивідуальні авторські спроби вибудування стильових стратегій «митусівцями» ще міцно закорінені у символізмі (що пояснюється

якраз пасіонарним надломом), хоча вже помітна й певна рецепція поетики експресіонізму. До найважливіших рис поетики символізму, реципіюваних цими творами, належать ліризованість, фрагментарність викладу, наявність центральних образів-символів. Відзначаємо і стильовий синкретизм, й водночас ознаки експресіоністичної естетики (до прикладу, в Ю. Шкрумеляка центральний метафоричний образ твору, що акумулював «енергетику» страждань і жертви, ставши водночас віссю композиції, – лейтмотивний образ, винесений як назва: «поїзд мерців»). У творчості цих митців у 30-ті роки спостерігається певна жанрова «еволюція»: проза тяжіє до фабульності, епічності. На зміну коротким ліризованим жанрам приходять жанр повісті (Ю. Шкрумеляк «Чета крилатих», О. Бабій «Перші стежі», «Дві сестри»).

Цікаву сторінку художнього осмислення трагізму й величчя подвигу УСС становлять повісті О. Бабія «Перші стежі» та «Дві сестри», що досі залишалися поза увагою дослідників. Крізь призму долі кожного персонажа автор намагався дати якнайповнішу картину тієї доби, доби великої звитяги й трагічної поразки. Базовим для сюжетотворення у повістях О. Бабія, як ми вже наголошували, є мотив «трикутника» закоханих, моделювання приватного часопростору наратора відбувається на тлі суспільно-історичних подій і має лінійний, хронологічний порядок, характеризується включенням детективно-пригодницьких елементів. Тому добре виписана сюжетна лінія персонажа з авантюрно-пригодницьким відтінком, з типово новелістичною несподіванкою у фіналі все ж не стає для автора самоціллю: автор дає портрет часу, тому твір важливий і як свідчення очевидця. У структурі твору акцентуються й метафізичні категорії – необхідність і випадок, пов'язані з категоріями Хаосу й Порядку. Часопростір хаосу («чорторию») знаходить проекцію в суб'єктивно-переживальному часопросторі героя: у тифозному маренні Україна постає перед старшиною «царством смерті». Конфлікт доби увиразнюється й включенням вертикалі героїчного минулого – згадки про давню Русь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шумило Н. Під знаком національної самобутності: українська художня проза і літературна критика кінця ХІХ – поч. ХХ ст. : монографія. Київ, 2003. 354 с.
2. Шкрумеляк Ю. Поїзд мерців: картини жертв і трудів. Львів, 1922. 96 с.
3. Ільницький М. Сторінки стрілецької епопеї. *Микола Матіїв-Мельник. Твори*. Львів, 1995. С. 3–17.
4. Матіїв-Мельник М. Твори. Львів, 1995. 641 с.
5. Бабій О. Дві сестри: повість. *Скрипторій історичної прози. Літопис Червоної калини. Історико-літературний часопис*. Львів, 1996. Т. II, 7–9 (61–63). С. 184–294.

6. Бабій О. Гнів: Новели. Львів, 1922. 160 с.
7. Бабій О. Шукаю людини: нариси з часів війни. Львів, 1921. 38 с.
8. Бобинський В. Від символізму – на нові шляхи. *Українська літературознавча думка в Галичині за 150 років : хрестоматія* / за ред. Л. Т. Сеника. Львів, 2002. Т. 2. С. 49–51.
9. Гординський С. На переломі епох. Літературознавчі статті, огляди, есеї, рецензії, спогади. Львів, 2004. 504 с.
10. Мафтин Н. Західноукраїнська проза міжвоєнного десятиліття XX ст.: ідейно-тематичний спектр. *Українознавчі студії. Науково-теоретичний журнал Інституту українознавства при Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника*, 2005–2006. № 6–7. С. 230–244.
11. Мафтин Н. Західноукраїнська та еміграційна проза 20–30-х років XX століття: парадигма реконквісти: монографія. Івано-Франківськ, 2008. 356 с.
12. Мафтин Н. У пошуках «Grand» стилю: західноукраїнська та еміграційна проза міжвоєнного двадцятиліття : монографія. Івано-Франківськ, 2011. 335 с.
13. Рудницький М. Між ідеєю і формою. *Українська літературознавча думка в Галичині за 150 років : хрестоматія* / за ред. Л. Т. Сеника. Львів, 2002. Т. 2. С. 127–134.
14. Салига Т. Воздвиження храму. Львів, 2008. 504 с.
15. Салига Т. Імператив: літературознавчі статті, критика, публіцистика. Львів, 1997. 352 с.
16. Салига Т. Вокатив (Літературно-публіцистичні статті). Львів, 2002. 244 с.
17. Хороб М. Юра Шкрумеляк: один із чети крилатих. *Сівач духовності : збірник спогадів, статей і матеріалів, присвячений проф. Володимирові Полеку*. Івано-Франківськ, 2003. С. 197–210.
18. Хороб М. «Карпатська ніч» Мирослава Ірчана: екзистенційні ідеї в контексті художніх пошуків української прози 20-х років. *Література. Літературознавство. Життя : збірник наукових праць й матеріалів на пошану доктора філолог. наук, професора М. В. Теплінського*. Івано-Франківськ, 1999. С. 253–263.
19. Тудор С. В обороні тенденційності. *Українська літературознавча думка в Галичині за 150 років : хрестоматія* / за ред. Л. Т. Сеника. Львів, 2002. Т. 2. С. 186–189.

УДК 82-94

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.1.34>

ВАРІАТИВНІСТЬ ТА ІНВАРІАТИВНІСТЬ ХУДОЖНІХ ЗАСОБІВ В. МАЛИКА У ФОРМУВАННІ ОБРАЗУ ВОРОГА В РОМАНІ «ГОРИТЬ СВИЧА»

VARIABILITY AND INVARIANCE OF V. MALIKS ARTISTIC MEANS IN FORMING THE IMAGE OF THE ENEMY IN THE NOVEL “THE CANDLE IS BURNING”

Нечаюк Л.Г.,
orcid.org/0000-0002-7598-5612
 кандидат філологічних наук, доцент,
 доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
 Київського кооперативного інституту бізнесу і права

У статті на матеріалі прозового твору українського письменника Володимира Малика досліджено формування образу ворога за допомогою художніх засобів, методом варіативності та інваріантності. Спочатку визначимо визначення цих принципів. Варіативність – допомагає письменнику мислити творчо. Цей принцип вчить творчому мисленню, вмінню знаходити нові, раніше не вивчені шляхи вирішення завдань. Він передбачає наявність декількох виходів з будь-якої ситуації або завдання, і дає можливість мислити ширше. Автор може мати кілька різних рішень, що й буде з'ясовано в процесі художньо-тематичного аналізу твору і безпосередньо за допомогою художніх засобів творення образу злішого ворога Київської Русі – монголо – татарської навали. Інваріантність є відтворенням історичних процесів, які є незмінними у змінних інтерпретаціях письменника. У даному випадку визначення рівня інваріантності є структурною одиницею ступеня еквівалентності даних при проведенні письменницького дослідження у написанні художнього твору. Автор досліджує різні історичні гіпотези, які вже були раніше висунуті іншими творцями. Відповідно митець-дослідник вдається до художньо-порівняльного аналізу образів твору ворога і захисника міста Києва. Художня об'єктивність спонукає В. Малика провести своєрідну паралель між ханом Батием та воеводою Дмитром: вони – воїни, стоять на чолі свого війська, один із них протистояв ворогові до того, поки ще було в нього бодай кілька воїнів, а другий бився з ним, маючи за собою незліченну військову силу. Письменник показує

їх як своєрідних антиподів, життєві місії яких виключають будь-яку можливість порівняння. Автор володіє відвагою в художньому плані визначити причину втрат народу в минулому і, увіч явивши цю причину, дати своєрідний урок сучаснику в можливій оцінці ним подій давнини.

Ключові слова: варіативність, інваріантність, антипод, сучасний урок, історична гіпотеза, художня інтерпретація.

The article examines the formation of the image of the enemy using artistic means, using the method of variability and invariance, based on the prose work of the Ukrainian writer Volodymyr Malik. First, let's define the definition of these principles. Variability – helps the writer to think creatively. This principle teaches creative thinking, the ability to find new, previously unexplored ways of solving problems. It assumes the availability of several ways out of any situation or task, and gives an opportunity to think more broadly. The author can have several different solutions, which will be clarified in the process of artistic and thematic analysis of the work and directly with the help of artistic means of creating the image of the evil enemy of Kyivan Rus – the Mongol-Tatar invasion. Invariance is the reproduction of historical processes that are unchanged in the changing interpretations of the writer. In this case, the determination of the level of invariance is a structural unit of the degree of equivalence of data when conducting literary research in the writing of an artistic work. The author explores various historical hypotheses that have already been put forward by other creators. Accordingly, the artist-researcher resorts to an artistic and comparative analysis of the images of the work of the enemy and the defender of the city of Kyiv. Artistic objectivity prompts V. Malik to draw a kind of parallel between Khan Batyi and Voevoda Dmytro: they are warriors, they stand at the head of their army, one of them faced the enemy before he still had at least a few soldiers, and the other fought with him, having innumerable military power behind him. The writer shows them as a kind of antipodes, whose life missions exclude any possibility of comparison. The author has the courage in artistic terms to determine the reason for the loss of the people in the past and, having revealed this reason, to give a kind of lesson to his contemporaries in his possible assessment of the events of antiquity.

Key words: variability, invariance, antipode, modern lesson, historical hypothesis, artistic interpretation.

Постановка проблеми викликана потребою осмислення творчості Володимира Малика на таких рівнях, що відкривають можливості для висвітлення особливостей організації парадигмального характеру як традиційного сюжетно-образного матеріалу, так і рівня інтертексту, що досі не було предметом ґрунтовного системного аналізу літературознавців, а заявлено тільки у незначній кількості критичних та літературознавчих праць. Не зоставшись зовсім поза науковими інтересами літературознавців, романістика В. Малика, належачи до найбільш визначного аспекту творчості письменника, все-таки лишилася поза параметрами цілісного наукового дискурсу. Необхідність студії творчості митця, саме в означеному темою нашого дослідження ракурсі, зумовлена як потребою системного і всебічного аналізу всього епічного доробку письменника, так і подальшого вивчення жанрової повноти української романної епіки, нових проявів епічних форм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Твори Володимира Малика стали поруч із творами О. Гончара, П. Загребельного, Ю. Мушкетика. Перекладені англійською, російською, польською, словацькою та вірменською мовами. Його називали «український Вальтер Скотт», «козацький Дюма» [4, с. 3], видатний український письменник П. Загребельний вважав В. Малика прекрасним письменником, а людиною ще прекраснішою. Він відомий як автор поетичних збірок, есе та малої прози. Але найповніше цей митець розкрив свій талант на етапі творення значних епічних полотен – романів, у яких найбільш досконало реалізував свій художній пошук

та індивідуальність. Останні дослідження творчості письменника – Величка Д. Образ автора «Слово про Ігорів похід» у художній та науковій концепції Володимира Малика /дослідницька робота. Полтава, 2021. 25 с.[2] ; Малик В. Синя книга: щоденник (записки для себе). 1956–1998 / [упорядники: О. В., Н. О. Сиченко]. 2-ге вид., без змін. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2011. 308 с. [5].

Постановка завдання. У творі «Горить свіча» письменник не виходить за рамки тієї концепції в зображенні супротивної, ворожої сторони, це вкрай пряме, однозначне, позбавлене художніх нюансів відтворення ворога в одному плані, що не залишає жодних сумнівів та можливості рефлексій у читача. Таким є монгольський хан Мангу, його сотник Жокте, десятник Товрул тощо. Таке зображення ворога різко поляризує супротивні сторони та, що не менш важливо, забезпечує внутрішню динаміку в розвитку подій. Кількісна противага і хижість ворога належать до найперших і найвиразніших характеристик татаро-монголів у творі.

Виклад основного матеріалу. Імпліцитно рецепція читача вибудовує іще одну, не менш важливу характеристику: монолітність, єдність, згуртованість, одностайність у підтримці думки командувача військом або, на загал, людини, обтяженої владою.

Інший у портреті ворога – жорстка військова дисципліна, підважена, до того ж, законом колективної відповідальності: «над усіма тяжіє закон Чингісхана – якщо один з десятка кинувся вперед, за ним повинні йти у бій інші! А хто не пішов, тому тут же відрубують голову! Якщо десятника ворог візьме в полон, а підлеглі не визволять

його, тоді всіх їх теж очікує смерть! Якщо ж під час бою хтось один із десятка без наказу відступить або кинеться тікати, всьому десяткові ламають хребет! Страх перед жорстокою розправою змушує їх слідкувати один за одним і безвідмовно виконувати накази старших. Той же страх змушує їх лізти у вогонь і в пекло – і перемагати!» [6, с. 39–40]. Одним із важливих завершальних штрихів цього збірного портрета ворога виступає і матеріальний бік: «прагнення здобичі, бо під час походу живуть вони виключно тим, що захоплюють у переможених» [6, с. 40]. Водночас, у випадку, коли військова організація татаро-монголів звідує певну вразливість, – саме залізна дисципліна і принцип колективної відповідальності за спільну справу, дозволяє командувачам війська консервувати істину, приховуючи і від своїх воїнів, і від супротивників справжній стан речей: так сотник Жадігер знищує власних воїнів, які могли розповісти іншим про те, що сталося насправді з втечею сина київського воєводи, Добрині та полоненням десятника Товрула. Водночас, цей світ ворога – не лише світ жорстокості: це і світ, у якому знають і шанобливо ставляться до традицій: «Менгу високо підняв ногу, переступив через поріг, щоб не зачепити його і цим не накликати на господаря нещастя» [6, с. 175], і світ, у якому глибоке прочитання думки співрозмовника: «він здригнувся, бо помітив, як, замовкнувши, Бату пильно зазірав йому в очі. Бату розумний і проникливий! Не відбереш цього у нього! Кажуть, що він і справедливий. Може, й так. Недарма ж прозвали його Саїн-ханом, тобто справедливим ханом. Та чи буде він справедливим, якщо розгадає його думки?» [6, с. 176–177]. Це світ, у якому наявна глибока й щира братня любов: «з Орду жив він мирно, у братерській згоді, мав його не тільки за першого темника, а й за радника і навіть у своїх ханських ясаках та ярликах братове ім'я ставив попереду свого» [6, с. 189], і світ, де поважають свої закони: «не будемо порушувати яси Потрясателя Всесвіту. Пошлемо послів і нині – хай ніхто не скаже, що Саїн-хан учинив несправедливо!» [6, с. 191]. Свою людяність представники татаро-монгольського табору також виявляють згідно лише їм притаманного розуміння речей: «кожен, хто виступає проти нас, помиляється і гине або потрапляє в полон, і на нього накидають кангу, як оце на тебе. Так, я знову став полонеником... Ти уб'єш мене? Навіщо? Ти одного разу приніс мені щастя. Не виключено, що і вдруге принесеш. Я вірю в долю» [6, с. 178].

Крок за кроком письменник розкриває, в чому таїться войовнича сила татаро-монголів. Це – не

тільки спосіб життя, визначений на грані існування, але й тривалий, послідовний добір, сказати б, селекція кадрів, які згодом відповідатимуть за здійснення далекосяжних планів у підкоренні світу: «прошурхнула було чутка, що це сталося не без волі і згоди самого Чінгісхана, але зразу й погасла, бо за таку чутку рубали голови... Після смерті Джучі великим кааном Західного улуса мав стати його старший син Орду, але м'якотільний добродушний Орду добровільно уступив владу своєму молодшому братові Бату, що мав не тільки тверде ім'я, а й твердий, жорсткий характер. Кажуть, і в цій акції проявилася воля і далекоглядність їхнього великого діда, який давно вже запримітив у молодому внукові Бату щось своє, чінгісханівське – непохитну волю, жорстокість і військові здібності... Як би там не було, Бату став володарем Синьої орди, що посіла землі від Алтаю аж до Дніпра, землі майбутньої Золотої Орди» [6, с. 189].

Водночас, коли військова організація татаро-монголів звідує певну вразливість, – саме залізна дисципліна і принцип колективної відповідальності за спільну справу, дозволяє консервувати істину, приховуючи і від своїх воїнів, і від супротивників справжній стан речей: так сотник Жадігер знищує власних воїнів, які могли розповісти іншим про те, що сталося насправді з втечею сина київського воєводи, Добрині та полоненням десятника Товрула.

Психологічне портретування письменником хана Батия виявляє ту парадоксальність, що, наразі, визначає причину провалу дій усякого завойовника: усвідомлення ним самим здійснюваної тяжкої ратної праці як непотрібної для себе: «Ні, він не зміг би тут жити! Дехто радить йому завоювати Київ і подальші землі – і осісти на них з родами своїми. Та його немолода душа вже не сприймає чужини. Старіє він, видно, бо все частіше приходять до нього у спогадах і снах безмежні степи Синьої і Білої орди» [6, с. 231–232]. Для його життя, розуміє хан. Як і для життя кожної людини, потрібна Батьківщина, в якій тільки й можливі «високе Вічне Небо» [6, с. 232], «орли в піднебесі» [6, с. 232] та «мчать, як вихор, у безмежних просторах косяки коней – найкращих створінь на світі!» [6, с. 232].

Завойовництво, як показує автор т роману, для татаро-монгольського воїна виступає чимось на зразок тяжкої ратної повинності: здійснення військових заповітів предків, в межах яких чітко визначилася сфера діяльності наступних поколінь народу, не зоставивши місця для духовного життя. Тому це духовне життя дедалі більше від-

ступає на другий план в існуванні татаро-монгольського воїна, тим самим дедалі збіднюючи (в суті, зводячи до рефлекторних функцій) воїнську діяльність.

В. Малик послідовно, крок за кроком показуючи етапи взяття ворогом Києва, переконливо реалізує ту думку, що перемога дісталася ворогові лише завдяки значній невідповідності між силами захисників та силами ворога, що переважали зусилля оборонців міста в десятки разів. І коли хан Батий запитує воєводу Дмитра: «якщо ти змалку був воїном, як і я, то мав би розуміти, що Київ не міг вистояти супроти мене. Чому ж тоді чинив безнадійний опір? Чому не здав міста без бою?» [6, с. 297], то відповідь воєводи Дмитра виразно виявляє відмінність у ментальності представників цих двох народів: «у нас була надія, що вистоїмо, – відповів на це спокійно Дмитро. – А не вистоїмо, то краще смерть, ніж довічне ярмо! Ось чому ми билися, не жаліючи живота свого! До того ж падали не тільки наші вої, а й твої, хане, а земля наша велика – якщо кожне місто захищатиметься так, як Київ, то з ким ти залишишся, Батію?» [6, с. 297].

Водночас, лише хан Батий, цей воїн до мозку кісток, здатний, як показує письменник, оцінити вчинок воєводи Дмитра як воїна. Витинаючи до коліна весь Київ, хан Батий дарує життя воєводі – як відважному воїнові, найбільшим покаранням якому може стати не власна смерть (як воїн він до неї готовий), а тотальне винищення ворогом, загибель рідного краю: «мій шлях буде усіяний черепами переможених – я вже подбаю про це, Менгу! Будь спокійний, ми не залишимо в Києві нікого навіть на розплід! Але воєводі Дмитру я дарую життя заради хоробрості його! Я візьму його з собою в дальший похід, щоб він побачив загибель землі своєї, загибель усіх, хто не захоче підкоритися мені! Всіх їх чекає люта смерть!» [6, с. 297].

Письменник у романі розбудовує концепцію, згідно якої Київ прийняв на себе такий удар нападника, що знесилив ворога. Як воїн, хан Батий добре усвідомлює слушність тих застережень, що їх чує з уст своїх командувачів і про які йому проголошує воєвода Дмитро: з такими втратами військової сили, які сталися в Києві, подальша військова кампанія не могла тривати довго. Це підтвердила вже перша, наступна після Києва, облога міста Кременця: «день і ніч б'ють пороки – і марно. Від світанку і до темноти лізуть по зв'язаних драбинах на ніздрюваті стіни тумани Субедея, Гуюка та Бурундая, та досягти вершини не зумів жоден з них. Вже не сірими були ті стіни,

а стали червоними від крові – і все даремно. Батий лютував. Скільки батурів загинуло! А скільки поранили, скалічених! Так можна загубити все військо! З ким же йти далі?» [6, с. 319].

Що ж до характеристики хана Батія – письменник психологізує цей образ завдяки уведенню в зображення реакції Батія на ті або інші перипетії, пов'язані з війною. Ханові, як ми вже переконалися, не бракує мужності визнати у ворогові достойного суперника (навіть подарувавши йому свободу, як от воєводі Дмитру), не бракує йому і мужності визнати невідповідну меті вагу втрат, що звідує його військо, однак, як слушно зображує письменник, хан усвідомлює і те, що схилання перед ним зумовлене не пошаною до його військових заслуг, а самим лише страхом: «Моя слава завойовника йде попереду мого бойового коня! – промовив урочисто Саїн-хан, звертаючись до монгольських тайджі-царевичів та нойонів. – Бачите – ось що таке страх! Я провчив колодаженців – і тепер не тільки прості люди, а й самі князі прийшли до мене і готові служити мені» [6, с. 321]. В цих словах хана Батія простежується дивне зміщення понять: розуміння слави хан отожднює з відчуттям страху, але читач добре усвідомлює, що ці поняття – антитези, тож наявність одного з них виключає існування поряд іншого. Ментальність завойовника, наголошує В. Малик, уводячи в твір цю тезу хана Батія, призводить до цілої низки помилок, які, в сукупності, вносять деструкцію і в саму справу цього завойовника, і в її наслідки. Саме тому хан Батий не може збагнути логіки в подальшому ході війни: «Але потім наступило щось незрозуміле для Батія. Замість того щоб, подібно болохівцям, добровільно піддаватися, всі городяни по Случі, по Горині, Прип'яті та Стиру ні разу не відчинили перед ним воріт, гинули у вогні, але не здавалися. А Данилів та ось цей Кременець, скільки не тужиться Батий, узяти не може. І росте радість у Дмитровому серці: народ не здається, б'ється до останнього – за своє життя, за свободу!..» [6, с. 322–323]. Психологічне значення цього походу визначиться в тому, що він змусить хана Батія переглянути свої життєві позиції. Після походу він досить легко знайде примирення з тим, що доля розпорядилася так, що «великий курултай нащадків Чингізхана не захотів і слухати, щоб обрати його, Бату-хана, великим ханом монгольського улуса, що розметнувся на півсвіту. Натомість всі зійшлися на тому, щоб правителькою стала жона покійного хана Угедея Туракіна, мати Гуюка» [6, с. 367–368]. «Та хай править! Може, той краще, що він не залишився в далекому і вже нерідному, чужому для нього

Каракорумі, а повернувся сюди, на береги прекрасного Итилю, в свій улус, що розпростерся до Єнісею, від білих вершин Ала-Тоо до Вісли-дар'ї та голубої Туна-дар'ї. Він в душі задоволений, що доля розпорядилася саме так – залишила його правителем Жовтої та Синьої Орд, створених батьком Джучі та братом Орду на безмежних просторах Ібір-Сибіру» [6, с. 368], «тож краще бути справжнім єдино особнім правителем тут, ніж мати примарну владу в Каракорумі» [6, с. 368]. Лише його колишня велич і влада тепер стають втіхою хану Батисві, і втіха та, як переконається читач, є такою само примарною, як справжнє володіння ним підпорядкованими краями і народами.

Художнім здобутком роману є розповідь про військові прийоми ворога, котрі вражають русичів своєю вигадкою, небувалістю, незвичайністю, а також портрети татаро-монгольських сотників, командувачів, увага до яких зростає відповідно того, що більше наближається ворог до Києва. Феноменом художньої розповіді у романі «Горить свіча» є те, що в міру наближення до питомого життя народу, вони тим більш маргіналізуються цим життям, й це тим виразніше напружує протистояння між протиборцями татаро-монгольському війську. Однак головною константою татаро-монгольського війська є все-таки страх, який тісно пов'язаний з ґрунтованою на засадах військового чину жорстокістю: що вищий військовий ранг у командувача, то більш відомий він своєю жорстокістю. Водночас, це і світ, у якому знають і шанобливо ставляться до своїх традицій, у якому наявна глибока й щира братня любов, де поважають закон. Слід віддати належне письменникові в тому, що кожен із зображених типів представників ворожого війська наділений виразно індивідуальними рисами, своєрідною вдачею, хоч і сформованою за умов, несприятливих для розвитку в душі позитивних рис і якостей.

Висновки. Створений письменником художній портрет хана Батия – це портрет воїна, сповненого твердої волі, чіткого розуміння покладе-

ного на нього обов'язку, але і людини, перейнятої рефлексіями, в основі яких – тяжіння до рідного краю. В. Малик також являє справжню ціну і характер перемог, що їх здатний здобути ворог; так реалізується письменником імпліцитна теза: чи можна назвати перемогою те, що здобуто підступним шляхом, ошуканством, зрадою і запроданством? В. Малик переконливо реалізує думку, що перемога дісталася ворогові лише завдяки значній невідповідності між силами захисників та силами ворога, що переважали зусилля оборонців міста в десятки разів. Письменник у романі розбудовує концепцію, згідно якої Київ прийняв на себе такий удар нападника, що знесилив ворога. Як воїн, хан Батий добре усвідомлює слушність тих застережень, що їх чує з уст своїх командувачів і про які йому проголошує воевода Дмитро: з такими втратами військової сили, які сталися в Києві, подальша військова кампанія не могла тривати довго. Це підтвердила вже перша, наступна після Києва, облога міста Кременця. Висновки. Читач у творі «програмується» до слушних висновків, що не лише особливість і новизна зброї та військових прийомів, не лише військова дисципліна, але й характер, суть взаємин підлеглого і командувача визначають різочу відмінність між проти борцями. У татаро-монгольському війську головною константою є страх. Він пов'язаний із жорстокістю, яка ґрунтована на засадах військового чину: що вищим є військовий ранг у командувача татаро-монгольського війська, то більш відомий він своєю жорстокістю: «враз татари загелкотали, захвилювалися. До городища в'їхав на баских конях гурт нойонів. Попереду на білій кобилі сидів невисокий, прямий, щоб здаватися вищим, чоловік» <> «Добриня прикипів до нього поглядом. Мегу-хан! Двоюрідний брат і темник Батия! Недобра слава йшла про нього по Степу – жорстоким, невблаганним був він. Де скрутно – туди послав його Батий – і лилися там ріки крові, і відрізані голови переможених встилили землю» [6, с. 174].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білий О. Літературний герой у контексті історії. Київ: Наукова думка, 1980. 120 с.
2. Величка Д. Образ автора «Слово про Ігорів похід» у художній та науковій концепції Володимира Малика: дослідницька робота. Полтава, 2021. 25 с.
3. Голубець М. Велика історія України: у 2 т. Київ: Глобус, 1993. Т. 2. 400 с.
4. Козюра І., Козюра В. Володимир Малик: життя і творчість. Полтава: АСМІ, 2002. 132 с.
5. Малик В. Синя книга: щоденник (записки для себе). 1956–1998/ упорядники: О. В. Сиченко. Н. О. Сиченко. 2-ге вид., без змін. Полтава: ТОВ АСМІ, 2011. 308 с.
6. Малик В. Горить свіча. Київ : Український письменник, 1992. 431 с.
7. Малик В. Історія – пристрасть моя. Зоря Полтавщини, 1974. 21 листопада. С. 4.
8. Максименко Г. А. Наративні особливості історичних романів В. Малика: автореф. дис. ... канд. філол. наук.: спец. 10.01.01. Дніпропетровськ, 2010, 20 с.
9. Ротач П. «Горить свіча» – до дня народження Володимира Малика. Новини Полтавщини. 2005. 22 лютого. С. 1.

РОЗДІЛ 7 ЛІТЕРАТУРА СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

УДК 821.162.1–1.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.1.35>

ДО ПИТАННЯ ПРО ЛЮБОВНУ ЛІРИКУ ЗБІГНЄВА ГЕРБЕРТА TO THE QUESTION ON THE LOVE LYRIC OF ZBIGNEV HERBERT

Манько Р.М.,

orcid.org/0000-0003-1004-9441

*старший викладач кафедри зарубіжної літератури та полоністики
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

Статтю присвячено дослідженню любовної лірики польського поета двадцятого століття Збігнєва Герберта. У літературознавчій розвідці проблему кохання розглянуто у семантичному, філософському, теологічному, релігійно-навчому, психологічному і суспільному аспекті.

Основну увагу в своєму дослідженні автори приділяють проблемі прочитання ліричних творів Збігнєва Герберта у контексті Аристотелівської концепції шести видів любові: Ерос, Строге, Людус, Прагма, Манія Агапе.

Ознайомившись із працями польських дослідників та літературних критиків (Кароля Войтили, Антонія Семьяновського, Анджея Калішевського, тощо), автори зосередили свою увагу на проблемі рецепції кохання/любови у творчості Збігнєва Герберта.

Авторами виокремлено твори поета, у яких простежується тема кохання. Це вірші із збірок «Подвійне дихання» (1999) («Самотність», «Ніжність», «Астрономія», «Подвійне дихання», «Пісенька про нас», «Дивися море», «Ти навчила мене дивитися» та ін.), «Струна світла» (1956) («Дві краплі», «Ворожба», «Ніке яка вагається»), «Гермес, пес та зірка» (1957) («Епізод», «Шовк душі», «Рожеве вухо»), «Напис» (1969) («Уклала своє волосся»).

У процесі роботи розглянуто поетичний твір «Ти навчила мене дивитися» зі збірки «Подвійне дихання» (1999) у контексті рильківського мотиву внутрішності (середини) троянди («*Das Rosen-Innere*»), обтяженого любовною символікою. Доведено, що внутрішність троянди, розташована в центрі як часового спектру, так і загального композиційного зображення вірша, символізує процес пізнання, який змінює метафізичну суть речей. Для досягнення бажаного ефекту художньої трансформації. Ліричний твір «Шовк душі» Герберта представляє кохання-гру, яка набуває прагматичного характеру. На прикладі вірша «Дві краплі» з дебютної збірки «Струна світла» (1956), доведено величч перемагаючої над смертю сили кохання.

Автори доходять до висновків, що в любовних творах Збігнєва Герберта простежується своєрідність стану закоханої людини, що проявляється найяскравіше в мові, яка набирає особливого потаємного змісту і стає любовним дискурсом.

Ключові слова: кохання, прагнення, пристрасть, ерос, строге, любов-гра.

The article is devoted to the study of the love lyrics of the Polish poet of the twentieth century Zbigniew Herbert. In literary intelligence, the problem of love is considered in the semantic, philosophical, theological, religious, psychological and social aspects.

The main focus in their research is on the problem of reading the lyrical works of Zbigniew Herbert in the context of the Aristotelian concept of six kinds of love: Eros, Strong, Ludus, Pragma, Mania Agape.

After getting acquainted with the works of Polish researchers and literary critics (Karol Wojtyła, Antonij Semyanovsky, Andrzej Kalyshevski, etc.), the authors focused their attention on the problem of reception of love/love in the work of Zbigniew Herbert.

The authors identified works of the poet, in which the theme of love is presented. These are poems from the collections "Double Breath" (1999) ("Solitude", "Tenderness", "Astronomy", "Dual Breath", "Song about us", "Look at the sea", "You taught me to see" etc.), "Straw of light" (1956) ("Two drops", "Heroism", "None that hesitates"), "Hermes, the dog and the star" (1957) ("Episode", "The Seam of the Soul", "Rose Ear"), "Writing" (1969) ("She laid her hair").

In the process of work, the poetic work "You taught me to see" from the collection "Double breath" (1999) is considered in the context of the Rilkean motive of the inner (middle) of the rose ("*Das Rosen-Innere*"), loaded with love symbolism. It is proven that the interior of the rose, located in the center of both the time spectrum and the overall compositional image of the poem, symbolizes the process of cognition, which changes the metaphysical essence of things. to the desired effect of artistic transformation. Herbert's lyrical work "The Silk of the Soul" represents a love-game that acquires a pragmatic character. The example of the poem "Two Drops" from the debut collection "The String of Light" (1956), demonstrates the greatness of the force of love that triumphs over death.

The authors come to the conclusion that in the love works of Zbigniew Herbert is traced a peculiarity of the state of a person in love, manifested most vividly in language, which acquires a special secret meaning and becomes a love discourse.

Key words: love, aspiration, passion, erotic, strict, love-game.

Постановка проблеми. у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Ми часто роздумуємо: чим є кохання? Це явище, почуття чи емоція? А може це якась сила, сильна і непереборна, що змушує бути самовідданим, поринати у вир шаленого обривку часу, втопленого поміж народженням і смертю. Воно є творцем і народження, і смерті. Кохання є основною емоційною потребою людей, і люди шукають його, мріють про нього та почуваються щасливими, коли знаходять. Любов, творячи шедеври мистецтва, увічне миття. Вона ж є і мистецтвом, котрим володіє не кожен, у силу своїх морально-етичних, психологічних та інтелектуальних здібностей. У розрізі цього основним стає не об'єкт кохання, а предмет – здатність кохати. Важливого значення у процесі набуває мова, що набирає особливого потаємного змісту і стає любовним дискурсом, про що писав Ролан Барт [1, с. 18].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Творчість Збігнева Герберта є предметом досліджень багатьох найвідоміших польських літературних критиків та літературознавців.¹ В Україні його творчість ще маловивчена. У своєму дослідженні спираюся на найбільш цікаві розвідки, з огляду на обрану мною тему.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Дослідження істоти любові лягло в основу розвитку багатьох концепцій. Наприклад, Еріх Фромм, розвиваючи концепцію зрілого кохання, стверджує, що любов це «позиція, особливість характеру, що проявляється в стосунку до світу взагалі, а не лише до одного об'єкта кохання» [2, с. 55]. Утім філософ відходить від традиційного класифікатора Арістотеля

(Ерос, Строге, Людус, Прагма, Манія Агапе), виділяючи такі типи любові, як: А – братерська, тобто любов до людства, що характеризується не винятковістю; В – материнська, що є безумовною афірмацією пристосування до життя та потреб дитини. Материнська любов – найвищий вияв любові; С – еротична, що є прагненням поєднання із іншою людиною; Д – любов до самого себе; Е – любов до Бога [2, с. 43].

Польський теолог та філософ Кароль Войтила розуміє кохання як зустріч та єднання двох осіб. Він зазначає: «Кохання (...) це не лише бажання, більш того – стрічання і єднання осіб» [3, с. 88]. Філософ дотримується думки, що кохання будучи тим чинником, який єднає чоловіка та жінку, дозволяє їм реалізуватися задля спільної мети. На думку теолога, в основі кохання закладений міцний фундамент довір'я, гідність, віра в чесність партнера. Любов без взаємності приречена на загибель. Кароль Войтила зазначає, що кохання не можливе без відповідальності. «Чим більша відповідальність за особу, тим більше справжнього кохання» [3, с. 117] – стверджує теолог. Кохання є даром, отриманим людиною від Бога.

У своїй психологічній автоеволюційній концепції Морган Скотт Пек говорить про любов як «бажання до розширення власного Я у піклуванні про власний чи чужий духовний розвиток» [4, с. 67].

Соціолог Панос Бардіс кохання розглядає як спосіб задоволення людських потреб. Науковець виділяє три види потреб: фізичні, психологічні та суспільні. Перший – тип Орфея і Еврідіки – представляє кохання, в яке поринають обидві особи для заспокоєння власних потреб та потреб іншого у фізичному, психологічному та суспільному аспекті. Другий – тип Зевса – переоцінка власних фізичних потреб або потреб партнера і одночасна недооцінка потреб нефізичних. Третій вид – тип Пенелопи – цілком протилежний типу Зевса через надання переваги потребам нефізичним на фізичними [5, с. 218].

Концепція кохання відомого психолога Роберта Стенберга полягає на розвитку в його процесі інтимності, пристрасті, рішенні чи обов'язку. У часі тривалості зв'язку динаміка інтимності спочатку бурхлива, що згодом переходить у спокійну. Емоції зводяться до комунікативної функції із здатністю до наростання чи стихання. У процесі пристрасті набуває як позитивного так і негативного емоційного забарвлення. Сила пристрасті визначається відчуттям радості, піднесення, смутку, заздрості, неспокою, а разом з тим, бажанням поєднання із об'єктом кохання, фізич-

¹ Barańczak S.: Uciekinier z utopii (o poezji Herberta). Wrocław 1994. Brzozowski J.: Antyk Herberta, w: Poznanie Herberta 2, wybór i wstęp A. Franaszek. Kraków 1999. Brzozowski J.: „Pan Cogito” Zbigniewa Herberta. Warszawa 1991. Dedeciusz K.: Uprawa filozofii. Zbigniew Herbert w poszukiwaniu tożsamości, w: Poznanie Herberta, red. A. Franaszek. Kraków 1998. Drzewucki J.: Akropol i cebula (o Zbigniewie Herbercie). „Tikkun”. Warszawa, 2004, s. 29. Franaszek A.: Ciemne źródło (o twórczości Zbigniewa Herberta). Londyn 1998. Kaliszewski A.: Gry pana Cogito. Wyd. I. Kraków 1982. Kornhauser J.: Uśmiech Sfinksa (o poezji Herberta). „Wydawnictwo literackie” Kraków 2001. Kornhauser J.: Herbert z odległej prowincji. „Nowy wyraz” 1973 nr 1/2. Łukasiewicz J.: Z. Herbert. Wrocław, 1968. Łukasiewicz J.: Poezja Zbigniewa Herberta. Warszawa 1995. Libera A.: Traktat Zbigniewa Herberta. „Literatura” 1974 nr 19, s. 10. Mikołajczyk M.: W cieniu heksametru, Zielona Góra 2004, s. 104. Mociąg W.: O poezji Zbigniewa Herberta W. „Polska Akademia Nauk” oddział w Krakowie 1986. Przybyłski R.: Między cierpieniem a formą; [w tenże] To jest klasycyzm. Warszawa 1978, s. 146–149. Rafałska B.: Noblisci o Herbercie // Gazeta Lwowska. 1998. № 14 (177). 14 sierpnia. S. 4. Taranienko Z.: Rozmowy z pisarzami. Warszawa, 1986. S. 432. Trznadel J.: Hańba domowa. Rozmowy z pisarzami. Wydawnictwo „Test”, Lublin 1990.

ної близькості, чи теж сексуальної. Пристрасть часто ототожнюють із коханням, згасання пристрасті сприймається, як кінець кохання. Третій складник концепції Стенберга рішення чи обов'язок – бажання створити міцний зв'язок, що є добровільним рішенням, свідомою позицією обох партнерів [6, с. 12–15].

У філософському аспекті розуміння явища кохання та його дефініції розходяться, внаслідок акцентуації елементів, способів детермінації актів та зовнішніх та внутрішніх чинників. Визначення кохання залежить від розгляду його природи, значення та символічного змісту, а також його метафізичного, феноменологічного, антропологічного, етичного та культурного значення. Феномен любові обіймає невичерпність інтерпретаційних досліджень, у яких чим глибше вникаємо суть проблеми, тим більше зустрічаємо прихованості, розчарування у власному *fatum*, трепет перед красою та величчю *logos*.

Розгалуження любовних відтінків (від Еросу до Агапе) свідчить про пошуки адекватних, часом сублімованих пояснень її сенсу та значення.

Формування мети статті: виявлення, дослідження, систематизація та інтерпретація любовних аспектів лірики Збігнева Герберта. Завдання нашої роботи: дослідити та систематизувати філософсько-поетичні пошуки Герберта у сфері любовної лірики; простежити передумови появи видів кохання в поезії автора; з'ясувати та пояснити особливості ліричного героя у контексті досліджуваних творів; виявити, у чому полягає новаторство Герберта у сфері любовної поезики; проінтерпретувати вибрані поезії автора, з'ясувати й описати особливості поетичної мови у творах Збігнева Герберта.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Відомий сучасний філософ Антоні Семіановскі у своїй праці, присвяченій аналізу кохання «Зрозуміти кохання: феноменологія і метафізика любові» зазначає: «У любові людина знаходить особисте щастя. Кохаючи, разом з коханою людиною віднаходить власне місце в житті. Любов дає людині притулок і безпеку, віддаючи себе коханій людині, стається більш собою і у собі» [7, с. 5]. Тобто, любов – заангажована розумова та емоційна відповідь на прийняті вартості, любити – це надавати зміст власному існуванню. Розглядаючи людське існування у контексті даної гіпотези, мимохідь доходимо до висновку про приреченість на любов, яка може набути різних облич, чи теж кольорів.

Виходячи з різноманітності попередніх ідей, а також широти самого поняття, можна стверджувати, що поезії Збігнева Герберта притаманна любов до народу, любов до рідного міста, любов матері до сина, сина до матері та любов до коханої, а також особлива любов до предмета, про який він пише. Утім постає питання: чи поняття любов і поняття кохання є тотожними. Однозначно ні, бо хоча й використовуються як синоніми, мають різні значення та семантику. Якщо любов обіймає почуття глибокої сердечної прив'язаності до кого-, чого-небудь [8, с. 464], то кохання – почуття глибокої сердечної прихильності до особи іншої статі [8, с. 313].

У творчому доробку Збігнева Герберта віршів про кохання небагато. Це твори із збірок «Подвійне дихання» (1999) («Самотність», «Ніжність», «Астрономія», «Подвійне дихання», «Пісенька про нас», «Дивися море», «Ти навчила мене дивитися» та ін.), «Струна світла» (1956) («Дві краплі», «Ворожба», «Ніке яка вагається»), «Гермес, пес та зірка» (1957) («Епізод», «Шовк душі», «Рожеве вухо»), «Напис» (1969) («Уклала своє волосся»). Немає потреби проводити детальний аналіз кожного з них; варто звернути увагу на твори, які найкраще охоплюють проблему.

Розглянемо поетичний твір «Ти навчила мене дивитися» зі збірки «Подвійне дихання» (1999). Дочасна сліпота ліричного суб'єкта на речі змінюється з появою об'єкта кохання. У взаємодії один на одного народжується істина, так звана міра буття себе і коханої особи. Цей своєрідний вияв егоїзму є нівелюванням меж з альтруїзмом. Істина, акт пізнання криє бажання, ерос, пристрасть. Вагомим елементом цього є **ordo amoris** (порядок любові), присутній в етосі кожної людини, і приналежний до системи її перфекційних цінностей. *Ordo amoris* є ядром етосу і має істотний вплив на управління діями одиниці. Його можна вважати основним чинником існування людини, яка вдається до вибору із орбіти *ordo amoris*. Об'єкт протилежної статі може приваблювати особу, або ж відштовхувати. Так, на думку Макса Шелера, проявляється *ordo amoris*. Науковець висуває думку, що кохання як емпіричне відчуття має здатність творити реальність ірраціональну не лише в сфері буття, а й у сфері собі подібних. Складовими ірреальності є погляди, думки, символи, реалії.

Кохання у представленому творі є синтезом **ероса і манії**. Особливого змісту надає мотив середини, центру. Відчувається перебування молодого автора під впливом творчості Рільке, котрого він вважав одним із батьків сучасної поезії. Герберт застосовує рільківський мотив

внутрішності (середини) троянди («*Das Rosen-Innere*»), з метою досягнення ефекту художньої трансформації. Як і Рільке, він надає поетичному еквіваленту феномену троянди, дещо обтяженого традиційною символікою, змісту еротичного втаємничення. Це є ідеальним синтезом внутрішнього і зовнішнього світосприйняття ліричного суб'єкта, внаслідок чого, на перший план висувається проблема часу і гіперболізованого простору, що вступає у категоріальну опозицію **до і після**. Внутрішньо насичений і багатий реальний світ ліричного суб'єкта підкреслено лексемами-символами «калейдоскоп» і «живописці». Простір **до**, набуває «банальних кольорів» і стає «*тиньком реальності*», що знаходиться у центрі як часового спектру, так і загалом композиційного малюнка вірша бачимо **внутрішність троянди**, що уособлює акт пізнання. Змінюється метафізична суть речей. В основу даного пізнання закладено думку: «*Nie myślałem że w piersi człowieka mieszka serce*» (Не думав, що в грудях людини проживає серце) [9, с. 10]. Таке своєрідне уособлення надає автономного характеру серцю в тілі людини, і веде до розмежування фізичного і духовного її стану, навіює відчуття зародження любові. Любов стає не лише актом пізнання, а його духовним наповненням, про що сказано в останньому рядку терцета першої частини: «*Nie mogłem wyobrazić sobie wnętrza róży wnętrza obłoku*» (Не міг уявити собі троянду в середині, хмару в середині). Автор демонструє перехід до тілесного через духовне. Цей процес підпорядковується автономії любові. Поняття **внутрішність троянди** Герберт підсилює поняттям **внутрішність хмари**. Пізнання **внутрішності** є шляхом до відкриття нового, досі не звіданого мінливого простору: «*prowadzisz lekko w trzeci wymiar jak jasny płomień który drąży*» (провадиш із легкістю у третій вимір як ясне полум'я що тремтить). Варто зазначити, що метафори **внутрішність хмари** та **внутрішність троянди** з'являються також в останньому терцеті другої частини, але автор змінює їхню послідовність, виводячи на перший план **внутрішність хмари**. Поет ще раз наголошує на домінантності духовного над тілесним. З точки зору Герберта, процес пізнання є лише перехідним етапом у житті. Набутий досвід дозволяє по-іншому бачити і сприймати світ. Сучасна американська письменниця Елін Хільдербранд зауважує: «У коханні відкрито мені нову браму в світ цінностей. Вхожу тією брамою в неї і реаую на нове світло» [10, с. 176].

Вид **строге** проявляється у поетичному творі «Дві краплі» з дебютної збірки «Струна світла»

(1956). За словами самого поета, вірш був одним з найперших, написаних у бомбардованому Львові [11, с. 41]. Анджей Калішевський вважає основною темою твору смерть. У монографічному дискурсі «Ігри Пана Коґіто» він зазначає: «Дві краплі» – вірш про смерть. Трагічним є те, що вона забирає людей, які мають відчуття особистого щастя» [11, с. 48]. На цю думку наводять останні рядки твору: «*do końca byli podobni jak dwie krople zatrzymane na końcu twarzy*» (до кінця були схожі як дві краплі що затримались на красчкуну обличчя)², де відчутно потужне звучання мотиву смерті і невимовної туги за втраченою закоханих. Автор, здається, зумисне парафразує відоме польське прислів'я «*Podobne, jak dwie krople wody*» (Схожі, як дві краплі води), щоб налаштувати на сприйняття тексту. Герберт вводить читача у вир кохання, щоб показати його протистояння злій реальності. Молоде подружжя ніжно обнімається, на фоні міста, яке божеволіє від крику його мешканців, що шукають порятунку у підвалах будинків, не звертаючи увагу на все, що відбувається довкола. Опис реальності вкладено автором у три рядки: «*Lasy płonęły*» (палали ліси), «*ludzie biegali do schronów*» (люди бігли до сховищ), «*Gdy było bardzo źle*» (коли було дуже погано). Ця потужна лексика, спрямована на створення ореолу зловісності. Герберт зміщує акценти, опоетизовуючи силу кохання та надаючи їй сакрального значення: «*Lasy płonęły – /a oni/ na szyjach splatali ręce/ jak bukiety róż*». Чи не звучить аналогічно до слів, сказаних Розою Венедою: «Не жалій троянди, коли горять ліси» з драми Юліуша Словацького «Лілля Венеда». Герберт, показує своє справжнє ставлення до закоханих, жаліючи троянди, тому що ліси горять. Реальний простір використовується автором як тло для дій закоханих, котрі «*na szyjach splatali ręce*» (на шиях сплітали руки), «*okryci jednym kocem szeptali słowa bezwstydnę*» (одним накрившись коцом шепотіли слова безсоромні). Поет використовує мотив дзеркала, тобто дзеркальної поверхні, яка зберігає образ коханої людини для передачі трагічності їх смерті та перемоги кохання над нею: *Skakali w oczy naprzeciw/i zamykali je mocno/tak mocno że nie poczuli ognia/który dochodził do rżęs*. Це звучить як перегук із рядками «*wiesz że jeśli miłość to tak jak wieczność bez przed i po*» [112, с. 311] з вірша «Jeśli miłość» Яна Твардовського, де, як і у Герберта, звучить ідея вічного кохання. Остання строфа починається рядками: «*do końca byli mężni / do końca*

² Тут і далі цитата за виданням: Герберт З. Поезії [Текст] / Пер. укр. мовою В. В. Дмитрука. – Львів: Каменяр, 2007. С. 54–55 : іл. – Польськ., укр. мовами.

byli wierni». Герберт зосереджується на прикметнику «мужні». У чому проявляється мужність молодих людей? У збереження найбільшої цінності людства – кохання, яке є даром Бога, у руйнівному світі, де панує зло, страх і хаос. Мужність закоханих – у перемозі над глобальним катаклізмом війни, який є ворогом людства.

Забарвлений у відтінок **людусу** з колористики кохання ліричний твір «Шовк душі». Він цікавий не лише смисловим, а й емоційним наповненням. Автор представляє діалог, побудований лише на фізичній близькості: *«тільки сліпий смак/і німий дотик/бігали поміж нами/коли заглиблені в себе/лежали ми поруч»*. Ліричний герой прагне зрозуміти глибини душі жінки, щоб пізнати *«що там носить»*. Пізнання внутрішнього макрокосмосу приносить ліричному суб'єкту глибоке розчарування. Замість духовно багатого світу жінки

він бачить холодний матеріальний розрахунок. У «Шовку душі» автор демонструє жіночу гру в користоловство, в основі якої фізична задоволеність. Це своєрідний приклад кохання-гри, яке переростає в **прагму**.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Розгляд любовної лірики Збігнева Герберта – це у кожному випадку ледь намічений шлях власних пошуків. У вибраних творах автора простежується своєрідність стану закоханої людини, що проявляється найяскравіше в мові, яка набирає особливого потаємного змісту і стає любовним дискурсом.

Варто зазначити, що тема дослідження не повністю вивчена і може послужити для подальшого і є літературознавчого вивчення, а результати здійсненого аналізу можуть бути використані у процесі проведення подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Barthes R. Fragmenty dyskursu miłosnego. Warszawa : Wydawnictwo KR, 1999. 46 s.
2. Fromm E. O sztuce miłości. Poznań : Dom Wydawniczy REBIS, 2004. 131 s.
3. Wojtyła K. Miłość i odpowiedzialność. Lublin : Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1986. 255 s.
4. Peck M.S. Droga mniej uczeęszczana. Nowa psychologia miłości, tradycyjnych wartości i rozwoju duchowego. Warszawa : Wydawnictwo MEDIUM, 1998. 231 s.
5. Rostowski J. Zarys psychologii małżeństwa. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1987. 408 s.
6. Wojaczke B. Psychologia miłości. Intymność. Namiętność. Zaangażowanie. Gdańsk : GWP , 2003. 258 s.
7. Siemianowski A. Ks. Zrozumieć miłość: fenomenologia i metafizyka miłości. Bydgoszcz : Labirynt, 1998. 300 s.
8. Словник української мови, тт. 1–11. Київ: «Наукова думка», 1970–1980. Т. 4. 564 с.
9. O miłości. Antologia / pod red. M. Grabowskiego. Toruń : UMK, 1998. 178 s.
10. Herbert Z. Podwójny oddech: prawdziwa historia nieskończonej miłości. Gdynia : Wydawn. Małgorzata Marchlewska, 1999. 107 s.
11. Kaliszewski A. Gry Pana Cogito. Kraków : Wydawn. Literackie, 1982. 242 s.
12. Twardowski J. Wiersze. Białystok : Wydawnictwo Łuk, 1993. 390 s.

РОЗДІЛ 8 ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

UDC 82.091–821.111(73)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.1.36>

VISUALIZING TRAUMA: THE HOLOCAUST REPRESENTATION THROUGH THE PRISM OF EXPERIMENTAL PROSE

ВІЗУАЛІЗУЮЧИ ТРАВМУ: РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ГОЛОКОСТУ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНОЇ ПРОЗИ

Bezhan O.A.,

*orcid.org/0000-0001-5165-5355**Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Literature
Odessa I.I. Mechnikov National University*

This article is devoted to the study and research of such a phenomenon as trauma and its representation by means of experimental prose, such as comics and graphic novels. The Holocaust events, which shocked the world, became the greatest trauma of the post-war period the concept of “trauma” is used to describe the psychological consequences of the violence suffered by the victims of the Catastrophe. From the second half of the 20th century until today learning of the Holocaust history and its consequences is mostly done through the written word and literature: stories about suffering, testimonies of eyewitnesses and saviors present those tragic events in both fiction and non-fiction forms. Experimental prose is understood as a set of genre and style modifications of innovative works and is considered by literary critics as a category. One of the main features that characterizes the transformation of the modern cultural paradigm is the deepening of the visual, figurative component. Today, visibility has become the leading channel of reality perception. That is why graphic literature has become so popular among the younger generation in the second half of the 20th century and does not interfere with it to this day. In the 80s, the era of “educational comics” begins, graphic prose began to be used to convey the most complex topics, such as the war in Vietnam, problems of racism and anti-Semitism, and the tragedy of the Holocaust. Modern graphic novels have specific stylistic features, among which there are those that are considered “european” or “american”. The first “underground comics”, that first broke the taboo on comics about the Holocaust, were “MAUS”, by the American writer and artist Art Spiegelman. After it begins a boom in graphic prose publishing. so graphic adaptation of the most famous and important document of the last century “The Diary of Anne Frank” appears and many others.

Key words: experimental prose, Holocaust, visibility, trauma, graphic literature.

Дана стаття присвячена вивченню та дослідженню такого феномену як травма та її репрезентація засобами експериментальної прози, як от комікс чи графічні романи. Події Голокосту, які шокували світ, стали найбільшою травмою післявоєнного періоду. Поняття «травма» використовується для опису психологічних наслідків насильства, якого зазнали жертви Катастрофи. З другої половини ХХ століття і до сьогодні вивчення історії Голокосту та його наслідків відбувається здебільшого через письмове слово та літературу: розповіді про страждання, свідчення очевидців і рятувальників подають ті трагічні події як у художній, так і в науково-дослідній формі. Нині експериментальна проза розуміється як сукупність жанрово-стильових модифікацій новаторських творів і розглядається літературознавцями як категорія. Однією з основних рис, що характеризує трансформацію сучасної культурної парадигми, є поглиблення візуальної, образної складової. Сьогодні візуальність стала провідним каналом сприйняття дійсності. Саме тому графічна література стала такою популярною серед підростаючого покоління у другій половині ХХ століття, це триває і донині. У 80-х починається ера «навчальних коміксів», графічна проза починає використовуватися для передачі найскладніших тем, таких як війна у В'єтнамі, проблеми расизму та антисемітизму, трагедія Голокосту. Сучасні графічні романи мають певні стилістичні особливості, серед яких є такі, що вважаються «європейськими» чи «американськими». Першими «підпільними коміксами», які вперше порушили табу на комікси про Голокост, стали «MAUS» американського письменника та художника Арта Шпігельмана. Після цього починається бум видання графічної прози. так з'являється графічна адаптація найвідомішого і важливого документа минулого століття «Щоденника Анни Франк» та багато інших.

Ключові слова: експериментальна проза, Голокост, візуальність, травма, графічна література.

Formulation the Research Problem. The impact that the Second World War had on the life experience of different generations seems to be more and more significant with the passage of time. Neither historical science nor psychology find in their arsenal suffi-

cient theoretical and practical studies to investigate on how many generations such an experience will spread and how traumatic it will be for future generations. Undoubtedly, the Holocaust events, which shocked the world, became the greatest trauma of the post-war

period. The traumatic Holocaust events acquired their current significance only in the late 1970s, primarily in connection with the Eichmann trial in Jerusalem, and the trial of the Auschwitz criminals in Frankfurt. The American four-episode TV movie "Holocaust", which first appeared on screens in 1978 and gave this topic a controversial color, also had considerable resonance (on the screen you can see a photo of the book Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil (1963), written by the philosopher and political thinker Hannah Arendt about the mentioned trial and you can see also the mentioned films).

Recent researches and publications analysis. The specified topic has been covered in scientific literature, its aspects are raised in works which are devoted to the study of trauma phenomenon: "Unclaimed Experience : Trauma, Narrative and History" by C. Caruth, "Sociodrama and Collective Trauma and History" by Kellermann P.F.; devoted to the theory of graphic novel and comics-culture: "The Graphic Novel: An Introduction" by Baetens J. Frey F., "Understanding Comics: The Invisible Art" by S. McCloud.

Setting objectives: to study and research such a phenomenon as trauma and its representation by means of experimental prose, such as comics and graphic novels, to find out the historical and socio-cultural context, the reasons that contributed to the emergence of this phenomenon, to indicate the main figures who contributed to the formation of its theoretical and practical component.

Presentation of main material. From the second half of the 20th century until today learning of the Holocaust history and its consequences is mostly done through the written word and literature: stories about suffering, testimonies of eyewitnesses and saviors present those tragic events in both fiction and non-fiction forms. In this case, the concept of "trauma" is used to describe the psychological consequences of the violence suffered by the victims of the Catastrophe. According to many philosophers and historians points of view, the greatest tragedy for the Jews and humanity in general is the psychological legacy that the survivors brought with them. Thus, the researcher P.F. Kellermann states: "I am particularly interested in how "collective trauma" affects everyone at a very deep level. It even passes from generation to generation and becomes part of cultural identity" [5]. In the course of long-term research, he discovered an interesting fact: descendants of Holocaust victims very often experience in their dreams and fantasies the horrors of the Second World War, which their forefathers experienced. Metaphorically, he explained it as follows: "Trauma

is like a shadow that is present in the souls of people, and this shadow falls into the souls of their loved ones" [5]. Thus, researching the phenomenon of trauma in literature, the researcher Cathy Caruth in her book "Unclaimed Experience: Trauma, Narrative and History" (1996) came to the conclusion that "the word "trauma" etymologically comes from the Greek "wound", and its primary meaning was "a wound that struck the body" [4, p. 3]. Later, this concept became widely used in psychiatry, which used it to understand the "wound that struck the mind" [4, p. 3]. Philip Codd draws attention to the fact that the theoretical substantiation (обґрунтування) of the "trauma" phenomenon of modern era, took place within the framework of several psychological schools and methods. The researcher considers J. Derrida's "deconstructive" theory and Z. Freud's psychoanalysis theory as the basis for understanding the ideas of the "traumatic phenomenon". The first makes it possible to find hidden meanings of the concept; the second emphasizes on overcoming the trauma. Z. Freud says that "talk therapy", is a method that helps a person to verbalize thoughts, fantasies and dreams through free associations. All these theoretical approaches that were mentioned above will be applied in one way or another to the study of traumatic text, and Holocaust literature is definitely the traumatic writing.

After the Nazis' atrocities were revealed to the world and condemned, a large number of books appeared, primarily non-fictional, documentary, since most of the victims were alive and could testify, films and TV series were filmed. One of the main features that characterizes the transformation of the modern cultural paradigm is the deepening of the visual, figurative component. Thus, according to the famous American writer and critic, Susan Sontag, a defining feature of society's modernity is its "production and consumption of images" [8, p. 153]. Today, visuality has become the leading channel of reality perception. A large number of scientific researches show that a person perceives information better through images. That is why graphic literature has become so popular among the younger generation in the second half of the 20th century and does not interfere with it to this day. This period in literary studies, was noted with various experiments, such as genre and form. The beginning of the 21st century was also marked by an interest to experimentation in literary studies.

Nowadays, experimental prose is understood as a set of genre and style modifications of innovative works and is considered by literary critics as a category, because it has such features as: hypotheses regarding the genre-stylistic range, plot construction

processes, etc. It should be noted that each stage of the literature development affected the linguopoetic features of experimental prose, such as: the specifics of the appropriate stylistic, compositional means and techniques for artistic modeling of reality, in view of which literary critics identified them as experimental texts. The experimental forms presence in modern prose testifies a departure from the canonical genre's theory. Reading experimental prose is made too difficult by their non-standard presentation of information, the use of visual means of conveying the meaning of the text (such as applications, experiments with typography, etc.), the possibility of different interpretations of certain fragments or the entire text, the lack of a clear and coherent plot, the combination of incompatible elements, as a result of which it is practically impossible to talk about the integrity of its structure.

The hybridization of genres in literature gained considerable popularity in the last decade of the 21st century. New synthetic genres in literature attract the attention of modern recipients because traditional narrative forms are supplemented with illustrative material, which is extremely interesting and promotes the development of visual memory. Postmodern civilization increasingly prefers the visual form in literature, the most popular example of it is graphic prose. Along such manifestations of visual art as cinema, photography, television, advertising, Internet, appear comics as a manifestation of popular and mass culture, therefore, there is a widespread opinion that comics are a purely American phenomenon born in a consumer society. But long-term studies attribute the comic, or graphic story, to the most ancient form of visual art, which has its roots with rock paintings and life icons. Most literary critics call the graphic novel a medium, Jan Baetens and Hugo Frey in their article characterize this genre as follows: "In proposing a definition of the graphic novel as a medium, we argue that it is part of other more comprehensive cultural fields and practices (graphic literature, visual storytelling)". [2, p. 34]. Other scholars make an attempt to contrast the graphic novel with cartoons and comics and argue that it can also follow all the formal and narrative characteristics of a traditional comic book. I would like to mention several stages of comic's development and its transition to the rank of graphic prose.

1. The origin of this visual form can also be seen in English political caricatures of the late 18th and early 19th centuries. And the forefather is considered to be Richard Outcalt, the creator of the world's first comic "Yellow Kid", which was published in 1895 in the American magazine "New York Journal".

2. A significant new stage in the development of comics culture was the appearance of graphic stories about animals by Walt Disney,

3. In the 50s, active persecution of comics began in the USA, which, according to psychologists, became the cause of the degradation of the younger generation.

4. In 1967, an event took place in Paris that legalized comics as art on an international scale. The exhibition "Comics and Narrative Art" was held in the Louvre, which provoked discussion and the promotion of new art.

5. In the 80s, the era of "educational comics" begins, graphic prose began to be used to convey the most complex topics, such as the war in Vietnam, problems of racism and anti-Semitism, and the tragedy of the Holocaust.

Modern graphic novels have specific stylistic features, among which there are those that are considered "european" or "american". In the process of researching a graphic novel, it is necessary to pay special attention to onomatopoeia, graphons, the specifics of characters' pronunciation, play of words, reproduction of allusions, allegories, hints, and "text in pictures". The uniqueness of this genre attracts the attention of the modern recipient, who has a particularly developed clip thinking.

The first "underground comics", which became a kind of the youth counterculture expression of the 80s and first broke the taboo on comics about the Holocaust, were "MAUS", by the American writer and artist Art Spiegelman. Three parts were released in different years: in 1986 – "Maus: A Survivor's Tale", in 1991 "Maus: And Here My Troubles Began", for which the author received the Pulitzer Prize in 1992. And in 2011, was published Spiegelman's monographic work "MetaMaus", in which the writer reveals the cultural basis of the comics' creation and what inspired him to create the graphic novel in a whole.

Maus is a good example of modern experimental, postmodernistic prose, the common title of which contains a multi-level associative series to all three parts of the novel. Firstable, "maus" sounds the same to the English word "mouse", although it is written differently as you can see – "MAUS", this pronunciation is characteristic of this word, but in Yiddish, since the mice in the book are the Jews themselves. In the first book, *Maus: A Survivor's Tale*, subtitled *My Father Bleeds History*, Spiegelman tells the life story of his father, *Vladek Spiegelman*, a Polish Jew who survived the Holocaust. The chronotope of the novel has a dual narrative structure: *Vladek's* life in Poland before and during the Second World War

and his life after the war in Rygo Park, in New York. Vladek not only tells Art how he passed through the ghetto, in addition to the “death march” in Dachau, “Maus” is a deeply personal story, the author’s own attempt to understand his relationship with his family, relationship between father and son. The reader feels the great gap that exists between two generations of Jews. One of them, Vladek and his second wife Mala, who survived the tragedy, and the other, Art’s generation, is only trying to join this trauma and grasp it. Stanislav Kolar calls this phenomenon “trauma transmission” [6], from one generation to another. The autobiographical hero, Art, asks himself a question to which he still has no answer: “I couldn’t even figure out my relationship with my father, how am I supposed to figure out Auschwitz?” With the Holocaust?” [9, p. 15].

The Holocaust history is treated by Art indirectly, through the interview of his father, which he records on a recorder. At the beginning of the story, we see Vladek as a young man, the owner of a textile factory in Częstochowa, with his beloved Anya, and they have a first-born child. But the couple’s life changes with the arrival of Nazis. Vladek’s story is a true testimony about the Holocaust events in Poland. Spiegelman began to interview his father again in 1978 and made a research visit in 1979 to the Auschwitz concentration camp, where his parents had been imprisoned.

Let’s pay attention to the fact that Vladek’s interview with Art is a frame story for both parts of the novel, but in the first part, Spiegelman resorts to the technique of “novel within a novel”, already traditional for postmodern literature, which, in the case of the American writer Spiegelman, is converted in “a comic within a comic.” Thus, in the middle of the book, the author places a story about his mother’s suicide, “A Prisoner on the Planet of Hell: A case history.” And tries to understand the reason for what happened. Art is looking for her diary, as the only way to find out the truth and understand his mother, but his father destroyed it. This is the usual desire of a person to destroy the memory of pain, or what causes that memory, but Art does not understand that.

The author depicted all the heroes in the form of anthropomorphic animals. For example, Jews appear in the image of mice, Germans as cats, Americans as dogs, etc. Moreover, the characters are similar to each other, they differ only in clothes. According to Spiegelman, such a technique was supposed to show the absurdity (обсодіті) of the stereotypical perception of any nation. According to researcher Ph. Yu-jin Lin: “Combining visual images and animal symbols,

Spiegelman calls into question the limitations of the Holocaust representation in popular media, mixing a realistic presentation of events with unreal world and metaphorical prototypes” [11].

But at the same time, “Maus” is not only a “book of memories and testimonies”. In the second part we can observe another deep problem: it is the burden of responsibility for the memory of that events, in which you did not participate, but which influenced your whole life. Art feels constant pressure of this memory burden, in this case, of his own parents, and returning to Freud’s psychoanalysis theory, he calls it an inter-generational trauma. Talking with his wife, François Art admits that he never felt a sense of guilt towards his dead brother Richieu, but he was often visited by nightmares, “as if SS soldiers were breaking into the classroom and taking me and the others Jewish children. I know it seems strange, but I even dreamed to end up in Auschwitz, together with my parents... I think I still felt guilty, because it was my life easier than theirs [9, p. 15]”.

Spiegelman did not only base his drawings on photographs but also integrated three real photographs into the book. These photographs could be understood to serve as an authentication of the story as they show that the characters were real people. However, they also serve as a challenge to the cartoon pictures. When looking at the photographs one sees the banality of the animal metaphor. Speaking about the experience of the trauma that Art is going through, the photo of Art’s brother, Richieu, in my opinion, is the most important it appears on the very first page of volume two. Spiegelman never met his brother but feels certain contest (суперництво) between him and Richieu. It seems that neither Anja nor Vladek did get over the loss of a child. Art refers to Richieu as his “phantom brother” and describes the photo as “a little ghostly”. As Spiegelman explains in *MetaMaus*, he wanted to include a photo of a child because the book was going to be for his children.

After the *Maus* appearance in the literary world the comic moves from the category of easy reading to the serious literature, which can compete with ordinary novel. But, let me say a few words about another graphic novel. This is the appearance of a graphic adaptation of the most famous and important document of the last century, “The Diary of Anne Frank” (1950) – Anna was a German-born Jewish girl who kept a diary in which she documented life in hiding under Nazi persecution during the German occupation of the Netherlands from June 12, 1942 to August 1, 1944, three days later the Gestapo arrested everyone including Anna’s family. The girl died in the Bergen-Belsen concentration camp. The diary

was preserved, and later given to the girl's father, Otto Frank, who survived Auschwitz.

Adapted by Ari Folman, illustrated by David Polonsky, authorized by the "Anne Frank Foundation" in Basel, the first graphic edition of the "Anne Frank's Diary: The Graphic Adaptation" (2018) contains many quotations from the original. Staying true to it, it offers unusual visual interpretations, adding meaningful new layers and immediacy to this classic variant. The book's carefully crafted images interpret elements of Frank's story with beauty and humor. But, comparing the comic book with the text of the diary, point out that many important passages from the original text are lost, which show Anna as a talented writer, who describes people and events in a very adult way. Ari Folman explained, that it would be impossible to insert the whole text of the diary, then the graphic novel would contain 3,500 pages.

Anna's quotes are getting tighter and more dramatic. But on the other hand, we got an ordinary girl, a teenager, who is struggling with the problems of the transitional age, who is trying to establish relations with her family, especially her mother. These are the problems of growing up, a physical changes that occurred during her stay in the warehouse. Anna seems to come alive again, especially for young readers: her writing makes you feel like you're in her head and she's in yours. She's you, or someone you know. Her early entries from home describe a familiar kind of daily life: friends, boys, school, family. On one hand, Stav Ziv claims "As the events that shaped Frank's short life slip further into the past, it's heartening that her account continues to captivate new generations" [Ziv]. which emphasizes the importance of such publications for the younger generation, who may not be so well informed about the Holocaust. But if Spiegelman's comic is the original text, then we understand that Anne Frank's diary adapted to the graphic novel is always a challenge and will always cause questions and comparisons. Some American states began to ban this publication, for example, the "The Diary of Anne Frank: A Graphic Novel" has been removed from Vero Beach High School in Indian River, Florida, after parent group Moms for Liberty raised concerns. According to the leader of the group, there are "frankly sexual" scenes in the novel.

However, the book and Anna's image continue to live on in various adaptive forms. A German game designer developed a computer game based on historical material. Kira Rezari does not think at all that, by creating his computer game, he trivialized the girl's life: "When talking about computer games, many people think first of all about entertainment,

but they can do much more than just entertain", explains Rezari. In his opinion, computer games can also convey feelings: "Films and books also touch on difficult topics. Why can't such topics be touched on in games created for the computer?" [3] – the game designer wonders.

Another example and an attempt of visual adaptation can serve the exhibition "100 Misunderstandings about and among Jews" that took place at the Vienna Jewish Museum on 29 November, the topic of which the perception of Jewishness mainly from the 19th century to nowadays and the growing influence of fashion, advertising, TV, film and digital media through the years. At one presentation Anna's image seems to animate with the help of a video series and depicted Anna in her daily process of preparation for the exhibition in her own house-museum in Amsterdam, where she receives visitors every day: she is dressed, make-up and hair done, seated at the table where she traditionally writes her diary. One of the exhibited fashion objects is a light blue jumpsuit which was worn by Beyoncé in 2014 during her visit to the Anne Frank House in Amsterdam. Beyoncé and Jay-Z's visit was seen by the media as tactful and respectful. Only that the Holocaust memorial became part of today's consumption society through the posting on Instagram caused controversies – probably one of the misunderstandings.

So we can conclude, that in the modern context, the Anne Frank's image and her undoubtedly important testimony, from a true, written story transform to a modernized, virtual with the help of various means of expression. And partial changes (mostly textual), still achieve the main goal – memory about her, her legacy, memories, her trauma continue to live on and will not sink into the annals of history. Isn't this what the modern world needs so much

In recent years have also appeared many significant graphic publications such as graphic memoir "Belonging: A German Reckons With History and Home" (2018) written by German-American author and illustrator Nora Krug devoted to the history of the Holocaust, the history of her own family. It is the winner of the National Book Critics Circle Award "Silver Medal Society of Illustrators" (2018), also named a Best Book of the Year by The New York Times, The Boston Globe, San Francisco Chronicle, NPR, Comics Beat and The Milwaukee Journal-Sentinel, Kirkus Reviews, and Library Journal. Krug was born decades after the fall of the Nazi regime, but the Second World War cast a long shadow over her childhood and youth in the city of Karlsruhe, Germany. Yet she knew little about her own family's involvement; though all four grandpar-

ents lived through the war, they never spoke of it. After twelve years in the US, Krug realizes that living abroad has only intensified her need to ask the questions she didn't dare to as a child. Returning to Germany, she visits archives, conducts research, and interviews family members, uncovering in the process the stories of her maternal grandfather, a driving teacher in Karlsruhe during the war, and her father's brother Franz-Karl, who died as a teenage SS soldier. In this quest, Krug erases the boundaries between comics, scrapbooking, and collage as she endeavors to make sense of 20th-century history, the Holocaust, her German heritage, and her family's place in it all. Krug's collaboration with historian Timothy Snyder produced a much-acclaimed graphic edition of Snyder's *On Tyranny: Twenty Lessons from the Twentieth Century* (2021). Snyder's examination of the current political scene and the lessons that 20th century history has taught about the rise

of authoritarianism, visually reinforced with Krug's illustrations, was named "Best Graphic Novel" by *The New York Times* and was hailed by *The Guardian* as "a 'how to' guide for resisting tyranny".

Conclusions. Therefore, it can be concluded that the formation of the art comics has undergone a significant transformation. It has been established that the modern art comic gravitates towards serious issues, which significantly deepens and aestheticizes its form and content. In literary circles, only the ethical side of the question remains debatable: "Is it possible to talk about the Holocaust trauma through the "visual" form of graphical prose?". In my opinion, yes. Because literature has to follow the path of modernity and traditional prose forms no longer encourage reading, secondly, the primary task of such representation was to make people remember the tragic events of the 20th century in any possible way, in order to prevent their repetition in future.

REFERENCES:

1. Anne Frank's Diary: The Graphic Adaptation by Anne Frank (Contributor), David Polonsky (Illustrator), Ari Folman (Adapter). Pantheon. 2018. 160 p.
2. Baetens J. Frey F. *The Graphic Novel: An Introduction*. NY. Cambridge University Press. 2015. 286 p.
3. Bruk Ya., Mediany V. Istoriia Anny Frank yak kompiuterna hra <https://www.dw.com/uk/%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F-%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%B8-%D1%84%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%BA-%D1%8F%D0%BA-%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D1%8E%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B0-%D0%B3%D1%80%D0%B0/a-17117201>
4. Caruth C. *Unclaimed Experience : Trauma, Narrative and History*. Johns Hopkins University Press. 1996. ProQuest Ebook Central, http://www.sas.upenn.edu/~cavitch/pdflibrary/Caruth_Wound_and_Voice.pdf
5. Kellermann P.F. *Sociodrama and Collective Trauma*. Jessica Kingsley Publishers. 2007. 195 p. https://www.academia.edu/38684521/Peter_Felix_Kellermann_Sociodrama_and_Collective_BookFi_org_
6. Kolar S. Intergenerational transmission of trauma in Shpigelman's MAUS. [http://www.phil.muni.cz/plonedata/wkaa/BSE/BSE_2013/BSE_2013-39\(1\)XX_Kolar-Article_in_Press_2013-05-25.pdf](http://www.phil.muni.cz/plonedata/wkaa/BSE/BSE_2013/BSE_2013-39(1)XX_Kolar-Article_in_Press_2013-05-25.pdf)
7. McCloud S. *Understanding Comics: The Invisible Art*. NY. Harper Collins Publishers, 1993. 222 p.
8. Sontag S. *On Photography*. NY. Farrar, Straus and Giroux. 1977. 207 p.
9. Spiegelman A. *MAUS: A Survivor's Tale*. NY. Pantheon Books. 1992. 159 p.
10. Spiegelman A. *MAUS: And Here My Troubles Began*. NY. Pantheon Books. 1993. 136 p.
11. Yu-jin Lin Ph. How Visual Icons and Animal Symbols Keep the Historical Impression of Holocaust in Art Spiegelman's Graphic Novel: Maus I and II. <http://cyc2012.dyu.edu.tw/pdf/J-5->
12. Ziv S. The Quandary of Illustrating Anne Frank. URL: <https://www.theatlantic.com/entertainment/archive/2018/11/anne-franks-diary-reimagined-through-illustration/574633/>

УДК 821.113.5-312.7.09»2008»Ю.Гордер
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.1.37>

**«Е-ЩИРІСТЬ» ЯК ПОЕТОЛОГІЧНА ДОМІНАНТА
МЕТАМОДЕРНІСТИЧНОГО СМИСЛОТВОРЕННЯ
(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ЮСТЕЙНА ГОРДЕРА «ЗАМОК В ПІРЕНЕЯХ»)**

**“E-SINCERITY” AS A POETOLOGICAL DOMINANT OF METAMODERNIST
SENSE-MAKING (BASED ON THE NOVEL *THE CASTLE IN THE PYRENEES*
BY JOOSTEIN GAARDER)**

Кохан Р.А.,

orcid.org/0000-0001-8639-9486

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів,

доцент кафедри міжкультурної комунікації та перекладу

Львівського національного університету імені Івана Франка

Метамодерністичне мистецтво як процесуальне співіснування в нероздільному творчому процесі демонструє перспективний простір аналізу закорінених світоглядних домінант сучасності. Запропонована стаття є спробою критичного аналізу поетологічної моделі художнього смислотворення у романі Юстейна Гордера «Замок в Піренеях». Розглянуто концептуальні ознаки метамодернізму та його художні аспекти, а також трансформації літературного стилю, зокрема, в контексті авторської художньої інтенції та інтертекстуальної ролі, хронотопної системи, втілення світоглядних координат при моделюванні художнього простору літературного твору. Використання метатекстів, подвійно оформлені наративи, гіперрефлексивність як домінанта творчого підходу до опрацювання художніх образів, застосування алюзій задля встановлення холистичних зв'язків у сюжетній структурі роману – тут увага зосереджена на стилі- та смислотвірних механізмах моделювання художнього світу твору.

Однією із домінант авторської смислової моделі у романі виокремлено категорію «е-щирості». Нова щирість як ключова риса метамодерної естетики постає своєрідним творчим переосмисленням посмодерного скептицизму, що передбачає емоційну відкритість, особисту автентичність та загострену емпатійність як особистісне віддзеркалення об'єктивної дійсності. Характерною рисою авторського стилю Юстейна Гордера названо відображення глибоких емоцій, досягнення інтимності, вищого рівня творчої чуттєвості апелюванням до особистих досвідів, нарративною цілісністю, настроєвими експериментами. Композиційна система роману «Замок в Піренеях» реалізована через епістолярний виклад. Оформлене у вигляді електронного листування спілкування головних героїв оприявнює властиву метамодернізму єдність дихотомій – близькість передбачає дистанцію, щирість досягається іронією, істина передбачає замовчання правди тощо. Літературознавчий аналіз художнього твору в контексті реалізації ознак метамодерної системи створює перспективу для смислового насичення нової естетичної парадигми.

Ключові слова: метамодерн, нова щирість, домінанта, смислотворення, метанаратив.

Metamodernist art as a procedural coexistence in an inseparable creative process demonstrates a promising space for analyzing the rooted worldview dominants of our time. The proposed article is an attempt to critically analyze the poetological model of artistic meaning-making in Jostein Gaarder's novel *The Castle in the Pyrenees*. The conceptual features of metamodernism and its artistic aspects, as well as transformations of literary style, in particular, in the context of the author's artistic intention and intertextual role, chronotopic system, and the embodiment of worldview coordinates in modeling the artistic space of a literary work are considered. The use of metatexts, double narratives, hyperreflexivity as a dominant creative approach to the processing of artistic images, the use of allusions to establish holistic connections in the plot structure of the novel – here the attention is focused on the style and meaning-making mechanisms of modeling the artistic world of the work.

The category of “e-sincerity” is singled out as one of the dominant features of the author's semantic model in the novel. The new sincerity as a key feature of metamodern aesthetics is a kind of creative rethinking of postmodern skepticism, which implies emotional openness, personal authenticity and heightened empathy as a personal reflection of objective reality. The author's style is characterized by the reflection of deep emotions, the achievement of intimacy, a higher level of creative sensuality by appealing to personal experiences, narrative integrity, and mood experiments. The compositional system of the novel *The Castle in the Pyrenees* is realized through an epistolary presentation. The communication of the protagonists in the form of e-mail correspondence reveals the unity of dichotomies inherent in metamodernism: intimacy implies distance, sincerity is achieved through irony, truth implies concealment of the truth, etc. The literary analysis of the work of art in the context of the realization of the features of the metamodern system creates a prospect for the semantic saturation of a new aesthetic paradigm.

Key words: metamodern, new sincerity, dominant, meaning-making, metanarrative.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Дискусії про доцільність означувати теперішню добу Метамодерном,

а також про доречність взагалі вести мову про якісно нову / окрему / іншу парадигму сучасності, що заслуговувала б на розбудову відповідної естетичної системи, дефінітивного ряду та мето-

дологічного апарату, заохочують дослідників (не лише гуманітаріїв) до критичного погляду на фактичну дійсність з метою або оприявнити, власне, «інакшість» «сьогодні» початку XXI століття від «сьогодні» початку і середини XX ст., або ж вирозумітися щодо місця актуальної дійсності у системі онтологічно-світоглядних координат. Відтак, питання довкола багатоголосії та різновекторної ери спонукає наукові розвідки до полілогу й часто продуктивних дослідницьких дискусій.

Апелюючи до запропонованих дослідниками чотирьох аспектів розвитку людської особистості, зазначимо, що метамодернізм як культурний період (одна із його багатовимірних іпостасей) функціонує на всіх етапах становлення особистості та її якісної видозміни. На «когнітивному рівні» людська свідомість пізнає фактичну дійсність, базовану на «екзистенційній глибині» (буттєвих зв'язках з навколишньою реальністю) та продукує суб'єктивну матрицю об'єктивної системи координат, завдяки «культурному коду» світоглядні риси імплементуються у власну онтологічну парадигму, емпірична взаємодія із суспільством забезпечує «суб'єктивні стани» [9]. Трансцендентна якість Метамодерну полягає, вочевидь, у його властивості синтезувати естетичні системи попередніх епох, аби «викристалізувати» модель свідомості сучасної людини.

Отож, апелюючи до філософії, вихідним пунктом розгортання метамодерної культурно-естетичної системи є тяжіння до єдності іронії та щирості, а також зосередження сенсотвірного процесу в руках людини [9]. Літературне втілення метамодерних рис, що принципово не прагнуть до програмності, засвідчують художню реалізацію заперечення сталості та лінійності розгортання мислення, екзистенції тощо, натомість, пропозицію безумовно прийняти пов'язаність всіх елементів людського буття. Такий підхід видається цілком відповідним у контексті формування трансцендентної парадигми кінця XX – початку XXI ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Походження, специфіка, елементи естетичної програми Метамодерну, структурні ознаки, риси культурної стратегії та її літературного втілення становлять основу наукового інтересу українських (О. Бандровська [1], Н. Гайдук [2], Т. Гребенюк [3], О. Губернатор [4], С. Ділімі, А. Думітреску, Л. Кондрацька, Л. Мацевко-Бекерська [5], В. Мірошніченко [6], В. Пахаренко [7], І. Петрова та ін.) та закордонних учених (Р. ван ден Аккер [14; 15], Т. Вермюлен [14; 15], Ю. Вілберс, М. Заварзаде [18], Д. Керстен, Дж. Сторм, Л. Тернер [13], Х. Фрайнахт [9],

Л. Хатчеон [12], Т. Юсеф [17] та ін.) літературознавців. Актуальність дослідницького дискурсу довкола закономірностей метамодернізму як мистецького втілення нової доби засвідчують розвідки теоретиків культури та літератури.

Тлумачення культурних явищ та мистецьких тенденцій, характер мисленневих парадигм, структуру особистісної чуттєвості, трансфігурації суб'єктивних та об'єктивних досвідів у широкому світоглядному контексті – широкий спектр аналітичних наукових прагнень зосереджує увагу актуального дослідницького простору.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Якщо цивілізаційний рух демонструє хронотопне функціонування парадоксальних само- та взаємосуперечливих явищ, а розвиток суспільств базується на їхній «зламаний» природі, метамодерністична відповідь / пропозиція видається цілком гуманною – цілковита «співдія» загальноприйнятих дихотомій: особистісності та соціальності, об'єктивних результатів науки та суб'єктивних емпіричних, прояви радикального секуляризму та ентропійної духовності. Для дослідження поетологічних рис смислотворення та розкодування послуговуємося запропонованим Ханзі Фрайнахтом метафоричним тлумаченням метамодерної структури світобачення, а саме – «це шлюб надмірної іронії з глибокою, непохитною щирістю» [9]. Аналіз художньої парадигми естетичного втілення ознак модернізму в сучасному літературознавстві відкриває значну перспективу для наукових студій.

Формулювання цілей статті. Відтак, завданням новітньої гуманітаристики вважаємо структурне дослідження реалізації метамодерних концептів на рівні художнього закодування смислів та взаємодії рецептивних механізмів. У цій статті зосередимо увагу на художньому функціонуванні ключової домінанти естетики Метамодерну, а саме – концепту щирості – у романі сучасного норвезького письменника Юстейна Гордера «Замок в Піренеях».

Вклад основного матеріалу дослідження. Оскільки, лінгвісти та культурологи пов'язують поняття «концепту» із поняттями «знання» та «уявлення», бо тлумачення концепту як «ментального утворення у свідомості індивіда» [8] апелює до культурної / світоглядної / етичної / естетичної / ціннісної парадигми духовного буття людини як «піщинки у всесвіті суспільства» (як єдності загального та особистого досвіду, суміжне існування індивідуальної свідомості та колективно-конвенційної), поетологічний аналіз

художнього втілення концепту видається значним структурним елементом якісно нової літературознавчої моделі дослідження сучасного твору. Щирість як ключова ознака метамодерності не лише моделює нову структуру мислення, але й стає головною домінантою художнього смислотворення.

Задекларована постмодерними митцями, зокрема, письменниками, самосвідома іронія спонукала і спонукає сучасний аналітичний дискурс до осмислення актуальних сприйняткових домінант. Американський романіст Девід Фостер Воллес наприкінці ХХ ст. запропонував своє бачення метамодерних письменників: «Вони причаються і витріщатимуться. Як тільки-но вони зупиняються, вони починають причаюватися і витріщатися. Природжені спостерігачі. Глядачі. Вони – ті, в чиєму безтурботному погляді є щось нездорове, чомусь неприємне. Майже хижацьке. А все тому, що людські ситуації – харч для письменника. Письменник спостерігає за іншими так, як роззява зупиняється перед автомобільною аварією: він прагне побачити себе в ролі свідка» (переклад з англ – мій, Р.К.) [16, с. 151]. Видається, що епоха постіронії (як подолання постмодерної несправжності, синтез сплутаних намірів) потребує саме такого автора, а, відтак, і героя та реципієнта – учасники творчої комунікації гармонійно співпрацюють над творенням метадійсності. Літературний твір при цьому постає нескінченним простором для втілення смислотворчих суб'єктивних моделей.

Сюжет роману Юстейна Гордера «Замок в Піренеях» (2008) центрує художні зусилля та рецептивну увагу довкола двох постатей – Сульрун та Стейна, колись коханців – а також їхнього електронного листування після випадкової зустрічі через багато років. Епістолярний жанр властивий стилю норвезького письменника – автора роману про «історію філософії» (прим. – «Світ Софії. Роман про історію філософії»): конверти у поштовій скриньці Софії Амундсен («Світ Софії»), сповнені переживань та нагромаджених питань листи Флорії Емілії до Аврелія Августина («Vita Brevis»), лист «в майбутнє» для Георга Рьоеда («Помаранчева дівчинка»). Подана у вигляді листів художня дійсність видається вдалим простором для втілення особистісного досвіду та емоційних станів, особливо у контексті становлення метамодерністичної парадигми.

Підкреслено щирі – вочевидь, спілкування на великій дистанції (об'єктивно-просторовій та суб'єктивно-настрійній) приховує багато переваг для пошуку істин(и). При цьому слід зазначити,

що дозволені листуванням одкровення набувають нової якості з огляду на спосіб листування, а саме – Інтернет: «Угледівши тебе на порозі тераси, я ніби зустріла саму себе. Востаннє ми бачилися тридцять років тому. Але справа не тільки в цьому. Я так виразно сприймала себе наче збоку, тобто з твого кута зору і твоїми очима. Нараз я стала отією Брусничною Жінкою. Тривожне відчуття...» [10, с. 9]. Навряд чи спілкування «до ока» допустило б настільки провокативну алюзію на спільне минуле. Видається, що концептуальне втілення поняття щирості здатне здобутися на якісно нову модель смислотворення – тут, вочевидь, можемо вести мову про так звану «е-щирість». Так само, як вкласти онтологічно значеннєві питання в уста дитини-підлітка перед смертю в час Різдва (Сесілія Скубтю, повість «У дзеркалі, у загадці») означає імпліцитно вивести (не)сказане на трансцендетний рівень, де смисли набувають категоричного статусу (у сприйняттеві площині автора та реципієнта особливо виразно реалізується центрований довкола постаті протагоніста-дитини сюжет) – так і готовність оголити особисту історію в електронних рядках на екрані комп'ютера передбачає множинність тлумачень.

«І ось раптом ми прокидаємося з багатолітнього сну Сплячої красуні, немов розбуджені одним і тим самим чарівним будильником! І знову вирушаємо туди, незалежно одне від одного. Того ж самого дня, Стейне, у новому столітті, у цілком новому світі. Уявляєш, через тридцять з гаком років!» [10, с. 6] – і справді потенційність віртуального спілкування іманентно впливає на структуру почуттів та емоцій. Горизонт читацьких очікувань також, безумовно, набуває відповідного контуру з огляду на підкреслену суб'єктивність, іманентно закладену в природі такого листування, що, в свою чергу, постає доречним з метамодерністичної перспективи. З одного боку, «диджитальна» природа електронного листування своєю процесуальністю засвідчує зголошену митцями-метамодерністами несталість життя, де процеси виникнення, розвитку, закарбування, мінливості, незворотності тощо перебувають у постійному кругообігу. Крім того, всюдисущість Інтернету надає електронному листуванню специфічної грайливості, що, своєю чергою, передбачає надвагому серйозність світоосмислення (Ханзі Фрайнахт). Філософсько-емоційний докір навіть через багато років скептичному Стейну («Те, що ти називаєш «великим бабахом», я називаю «миттю творця», або, як сказано в третьому вірші Книги Мойсея: «І сказав Бог: Хай буде світло! І настало світло». Те, що

ти приземлено називаєш «викидом енергії», є для мене «актом творення» <...> Даю тобі ще один шанс. У що ти віриш? Маю на увазі речі, про які ми нічого не знаємо» [10, с. 63]) функціонують на сприйняттєвому рівні поряд із буденно-відстороненою констатацією миттєвої реальності («Юнас і Нільс Петер уже розпалюють вогонь під грилем. Я маю зготувати салат. Щойно тепер помітила, як хлопчисько переріс свого тата. Бач, нині мені вже від них не відкараскатися. А як завтра? Матимеш час?») [10, с. 64] – рецептивно-емоційний ланцюжок розірваний, а ментальна настанова видається цілком недоречною. Відтак, художнє втілення задекларованої метамодерністами «нової щирості» демонструє холічність творчого переживання, поетикально реалізованого подвійно оформленими нарративами та накладанням суб'єктивних та об'єктивних пластів очікуваної / бажаної та дійсної реальностей.

Оскільки опосередковане комп'ютером спілкування відбувається за принципом гри, не заперечуючи природної властивості соціального *homo ludens*, читацька співучасть інтенційно закладена процесом читання. Отож, Сульрун та Стейн встановлюють правила, таким чином обумовлюючи власні межі та задаючи (бажаний, та не обов'язково процесуально зреалізований) вектор е-щирості: з одного боку, дозволено зачіпати особливо спільні і не особливо бажані питання, з другого – технічна умова листування посилює роль пам'яті: «Мушу визнати, наша угода має свої недоліки: стерши послання, я втратив шанс ще раз перечитати деякі твої пасажі, тепер доведеться поклатися хіба на власну пам'ять. Лише так продовжуватиметься наше електронне спілкування» [10, с. 13]. Така домовленість видається цікавою авторською іманентною структурою при моделюванні постаті читача. Адже саме він стане медіатором художньої комунікації – тим, чия пам'ять, на відміну від жорсткого диску комп'ютера, збереже сказане / згадане / перепрожите лише на двох.

Окрім того, кожна гра за своєю природою містить змагальну складову. Емоційне домінування, мовленнєва вправність, хист до переконання, комунікативна перевага – почерговість реалізації цих механізмів упродовж спілкування дозволяє авторові втілити в постатях своїх героїв властиву метамодерністичному образу гіперсаморефлексивність – здатність побачити себе як активним діячем, так і безсильним спостерігачем: «Дякую за твого останнього е-мейла. У ньому ти вже не такий сиромудрий, як в попередніх листах. Ти простягаєш долоні. Але в них нічого немає, Стейне. Мені так кортіло поклати до них

щось дивовижне. Дуже хочу спробувати коли-небудь надати тобі неспростовний, яскравий доказ, що смерті не існує. Зажди-но лишень. Одного чудового дня так і зроблю!» [10, с. 51]. Оскільки «теперішній читач стає інтерпретатором великої кількості позатекстових чинників, що впливають на цілісне сприймання твору, а також його окремих частин» [5, с. 4], конструктивна модель метамодерного героя передбачає одночасну множинність творчо реалізованих поетикальних конструкцій, завдяки чому, на перший погляд, сталий горизонт читацьких сподівань упродовж розгортання сюжету втрачає свої чіткі контури на користь цілковитого занурення в художній простір твору.

На смислотвірному рівні автор працює з власною свідомістю, а також когнітивними механізмами читача. Реалізована в художньому просторі роману метамодерністична гра іронії та щирості набуває у рецептивному процесі ключової якості – епістемологічної домінанти оприявлення зовнішнього світу в індивідуальній духовності особистості. При цьому автор балансує на ледь вловимій межі власного досвіду (свого і читача) та горизонту естетично-емоційних сподівань. Теоретики культури, мистецтва, літератури говорять про постмодерну іронію як єдино можливу відповідь на стрімко технологізований, сповнений ринковості світ, де пропозиція щільно покрила потребу, а мисленнєвий простір населили меми, іронічні вирази з неприхованим сарказмом та критикою, що сягає в усі закутки глибинного «Я», не залишаючи місця інтимній потаємності людської свідомості. Гра з контекстами, які за простою можна семіотично видозмінити чи значеннєво трансформувати, залежно від (комерційної, корисливої чи іншої) потреби, породжує прагнення «перекрити» звиклі поверхневі враження автентичними, часто усвідомлено наївними, міркуваннями, що засвідчують ментальну готовність по-справжньому сприймати нові смисли, породжені дійсністю.

Для окреслення трансцендентних контурів людського світосприймання у романі «Замок в Піренеях» автор зосереджує структурно-сміслову ядро довкола питання віри. Історія про чоловіка та жінку, які зустрілися через тридцять років після тривалої розлуки, працює із функціональною реалізацією структури почуття на рівні моделювання смислів та їх рецептивного розкодування. Художня комунікація репрезентує міжособистісне спілкування шляхом електронного листування, що уможливорює нарративну стратегію через питання без відповіді – риторичність, закладена в їхній природі, стає стилетвірним чинником

втілення світоглядних феноменів на поетикальному рівні смислотворення: ««Стейне», – тільки мовила ти. Щось таке було в твоєму погляді, і я кивнув. Збагнув, що сьогодні ти покинеш мене. І ти зрозуміла, що я це зрозумів. Я не намагався тебе затримати. І ось ти повертаєшся через тридцять років і запитуєш, у що я вірю. Мабуть, розчарую тебе, оскільки не знаю, чи маю якусь свою, особисту віру хоч у щось. Мені легше обґрунтувати те, у що я не вірю...» [10, с. 70]. Спричинена вірою у неминуче пасивність протагоністів стає пусковим механізмом для емоційного (пере) проживання дійсності. Художня настанова на «електронну ширість», задекларована автором на початку розгортання сюжету роману визначила і читацьку модель пізнання художньої дійсності.

Омовлена протагоністом неготовність повірити у власну інтуїцію, передчуття, потенційність своїх бажань, виглядає, покликана спровокувати дистанційну комунікацію, завданням якої є оприявлення істини завдяки непотрібності подивитися один одному в очі: «Коли напередодні ввечері я приїхав до готелю, мене не полишало відчуття, що будь-якої миті можу наткнутися на тебе або в камінній залі, або в ресторані. Кожна сходинка на горішні поверхи нагадувала про тебе, кожна картина на стінах, кожний килимок. І стара телефонна будка, пригадуєш? Чи кажучи інакше: найгостріше тут, у готелі Мюндаль, я відчував саме твою відсутність. Куди б я не йшов, тебе там не було. Тож не дивно, що мені наснилися часи, коли ми були разом. Несподівано зустріти тебе на терасі було наче громом з ясного неба. Оце я називаю неперевершеним збігом» [10, с. 140] – метафорично щільний опис відчуттів, що різко заломлюється несподіваним (рецептивно небажаним) висновком про банальний збіг у людському житті, в контексті властивої метамодерному письму холічності ретардує читацьке сподівання, інтенційно задаючи розгортання сюжету.

Задаючись питанням метафізики стосунків (як стверджує сам автор), Ю. Гордер зачіпає «найскладніше питання... – еротичне питання» [11]. Заглибленням в інтимну сутність людських стосунків письменник виводить на перший план не фізичну, а духовно-емоційну близькість, детально досліджуючи її межі та можливості, піддаючи свідомість та пам'ять героїв, а відтак, і читача, стражданню, переплетеному із щастям.

Міркуючи про константність та атрибутивну здатність читацької свідомості, погодимося із Л. Мацевко-Бекерською, що «занурення свідомості творця тексту і його реципієнта в однакове чи майже тотожне культурно-історичне сере-

довище дозволяє припустити, що вся смислова консистенція твору отримає повноцінне сприймання – однією (чи спільною) мовою» [5, с. 2]. Відтак, забарвлюючи художній простір літературного твору осмисленням філософських категорій, автор досягає емоційної єдності всіх учасників творчої взаємодії.

Інтимність закладених у поетикальній моделі змістів демонструють поетичну елегантність композиційного оформлення, базуючись при цьому на авторській спонуці до пошуку істини на основі емпіричного ціннісного знання. «Знаєш, у такі моменти ти дійсно розмовляв з моєю душею, відкривав доступ цілком іншій категорії, духові, і моя душа відповідала. Зазвичай я видихала тільки одне слово: «Ти...» Цього було достатньо. Що може сказати ще одна душа іншій? Наблизитися більше уже годі...» [10, с. 160] – коливання між діалогічною природою породжених сенсів та монологічною насиченістю спричиняє неоднозначне рецептивно-емоційне розгортання художньої дійсності.

Отож, істотно іншою якістю метамодерного автора вважаємо художні прояви світоглядного максималізму, коли онтологічно складні питання покликані занурити як авторську, так і читацьку (відкриту) свідомість в заплутаний світоглядний лабіринт, насичений невіршуваними проблемами. При цьому позиція «вплутатися» / співпереживати / співстраждати / нести відповідальність тощо принципово розходиться із постмодерною настановою «стати осторонь» чи знайти винних. І справді, «супроводжуючи власні спогади філософськими узагальненнями, висновками з розмаїтих життєвих ситуацій, ключові персонажі наче ретардують момент найбільшої ваги та напруги – момент оприявленої пам'яттю трагедії...» [5, с. 5]. Пошук шляхів катарсису (нерідко – омовленим чи мовчазним перепроживанням болю) видається найбільш певним для «відкриття себе» – того, чого прагне Людина Метамодерну, нехай глибоко травмована, зболена, втомлена під тягарем спільного пережитого. Тут, власне, оприявнюється ще одна ключова риса сучасної парадигми світобачення, а саме – структура цінностей: багат шарова система поєднаних трансцендетних матриць, взаємовключених та -доповнюваних, попри відмінні характеристики їхніх носіїв. Співбуття в горизонтальному зрізі представників принципово відмінних поколінь (традиціоналістів, бебі-бумерів, «іксів», мілленіалів, «зетів» та «альфів») неминуче призводить до дискусій та полеміки на онтологічному рівні, а художньою настановою літератури є створити благодатний простір для вирішення

суперечностей (різних за своєю природою) – таким чином, метамодерний літературний твір можемо вважати «мирною угодою з...», де продовження фрази стане «зоною відповідальності» автора / оповідача / героя / читача.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Зворотній напрям художнього нарративу, при цьому із незаперечними референціями із сьогоденнішнім героїв, на зразок доленосної центрифуги закорінює на художньому рівні філософську модель сучасної людини, встановлюючи перед нею наче дзеркало правди / істини / страхів / надій. Наголосимо, що якісною рисою поетики метамодернізму є авторська відмова від художньо-естетичної влади над своїм текстом; таким чином, множинність та багатозначність смислової структури не лише допускається, але й передбачена інтенційним рівнем художньої пара-

дигми. Моделюючи свого Зразкового Читача (за У. Еко), письменник-метамодерніст задає рецептивні координати своєму читачеві-співтворцю, оскільки запорукою творчої співпраці є «ідеальне читання – така ж аморфна і невловима категорія, як і все, що стосується діалогу психологічно унікальних сутностей» [5, с. 7].

Як стверджує Ханзі Фрайнахт, метамодерне трактування дійсності дає шанс кожному бути діяльним. Не спостерігати за розвитком у довільному напрямі та констатувати його (не) правильність, а, відмовившись від позиції судді / спостерігача / випадкового прохожого, взяти на себе відповідальність за «завжди трагічно поламаний» світ, де нема надії. Власне, у процесі моделювання «діяльній» особистості сьогодення вважаємо доречним літературні втілення та аналітичні тлумачення світоглядних домінант та феноменів у призмі метамодернізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бандровська О. Реальність як вигадка? Поняття «метамодернізм» і «метамодерн» в сучасному культурологічному і літературознавчому дискурсі. *Іноземна філологія*. Львів. 2021. Вип. 134. С. 152–164. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/fpl.2021.134.3519>
2. Гайдук Н. А. Феномен метамодернізму як переосмислення модернізму та концептуальне продовження постмодернізму. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: філософія, культурологія, соціологія*. 2021. Вип. 21. С. 24–31. DOI: <http://surl.li/mtvjw>
3. Гребенюк Т. В. Свобода в літературі метамодерного світу: український вимір. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2018. Вип. 78. С. 160–164. URL: <http://surl.li/mtxzp>
4. Губернатор О. І. Метамодернізм як нова парадигма сучасних культурних практик. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал*. 2023. № 1. С. 109–114.
5. Мацевко-Бекерська Л. В. Концепт пам'яті в ціннісній парадигмі Юстейна Ґордера. «Ціннісні орієнтири в мистецькому просторі – індивід і соціальний контекст»: Програма і тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (9 квітня 2020 року). Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди. 2020. С. 59–60.
6. Мірошніченко В. С. Метамодернізм, осциляція, інтерпеляція. *Культура України : зб. наук. пр. Сер. Культурологія*. 2017. Вип. 55. С. 109–117. URL: <http://surl.li/mtjyt>
7. Пахаренко В. Метамодернізм як художній напрям. *Українська мова та література*. 2021. № 7–8. С. 56–68. URL: <http://surl.li/mtymc>
8. Полюжин М. Типологія й аналіз концептів. *Іноземна філологія*. 2009. Вип. 121. С. 80–89.
9. Фрайнахт Х. The Listening Society. URL: <https://biggggidea.com/practices/metamodernizm-pidkorennya-terminu/>
10. Юстейн Ґордер. Замок в Піренеях. Львів: Літопис. 2009. 244 с.
11. Юстейн Ґордер: Я вважаю мудрість суто жіночою рисою. *Українська правда*. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2009/09/14/26788/>
12. Hutcheon, L. *The Politics of Postmodernism*. New York/London: Routledge, 2002. 232 p.
13. Turner, L. *Metamodernist Manifesto*. 2011. URL: <http://www.metamodernism.org/>
14. Van den Akker, R., Gibbons A., Vermeulen, T. *Metamodernism: Historicity, Affect, and Depth After Postmodernism*. Rowman & Littlefield International, 2017. 260 p.
15. Vermeulen, T., Van den Akker, R. Notes on Metamodernism. *Journal of Aesthetics & Culture*. 2010. Vol. 2. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.3402/jac.v2i0.5677>
16. Wallace, D. F. E Unibus Pluram: Television and U.S. Fiction. *Review of Contemporary Fiction*. 1993. P. 151–194.
17. Yousef, T. Modernism, Postmodernism, and Metamodernism: A Critique. *International Journal of Language and Literature*. 2017. Vol. 5(1), pp. 33–43.3.
18. Zavarzadeh, M. The Apocalyptic Fact and the Eclipse of Fiction in Recent American Prose Narratives. *Journal of American Studies*. Vol. 9. 1975. Pp. 69–83. doi:10.1017/S002187580001015X

КРИТИКА МОВИ В «КАСПАРІ» ПЕТЕРА ГАНДКЕ

LANGUAGE CRITICISM IN “KASPAR” BY PETER HANDKE

Пічугіна Т.Є.,

orcid.org/0000-0002-7000-2357

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри зарубіжної літератури

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

У статті здійснено аналіз мовно-критичного експерименту у драмі П. Гандке «Каспар» (1967). Рання творчість П. Гандке, до якої належить ця п'єса, є вельми своєрідним, але й вельми типовим для австрійської драматургії 60-х рр. поєднанням концентрації на технічних можливостях та внутрішніх проблемах мистецтва із соціокритичною функцією. Зазначене поєднання тісно пов'язане з прихильністю молодого автора до естетики неоавангарду. Саме в руслі неоавангардистської естетики Гандке висуває на перший план проблему мови як семіологічного явища, виходячи при цьому з ідей Л. Вітгенштейна, насамперед – його концепції «мовних ігор». Ніби за Л. Вітгенштейном, П. Гандке наголошує на тому, що мова творить людину, а не навпаки. Проте концепція філософа у драмі загострюється, оскільки мова втрачає будь-який сенс, її соціальна функція полягає в позбавленні людини індивідуальності, пам'яті про себе. У Гандке посилений акцент на мові як інструменті маніпулювання особистістю, засобі «омасовлення». Навчання Каспара мові перетворюється, за визначенням автора, на «тортури мовлення», перетворює його на «одного з багатьох», на філістера та обивателя. Головна мета суфлерів – відзвичаїти Каспара самостійно мислити, слідувати встановленому порядку, порушення якого асоціюється із злочином. Драматург надає історії Каспара екзистенціального змісту, інтерпретуючи її як ситуацію «кожного», «усякого», використовуючи винятковий випадок як привід для викриття жорстокого за своєю суттю процесу соціалізації людини. П. Гандке виступає у цій п'єсі як представник так званої мовно-експериментальної літератури, обстоюючи принцип, згідно з яким основою для літератури є мова, а не предмети, події чи обставини.

Ключові слова: австрійська література, мовний скепсис, мовні ігри, неоавангард, експериментальна драматургія.

The paper provides an analysis of the language-critical experiment in the drama *Kaspar* (1967) by P. Handke. The early works of P. Handke, which this play belongs to, are quite peculiar, but also characteristic of the Austrian drama of the 60s, combining a focus on the technical possibilities and inner problems of art with a sociocritical aspect. This combination is closely related to the young author's commitment to the aesthetics of the neo-avant-garde aesthetics. It is in the context of neo-avant-garde aesthetics that Handke brings to the forefront the issue of language as a semiological phenomenon, based on L. Wittgenstein's ideas, especially his concept of "language games". Apparently, according to L. Wittgenstein, P. Handke emphasizes that language creates man, and not vice versa. However, the philosopher's concept in the drama is intensified as language loses all meaning, its social function is to deprive a person of individuality, of the memory of oneself. In P. Handke's drama, the emphasis is on language as a device for manipulating the individual, a method of "massification". Kaspar's language training turns, as the author defines it, into the "torture of speech", making him "one of the many", a philistine and a common man. The purpose of the prompters is to deprive Kaspar of the habit of thinking independently, to follow the established pattern, the violation of which is associated with a crime. The playwright gives Kaspar's story an existential meaning, treating it as a situation of "everyman", "everyone", using an exceptional case as a precursor to expose the inherently cruel process of human socialization. In this play, P. Handke acts as a representative of the so-called language-experimental literature, arguing that language – not objects, events or circumstances – is in the very essence of literature.

Key words: Austrian literature, language skepticism, language games, neo-avant-garde, experimental drama.

Постановка проблеми. Рання творчість П. Гандке являє собою вельми своєрідне, але й вельми типове для австрійської драматургії 60-х рр. поєднання концентрації на технічних можливостях та внутрішніх проблемах мистецтва із соціокритичною функцією. Зазначене поєднання тісно пов'язане з прихильністю молодого автора до естетики неоавангарду. Саме в руслі неоавангардистської естетики в якості спільного знаменника, покликаноного узгодити автореферентність мистецтва із соціальною критикою, Гандке висуває на перший план проблему мови як семіологічного явища, виходячи при цьому з ідей

Л. Вітгенштейна, насамперед – його концепції «мовних ігор».

Вітгенштейнове визначення мови як «пастки», «велетенської сітки хибних стежок» якнайкраще ілюструє мовний скепсис, що охопив інтелектуалів повоєнної доби. Загалом, мовний скепсис є провідною ознакою австрійської літератури ХХ століття. Якщо у першій половині століття проблема мови насамперед стосувалася її пізнавальних можливостей, то у другій половині більш актуальною стала проблема «мовної дресури».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському літературознавстві на сьогодні

майже немає досліджень, присвячених творчості П. Гандке. Список наявних розвідок обмежується кількома оглядовими статтями авторитетного літературознавця Д. В. Затонського [2; 3], до яких належить, зокрема, і передмова до збірки творів П. Гандке, яка побачила світ 1999 року у видавництві «Юніверс», – поки що єдиного україномовного видання творів австрійського письменника, та кандидатська дисертація М. О. Орлової «Філософсько-естетична проблематика та поетика прози Петера Гандке» (2008) [4]. Драматургія письменника залишається поза увагою українських науковців. Між тим її вивчення є вельми важливим і нагальним завданням, адже дослідження драматургії Петера Гандке дозволить розширити уявлення про австрійську літературу «нової хвилі», виявити специфіку мовної проблематики в австрійській драмі 60-х років ХХ століття та її зв'язок із експериментами французьких абсурдистів.

Постановка завдання. Завданням пропонованого у статті дослідження є аналіз мовно-критичного експерименту у драмі П. Гандке «Каспар».

Виклад основного матеріалу. Мова та експерименти з нею – це один із ключових аспектів ранньої творчості Петера Гандке. Мова як інструмент маніпулювання людиною, формування її свідомості – головна тема п'єси «Каспар»: «П'єса “Каспар” не показує, які події НАСПРАВДІ ВІДБУВАЮТЬСЯ чи НАСПРАВДІ ВІДБУВАЛИСЯ з Каспаром Гаузером. Вона показує, що МОЖНА зробити з кожною людиною. Вона показує, як когось можна наблизити до мови через мову. П'єсу можна було б назвати *тортурами мовлення*» [7, с. 7], – пише П. Гандке у вступі. За визначенням драматурга, дія «Каспара» розподіляється на три етапи:

1. Безмовний Каспар навчається розуміти світ за допомогою мови й співвідносити себе самого із нею.

2. Він опановує мову і навчається висловлювати себе, так що він стає певний себе.

3. Він розуміє, що обманювався, і мова маніпулювала ним та детермінувала його.

Драматург волів, щоб глядачі не спостерігали за розгортанням історії, а сприймали п'єсу як театральну подію. Цій меті відповідає і структура драми, яка складається з 65 сцен, з яких перша є описом шуму за завісою, а п'ятдесят дев'ята – звуків, які лунають з гучномовців під час антракту. Починаючи з середини 8-ї сцени і до 50-ї сцени Гандке розділяє текст на дві колонки, інколи заповнена лише одна із них, але частіше – вони обидві. У наступних десяти сценах повер-

тається традиційна типографія, як і на початку драми. А в фінальних 61–65-й сценах текст знову розподіляється на дві колонки, у 64–65-й – частково додається звичайне розташування тексту. Можливо, таке розташування матеріалу п'єси було підказане графікою «конкретної поезії», яка у 1950–1960-х роках була дуже поширена в німецькомовних літературах. У будь-якому разі, сам Гандке десятиріччям пізніше зізнавався, що серед явищ, які «бентежили» його уяву в 1960-ті роки, – поруч із Марксом та Фройдом, структуралістами та ін. – була «конкретна поезія». Не випадково епіграфом до цієї п'єси Гандке обирає вірш Ернста Яндля «thechdthenjahr» («шістнадцятий рік»), який увійшов до другої частини збірки «Голосно та Луїза» – «глас народу» (1966). Поезії цієї частини збірки вирізняються відвертим акцентуванням фонетичного начала. «З особливою наполегливістю автор фокусує увагу читача на відмінностях між візуальним та акустичним: пропонуючи читацькому оку своєрідні *партитури*, він наголошує на перевазі слухового сприйняття віршів – адже й сам Е. Яндль як прекрасний виконавець поезій і, не в останню чергу, як учитель розумів силу виголошеного слова та його здатність справляти враження на слухача» [6, с. 82], – зауважує Б. Стороха.

Вірш «шістнадцятий рік» відповідає задуму Гандке з двох причин: по-перше, це вік героя п'єси; по-друге, саме акустичному впливу піддається Каспар. На звуковому рівні Е. Яндль відтворює у вірші стукіт колес та гудки поїзда, герой вірша – шістнадцятирічний хлопець, що відправляється у подорож життям, сповнений надій та сили. Завдяки експерименту з мовою та використанню шаблонних уявлень про юні роки вірш набуває іронічного звучання. Каспар знаходиться у тому ж віці, що й герой вірша, однак зовсім не наділений такою ж бадьорістю. Ритм вірша Яндля вступає в контраст із рухами Каспара, який ледве спроможний пересуватися та говорити.

Мові Каспара навчають безособові голоси (Einsager), які вирізняються беземоційністю та механістичністю. Як зауважує на початку п'єси Гандке, ці голоси нагадують голоси вчителів фізкультури, читачів оголошень на вокзалі і т. п. Щоб посилити ефект механістичності суфлерів, Гандке пропонує записати їхні голоси на плівку. Слова суфлерів розташовані у правій колонці, а дії та слова Каспара – у лівій. Цей прийом дав змогу Гандке абсолютно однозначно відокремити слова суфлерів, загостривши тим самим конфлікт п'єси, зробивши Каспара самотнім не тільки в дії п'єси, а й серед букв книжки.

Щоб унаочнити процес навчання, автор пропонує використовувати пучки прожектора, щоб виділяти названі предмети чи спонукати Каспара до дії. Саме так описує Л. Вітгенштейн у «Філософських дослідженнях» первинний етап навчання мові: «Дітей привчають виконувати саме цю роботу, вживати під час неї саме ці слова й саме так реагувати на слова інших. Важлива частина цього привчання полягає в тому, що той, хто навчає, вказує на предмети, повертає до них увагу дитини і при цьому вимовляє слова, наприклад, слово “плита”, одночасно показуючи її форму. <...> Це наочне навчання слів, можна сказати, утворює асоціативний зв’язок між словом і річчю» [1, с. 94]. Саме так навчають Каспара орієнтуватися у світі.

На перший погляд, цей метод навчання є ефективним і слугує «соціалізації» героя. У третій сцені, коли Каспар виходить на сцену, Гандке детально описує неузгодженість його рухів, що призводить до падіння героя. Сидячи, Каспар виголошує своє речення: “Ich möchte ein solcher werden wie einmal ein anderer gewesen ist” (Я хочу стати тим, ким колись був хтось інший) [7, с. 13]. Це речення є модифікацією слів Каспара Гаузера: «Волю стати таким самим лицарем, яким і мій батько був», – і, можливо, саме ця фраза стала причиною його смерті. Трансформуючи слова Каспара Гаузера, Петер Гандке водночас натякає на вбивчу силу слова та вводить тему «Іншого», тобто комунікативних можливостей слова. Наступні сцени демонструють спроби Каспара встановити контакт зі світом речей за допомогою свого речення. Щоправда, цей контакт має виключно деструктивний характер: він тусає ногою шафу, перекидає стілець, стіл і крісло-гойдалку, виринає шухляду стола й кидає її на підлогу і т.д. Своє речення Каспар співвідносить виключно з ситуацією падіння, в результаті його дій воно стає унаочненням безладу. Для П. Гандке безлад є антонімом ладу (Ordnung) та синонімом індивідуальної свободи. Це стає зрозумілим, коли до справи беруться вчителі. Вони не стільки навчають Каспара «розуміти» мову, скільки вимагають від нього особливого бачення мови: починаючи з констатації систематизуючої функції мови, її здатності упорядковувати світ та привносити лад у життя людини, суфлери врешті доходять протилежного висновку: «Речення може значити що завгодно» (Der Satz kann noch alles bedeuten) [7, с. 21].

Спочатку Каспар намагається зберегти те єдине речення, з яким він прийшов у світ людей, але поступово він втрачає здатність сказати, або

зробити будь-що: його речення було «витравлене» (*ausgetrieben*) із нього. Власне, складається таке враження, що його насильницьки позбавили його індивідуальності, його «історії». Слова суфлерів поступово перетворюються на накази, причому найбільш частотним словом – у різних його модифікаціях – є дієслово «ordnen» (наводити порядок). Врешті-решт «наводити порядок» перетворюється на “Geordnet sein” (бути впорядкованим), що підкреслює, так би мовити, маніпулятивний характер слова. Ніби за Л. Вітгенштейном, П. Гандке наголошує на тому, що мова творить людину, а не навпаки. Проте концепція філософа дещо загострюється, оскільки мова втрачає будь-який сенс, її соціальна функція полягає в позбавленні людини індивідуальності, пам’яті про себе. Безглуздість «мовних ігор» підкреслюється тим, що питання та відповіді спочатку побудовані граматично вірно, але змістовно вони абсурдні, як наприклад: «Що ти говориш? Ти сидиш. Де ти сидиш? Ти вимовляєш і наговорюєш». Останні накази ніби списані з лексику тюремщика або дресувальника: «Лежати. Стояти. Сидіти. Вишикувайсь. Слухати! Стояти!! Відчиняй!!!» Тим самим наголошується насильницький характер слова, його травматична складова. Невипадково у подальшому слово «біль» стане одним з найчастотніших у п’єсі, а Каспар уже в наступній сцені скаже: “Damals, als ich noch weg war, habe ich niemals so viele Schmerzen im Kopf gehabt, und man hat mich nicht so gequält wie jetzt, seit ich hier bin” [7, с. 29]. Саме це речення, яке тематизує страждання та біль, є першим вірним і самостійним (der erste ordentliche Satz) висловлюванням Каспара.

Процес виховання та науки Каспара відбувається нелінійно і не так просто. Суфлери тиснуть на нього, наче молотком вбивають в його голову та свідомість моделі тоталітарно-репресивного мислення. У сценах, в яких Каспар поступово приводить у порядок свій одяг та приміщення, особливу роль відіграє принцип зміни освітлення: прожектор слідує за його рухами і вимикається, коли він, покірний суспільним нормам, завершує ту чи іншу дію. Його дії супроводжуються прописними істинами бюргерської моралі. Головна мета суфлерів – відзвичаїти Каспара самостійно мислити, тупо слідувати встановленому порядку. Будь-яке порушення цього порядку асоціюється із злочином. Так, наприклад, якщо хустинка лежить, то, можливо, нею когось придушили [7, с. 32].

Відбиттям ідеального порядку є ідеальне речення. Яким же воно повинно бути? Майже за Вітгенштейном, суфлери визначають це речення

у негативний спосіб: “Jeder Satz, der nicht stört, nicht droht, nicht zielt, nicht fragt, nicht würgt, nichts will, nichts behauptet, ist ein Bild von einem Satz” [7, с. 34] (Кожне речення, яке не заважає, не погрожує, не має мети, не душить, нічого не хоче, нічого не стверджує, є прообразом речення). У такому разі ідеальне речення – це мовчання, воно позбавлене комунікативної функції та передбачає відсутність індивідуальності. Не випадково у подальшому надається перевага тавтологічним висловлюванням, які, за Вітгенштейном, є формально істинними, але безглуздими.

Каспар навчається рахувати, порівнювати, обґрунтовувати, аргументувати та управляти своїм тілом. Якщо раніше дії та речення слідували один за одним, то тепер рухи Каспара все більше відповідають реченням суфлерів. Ілюзорна свобода дії розвінчується як біхевіористський модельний процес, адже твердження суфлерів: «Ти мусиш навчитися діяти самостійно», – суперечить тому, що відбувається на сцені: Каспар робить лише те, на що вказує прожектор. Зрештою Каспар нагадує «манекен на виставці комфортабельного житла» (das Bild einer Puppe inmitten einer Wohnkulturausstellung), а сцена освітлюється, як на свято. Проте саме в цей момент суфлери наголошують: «Ти живеш не для розваг» (Du bist nicht zum Vergnügen auf der Welt [7, с. 41]). Світло поступово згасає, майже у повній темряві Каспар повторює сентенцію суфлерів: «Все, що робить мене краще, робить мене краще для чогось» (Alles, was mich gut macht, macht mich gut zu etwas [7, с. 42]). Тим самим наголошується, що людина, наче річ, має лише споживацьку вартість. Вона – товар, який має цінність лише тоді, коли приносить користь.

У 27 сцені Каспара навчають саме тим конструкціям, які нічого не висловлюють. Ці речення навчають граматичним моделям «ні ... (а)ні», «так ... але», «як ... так і», «не тільки ... але й», «чим більше, тим краще», які зазвичай приховують власну думку чи позицію, найчастіше є виразом автоматичних алібі, перепрошень та пустих фраз. Ця сцена побудована як діалог, причому Каспар у своїх відповідях наповнює ці граматичні конструкції суспільним змістом. У такий спосіб Гандке демонструє сумнівність позиції того, хто використовує подібні моделі мовлення. Цілком закономірно, що за ними слідують речення, в яких у функції підмета використовуються слова «кожен», «жоден», «ніхто» та «всі» і які є узагальненнями. Кульмінацією сцени є момент, коли Каспар говорить ті ж самі слова, що й суфлери: його та їхня мови нарешті стають ідентичними.

Поступово Каспар починає усвідомлювати власне існування як часовий процес, як певну історію, а проте виявляється, що єдиною формою усвідомлення власного «Я» є тричі повторене тавтологічне висловлювання: “Ich bin, der ich bin” [7, с. 56] (Я той, хто є), – а безпосередньо за ним слідує абсолютно абсурдне питання: “Warum fliegen da lauter so schwarze Würmer herum?” (Чому навколо літають самі геть чорні черв’яки?). Обидва речення є цитатами: перше – із Святого Письма (Вихід, III, 13), друге – із драми Е. фон Горвата «Казки Віденського лісу». П. Гандке чітко дає зрозуміти, що будь-яка нав’язана ззовні впорядкованість, підкорення стереотипам приховують у собі нівелювання світосприйняття, утрату ідентичності. Саме так інтерпретує це місце К. Кухенбекер: «Він повторює своє речення тричі, моделі речень зробили із нього самого модель, яку можна замінити або обміняти, що унаочнюється з виходом на сцену трьох інших фігур у таких саме масках» [10, с. 10]. Водночас твердження «Я той, хто є» може означати також самоусвідомлення героя, тим більше, що воно є прямим посиленням на самовизначення Бога. Так, П. Горн твердить: «Коли Бог говорить: “Я той, хто є”, – він визначає себе як істоту без меж, людина ж усвідомлює свої межі саме тоді, коли вона осягає себе як індивіда» [8, с. 36]. Проте на момент виголошення цієї сентенції Каспар навчається лише розрізняти між собою та світом речей, причому речі не завжди підкорюються йому, насамперед це стосується шафи, дверцята якої він не може зачинити. Власне, тут оприявнюється сартрівська концепція «буття для себе» і «буття в собі», а Каспарове “Ich bin, der ich bin” висловлює зайвість усякого існування. Абсурдне питання, яке слідує за констатацією власного існування, лише підкреслює його зайвість. Слід зауважити, що певною мірою Гандке сам пояснив значення цього питання: «Мені подобаються ці БОЖЕВІЛЬНІ речення у Горвата, які демонструють стрибки та протиріччя свідомості. <...> Помираюча розмахує руками у повітрі: “Диви, навколо літають самі геть чорні черв’яки...”» [9, с. 85]. Отже, це речення демонструє зміни у свідомості Каспара, абсурдність його існування, а, можливо, його наближення до повного знищення.

Процес саморефлексії Каспара завершується у 32 сцені словами суфлерів «Ми тебе розкололи» (Du bist aufgeknackt). Як розколотий горіх демонструє своє ядро, так Каспар демонструє свій внутрішній світ. Інші чотири Каспари, як продукти клонування, в ідентичних костюмах і масках

є театральним втіленням «внутрішнього світу» оригінального Каспара. Вони іронічно наслідують здібності, які розвинув у собі оригінальний Каспар, а коли нарешті завершується демонстрація досвіду болю, суфлери замовкають, а Каспар зачиняє дверцята шафи. Отже, процес науки Каспара завершений, тепер він може «закритися» від світу. Ми бачимо Каспара, який, повернувшись спиною до залу, обіймає себе руками. Повернутися спиною до залу й зачинити дверцята шафи має однакове символічне значення. На думку А. Котце, це означає, що Каспар «став свідомим, в якій скрутній ситуації він перебуває, та вирішив надалі закритися від світу, щоб він більше не міг йому щось вчинити» [9, с. 88].

У наступній сцені він з'являється перед глядачем зі схрещеними на грудях руками, та висловлює свою гордість досягнутим: він став повноцінним членом суспільства. «Ich möchte ein Mitglied sein. Ich möchte mitwirken. Ich bin stolz auf das Erreichte» [7, с. 68]. Здається, що своїм «вихованням» суфлери досягли своєї мети, перетворивши Каспара на «одного з багатьох», на філістера та обивателя.

Тепер глядачі на власній шкірі мусять зазнати «тортури мовлення», пройти шлях героя. Під час антракту із гучномовців на них обрушуються уривки фраз, фрагменти виступів міністрів, президентів, вождів, відверті алогізми. Показово, що після антракту дверцята шафи знову стоять відкритими, а на сцені, окрім оригінального Каспара, який у мікрофон розповідає про свої досягнення та вихвалює порядок у всьому (це можна сприймати як натяк на те, що він сам перетворився на суфлера), з'являються ще шість Каспарів. Вони

супроводжують мовленнєві зусилля Каспара какофонією слів, а коли п'ятеро ідентичних Каспарів вмощуються на дивані, їхні оригінальні маски здивування змінюються масками задоволення. Врешті й Каспар стає белькотати безглуздя, а його останні слова, повторені тричі: “Jeder Satz ist für die Katz” (Усяке речення – псу під хвіст). П'єса завершується відчаєм Каспара: в останній раз він намагається протистояти суфлерам і розповісти власну історію, проте доходить висновку: «Я – це я лише випадково». Все, на що він спроможний зараз, – тихо ненавидіти своїх суфлерів. Він п'ять разів повторює “Ziegen und Affen” (кози та мавпи) [7, с. 101], говорячи це ніби глядачам, але разом з тим і в нікуди. У фіналі завіса, опускаючись, збиває Каспарів, як дерев'яні кеглі. Як зауважує Дж. Стайн, «Гандке мав рідкісний дар розкривати перед глядачами глибини людської поведінки так, як вони того не сподівалися. Важко залишитися байдужим до його словесних і ситуативних дотепів, а також до надзвичайної його здатності активізувати усі можливі театральні символи і метафори» [5, с. 225].

Висновки. У «Каспарі» П. Гандке презентує вбивчу силу слова та проблематизує комунікативні можливості слова. Ніби за Л. Вітгенштейном, письменник наголошує на тому, що мова творить людину, а не навпаки. Проте концепція філософа у драмі загострюється, оскільки мова втрачає будь-який сенс, її соціальна функція полягає в позбавленні людини індивідуальності, пам'яті про себе. У П. Гандке посилений акцент на мові як інструменті маніпулювання особистістю, засобі «омасовлення» та знищення індивідуальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вітгенштайн Л. *Tractatus Logico-Philosophicus*; Філософські дослідження. Київ: Основи, 1995. 311 с.
2. Гандке П. Жінка-шкульга : Повісті / пер. з нім., передм. Д. Затонського. Київ: Юніверс, 1999. 256 с.
3. Затонський Д. Творчість Петера Гандке. *Вікно в світ*. 2000. № 2(11). С. 125–131.
4. Орлова М. О. Філософсько-естетична проблематика та поетика прози Петера Гандке : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04. Київ, 2008. 19 с.
5. Стайн Дж. Сучасна драматургія в теорії та театральній практиці. Книга 3. Експресіонізм та епічний театр / пер. з англ. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2004. 288 с.
6. Стороха Б. “Laut und Luise”: формування експериментальної поетики віршів Ернста Яндля. *Вікно в світ*. 2008. № 1(22). С. 77–100.
7. Handke P. *Kaspar*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1968. 102 S.
8. Horn P. *Vergewaltigung durch die Sprache. Literatur und Kritik*. 1971. S. 30–40.
9. Kotze A. von Zur Struktur von Peter Handkes *Kaspar*. *Fellinger R. (Hrsg.) Peter Handke*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Taschenbuch, 2004. S. 75–91.
10. Kuchenbäcker K. *Das Theater des Peter Handke. DU* 23. Oktober 1971. Heft 5. S. 5–15.

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 32
Том 1

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Вікторія Гайдабрус*

Формат 64x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 25,11. Замов. № 0324/220. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.